

**ПАЁМИ
ПАЖҶҶИШГОҶИ
РУШДИ МАОРИФ**

**ВЕСТНИК
ИНСТИТУТА РАЗВИТИЯ
ОБРАЗОВАНИЯ**

**BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF DEVELOPMENT OF
EDUCATION**

*Силсилаи илмҳои педагогӣ ва психологӣ
Серия педагогических и психологических наук
Series of pedagogical and psychological sciences*

№ 1, 2018 (21)

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

ТАҲСИЛОТИ БОСАЛОҲИЯТ: ТАЪРИХИ МУХТАСАРИ ПАЙДОИШ ВА РУШД

Хуршед Зиёӣ¹

**директори Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ,
доктори илми фалсафа, профессор**

Дар мақола таърихи ташаккули таҳсилоти босалоҳият дар се марҳилаи асосии пайдоиш ва рушди он дода шудааст. Дар ин росто аз пайдоиши муносибати ба салоҳиятноӣ асосёфта дар соҳаи соҳибкорӣ ва менеҷмент, рушди таҳсилоти босалоҳият дар соҳаи назария ва амалияи таълими забон ва муошират ва таҳқиқи илмӣ ва татбиқи амалии муносибати ба салоҳиятноӣ асосёфта дар тамоми зинаҳои таҳсилот сухан меравад. Дар таҳқиқот мисолҳо аз гузариш аз мафҳуми таҳассусноӣ ба мафҳуми салоҳиятноӣ дар таҳсилоти ҷаҳонӣ, пайдоиши салоҳиятнокиҳои калидӣ барои Аврупо, се навъи салоҳиятҳо дар кишвари аъзои раванди Болония, амалишавии таҳсилоти босалоҳият дар Россия, Қазоқистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон мисолҳо оварда шуда, мафҳумҳои “салоҳият”, “салоҳиятноӣ” ва “муносибати ба салоҳиятноӣ асосёфта” шарҳ ёфтаанд. Муаллиф таҳқиқи илмӣ ва татбиқи амалии таҳсилоти босалоҳиятро имрӯз яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи педагогикаи миллӣ эътироф намудааст.

Калидвожаҳо: таҳсилоти босалоҳият, пайдоиш, рушд, салоҳият, салоҳиятноӣ, муносибати ба салоҳиятноӣ асосёфта.

Зиёӣ Х.М.

КОМПЕТЕНТНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: КРАТКАЯ ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ

В статье проанализирована история формирования компетентностно-ориентированного образования в трех основных периодах его возникновения и развития. В этом плане идет речь о возникновении компетентностного подхода в сфере предпринимательства и менеджмента, развитии компетентностно-ориентированного образования в сфере теории и практики преподавания языков и общения, а также научном исследовании и практическом применении компетентностного подхода во всех уровнях образования. В исследовании приведены примеры перехода от понятия квалифицированности к понятию компетентности в мировом образовательном пространстве, возникновении ключевых понятий компетентности для Европы, трех видах компетентностей в странах-членах Болонского процесса, реализации компетентностно-ориентированного образования в России, Казахстане и Республики Таджикистан, разъяснены понятия “компетенция”, “компетентность” и “компетентностный подход”. Научное исследование и практическая реализация компетентностно-ориентированного образования автором признаны одним из приоритетных задач национальной педагогики в современности.

Ключевые слова: компетентностно-ориентированное образование, возникновение, развитие, компетенция, компетентность, компетентностный подход.

Ziyouev Kh.M.

COMPETENCE-BASED EDUCATION: A BRIEF HISTORY OF THE ORIGIN AND DEVELOPMENT

In this article is analyzed the history of the formation of competence-based education in the three main periods of its emergence and development. In this regard, we are talking about the emergence of competence-based approach in the field of entrepreneurship and management, the

¹ Зиёӣ Хуршед Махшуллода (Зиёев Хуршедджон Махшулович) – 1963 г.р., доктор философских наук, профессор, директор Института развития образования имени Абдурахмана Джамии, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45, тел. (992 37) 2271729. E.mail: kziyouev@yandex.ru

development of competence-based education in the field of theory and practice of language teaching and communication, as well as scientific research and practical application of competence-based approach in all levels of education. The study provides examples of the transition from the concept of qualification to the concept of competence in the world educational space, the emergence of key concepts of competence for Europe, three types of competence in the countries - members of the Bologna process, the implementation of competence-based education in Russia, Kazakhstan and the Republic of Tajikistan, explained the concept of “competence” and “competence approach”. Scientific research and practical realization of competence-based education by the author are recognized as one of the most important tasks of national pedagogy in our time.

Keywords: *competence-based education, emergence, development, competence, competence approach.*

Чунонки маълум аст, дар кишварҳои пешрафтаи олам имрӯз таҳсилоти босалоҳият (ё таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятнокӣ асосёфта), ки тамоми зинаҳои таҳсилотро аз пешниҳоди донишҳо ботадрич ба сӯи фароҳам сохтани шароит барои соҳиб гаштан ба маҷмӯи салоҳиятҳо мебарад, мақоми аввалиндараҷа касб намудааст. Хушбахтона, дар зарфи се соли охир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ гузариши зинаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба таҳсилоти босалоҳият оғоз гардида, дар муҳлатҳои муқарраргардида ин амал ба пуррагӣ анҷом меёбад. Ҳамзамон, зинаҳои дигари таҳсилот низ ботадрич ба ин меъёри байналмилалӣ мутобиқ гардонида мешаванд, ки барои боз ҳам боло бурдани нишондиҳандаҳои соҳаи маорифи ҷумҳурии мо дар байни кишварҳои дигари олам мусоидат мекунад.

Оид ба таҳсилоти босалоҳият сухан карда, бояд таъкид намуд, ки мафҳумҳои асоситарин дар ин самт - “салоҳият”, “салоҳиятнокӣ” ва “муносибати ба салоҳиятнокӣ асосёфта” (бо забони русӣ: “компетенция”, “компетентность” ва “компетентностный подход”) дар илми муосири педагогика ба таври гуногун тафсир карда мешаванд. Аз ҷумла, «салоҳият» ва “салоҳиятнокӣ” доираи масъалаҳоеро ифода мекунанд, ки шахс аз онҳо хуб огоҳӣ дошта, оид ба ҷунин масъалаҳо дониши назариявӣ ва таҷрибаро соҳиб аст, малакаҳои муайян дорад ва тавассути онҳо имкон дорад, ки дар ин соҳа ба таври асоснок муҳокимаронӣ намояд ва дар дохили он самаранок фаъолият барад **(8; 31)**.

«Муносибати ба салоҳиятнокӣ асосёфта» бошад, таҳсилотро, ки ба пешниҳоди донишҳо ва ташаккули малакаҳо асос ёфтааст, ботадрич ба сӯи фароҳам сохтани шароит барои соҳиб гаштан ба маҷмӯи салоҳиятҳо нигаронида, бо ин роҳ нерӯ ва қобилияти хонанда ва донишҷӯро ҷиҳати зиндагӣ ва фаъолияти устувор дар фазои иҷтимоӣ-сиёсӣ, иқтисодӣ-бозаргонӣ, иттилоотӣю коммуникатсионӣ муосир мутобиқ месозад **(8; 31)**.

Дар ин ҷо бори дигар таъкид менамоем, ки дар илми муосири педагогика истилоҳоти калидии таҳсилоти босалоҳият ва роҳҳои таъбиқи он ба таври гуногун фаҳмида мешаванд, аз ин рӯ мехостем, ки барои ошноии бештар бо ин падида ва мафҳумҳои асосии он қабл аз ҳама муҳтасари таърихи онро дар соҳаи илму маорифи ҷаҳонӣ дар асоси манбаҳои иттилоотӣ, санадҳои барномавӣ ва таҳқиқоти мавҷуда баррасӣ созем.

Қобили зикр аст, ки таърихи ташаккули таҳсилоти босалоҳиятро ба се марҳилаи асосӣ ҷудо мекунанд. Марҳилаи якуми он солҳои 1960-1970, марҳилаи дуюм солҳои 1970-1990 ва марҳилаи сеюм аз соли 1990 то имрӯзро фаро мегирад **(3; 2)**.

Дар марҳилаи аввал оид ба муносибати ба салоҳиятнокӣ асосёфта танҳо дар соҳаи соҳибкорӣ ва менечмент (ё идоракунӣ) сухан мерафт. Дар ин давра дар соли 1959 асари Р. Уайт «Бознигарии мафҳуми мотиватсия: концепсияи салоҳиятнокӣ» ба нашр расид, ки дар он бори аввал мафҳуми “салоҳиятнокӣ” ба маънии имрӯзааш ба кор рафт, агарчи худ ин калима бо забони англисӣ (competence), бо шаходати луғатномаи Уэбстер, ҳанӯз дар соли 1596 ба таври расмӣ ба захираи луғавӣ ин забон ворид гардидааст **(8; 2)**. Р. Уайт дар асари мазкурӣ худ мафҳуми салоҳиятнокиро барои тавсифи ҳислатҳои, ки ба шахсони алоҳида дар иҷрои олидарачаи корҳо ва ҳавасманд будан (ё мотиватсия)-и онҳо мансубанд, истифода бурдааст. Ба ақидаи ӯ иҷрокунандагони муваффақ ва самаранок аз шахсони дигари камтар муваффақбуда на танҳо бо донишҳои худ, балки бо худтанзимкунии самаранок, худидроқунӣ ва малакаҳои иҷтимоӣ рушдёфта, дар маҷмӯъ бо салоҳиятнокии худ дар фаъолияти пешгирифташон тафовут доранд.

Ин ҷо бояд таъкид намуд, ки марҳилаи аввали таърихи таҳсилоти босалоҳият дар маҷмӯъ танҳо давраи пайдоиш ва шаклгирии ҳудудии мафҳумҳои “салоҳият” ва

“салоҳиятноқӣ” мебошад. Дар марҳилаи дуҷум бошад (солҳои 1970-1990), назарияи Р. Уайтро оид ба салоҳиятноқӣ психолог Д. МакКлелланд рушд бахшид. Дар мақолаи ӯ “Санҷиши тести салоҳиятноқӣ, на зехну идрок” масъалаҳои интихоби кадрҳо тавассути муайянсозии салоҳиятноқии докталабон ҳалли худро пайдо намуданд. Ин навъи баррасии масъаларо Р. Боятсис идома дода, салоҳиятноқиро ҳамчун «хислати асосии инсон, ки сабабгори фаъолияти самараноки ӯ мебошад» шарҳ дод, ки метавонад мотивҳо, хислатҳо, малакаҳои инсон, тасаввуроти ӯро оид ба худ ва нақши иҷтимоии худ, инчунин донишхояшро фаро гирад. Шогирдони Д. МакКлелланд - Л. Спенсер ва М. Спенсер дар асари худ «Салоҳиятноқӣ дар ҷойи кор» идеяҳои устодашонро оид ба масъалаҳои интихоби кадрҳо дар мисоли на танҳо роҳбарон, балки кормандони муқаррарии муассисаҳои гуногун низ тақмил доданд.

Дар солҳои ҳаштодуми қарни гузашта бошад, асари Ч. Равен «Салоҳиятноқӣ дар ҷомеаи муосир» ба нашр расид, ки дар он мафҳумҳои “салоҳият” ва “салоҳиятноқӣ” ҳамчун “зуҳуроте, ки аз унсурҳои зиёд иборат буда, аксарияти онҳо аз ҳамдигар нисбатан мустақиланд, ... иддае аз онҳо тақрибан ба соҳаи маърифатӣ, иддаи дигаре ба соҳаи эҳсосот мансуб буда, ... ин унсурҳо метавонанд якдигарро ҳамчун сохтори таркибии рафтори самаранок иваз намоянд” шарҳ дода, қайд намудааст, ки “навъҳои салоҳиятноқӣ ин моҳиятан қобилиятҳои мотиватсиядошта маҳсубанд” (3; 2). Ч. Равен 39 намуни салоҳиятҳоро ҷудо намудааст, ки фаҳмиши арзишҳо, худназораткунӣ, тафаккури интиқодӣ, мустақилият, боварӣ, таҳаммулпазирӣ, гуногунандешӣ ва амсоли онро фаро мегиранд.

Қобили зикр аст, ки дар марҳилаи дуҷуми рушди таҳсилоти босалоҳият мафҳуми “салоҳиятноқӣ” дар баробари идоракунии, роҳбарӣ ва менеҷмент, инчунин дар соҳаи назария ва амалияи таълими забон ва муошират низ қорбаст гардид. Дар ин давра мафҳуми «салоҳиятноқии иҷтимоӣ» пайдо ва тафсир гардида, инчунин аз ҷониби Д. Хаймс истилоҳи «салоҳиятноқии иртиботӣ» ба илм ворид карда шуд. Дар натиҷаи ин бори аввал дар солҳои 70-уми асри ХХ дар асоси таълимоти Н. Хомский аз Донишгоҳи Массачусетс, ки дар соли 1965 мафҳуми «салоҳиятноқӣ»-ро дар иртибот бо назарияи забон ва грамматикаи трансформатсионӣ шарҳ дода буд, таҳсилоти ба ташаккули салоҳиятноқӣ асосёфта (competence-based education) ё таҳсилоти босалоҳият пайдо шуд. Ҷе тавре ки Н. Хомский зикр намудааст «байни салоҳият (донистани забони худ аз ҷониби гӯянда ва шунаванда) ва истифода (истифодаи воқеии забон дар вазъияти мушаххас) мо тафовути бунёдӣ мегузорем» (3; 2).

Дар марҳилаи сеҷуми рушди таҳсилоти босалоҳият, ки аз соли 1990 оғоз меёбад, дар асарҳои А.К. Маркова оид ба психологияи меҳнат салоҳиятҳои касбӣ мавриди таҳлили ҳамҷониба қарор гирифтанд. Дар баробари ин, маҳз дар ҳамин давра таҳқиқи илмӣ ва татбиқи амалии муносибати ба салоҳиятноқӣ асосёфта дар соҳаи таҳсилот рушди бесолиқас ёфт. Аз ҷумла, бо пешниҳоди Конференсияи кулли ЮНЕСКО дар моҳи ноябри соли 1991 комиссияи байналмилалӣ аз ҳисоби мутахассисон бо сарвариин Жак Делор оид ба таҳияи масъалаҳои таҳсилот ва таълим дар қарни ХХI таъсис ёфт. Комиссияи мазкур муҳимтарин хулосаҳои худро дар маърузаи “Таҳсилот: ганҷинаи пинҳон” (6) ироа намуд. Ж. Делор чор рукни таҳсилотро дар ин маъруза муайян намуд: 1) омӯзиши маърифат қардан; 2) омӯзиши фаъолият намудан; 3) омӯзиши якҷоя бо дигарон зистан; 4) зистанро ёд гирифтанд. Қобили зикр аст, ки рукни дуҷуми пешниҳоднамудаи Ж. Делор - омӯзиши фаъолият намудан аз се қисм иборат буда, қисми аввали он “Аз мафҳуми таҳассусноқӣ ба мафҳуми салоҳиятноқӣ” номгузори шудааст.

Дар маърузаи мазкури комиссияи ЮНЕСКО зарурати гирифтани таҳассусноқии касбӣ ва васеътар аз он - салоҳиятноқӣ таъкид гардидааст, ки “имконияти сарришта қардани қорҳоро дар вазъиятҳои гуногун фароҳам месозад» ва «қорро дар гуруҳ осон менамояд”.

Саҳифаи нав дар таърихи таҳсилоти босалоҳият симпозиуми Берн дар соли 1996 гардид, ки аз ҷониби Шӯрои Аврупо дар мавзӯи «Салоҳиятноқии қалидӣ барои Аврупо» дар соҳаи таҳсилоти олий доир шуд. Дар маърузаи хулосавии ширкаткунандаи симпозиуми мазкур В. Хутмаҳер панҷ салоҳиятноқии қалидӣ, ки тибқи дастури Шӯрои Аврупо «бояд ҷавонони аврупоӣ бо онҳо мусаллаҳ бошанд», шарҳи худро ёфтанд: 1) салоҳиятноқии сиёсӣ ва иҷтимоӣ; 2) салоҳиятноқие, ки бо ҳаёт дар ҷомеаи бисёрфарҳангӣ алоқаманд аст; 3) салоҳиятноқие, ки бо донишҷӯи муоширати шифоҳию хаттӣ алоқамандӣ дорад; 4) салоҳиятноқие, ки бо тавсеаи иттилоотикунонии ҷомеа алоқаманд аст; 5) салоҳияти омӯзиш дар давоми тамоми ҳаёт чун асоси таҳсилоти муттасил (3; 6).

Бояд таъкид намуд, ки дар маърузаи фавкуззикри В. Хутмахер омадааст, ки мафҳуми «салоҳият» зимни мафҳумҳои малака, қобилият, маҳорат ҳам дар назар дошта мешавад, вале он то ҳол тафсири мукаммали худро наёфтааст. Вале В. Хутмахер мутмаин аст, ки «салоҳият» бештар ба соҳаи «медонам, ки чӣ тавр», на «медонам, ки чӣ» наздиктар буда, «истифодабарӣ ин салоҳиятноки дар амал» (3; 5) махсуб мешавад.

Барои рушди таҳсилоти босалоҳият дар зинаи таҳсилоти олии минбаъд амалисозии лоиҳаи «Мутобиқсозии сохторҳои таҳсилоти дар Аврупо», ки соли 2000 зимни барномаи TUNING бо дастгирии Комиссияи аврупоӣ аз ҷониби 100 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ аз 16 кишвари аъзои раванди Болония оғоз гардид, нақши муассир гузошт. Тӯли амалишавии лоиҳаи мазкур се навъи салоҳиятҳо мушаххас карда шуданд: 1) салоҳиятҳои инструменталӣ – салоҳиятҳои, ки вазифаи инструменталӣ дошта, қобилиятҳои маърифатиро фаро мегиранд: қобилияти фаҳмидани идея ва назарияҳо ва онҳоро ба кор бурдан; қобилиятҳои методологӣ барои ташкили шароити корӣ; ташкили вақт ва стратегияи таҳсил, қабули қарор ва ё ҳалли масъалаҳо; малакаҳои технологӣ: истифодаи олооти техникӣ, малакаи идоракунии иттилоот ва кор дар компютер; малакаҳои забонӣ: муоширати шифоҳӣ ва хаттӣ ва донишҳои забони хоричӣ; 2) салоҳиятҳои муносибати байнифардӣ – қобилиятҳои инфиродӣ, чун қобилияти ифода кардани ҳиссиёти худ, қобилияти интиқод ва худтанқидкунӣ; 3) **салоҳиятҳои системавӣ** – малака ва қобилиятҳои дар маҷмӯъ ба системҳо алоқаманд. Ин малакаву қобилиятҳо комбинатсияи фаҳмиш, мутаассир будан ва донишхоро дар назар доранд, ки ба шахс имкон медиҳанд, чувҳҳои кулдро дар алоқамандӣ ва ягонагии онҳо бубинад. Ин гуна қобилиятҳо маҳорати банақшагирии тағйиротро барои тақмили системаҳои мавҷуда ва таҳияи намудҳои нави онҳо фаро мегиранд. Ҳамчун асос барои рушди **салоҳиятҳои системавӣ** талаб карда мешавад, ки шахс дорои салоҳиятҳои инструменталӣ ва муносибати байнифардӣ бошад (7; 5).

Тибқи таҳлилҳои муҳаққиқон ин се гуруҳи салоҳиятҳо он панҷ салоҳиятнокии умумии калидиро, ки тибқи дастури Шӯрои Аврупо муайян шуда, болотар дар бораи онҳо сухан рафт, мушаххас намуданд.

Чунонки мебинем, оид ба таҳсилоти босалоҳият дар се марҳилаи зикршуда асосан корҳо дар кишварҳои Амрико ва Аврупо сурат гирифтанд. Аммо дар охири қарни гузашта ва ибтидои асри навин дар кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ низ ба ин масъала аҳамияти бештаре дода шуд. Аз ҷумла, дар таҳқиқоти Н.В. Кузьмина, Л.А. Петровская, А.К. Маркова, Л.М. Митина, Л.П. Алексеева, Н.С. Шаблыгина, И.А. Зимняя, А.Э. Федоров, С.Е. Метелев, А.А. Соловьев, Е.В. Шлякова (8) ва муҳаққиқони дигари Россия масъалаҳои бунёдии таҳсилоти босалоҳият баррасӣ гардиданд. Чун намуна метавон таъкид намуд, ки И.А. Зимняя се гуруҳи асосии салоҳиятнокиро муайян сохт, ки чунинанд: «салоҳиятнокие, ки ба ҳуди шахс ҳамчун шахсият ва ҳамчун субъекти фаъолияти ҳаёти мансуб аст; салоҳиятнокие, ки ба муносибати байниҳамдигарии шахс бо одамони дигар алоқаманд аст; салоҳиятнокие, ки ба фаъолияти шахс бо тамоми навъу намуди он мансубият дорад» (3; 8-9).

Зиёда аз ин, Ҳукумати Федератсияи Россия аз 29 декабри соли 2001 қарорро дар бораи тасдиқи «Концепсияи азнавсозии маорифи Россия то соли 2010» қабул намуд, ки дар он мафҳуми салоҳиятноки ба сифати унсурӣ марказию муттаҳидсозандаи ақлония малакавӣ дар соҳаи маориф эътироф гардид. Ин ақидаҳо дар санади дигар - «Концепсияи барномаи федералии мақсадноки рушди маориф барои солҳои 2011–2015» рушди минбаъдаи худро ёфтанд.

Дар Ҷумҳурии Қазоқистон низ таҳсилоти босалоҳият мавриди баррасии муҳаққиқоне чун Ю.Н. Пак, И.О. Шильникова, Д.Ю. Пак (7) ва дигарон қарор гирифта, амалисозии он зимни иҷрои «Барномаи давлатии рушди маорифи Ҷумҳурии Қазоқистон барои солҳои 2011-2020» пешбинӣ гардид.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам дар даҳсолаи охир дар самти татбиқи таҳсилоти босалоҳият корҳои зиёде ба анҷом расиданд. Аз ҷумла, бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, №334 «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» тасдиқ гардид. Тибқи талаботи ин санад дар ҷумҳурӣ низоми нави маориф, ки «мутобиқи тамоюлоти ҷаҳони муосир на ба дониш, балки ба салоҳиятноки асос ёфтааст, бояд ба талабагон имконияти азхуд намудани салоҳияту малакаҳои асосии иҷтимоиро, ба монанди қабули масъулиятнокии қарорҳо ва банақшагирии пешравӣ дар касб, илмомӯзӣ дар давоми тамоми ҳаёт, салоҳияти алоқадорӣ, тайёрии касбии дар бозори

меҳнат талаботдошта, донишу малакаи барои худтакмилдиҳӣ зарур, малакаи тарзи солими ҳаёт, арзишҳои ҷомеаи шахрвандӣ, таъмин намояд».

Қобили қайд аст, ки дар Стратегияи мазкур вазифаҳои тамоми зинаҳои таҳсилот вобаста ба таҳсилоти босалоҳият мушаххас гардидаанд. Вобаста ба низоми таҳсилоти умумӣ дар ин санад таъкид ёфтааст, ки дар ин зина тағйироти кулӣ ба миён хоҳад омад, ки «бо гузариш ба таҳсилоти ба салоҳиятнокӣ равонагардида бо мақсади баланд бардоштани қобилияти рақобати шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд аст».

Ҳамзамон, Стратегияи миллии рушди маорифи ҷумҳурӣ пешбинӣ менамояд, ки дар низоми таҳсилоти ибтидоии касбӣ «таҳия ва тасдиқи стандартҳои таълимии нави замонавии дар асоси стандартҳои касбӣ ва муносибати босалоҳият таҳиягардида» сурат мегирад. Дар зинаи таҳсилоти миёнаи касбӣ зарурати он таъкид шудааст, ки навҳои мухталифи барномаҳои таълимӣ таҳия гардида, «онҳо ҳарчи бештар ба ташаккули салоҳияти касбӣ равона карда шаванд». Дар низоми таҳсилоти олии касбӣ бошад, тибқи талаботи Стратегияи мазкур андешидани тадбирҳои зерин ба нақша гирифта шудааст: «гузариш ба стандартҳои нави замонавии ба муносибати салоҳиятнок ва ташкили модули барномаҳо асосёфта» ва «афзоиши саҳми фаъолияти мустақилонаи таълимӣ ба қадри гузаштани зинаҳои таҳсилот, ҳамчун технологияи ташаккули салоҳиятҳои асосие, ки ташаккул ёфта, дар фаъолият зоҳир мегарданд» ва амсоли он.

Бо мақсади татбиқи амалии «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020» аз тарафи Вазорати маориф ва илм ҷиҳти роҳандозии таҳсилоти босалоҳият тадбирҳои зерин адешида шуданд: стандартҳои фаннии насли нав бо дарназардошти таҳсилоти босалоҳият барои синфҳои ибтидоӣ ва аз фанҳои забони тоҷикию математика барои синфҳои 5-6-и муассисаҳои таҳсилоти умумӣ таҳия гардиданд, модулҳои таълим, раҳнамо барои омӯзгорон, замима ба китобҳои дарсӣ барои омӯзгорон ва хонандагони синф ва фанҳои зикршуда дар солҳои таҳсили 2015-2016 ва 2016-2017 аз озмоиш гузашта, ҳоло дар тамоми муассисаҳои таҳсилоти умумии кишвар амалӣ шуда истодаанд. Дар соли таҳсили 2017-2018 бошад, гузариш ба таҳсилоти босалоҳият аз фанҳои табиӣ ва технологияи информатсионӣ дар зинаи таҳсилоти умумӣ ба таври озмоишӣ оғоз гардид.

Ҳамзамон, таъкид бояд дошт, ки аз тарафи мутахассисон 4 модули муҳим - «Низоми таълими салоҳиятнокӣ», «Банақшагирии дарс дар асоси стандартҳо, китоби дарсӣ ва замимаҳо», «Методика дар низоми таълими салоҳиятнокӣ» ва «Арзёбӣ дар низоми таълими салоҳиятнокӣ» (1;2;4;5) таҳия ва бо қарорҳои мушовараи Вазорати маориф ва илм аз 28 апрели соли 2016 ба нашр расиданд, ки чун дастур барои омӯзгорон дар роҳандозии таҳсилоти босалоҳият дар зинаи таҳсилоти умумӣ кӯмаки беандоза зиёдеро ба анҷом расониданд¹.

Дар маҷмӯъ, татбиқи таҳсилоти босалоҳият дар кишвари мо ва омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ дар ин самт нишон медиҳад, ки бо ин васила соҳаи маориф ба талаботи илмию фарҳангӣ ва сиёсӣ иҷтимоии замона мутобиқ мегардад, стратегияи рушди ба дархостҳои ҷомеа ҷавобгӯ дар низоми маориф роҳандозӣ шуда, талаботи маънавию амалии ҳар як хонанда, донишҷӯ, омӯзгор ва дар умум, дархостҳои ҷомеа дар ҷаҳони муосири ба зудӣ тағйирёбанда хубтару қонеъ гардонида мешаванд. Аз ин рӯ, таҳқиқи илмӣ ва татбиқи амалии таҳсилоти босалоҳият имрӯз бояд яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи педагогикаи миллии бошад.

АДАБИЁТ:

1. Арзёбӣ дар низоми таълими салоҳиятнокӣ. Дастур барои омӯзгор. - Душанбе, 2016.
2. Банақшагирии дарс дар асоси стандартҳо, китоби дарсӣ ва замимаҳо. Дастур барои омӯзгор. - Душанбе, 2016.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. - М., 2004.// <https://refdb.ru/look/1198309.html> (санаи мурочиат: 13.02.2018).

¹ Инчунин дар доираи татбиқи лоиҳаи «Ҳамроҳ бихонем!» дастури «Маводи методӣ оид ба тақвияти салоҳияти хониши хонадағони синфҳои ибтидоӣ (барои омӯзгорон)».- Душанбе, 2017 ва дар соли 2018 бошад, дастури таълимӣ-методӣ «Татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими фанҳои табиӣ ва технологияи информатсионӣ» бо қарори Шӯрои миллии таҳсилот аз 21 декабри соли 2017 ба нашр расид.

4. Методика дар низоми таълими салоҳиятноқӣ. Дастур барои омӯзгор. - Душанбе, 2016.
5. Низоми таълими салоҳиятноқӣ. Дастур барои омӯзгор. - Душанбе, 2016.
6. Образование: сокрытое сокровище. Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века. - Издательство ЮНЕСКО, 1996 // <http://www.ifap.ru/library/book201.pdf> (санаи мурочиат: 13.02.2018).
7. Пак Ю. Н., Шильникова И. О., Пак Д. Ю. Компетентностный подход – инновационная основа методологического обновления образовательных программ. Опыт высшей школы Казахстана 2017 г. // <https://cyberleninka.ru/article/n/kompetentnostnyu-podhod-innovatsionnaya-osnova-metodologicheskogo-obnovleniya-obrazovatelnyh-programm-opyt-vysshey-shkoly> (санаи мурочиат: 13.02.2018).
8. Федоров А.Э., Метелев С.Е., Соловьев А.А., Шлякова Е.В. Компетентностный подход в образовательном процессе.- Омск: Изд-во ООО «Омскбланкиздат», 2012 // <http://window.edu.ru/resource/001/80001/files/kompetentnost.pdf> (санаи мурочиат: 13.02.2018).

ОМУЗИШИ ГОРҶО ВА АҲАММИЯТИ ТАРБИЯВИИ ОНҶО

Хусейн Аброров¹
ХОДИМИ КАЛОНИ ИЛМӢ

Дар мақола роҷеъ ба паҳншавии географӣ, пайдоиш ва табиати ба худ хосси горҳои Тоҷикистон Шимолӣ, сатҳи омӯзиши имрӯзаи онҳо андешаронӣ шудааст. Ҳамзамон доир ба аҳаммияти таълимиву тарбиявии горҳо дар ҷараёни таълим, аҳаммияти илмиву амалӣ, маърифатӣ сайёҳӣ, зарурияти таҳқиқу корбасти амалии онҳо тақлифу дархостҳо пешниҳод шудаанд.

Калидвожаҳо: қаторкӯҳ, горҳо, туман, макон, чоҳҳо, хазина, канданиҳои фойданок, нақб, теппаҳо, карстпайдошавӣ.

Аброров Х.

ИЗУЧЕНИЕ ПЕЩЕР И ЕГО НАУЧНО- ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ

В статье рассматриваются географическое распространение, возникновение и особенности природы пещеры Северного Таджикистана и уровень их изучения и исследования, представлены предложения по учебно-воспитательное значение этих пещер в процессе обучения, а также их научно-практическое, образовательно-туристическое значение.

Ключевые слова: карст, пещера, грот, сталактит, сталагмит, подземный ход месторождение, спелеолечение.

Abrorov Kh.

THE STUDY OF CAVES AND ITS SCIENTIFIC EDUCATIONAL VALUE

The article deals with the geographical distribution, the occurrence and characteristics of natural caves in northern Tajikistan and the level of study and research. In the article presented proposals for the training and the educational value of the study of the caves in the learning process, as well as their scientific and practical, educational and tourist value.

Keywords: karst, cave, grotto, stalactite, stalagmite, underground passage deposit

Тоҷикистони Шимолӣ ҳамчун музофоти алоҳидаи табию географӣ андаке беш аз нисфи ҳудуди вилояти Суғдро фаро гирифта, 13,6 ҳазор километри мураббаъ масоҳат дорад. Дар шимолии ин музофот дашти Дилварзин, нишебиҳои ҷанубии қаторкӯҳи Курама, кӯҳи Мевағул (Муғул), пасткӯҳҳо ва силсилаи адирҳои Охчоп, Охбел, Суфатог, Қарокон, ҳамвориҳои Мирзоработ, дар самти ҷануб қаторкӯҳи Туркистон, пеш кӯҳҳои он ва ҳамвориҳои назди Сирдарё воқеъ гаштаанд. Дар кано-ри ғарбӣ ва шарқии ин музофот ягон сади равшани табиӣ вучуд надорад, вале аз ҷиҳати маъмури дар ғарб ва шимолу шарқ

¹Хусейн Аброров- старший научный сотрудник Института проблемм воды, гидроэнергетики и экологии Академии наук Республики Таджикистан

Ҷумҳурии Ўзбекистон, дар ҷануб музофоти географии Зарафшон ва дар самти ҷанубу шарк Ҷумҳурии Қирғизистон

Воқеъ гардидаанд. Тамоми масоҳати Тоҷикистони Шимолиро хами Фарғонаи Ғарбӣ ва Ӛ Фарғонаи Тоҷик низ мегӯянд.

Тоҷикистони Шимолӣ аз ҷиҳати геологӣ ва геоморфологӣ ҳудуди гуногунтаркиб буда, он аз қитъаҳои хами мезокайнозой бо ҳамвориҳои наздикӯҳӣ, ки баландии мутлақи онҳо 300 - 400м ва теппаю адирҳои доманакӯҳҳо аз таҳшониҳои ҷавониеоген ва пасткӯҳҳое, ки аз оҳаксангу хоросангҳои эраи палеозой таркиб ёфтаанд, иборат мебошанд. Пасткӯҳҳо то 900-1000 м, кӯҳи **Мевағул** то 1624 м, қаторкӯҳи **Қурама** то 3769 м ва қаторкӯҳи **Туркистон** беш аз 5,5 ҳазор метр баландӣ доранд.

Азбаски Тоҷикистони Шимолӣ дар водии сарбаста ҷойгир шудааст, ҳарорат дар тобистон баланд (ҳарорати миёнаи моҳи июл 25-29⁰С) ва зимистон муътадил аст (ҳарорати миёнаи моҳи январ дар Хучанд 0,9⁰С, дар Истаравшан – 2,4⁰С). Дар ҳудуди ин музофот бориш нобаробар тақсим шудааст. Агар дар кӯҳу қаторкӯҳҳо 400-500 мм бориш ба амал ояд, дар доманакӯҳҳо (Бӯстон – 340 м, Истаравшан – 368 мм), дар ҳамвориҳо (Хучанд – 150 мм, Шайдон – 200 мм, Исфара – 126 мм, Конибодом – 100 м) бориш мешавад.

Хусусиятҳои сохти геологӣ литологӣ ва омилҳои иқлимӣ ба пайдоиш ва паҳншавии ҳодисаи ғорпайдошавӣ нақши равшан гузоштаанд.

Дар қаторкӯҳи Қурама ва кӯҳи Мевағул ҷинсҳои карбонатӣ кам дучор омада, барои пайдоиши карст мусоидат намекунанд, дар он ҷойҳое, ки ҷинсҳои карбонатӣ паҳн шудаанд (давраҳои девону ангишт), кутри баъзе қифҳои карстӣ ба 1 м ва умқашон аз 1,5 то ба 7-8 м мерасад. Дар пасткӯҳҳои **Оқбел**, **Қизилҷар**, **Суфатоғ** гарчи бориш кам мешавад, вале дар ин ҷо ҷинсҳои зудҳалшаванда, аз қабилҳои гач ва намак паҳн гардида шаклҳои релйефи карстӣ (ғорҳо) бештар ба назар мерасанд.

Чунин ҳолатро дар атрофии қони намаки **Қамишқурғони** ноҳияи Ашт бештар мушоҳида кардан мумкин аст. Дар нишебии шимолии қаторкӯҳи Туркистон низ ҳодисаи карстпайдошавӣ ва мавҷудияти ғорҳо ошкор карда шудааст. Бояд гуфт, ки омӯзиши ҳодисаи карсту ғорпайдошавӣ дар Тоҷикистони Шимолӣ ҳамчун мавзӯи алоҳидаи татқиқоти илмӣ қарор нагирифтааст. Аз ин хотир, мо қарор додем, ки дар заминаи таълифотҳои қандаву пароканда ва мушоҳидаҳои шахсии худ онҳоро таҳлил ва муҳтасар ҷамъбаст намуда, ба хонандагони арҷманд пешкаш намоем ва бо ҳамин васила диққати муаллифон, муҳаққиқон ва алалхусус ҷавонорро ба омӯзиши ин мавзӯи басо диққатҷалбкунандаи илмӣ, амалӣ, маърифатӣ ва сайёҳӣ ҷалб намоем.

Истифодаи маводи ғоршиносӣ дар ҷараёни таълими фанҳои география, таърих, биология, адабиёт ва ғайра дарсҳоро диққатҷалбкунанда, шавқовар ва хотирмон намуда, ҳазми маводи таълимиро осону пурмазмун мегардонад. Мутаассифона то имрӯз доир ба ғорҳои Тоҷикистон ягон дастури таълимӣ, илмию оммавӣ ва илмию татқиқотӣ офарида нашудааст. Шояд бо ҳамин сабаб дар китобҳои таълимии география ва таърихи Тоҷикистон нисбат ба ин масъала маводи зарурӣ дохил карда нашудааст. Агар омӯзгорон ба ин масъала таваҷҷӯҳ зоҳир намоянд, метавонанд дар заминаи ташкили маҳфили кишваршиносӣ ба омӯзишу ҷамъоварии маводи ғоршиносии маҳалли худ машғул шаванд. Бо ин васила шавқи хонандагон ба фанҳои география, таърих, биология, адабиёт бештар ҷалб мешавад ва дар интиҳоби касб ёрии амалӣ мерасонад. Хонандагони ба маҳфили кишваршиносӣ ҷалбшуда, метавонанд доир ба паҳлуҳои гуногуни маҳалли худ дар рӯзҳои (ҳафтаҳои) фанӣ бо суҳбату маърузаҳо баромад кунанд ва Ӛ дар конфронсияҳои илмии хонандагон, ҳамзамон дар шабнишиниҳои фанӣ дастовардҳои худ дигар хонандагонро шинос намоянд.

Акнун дар поён ба ҷанде аз ғорҳои Тоҷикистони Шимолӣ шинос шуда, оид ба табиат, ҳосият, ташаккулёбӣ, ривояту нақлҳои нисбат ба онҳо офаридашуда ва имкониятҳои истифодаи амалию маърифатӣ ва сайёҳии онҳо андешаронӣ мекунем.

Дар соҳили рости Сирдарё дар ҳудуди ноҳияи маъмурии Ашт силсилаи адирҳо ва пасткӯҳҳо, аз қабилҳои Оқбел, Суфатоғ, Қамишқурғон, Қизилҷар воқеъ гаштаанд. **Қизилҷар** яке аз адирҳои силсилаи пасткӯҳи Оқбелӣ назди Оқсуқони шуҳратманд воқеъ мебошад. Зери таъсири боришҳои мавсимӣ дараҳои танг, вале умқашон зиёд ташаккул ёфтаанд, зеро ин қатортеппа аз ҷинсҳои нисбатан мулоими варақсангҳои гилӣ, гилҳок, гач, намак иборатанд ва ба зудӣ вайрон ва шуста мешаванд. Яке аз чунин дараҳо **Берданкӯл** ном дорад ва дар он ҷо захираи қалони намак ҷойгир шудааст. Дар дохили ин дара якҷанд ғорҳо воқеъ гаштаанд. Баъзе аз онҳо васеъ буда, дар дохилашон бо қадӣ рост, дар баъзеи дигарашон гаваккашон

ҳаракат кардан лозим меояд. Дар дохили баъзе аз ин ғорҳо шушаҳои аз шифт ба поён овезон дучор мешаванд ва онҳоро дар илм столактит меноманд. Баъзе аз ин ғорҳо макони паноҳбарии хояндаҳо, аз ҷумла чайраҳо мебошад. Охири асри XIX дар яке аз ғорҳои дараи Бордиқул косахонаи сари инсон ва дигар анҷомҳои конкорӣ дарёфт шуда буд.

Дар маҳалли Қизилҷар ғорест, ки хобиши уфуқӣ дошта, ба айвоне монанд аст, ки шифташ нисбат ба фаршаш андак танг мебошад. Баландии ин ғор 2 м, паҳнияш 3 м ва дарозияш ба 80 м мерасад. Ғор манзили табиӣ зеризаминиро менамояд. Баҳорон ҳангоми ба амал омадани боришоти атмосферӣ аз байни ғор об чорӣ шуда мебарояд,

Бинобар дар он изи мавҷудияти маҷро ҳис карда мешавад. Ғор ба нақби уфуқӣ шабоҳат дорад.

Қифҳои (холиғҳои) карстӣ ва ғорҳои бузургиашон гуногунро дар кони намаки **Қамишқурғони** ноҳияи Ашт низ дидан мумкин аст ва чанде аз онҳо омӯхта шудаанд. Баъзе қифҳои карстӣ то 20 мумқ доранд ва чанде аз онҳо ба ҳам алоқаманду пайвастишуда, толорҳопайдонамудаанд. Умқи баъзе карстҳо ба 150-200 м мерасанд (Қороткевич Г.В.Л. 1970, с.110).

Дар наздикии деҳаи Қамишқурғон кӯли лойқааш шифобахши Оксукон мавҷуд аст ва дар заминаи он табобатгоҳи хуб ҷиҳозонида шуда, дер боз фаъолият менамояд. Ҳоло дар ҷаҳони муосир ғорҳо ва нақбҳои намакиро ба сифати табобатгоҳҳои бемориҳои шуш, астмаи бронхиалӣ ва ғайра бомуваффақиат истифода мебаранд. Агар дар заминаи ғорҳои пасткӯҳи Қарокони назди Қамишқурғон чунин воситаи муолиҷавӣ таҷҳизонида мешуд, он гоҳ ин мавзеъ ба табобатгоҳи маҷмӯӣ табдил меёфт, дармандону ҳоҷатмандон аз азобу шиканҷаи рӯҳию ҷисмонӣ наҷот меёфтанд. Аз ҷониби дигар одамон ба кор ҷалб мешуданд, ба хазинаи давлат низ маблағи муайян ворид мегашт, иқтисоди мамлакат рушд меёфт.

Мазорҳо, дахмаҳо ва қабристонҳо на танҳо ҷойи муқаддас, инчунин ёдгориҳои таърихӣ буда, омӯзиши онҳо оид ба расму оинҳо, андешаву тасаввурот, оини дину мазҳаб, маданияти моддию маънавий далелу маълумоти хуб дода метавонад.

Баъзе расму оин ва урфу одатҳои, ки имрӯз дар мазорҳо ва ҷойҳои муқаддас гузаронида мешаванд, ибтидои худро аз замонҳои пеш аз ислом гирифта, тавассути нақлу ривоятҳо аз насл ба насл дода шуда, бо баъзе тағйироту дигаргуниҳо то ба замони мо омада расидаанд. Чанде аз ҷойҳои муқаддас на танҳо мавзеъҳои тамошобобу истироҳатӣ, балки як воситаи ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ

буда метавонанд. Аз нуқтаи назари илмӣ омӯхтану баҳо додан ба ҷойҳои муқаддас як василаи арҷгузорӣ ба ёдгориҳои таърихӣ мебошад.

Яке аз чунин ҷойҳо мазори **Ҳоча Такровути** ноҳияи Конибодом мебошад. Ин мазор дар воҳаи Конибодом аз сатҳи баҳр дар баландии 800 м воқеъ аст. Мазор аз се қисм: Боғ, Мазорбобо ва Чилдухтарон иборат мебошад. Ҳар кадоме аз онҳо тавассути пуштаҳо тепаҳо аз ҳам ҷудо мебошанд.

Шаҳри Конибодом дар маъҳазҳои таърихӣ аз асри VIII милод бо номи **Канд** ёдрас шудааст. Таърихи Ҳоча Такровут, пайдоиш ва мавҷудияти он ба таърихи ташаккулёбии шаҳри Конибодом зич алоқаманд мебошад. Гузаронидани иду анъанаҳои бошукӯҳи бостонӣ дар воҳаи Конибодом аз қабилҳои Наврӯз, сайри Гули Лола, рӯзи Харбуза дар ду маҳалли муқаддас - яке мавзеи **Ҳоча Такровут** ва дигаре **Окқумбобо** (наздикии деҳаи **Работ**) гузаронида мешуд. Сокинони маҳаллаҳо ва деҳаҳои атроф то солҳои 30-40-уми асри XX бо аҳли хонавода бо палосу хӯрок ба ин ду мавзеъ ҷамъ омада, ду рӯз хӯроки умумӣ мехӯрданд, рақсу бозиҳо ва дигар дилхушиҳо ба ҷо меоварданд, дар рӯзи сеюм ба сайри лолаву лолачинӣ мебароманд. Аз шаҳр дарахти сершохи овардашударо бо лолаҳо зебу оро дода, онро ба мавзеи **Ишқордҷои** шаҳри Конибодом бурда ҷойгир менамуданд, то ин ки онро ҳама тамошо кунад. Ин маъракаро ба иди арҷаи соли нави милодӣ ташбеҳ додан мумкин аст. Дар атрофи он базм меоростанд, қурбониҳо мекарданд ва хӯрокиумумӣ тайёр менамуданд. Ин амалҳо боқимондаи маданияти зироаткорони оташпараст буд (Турсунов Б.Р. Д.2004, с.109).

Минбаъд дар ибтидои паҳн шудани дини ислом урфу одатҳои тоисломиро ба лаҳзаҳои ҳаёти **Ҳазрати Ҳоча Неъматуллои Валӣ** вобаста намуданд. Дар ривояте омадааст, ки ин шахс барои тарғиби дини ислом дар мубориза ба муқобили кофирон шикаст хӯрда, захмдор мешавад ва ба самти **Мазорбобо** қафонишинӣ мекунад. Мушрикони ӯро дунболагирӣ мекунад, дар ин ҳол **Такаи бузи кӯҳӣ** (оҳу) пайдо мегарданд ва Ҳоча ба он савор мешавад, он гоҳ атрофи Мазорбоборо тумани ғафс фаро мегирад ва Ҳоча дар байни туман нопадид

мегардад. Баъди пароканда шудани туман Хочаро намеёбанд, часади авлиё якҷоя бо Така **ба даруни ғор** нопадид шуда меравад. Таъқибкунандагон нидо мекунанд, ки «**Хочаро Така бурд**». Минбаъ ин маконро дар шакли тағйирёфта «**Хоча Такровут**» меномидагӣ шуданд. Ба як ривоят Така Хочаро **аз ғор ба Маккаю Мадинаи Арабистон** бурдааст. Биноан ин макон ҷойи муқаддас ва зиёрат мебошад.

Баъди паҳн гаштани ривояти боло дар даромадгоҳи Мазорбобо макбараи гумбазмонанд сохта шуд. Ин сохтмон ва хусусияти зебоманзара будани маҳал боиси он гардид, ки сафи зиёраткунандагон борҳо афзоиш ёбад. Дар замони Шӯравӣ дар ин ҷойи хушманзар бо ташаббуси колхоз ва дастгирии халқ хонаҳои истироҳатии байниколхозӣ сохта шуд, ки дар онҳо деҳқонҳо ва меҳнаткашон истироҳат мекарданд. Ҳоло вазифа аз он иборат аст, ки нисбат ба ободию зебогии ин гӯшаи кишвар аз ҳарвақта дида, бештар дилсӯзӣю меҳрубонӣ зоҳир гардида, он ободтару дилпазиртар гардад, аз боздиду тамошои он ғизои маънавӣ, маърифатӣ ва эстетикӣ бардошта шавад.

Мувофиқи нишондоди дини Ислом ғайр аз Худо дигар ашё ва одамон сазовори парастии нестанд. Эҳтиромӯ муқаддас шуморидани **Така-бузи кӯхиро** дар динҳои то исломӣ, аз ҷумла дар зардуштия тотем-ҳомии қабила меҳисобиданд. Барои ҳамин ҳам дар болои дарвозаи мазорҳо то вақтҳои наздик шоҳи бузҳои кӯхӣ гузошта

мешуд. Бесабаб нест, ки дар девори ғорҳо, харсангҳо тасвири бузҳои кӯхӣ кашида шудааст. Дар ривоятҳои боло мо омехташавии оини зардуштӣ ва дини исломро мебинем, яъне унсурҳои алоҳидаи дини мағлубшуда, ба дини ислом ҳамчун хурофот омехта гаштаанд.

Дар ҷануби пешкӯҳи кӯхсори **Майдонтоғи** нишебии шимолии қаторкӯҳи Туркистон, ки онро мавзеи Шодимир меноманд, тақрибан 20-25 километр ғарбтари деҳаи Самарқандак ғор - қоне воқеъ гардидааст, ки онро **Кони Ғут (Халокат) ва ё Мирзоқаландар** меноманд. Доир ба ин ғор чи дар байни тоҷикон ва ҷӣ дар байни қирғизҳои ба он наздики атроф нақлу ривоятҳои басо диққатангез ва тааҷҷубовар паҳн шудаанд.

Аз ҷумла нақл карда мешавад, ки ин ғор тилисмотест, ки дар он хазинаи қалони тилло, хиштҳои нуқра, алмосу ёқут ва фирӯза пинҳон карда шудааст. Инчунин уштуре хобидааст, ки чашмҳои алмосӣ дошта, дар болои он хурҷини пур аз алмос ва дурру гавҳар гузошта шудааст.

Ин ганҷинаҳо насиби ҳамон шахсе мегардад, ки агар ин тилисм ба номи ӯ сабт шуда бошад. Дигар одамон ба ин ғор даромада, зиндаю саломат ба берун баромада наметавонанд, зеро «муваққал»-ҳои ин тилисм (аждаҳо, шабаҳо, дев) онҳоро ба марг гирифта мекунанд.

Воқеъан, борҳо одамони алоҳида баҳри ба даст овардани ганҷ ранҷ бурданд, вале ба мақсад нарасиданд, ба берун барнагаштанд, ҷони худро бар ивази ганҷ бохтаанд, ки он сабабҳои воқеии худро дорад: роҳгум задан, ба ҷоҳу вартаҳои торик афтадаву маҷруҳ шудан, гуруснагӣю ташнагӣ, мавҷудияти газҳои захрнокӯ бугиқунанда, нокифоягии оксиген, мавҷудияти элементҳои радиоактивӣ ва ғайраҳо буда метавонанд.

Баъди солҳои 70-уми асри XIX диққати муҳаққиқони рус ба омӯзиши ин ғор-қон ҷалб шуд ва дар замони Шӯравӣ рушд ёфт. Дар омӯзиши ин ғор саҳми олимони Н.Г.Маллитский ва М.С.Андреев, М.Г.Попов, А.Ф.Соседков, М.Е.Массон, Б.Н.Наследов, Е.Б.Пругер ва ҷанде дигарон қалон мебошад.

Мақсади тадқиқи ин ғор-қон на аз он иборат буд, ки хазинаи ганҷинаҳои афсонавиरो ба даст оранд, балки ошкор намудани ҳақиқати таърихӣ, яъне равшан намудани таърихи истихроҷи маъдан, навҳои он, бузургӣ, табиату хосиятҳои геологӣю географӣи қон, тарҳи мағораҳои дохили он, ба нақша гирифтани вартаҳо, сабабҳои пайдоишу тағйирёбии тарҳи ғор ва имконпазирии аз нав ба истихроҷи маъдан омода намудани қон буд.

Дар ҷараёни тадқиқот ошкор карда шуд, ки дохили ғор хушқу камнам мебошад, ҳарорати дохили он дар фасли гарми сол +10°C-ро ташкил медиҳад. Толорҳо ва вартаҳои қалони ғор пайдоиши табиӣ доранд, вале дар ташаккули он як замоне қандани маъданҳои оҳан, сурб ва нуқра таъсир расонидааст, яъне ин ғор қони қадимаи партовшуда мебошад. Дар вайрон шудани оҳансангу ташаккули ғор реаксияҳои химиявӣ, ки ба оксидшавии сулфидҳои алоқаманданд, таъсир расонидаанд. Дар баъзе мағораҳои дохили ғор сталактитҳо – шӯшаҳои аз сақф ба самти фарш овозон ба мушоҳида расидаанд, ки ин як нишонаи равшани пайдоиши карстӣ доштани ғор ба шумор меравад. Вале баъзе ҷоҳо ва роҳравҳо бо мақсади ба даст овардани маъдан дастӣ қанда шудаанд ва ё васеъ карда шудаанд. Умқи амудии ғор аз даромадгоҳ то ба зераш ба 100 м мерасад.

Дар натиҷаи татқиқот муқаррар карда шуд, ки ғори Кони Ғут аз якҷанд ошёна, роҳраву толорҳо ва аз 30 (си) мағораи калону чандин мағораҳои хурд иборат мебошад. Яке аз мағора 50 м дарозӣ, 45 м баландӣ ва 19 м паҳнӣ дорад. Дарозии умумии ғор ба 3000 м мерасад (Чикашев Г.А. М.1973, с.85). Агар мағораҳои дохили ғор аз сангпораҳо пурра тоза карда шавад, он гоҳ дарозии ғор борҳо афзоиш меёбад.

Ҳисоб карда шудааст, ки ҳаҷми умумии ғор 100 000 метри мукаабро ташкил медиҳад. Аз рӯйи маълумоти геологҳо Б.Н.Наследов ва Е.Г.Краснов ҳаҷми чинсҳои аз ин ғор (кон) қандашаванда ба 400-500 ҳазор метри мукааб баробар аст. Маъдани аз ғор гирифташуда 1,35 млн. тоннаро ташкил медиҳад, ки аз он тақрибан 240 тоннааш нуқра мебошад. (Бубнова М.А. Страницы истории горного дела в Таджикистане жур. «Горных Журнал». Спецвыпуск. М.2003, с.92).

Муҳаққиқон аз дохили ғор ҳар гуна асбобу анҷоми кӯҳкорӣ, шамъдон, зарфҳои сафолӣ, корд, нардбон, ғулачӯбҳои бурсин (арчагӣ), тангаҳои ба замони Сомониён мутааллиқ, путк, фона ва ғайраҳоро дарёфт намудаанд, вале ганҷинаҳои дар ривоятҳо тавсифшударо дастрас накардаанд.

Мавзеи **Шодимир** ва атрофи он, ки Кони Ғут қарор дорад, камбориш аст, яъне аз 150-200 мм беш нест. Барои ҳамин ҳам ин мавзеъ аз наботот басо камбағал аст. Гиёҳҳои бартаридошта шибӯғ, шӯра, латтахор ва аз буттаҳои алоҳидаи настананҳо иборат мебошанд. Аз маълумоти таърихӣ бармеояд, ки кӯҳҳои атрофи Майдонтоғ дар гузашта аз набототи буттагӣ, алафӣ ва дарахтӣ, аз қабилҳои настананҳо ва бурсзорҳо ғанӣ буданд. Кӯҳкорони асри миёнагӣ ин навъ растаниҳоро барои сӯзишворӣ, сохтани хонаву бошишгоҳҳо ва гирифтани ангишти чӯби бурс барои гудохтани маъдан нобуд карданд. Аз ин хотир ҳоло мавзеи ғори Кони Ғут манзараи хузрангез дорад. Дар дохили ғор кӯршапарақҳо (садҳо адад), кабутарон, хояндаҳо ва шапарақҳои шабгард зиндагӣ мекунанд.

Санаду маълумоти дар боло овардашуда, моро ба хулосае меорад, ки дар мавзеи Кони Ғут одамон аз замони ғуломдорӣ то рӯзҳои мо зиндагӣ кардаанд. Аз асри VI то асри XI аз кон филизи оҳан, сурб ва нуқра гирифтаанд, ки ин амал камаш панҷ аср давом кардааст. Ба ин андеша зерӣ пойи конкорҳо суфта шудани даромадгоҳи кон-ғор ва зинаҳо, ки онҳоро мушоҳида карда будем, далолат мекунанд. Тангаҳои замони Сомониён гувоҳи онанд, ки истихроҷ ва коркарди аввалияи маъдан дар ин давра ба авҷи аълои худ расида буд ва бар ивази меҳнати конкорҳо тангаҳои мисин ҳамчун маош дода мешудааст (Аброров Х., Акмалов М., Аҳмадов А. маҷ. «Масъалаҳои маориф» №3, 2014, с.23-29).

Аз дохили ғор бодғар вазида меистад, ки он ба мавҷуд будани ду роҳи даромади ҳаво алоқаманд мебошад. То наздикии ғор роҳи автомобилгард сохта шудааст. Дар ҳадди охири ин роҳ беморхонаи касалиҳои рӯҳии Тоҷикистон воқеъ аст.

Ғори Кони Ғут барои бостоншиносон, геологҳо, географҳо, кишваршиносон, биологҳо, экологҳо ва сайёҳон қимати муайяни илмӣ амалӣ дорад. Аз ин рӯ онро зерӣ химоя гирифта, аз харобшавӣ ҳифз кардан зарур аст.

Дар ҳолати дуруст мучаҳҳаз намудан, ин ғор-контро ба тамошогоҳи сайёҳон табдил додан мумкин аст. Ин амал албатта маблағи калонро металабад, вале пас аз таҷҳизонидан харочот онро дар тӯли чанд сол пӯшонидани метавонад. Боздиди ин ғор аз таърихи қуҳани маданияти модии кишвари мо, конкории аҷдодон ва техникаву технологияи асрҳои миёна маълумоти раднашаванда медиҳад (Аброров Х., Акмалов М. Д.2014, с.42).

Дар ноҳияи Исфараи вилояти Суғд ду ғорро «**Ҳочаи Ғор**» ва ё «**Хӯчағор**» меноманд. Яке аз онҳо дар тарафи ҷанубу шарқии деҳаи **Чоркӯҳ** дар масофаи 6 км, 50 м аз сатҳи ҳамворӣ дар мобайни кӯҳи **Сари Санг** ҷойгир шудааст. Ғори дигаре бо ҳамин ном дар тарафи чапи дарёи Исфара наздикии деҳаи **Ворух**, рӯ ба рӯйи дидгоҳи гидрологӣ дар масофаи 2-3 километр ҷойгир шудааст.

Шиносии аввалини мо ба ин ғорҳо охирҳои баҳори соли 1959 рух дода буд. Мо як гурӯҳ донишҷӯёни факултаи табиатшиносии географияи Донишқадаи давлатии омӯзгории шаҳри Ленинобод (ҳоло Донишгоҳи давлатии омӯзгории ш.Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров) бо мақсади гузаронидани таҷрибаҳои саҳроӣ ба деҳаи Чоркӯҳ рафт будем. Баъд аз шиносӣ бо мардуми маҳал дар бораи хоҷағорҳо нақлу ривоятҳои гуногун шунидем, ки яке нисбат ба дигаре муҳолиф буданд.

Сокинони маҳал сабаби Хӯчағор ном гирифтани ғори наздикии Чоркӯҳро чунин шарҳ медиҳанд: Замоне дар ин ғор Хӯча ном шахсе бо аҳли оилааш ҳаёт басар мебардааст. Рӯзе

дуртар аз ғор садои сумҳои асп ба ғӯш мерасад, хӯча садои сумҳои аспҳои бо шитоб омадаистодаро шунида, ба берун мебарояд, дарк мекунад, ки гурӯҳи мушрикон барои қасди куштани Хӯча ва аҳли оилааш омада истодаанд ва зуд аз берун баргашта ба зону менишинад ва аз Худо илтиҷо мекунад, ки худаш, оилааш ва кӯдаки ширмакашро бо гахворааш ба санг табдил диҳад, то ин ки рӯйи «кофирон»-ро набинад. Ҳамин тавр илтиҷо мустачоб мегардад. Гӯё сабаби зиёратгоҳ шудани ин ғор ба поку худтарс будани Хӯча вобаста будааст. Агар одами нопок ба ин ғор ворид шавад, он ҳам ба санг табдил мешудааст. Чунин андешаи ба ҳам муҳолиф аз сохтаю бофта будани ривояти боло шаҳодат медиҳад.

Дар урфият мегӯянд, ки «шунидан кай бувад монанди дидан». Барои боздиди ғор ва тадқиқи сирру асрори он мо донишҷӯён бо роҳбарии муаллимон - номзадҳои илмҳои географӣ Ҳ.Ғ.Очилов, Б.М.Ҳайдаров ва номзоди илмҳои геологӣ Б.М.Максудов ба ғор саёҳат ташкил намудем. Дар рафти саёҳат қорҳои татқиқотӣ гузаронида, дарозӣ, андозаи толору мағораҳои дохили ғор ва дигар аломату хусусиятҳои табиати онро омӯхтем. Маълум карда шуд, ки толори калони даромадгоҳи ғор 4 м баландӣ, 22 м бар ва 39 м дарозӣ доштааст. Толори аввали ғор васеъ ва нисбатан равшан мебошад, вале ба самти дохили ғор роҳрави асосии он танг шуда, ба ҳафт мағораи (хоначаҳои) хурд тақсим мешавад, ки ниҳоят торик мебошанд. Қисми дохили ғор ва мағораҳои он бештар рутубатнок, деворҳои намзада ва фарш лойолуд мебошад, зеро аз ҷойҳои алоҳидаи шифт ба фарши ғор об чакида меистад. Дар қисмҳои дарунтари ғор ғӯгирҷӯб ва қоғаз бо аланга дер намасӯзад ва ба тезӣ хомӯш мегардад. Ин ҳолатро эътиқодмандон яке аз асрори ғор медонанд. Гӯё руҳи Хӯча ба дохили ғор ворид шудани одамони шаккоку нопокро намехостааст. Дар асл бошад, сабаби бо аланга насухтани ғӯгирҷӯбу қоғаз ба норасоии оксиген ва рутубатнокии ғор вобаста мебошад (Аброров Х. Сирру асрори Хӯчағор. Рӯзн. «Ҳақиқати Ленинобод». 11 ноябри соли 1981, сах.4). Чуноне, ки маълум аст, дар ғорҳои сарбаста ҳаракату ивазшавии ҳавои дохили онҳо ниҳоят оҳиста ба амал меояд, ин ҳол боиси коҳишҳои оксиген дар таркиби ҳавои ғор мегардад. Барои ҳамин ҳам оташ дуруст аланга намегирад. Фонусҳои барқӣ бошанд, бе мамониат равшанӣ медиҳанд.

Мувофиқи ривоят ҳамсари Хӯча ҳангоми ба кӯдаки ширхораш шир маконидан дар якҷоягӣ бо гахвора ва кӯдакаш ба санг низ бадал шудааст ва гӯё то ба ҳол аз пистонҳои модари ба санг табдилёфта шир мечакад. Дар ҷараёни саёҳат мо ин ашёро дарёфт карда натавонистем. Ҳарчо -ҳарчо дар шифти ғор шӯшанаҳои овезон-сталактит мавҷуд буда, аз нӯки борики онҳо оби оҳақоби сафед дошта мечакад. Дар дохили ғор инчунин барҷастагиҳо, гумбазчаҳо ва сутунҳои аз фарш ба боло қад кашида-сталактитҳо мавҷуданд. Шояд ривоятҳои боло дар заминаи надонистани моҳияти табиати сталактиту сталагмитҳо пайдо шуда бошанд.

Дар тарафи чапи толори даромадгоҳи ғор чашмаи оддӣ мавҷуд аст. Мувофиқи ривоят касе оби ин чашмаро бо мақсади муайян нӯшад, ба муродаш мерасад. Дар тарафи рости ҳамин толор хандаки сунӣ кофташудае мавҷуд аст, ки тақрибан 2 м дарозӣ, 0,5 м паҳнӣ ва 0,4 м умқ дорад. Солҳои 30-40-уми асри XX хурوفотпарастон хостанд, ки дар дохили он ягон «авлиёи хаёли»-ро ғӯронида, онро ба мазори «муқаддас» табдил диҳанд. Шӯроҳои маҳаллӣ он солҳо пеши роҳи ин амали нораворо боз дошта буданд.

Доир ба **Хӯчағори назди деҳаи Воруҳи** ноҳияи Исфара низ як қатор ривоятҳои халқӣ интишор ёфтаанд. Муҳаққиқи ғоршинос И.А.Кастане (1915) дар таълифоти худ чунин ривоятро аз забони сокинони маҳал сабт намудааст: ҳеч ягон кас ба мағораҳои дохили ин ғор ворид шуда, ба берун бар нагаштааст. Ин ғор 3 (се) роҳ дорад: яке аз онҳо ба **ш.Исфара** мебарад; роҳи дуюм ба **Маккаи Мукаррама** мебарад; роҳи сеюм ба касе маълум нест.

Дар ривояти дигар омадааст, ки ғор аз 41 хона (мағора) иборат буда, дарҳои онҳо барои одамони «поку парҳезгор» кушода мешуда бошад, он гоҳ чунин одамон ба ҳамаи муроду мақсади некашон мерасидаанд. Агар одами «нопок» ворида ғор шавад, вай ҳатман ба хазандаю даррандаҳои асрорангез дучор шуда, туъмаи онҳо мегардад ва мабодо аз онҳо гурехтани шавад, ҳангоми аз ғор баромадан дарҳои он маҳкам шуда, худи одам ба санг табдил меёбад (Ҳайдаров Б. Ленинобод. 1960, с.18-21).

То солҳои наздик касе чуръат карда, толеи худро намесанҷид, зеро аз он метарсид, ки мабодо «нопок» буда, ба санг табдил наёбад.

Ғор дар теппаи харсангӣ воқеъ гаштааст. Даромадгоҳи ғор ба андозаи танури нонпазӣ баробар буда, дар натиҷаи лағжида фаромадани зиёратчиҳо суфтаю ҳамвор шудааст. Мо

донишчӯён ба толори калони ғор дохил шудем ва ченкунӣ гузаронидем; маълум гашт, ки баландии он 2 м, дарозиаш 7 м ва бараш 3 метрро ташкил медиҳад. Акнун вазифа аз он иборат буд, ки тавассути роҳрави борику торик ба мағораҳои дигар ворид шуда, андозаи онҳоро муайян кунем. Ва инак донишчӯён – муаллифи ин сатрҳо ва Камолиддинов С. ҳоло досенти ДДО ш. Хучанд дудилагиро баргараф намуда, азми ворид шудан ба мағораҳои ноаёни ғорро пеш гирифт. Мағораи дуҷум басо танг буд, мо гаваккашон ба тарафи дасти ростии 3-4 м роҳ паймудем ва охири он андак васеъ шуд, аз он ба мағораи сеҷум гузаштем он 0,5 м баландӣ, 2 м дарозӣ ва 1,5 м бар дошт. Аз он андаке ба тарафи дасти чап тоб хӯрда, вориди мағораи чорум шудем. Ин мағора бодомшакл ва деворҳои андаке намнок буд. Дар дохили он чорзону нишастан имконпазир аст. Ин мағора 1,5 м дарозӣ, 90 см баландӣ ва 80 см паҳнӣ дорад. Мо ҳангоми татқиқот дар дохили ғору мағораҳо ҳеҷ гуна дару дарвозаҳо рӯчор наомадем, ба ягон хазандаю даррандаҳои асрорангез вонахӯрдём ва ба санг ҳам табдил наёфта, сикату саломат ба берун баромадем. Ҳамин тариқ татқиқот нишон дод, ки ин ғор на аз 41 хона, балки ҳамагӣ аз як толори андак калон ва аз се мағораи хурди дарунандарун иборат будааст.

Муҳаққиқон дар гирду атрофи ғори назди деҳаи Чоркӯҳ боз чандин мағора ва қифҳои карстиро кашф карданд. Бино ба маълумоти аллома Б.Ғ.Ғафуров ин ғор дар палеолити боло маскани зиндагии одамони қадим буд. Эҳтимол меравад, ки одамон дар ин ҷо 15-12 ҳазор сол қабл аз эраи мо зиндагонӣ кардаанд (Ғафуров Б. Тоҷикистон. к.1.Д.1983, с.17).

Бо баробари ғорҳои табиӣ дар Тоҷикистони Шимолӣ бо мақсади ба даст овардани маъдан ғорҳои сунъӣ-нақбҳо қанда шудаанд, басо диққатангез ва хеле калон ҳам ҳастанд. Ба ин қабил қони Қонҷол, Қонсой, Чоқадамбулоқ, Тари Экан ва даҳо дигарҳо ошкор карда шудаанд. Дар байни ин қону нақбҳо **Қонимансур** ва **Қонҷол** мақоми хос дорад. Бештари қонҳои дар боло номбаршуда дар замони **Сомониён** кашф ва истихроҷи маъдан ба роҳ монда шуда буд ва аз асри **IX то XI** ривочу раванқ дошт. Дар давраи забтқориҳои Чингизхони муғул бисёре аз ин қонҳо хароб гашта, аз фаъолият монда буданд. Бино ба маълумоти таърихӣ баъди асри **XV** истихроҷ ва қорқарди маъдан аз нав ба роҳ монда шуд.

Дар замони Сомониён Қонимансур маркази асосии истихроҷи нукра дар Осиёи Марказӣ ба ҳисоб мерафт. Дарозии умумии нақби ин қон ба 1000 м мерасад. Толори асосии қон 45-50 м баландӣ, 100 м дарозӣ дорад. Аз ин қон қариб 0,25 млн.

метри мукааб маъдан қанда ба берун бароварда шудааст. Аз ин миқдор маъдан 100-250 тонна нукра гирифта шудааст. Умуман дар Тоҷикистони Шимолӣ тӯли асрҳои қадим ва миёна аз 3700 ҷой ин ё он навъи қанданиҳои фойданок истихроҷ шудааст (Абдурахимов С.Я. ч.1. Худжанд. 1999, с.40. 80).

Қони Қонҷол ҳам яке аз нақбҳои асосии истихроҷи маъдан дар байни қонҳои системаи Қаромазор ба ҳисоб меравад. Қони Қонҷол аз даҳҳо хандаку нақбҳои ба ҳам пайваста иборат мебошад. Ҳаҷми қинҳои қӯҳии аз дохили ин қон қанда мувофиқи ҳисобҳои пешакӣ ба 3-3,5 миллион метри мукааб мерасад. Тӯли асрҳои IX-X мувофиқи маълумоти геологҳо аз маъдани қон қариб 1,5 ҳазор тонна нукраи холис ба даст оварда шудааст.

Дар ҷумҳуриҳои Гурҷистон ва Арманистон ғорҳо ва нақбҳои бо мақсади истихроҷи маъдан қандашударо хуб таҷҳизонида ба қасрҳои зеризаминӣ табдил дода, ба сифати осорҳои истифода мебаранд. Дар Тоҷикистони Шимолӣ Хӯҷағори наздикии Чоркӯҳ ва нақби Қонимансурро таҷҳизонида бо ин мақсад истифода бурдан лозим аст.

Бояд гуфт, ки то ба имрӯз ғорҳо ва нақбҳои истихроҷи маъдан ба зери ғимоя гирифта нашудаанд, бинобарон чунин объектҳо ба ҳолати харобӣ рӯ овардаанд. Ҳол он ки онҳо аҳамияти калони илмию маданӣ, маърифатӣ ва сайёҳӣ доранд ва ба зери ғимояи давлатӣ гирифтани онҳо зарур аст.

АДАБИЁТ:

1. Короткевич Г.В. Соляной карст-Ленинград. 1970
2. Турсунов Б.Р. Из истории святыни Согдейской области (на материалах мазора ХуджаТакровут). Мачмӯаи «Ҷавонон ва ҷаҳони андеша» Душанбе. «Ирфон», 2004, с.107-112.
3. Чикишев А.Г. Пещеры на территории СССР. Москва, 1973.

4. Бубнова М.А. Страницы истории горного дела в Таджикистане. журн. «Горных журнал». Спецвыпуск. Москва, 2003, с.91-94.
5. Аброров Х., Акмалов М., Ахмадов А. Асрори кони Фут. Маҷ. «Масъалаҳои маориф». №3, 2014, с.21-25.
6. Аброров Х., Акмалов М. Муъҷизаҳои табиати Тоҷикистон. Душанбе. «Ирфон», 2014, 222 с.
7. Аброров Х. Сирру асрори Хӯчағор. Рӯзн. «Ҳақиқати Ленинобод», 11 ноябри соли 1981, с.4.
8. Ҳайдаров Б.М. Фан ва дин дар бораи ҳодисаҳои аҷоибии табиат. Ленинобод, 1960, 33 с.
9. Гафуров Б.Ф. Тоҷикон. к.1. Душанбе, 1983.
10. Абдурахимов С.Я. Взаимодействия человек с природными ресурсами в эпоху Саманидов в Таджикистане, ч.1. Худжанд, 1990.

АСПИРАНТУРА ШАКЛИ АСОСИИ ТАЙЁР КАРДАНИ КАДРҲОИ ИЛМӢ

Султонмамадова Мархабо¹
ХОДИМИ КАЛОНИ ИЛМӢ

Муалиф дар мақолааш дар бораи шаклҳои тайёр кардани кадрҳои илмӣ маълумот дода зикр намудааст, ки докталабон дар асоси низомномаи Аспирантура танҳо дар ҳоли бомуваффақият супоридани имтиҳоноти қабул, пешниҳоди мақола ё кори хурди илмӣ тибқи озмун ба аспирантура қабул карда мешаванд.

Возжаҳои калидӣ: аспирант, кадрҳо, роҳбар, илм, педагогика, унвонҷӯён, мавзӯ, ихтисос, имтиҳон.

Султонмамадова Мархабо

АСПИРАНТУРА ЭТО ОСНОВНОЙ ВИД ПОДГОТОВКИ НАУЧНЫХ КАДРОВ

Автор в своей статье говорит о видах подготовки научных кадров, также сообщает о том что заявители на основании Правил аспирантура могут быть зачислены на конкурсной основе в аспирантуру только после того как успешно сдадут вступительные экзамены, предоставят статью или небольшую научную работу.

Ключевые слова: высшая школа, Министерство образования, аспирант, соискатель, цель, докторант, статья, экзамен, вид.

Sultonmamadova Marhabo

POSTGRADUATE STUDY IS THE MAIN TYPE OF TRAINING OF SCIENTIFIC PERSONNEL

The author in his article talks about the types of training of scientific personnel, also informs that applicants on the basis of the Aspiranture Rules can be enrolled on a competitive basis in postgraduate studies only after they successfully pass the entrance examinations, provide an article or a small scientific paper.

Key words: higher school, Ministry of Education, postgraduate student, applicant, goal, doctoral candidate, article, examination, kind.

Аспирант (аз калимаи латинии aspirans – шахсе, ки барои ба чизе ноил шудан саъю кӯшиш меамоянд. Гирифта шудаасткорҳои илмӣ-тадқиқотӣ анҷом додану барои дарёфти дараҷаи илмӣ рисолаи илмӣ дифоъ кардан мефаҳмонад.

Аспирантура - шакли асосии омодамоии кадрҳои баландихтисоси илмӣ маҳсуб ёфта, бо назардошти сарчашмаҳои таърихиву илмӣ соли 1925 дар ИҶШС таъсис ёфтааст ва

¹Султонмамадова Мархабо Айдармамадовна – заведующий отдела аспирантуры и докторантуры Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45, тел. (992 37) 2273818. E.mail: m.sultonmamadova@mail.ru

аз ҳамон сол инчониб дар назди муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, донишгоҳу донишкадаҳо, вазоратҳо аз ҷумла, вазорати маориф ва илм ва Академияи илмҳо фаъолият мекунад.

Аспирантура дар шакли рӯзона ва ғоибона фаъолият менамояд. Ба таҳсили рӯзонаи аспирантура ашхосе қабул мегарданд, ки ҷудо аз фаъолияти корӣ синнашон то 35 сола аст (муҳлати таҳсил 3-сол) ва ба таҳсили ғоибона ашхосе қабул мегарданд, ки бо фаъолияти корӣ синнашон то 45 сола аст (муҳлати таҳсил 4-сол).

Мавриди зикр аст, ки докталабон дар асоси низомномаи Аспирантура танҳо дар ҳоли бомуваффақият супоридани имтиҳоноти қабул, пешниҳоди мақола ё кори хурди илмӣ тибқи озмун ба аспирантура қабул карда мешаванд.

Аспирант дар давоми таҳсил бо риояи талаботи Низомнома ва қоидаҳои дохили меҳнати муассисаҳои илмӣ таҳти роҳбарии роҳбари илмӣ (доктори илм, профессор) фаъолият намуда, мавзӯи рисолаи илмиашро бо пешниҳоди асоснома дар Шӯроҳои илмии муассисаҳои илмӣ таҳқиқотӣ ва Донишкадаву Донишгоҳҳо тасдиқ менамояд, бар асоси нақшаи инфиродиаш рисолаашро ба итмом мерасонад. Сипас имтиҳонҳои минимуми номзадиро аз рӯйи фан ва ихтисосҳои муайяншуда супорида, бо гузаштан аз муҳокимаи пешаздифоӣ рисолаашро дар Шӯрои дифоъ ҳимоя менамояд.

Тибқи Барномаи тайёр кардани кадрҳои илмӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди низоми тайёр кардани кадрҳои илмӣ дар самтҳои афзалиятдоштаи таҳқиқоти илмӣ яке аз самтҳои асосии фаъолияти муассисаҳои илмию таҳқиқотӣ аз ҷумла, Пажӯҳишгоҳи рушди маориф буда, дар ин самт корҳои назаррас анҷом дода шудаанд. Бо мақсади собит кардани дастовардҳои Пажӯҳишгоҳ доир ба тайёр кардани кадрҳои илмӣ рӯ ба таърихи таъсиси аспирантура дар ин муассиса меорем.

Лозим ба ёдоварист, ки Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, ҳамон вақт Институти давлатии илмию таҳқиқотии тоҷик 10 августи соли 1933 ташкил ёфтааст. Институт, ҳарчанд муассисаи байниидоравӣ ба ҳисоб рафта, тобеи Комиссариати маорифи халқи Тоҷикистон буд, асосан супоришҳои онро иҷро мекард.

Дар заминаи ҳамин институт ва ду сектори Институти таҳқиқотии илмҳои педагогӣ ташкил меёбад, ки дар давоми бисту ҳашт сол, яъне то соли 1958 бо номҳои гуногун аз ҷумла, Институти давлатии илмию таҳқиқотии маорифи халқи РСС Тоҷикистон, Институти илмию таҳқиқотии педагогика, Институти илмию таҳқиқотии мактаб ва тақмили ихтисоси муаллимон, Бюрои илмию методӣ фаъолият кардааст. Соли 1958 ба Институти илмию таҳқиқотии илмҳои педагогии Тоҷикистон тағйири ном карда, соли 1989 Пажӯҳишгоҳи илмҳои педагогии Тоҷикистон ва билохира аз соли 2010 инчониб бо номи Пажӯҳишгоҳи рушди маорифи Академияи таҳсилоти Тоҷикистон фаъолият мебарад.

Қатъи назар аз тағйири ном Пажӯҳишгоҳ дар давоми фаъолият он вазифаҳоеро анҷом додааст, ки давлат ва Ҳукумати мамлакат ба уҳдааш мегузоштанд. Ин вазифаҳо гуногунанд. Аз ҷумла, тайёр кардани кадрҳои илмӣ, илмию омӯзгорӣ, ташкилу ба роҳ мондани корҳои илмию таҳқиқотӣ дар робита ба талаботи замон ва амсоли инҳо.

Таҳлили сохтори Пажӯҳишгоҳ ва вазъи корҳои илмӣ нишон медиҳад, ки он вобаста ба шароит ва марҳилаҳои гуногун ба тағйироти зиёде рӯ ба рӯ шудааст.

Вазифа ва мазмуни кори Пажӯҳишгоҳ баъди эълומияи соҳибхитиёрӣ ва мустақилияти Ҷумҳурии Тоҷикистон (9 сентябри соли 1991) ба кулӣ тағйир ёфт. Ҷомеаи тозабунёди Тоҷикистони озоду мустақил дар назди ин муассисаи илмӣ вазифаҳои нав гузоштааст, ки ҳалли онҳо тафаккури нав, диди тоза ва раҳёфти хосро тақозо менамояд.

Аз тарафи олимони ин муассисаи илмӣ таҳия гардидани як қатор санадҳои меъёриву ҳуқуқи соҳа ба мисли Консепсияи мактаби миллӣ, нақшаҳои таълим ва амсоли инҳо собит сохт, ки ин муассиса ҳамеша маркази эҷоду тафаккури олимону мутахассисони зиёди риштаи омӯзишу парвариш ва манбаи тарбияи кадрҳои илмию педагогӣ буд ва ҳаст.

Зикр менамоем, ки бо қарори мушовараи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми июни соли 1992, №6/3 дар назди Пажӯҳишгоҳи илмҳои педагогӣ шӯбаи ғоибонаи аспирантура ба фаъолият оғоз намуд. Баъд аз як соли фаъолият бо дархости Пажӯҳишгоҳи илмҳои педагогӣ аз тарафи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таҳсили рӯзонаи аспирантон иҷозат дода шуда, 3 ҷой муқаррар гардид. Соли 2009 шӯбаи зикршуда, ба «Шӯбаи аспирантура ва докторантура» табдил ёфт ва то имрӯз бо ин ном фаъолият дорад, ки аспирантон ва унвонҷӯён аз рӯйи ихтисосҳои зер машғули таҳқиқоти илмианд:

1. Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва маориф (рамзи соҳаи илм: 13.00.01)

2. Назария ва методикаи таълиму тарбия (аз рӯи фанҳои алоҳида) (рамзи соҳаи илм: 13.00.02)

3. Педагогикаи коррекционӣ (сурдопедагогика) (рамзи соҳаи илм: 13.00.03)

Тавре ишора гардид, аспирантура шакли асосии тайёр кардани кадрҳои илмӣ ва илмию омӯзгорӣ дар низоми таҳсилоти касбӣ пас аз хатми муассисаҳои таҳсилоти олии махсуб ёфта, аксарият кадрҳои илмӣ ва илмию омӯзгорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дараҷаҳои илмии доктор ва номзади илм ва унвони илмии профессор ва дотсентро соҳибанд, дар замони худ маҳз дар аспирантура таҳсил кардаанд.

Шуъбаи аспирантура ва докторантураи ПРМ ба номи Абдурахмони Ҷомӣ бо мақсади иҷро ва дар амал татбиқ намудан «Низомномаи намунавии тайёр кардани кадрҳои илмӣ ва илмию педагогӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2-юми июли с.2008 №308, «Барномаи тайёр кардани кадрҳои илмӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2015» аз 02.07.2008, №296 ва дигар асноди ҳуқуқию меъёрии соҳаи илму маориф фаъолият карда, корҳои зиёдеро ба сомон расонидааст. Масалан, шуъба ҳамасола аспирантону унвонҷӯёнро аз рӯи ихтисосҳои интихобкардашон тавассути олимони раҳнамоӣ карда, оид ба таҳияи нақшаи рисолаҳои илмӣ, гузаронидани озмоишу таҳқиқот ва тарзҳои омода кардани рисолаҳои илмӣ ёрии амалии худро мерасонад.

Мавриди зикр аст, ки то ибтидои соли 2017 дар назди Академияи таҳсилоти Тоҷикистон Шӯрои дифои Д.737.018.01 амал мекард, ки дар давоми фаъолияти Шӯрои мазкур аз теъдоди умумии аспирантону унвонҷӯёни муассиса 65 нафар рисолаи номзадӣ ва 6 нафар рисолаи докторӣ дифоъ намуданд.

Шуъбаи аспирантура ва докторантура ҳар сол вобаста ба масъалаҳои мубрами илмию таҳқиқотӣ чорабиниҳо аз қабилӣ конференсия, мизи муддавар ва семинарҳои омӯзишӣ баргузор менамояд. Чунончи 20.04.2017 бо иштироки кормандони илмӣ ва аспирантону унвонҷӯён лексияи обзорӣ дар мавзӯи «Технологияи муосири педагогӣ» ва 21.04.2017 бо иштироки олимони Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, аспирантону унвонҷӯёни муассиса дар доираи нақша-чорабиниҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба Соли 2017 - «Соли ҷавонон» дар мавзӯи: «Ҷавонон нерӯи эҷодкору созанда» конференсияи илмӣ-амалӣ доир гардид. Дар қисмати расмӣ конференсия аспирантону унвонҷӯёни Пажӯҳишгоҳ: Норова Зарина дар мавзӯи «Нақши ҷавонон дар татбиқи сиёсати давлатии ҷавонон», Рузито Ризоии Ҷуздонӣ дар мавзӯи «Вижагиҳои равонии ҷавонон ва таъсири онҳо ба эҷодкориву навоарӣ ва рушди ҷомеа», Наврӯзова Гулшан дар мавзӯи «Молодёжь - продолжатели созидательной деятельности Президента Таджикистана» ва Рӯзиева Фароғат дар мавзӯи «Ҷавонон нерӯи ҳимоятгар ва таҳкимбахши сулҳу субот дар кишвар» маърӯза карданд.

Тибқи нақшаи дурнамо қабул ба аспирантура ва хатми он дар Пажӯҳишгоҳ аз рӯи ихтисосҳои интихобшуда дар солҳои 2011 ва 2017 ба таври зер арзёбӣ мегардад.

Соли 2011, 9 нафар аспирант (4 нафар рӯзона 5 нафар ғоибона) 1 нафар докторант, 27 нафар чун унвонҷӯ қабул гардида, 8 нафар аспирант шуъбаро хатм кард.

Соли 2012, 12 нафар аспирант (2 нафар рӯзона 10 нафар ғоибона) 2 нафар докторант 28 нафар ба сифати унвонҷӯ пазируфта шуда, 6 нафар аспирант, 4 нафар докторант ва 12 нафар унвонҷӯ шуъбаи мазкурро хатм карданд.

Соли 2013, 12 нафар аспирант (2 нафар рӯзона 10 нафар ғоибона) 2 нафар докторант ва 37 нафар ба сифати унвонҷӯ пазируфта шуда, 1 нафар аспиранти таҳсили рӯзона, 4 нафар аспиранти таҳсили ғоибона, 5 нафар докторант ва 16 нафар унвонҷӯ шуъбаи мазкурро хатм карданд.

Соли 2014, 11 нафар аспирант (2 нафар рӯзона 9 нафар ғоибона) 2 нафар докторант ва 34 нафар ба ҳайси унвонҷӯ қабул шуда, 1 нафар аспиранти таҳсили рӯзона, 3 нафар аспиранти таҳсили ғоибона, 2 нафар докторант ва 15 нафар унвонҷӯ шуъбаи мазкурро хатм карданд.

Соли 2015, 12 нафар аспирант (2 нафар рӯзона 10 нафар ғоибона) 2 нафар докторант ва 15 нафар ба сифати унвонҷӯ ва 8 нафар ба ҳайси докторант аз рӯи ихтисос PhD қабул гардида, 1 нафар аспиранти таҳсили рӯзона, 2 нафар аспиранти таҳсили ғоибона, 2 нафар докторант ва 8 нафар унвонҷӯ шуъбаи мазкурро хатм карданд.

Соли 2016, 6 нафар аспирант (2 нафар рӯзона 4 нафар ғоибона) 11 нафар докторант, 13 нафар унвонҷӯ ва 6 нафар ба ҳайси докторант аз рӯи ихтисос PhD қабул гардида, 2 нафар

аспиранти таҳсили рӯзона, 4 нафар аспиранти таҳсили ғоибона, 2 нафар докторант ва 6 нафар унвонҷӯ шӯбаи мазкурро хатм карданд.

Соли 2017 7 нафар чун докторанти докторантура аз рӯи ихтисос (PhD) қабул гардиданд.

Ёдовар мешавем, ки бо фармоиши вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон №2303 аз 07.08.2015 «Дар бораи таъсиси докторантура аз рӯи ихтисос дар мактабҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон» соли 2015 дар заминаи ПРМ докторантура аз рӯи ихтисос PhD таъсис ёфта, докторантон аз рӯи ихтисосҳои 6D010301 - Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва маориф 6D012000 – Таҳсили касбӣ (аз рӯи соҳаҳо) 6D010200 – Педагогика ва методикаи таълими ибтидоӣ таҳсил менамоянд. Машғулиятҳо дар асоси нақшаи таълимӣ, силлабусҳо ва комплексҳои таълимию методии фаннӣ, барномаҳои таҷрибаи касбӣ ва барномаи корҳои илмию таҳқиқотӣ чараён дошта, таносуби омӯзгорон чунин аст:

- доктори илм 2-нафар (М. Лутфуллозода), Ф. Гулмадов
- номзади илм 3-нафар (Котибова Ш., Қаюмова Ҳ., Давлатшоев И.)
- мутахассисон 7 – нафар (Имомназаров Д., Абдурашитов Н., Боронов Б., Гулаҳмадов

Г., Зардиева М.,)

Ҷиҳати танзим ва мақсаднок чараён додани фаъолияти докторантура аз рӯи ихтисос (PhD) аз тарафи мутахассисони Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии АТТ маҷмӯи санадҳои ҳуқуқии меъёрӣ аз ҷумла, Низомномаи шӯбаи докторантура аз рӯи ихтисос (PhD) таҳия шуда, мавриди истифода қарор дорад.

Дар мувофиқа ба бандҳои дахлдори санадҳои мазкур ва назардошти самтҳои афзалиятноки илмҳои педагогӣ мавзӯҳои рисолаҳо ва роҳбарони илмӣ аспирантону унвонҷӯён ва докторантон интихобу муайян шуда, дар Шӯрои олимони Пажӯҳишгоҳ баррасӣ ва тасдиқ карда мешаванд. Зикр менамоем, ки ҳамасола ҳисоботи илмию таҳқиқотии аспирантону унвонҷӯён ва докторантон мунтазам дар Шӯрои олимони шунида мешавад.

Тазаккур медиҳем, ки олимони ва мутахассисони варзидаи илми педагогика академикҳо: М.Лутфуллоев, И.Х.Каримова, Ф.Шарифзода, Қ.Б. Қодиров, профессорон: Ғ. Бобизода, С. Шербоев, М.Нуъмонов, С.Э. Негматов, Л.Иматова, Т.В.Гусейнова, Ф. Гулмадов, дотсентон Аминов С. ва дигарон мунтазам бо аспирантон суҳбатҳо гузаронида, бо маслиҳату тавсияҳои судбахш онҳоро дар таҳқиқи мавзӯҳои илмӣ раҳнамоӣ мекунанд.

Шӯбаи аспирантура ва докторантураи Пажӯҳишгоҳ барои тайёр намудани аспирантон ва унвонҷӯён ба имтиҳонҳои номзадӣ дар мувофиқа бо Академияи таҳсилоти Тоҷикистон дар Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз фанҳои таърих ва фалсафаи илм, забонҳои хориҷӣ курсҳои махсус ташкил кардааст, ки ҳафтае ду маротиба машғулиятҳо баргузор мегарданд ва раванди иштироки аспирантону унвонҷӯён ба машғулиятҳо мунтазам таҳти назорати масъулони муассиса қарор дорад.

Пажӯҳишгоҳ ҷиҳати таъмини самаранокии фаъолияти аспирантура ва докторантура, докторантура аз рӯи ихтисос (PhD) тадбирҳои мушаххас андешида, пайваста ба он мекӯшад, ки фаъолияти ниҳоди мазкурро тақмил диҳад ва дурнамои тайёр кардани кадрҳои илмӣ, илмӣ-педагогиро иҷро намояд.

Низоми аттестатсияи кадрҳои илмӣ (аспирантону унвонҷӯён)-ро тақмилу таҳким бахшида, бад-ин васила сифати тайёр намудани кадрҳои илмиро баланд бардорад.

АДАБИЁТ:

1. Высшая школа. Сб.основных постановлений, приказов и инструкций. Под редакции Е.И.Войленко, 1(гл.9.Подготовка научно-педагогических кадров) М. 1965 Большая Советская энциклопедия, стр.952.

2. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2012, №334 «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020». Душанбе, 2012.

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». - Душанбе: Шарки озод, 2013.- с. 1-41.

4. Концепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 майи с.2002, №200. Дар китоби «Ахбороти Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон». - Душанбе, 2003.

ТАШАККУЛИ ШАХСИЯТ – МАҲСУЛИ ТАРБИЯИ ҲАМИДА

Баҳром Зулфонов¹
ХОДИМИ КАЛОНИ ИЛМӢ

Таълим ва тарбия яке аз руқнаҳое мебошанд, ки дар ҳамбастагӣ амалӣ мегарданд ва дар доираи талаботи ҷамъият сурат мегиранд. Масъалаи ташаккул додани ҳисси муносибати нақӯӣ ва хайрхоҳонаи амали кори якҷояи оила, мактаб ва аҳли ҷомеа мебошад. Ба ақидаи муаллифномил аз оила ибтидо гирифта, дар мактаб ташаккул лёфта, дар ҷомеа ботасиротҳои иҷтимоӣ неқ ё бад мегардад.

Вояҳои калидӣ: падару модар, кӯдак, тарбия, таълим, омӯзгор, муносибат, насли наврас.

Зулфонов Баҳром

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ ПРОДУКТ МОРАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЕ

Обучение как средство и основой источник теории диалектического материализма признаёт познание окружающего нас мира с помощью воспитания и обучения. Материалистическая диалектика с уверенностью утверждает, что познание мира непосредственно связано с обучением и воспитанием и они не могут дать желаемого результата в отдельности.

Ключевые слова: воспитание, цель, должность, обучения, познание, диалектика.

Zulfonov Bahrom

DEVELOPMENT OF PERSONALITIES IS A PRODUCT OF THE MORAL EDUCATION

Education as a tool and basis for the source of the theory of dialectical materialism recognizes the knowledge of the world around us through education and training. Materialist dialectics confidently asserts that knowledge of the world is directly related to training and education, and they can not give the desired result separately.

Keywords: education, goal, post, education, later, the dialectic.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд менамояд: «*Вақте сухан дар бораи таъминоти ҳифзи иҷтимоӣ мардум, рушди соҳаи маорифу тандурустӣ, инкишоф ёфтани технологияҳои иттилоотӣ, таблиғи тарзи ҳаёти солим, таҳлили ҷавобон ва ба воя расонидани мутахассисони ба талаботи замони ҷавобгӯ меравад, пеш аз ҳама, муҳаё кардани шароити мусоид хеле муҳим аст. Бинобар ин, рушди соҳаи маориф яке аз самтҳои афзалиятнок дар сиёсати иҷтимоӣ давлати мо эълон шудааст*».

Некию наққорӣ, ҳушақлоқию ҳушрафторӣ, ҳалимию фуроғатӣ яке аз сифатҳои беҳтарини инсонӣ маҳсуб ёфта, мактабу маориф низ пайвасти ҳақд менамоянд, ки насли наврасро дар руҳияи арзишҳои баланди башарӣ тарбия намоянд. Ба ин мавзӯи муҳими замони ҳуҷҷату аснодҳои зайл тақони ҷиддӣ бахшиданд, ки аз онҳо некию наққорӣ маншаф мегирад. Қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” (17-майи соли 2004, №34), “Консепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон” (аз 3-юми майи соли 2002, №200), “Консепсияи миллии тарбия” (соли 2006), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълим ва тарбияи фарзанд» ва инчунин, “Суханрониҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маҷлису вохӯриҳои умумиҷумҳуриявӣ коркунони соҳаи маориф” (22-юми декабри соли 2005 ва минбаъд), инчунин суханронии Эмомалӣ Раҳмон аз 24.04.2010, 20.04.2011 ва 23.01.2015 дар Пайёмҳои ҳарсолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мо омӯзгоронро вазирадори менамояд, ки нисбати кори таълим ва тарбияи шоғирдон ҷиддӣ муносибат намоем.

¹Баҳром Зулфонов – заведующий отдела обучения проблемы воспитания Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45, тел. (992 37) 2273818. E.mail: bzulfonov@mail.ru

Ҷумҳурии Тоҷикистон узви ҷомеаи ҷаҳонӣ буда, аъзои Иттиҳоди давлатҳои мустақил мебошад. Бо ин мақсад бояд низоми сифатан нави маълумот эҳё шавад, ки он ба беҳдошти сифатии инсон асар гузорад, тафаккур- заковати фикрӣ, шуури маънавӣ ва ҳунари эҷодии насли наврасро ба ҷунбиш оварад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ дар вохӯрӣ бо кормандони соҳаи маориф масъалаи тарбияи ахлоқи одоби ҳамидаи ҷавонон, ҳисси нақӯӣ ва муносибати хайрхоҳона доштанро таъкид намуда, қайд намуданд: **“Ҷавононро дар рӯҳияи ватандӯстӣ, инсондӯстӣ, меҳнатдӯстӣ, эҳтироми муқаддасоти миллӣ, донишҷӯи рамзҳои давлатӣ, Суруди миллӣ, Нишон ва парчами он тарбия намудан зарур аст”**.

Таълим ва тарбия яке аз рукнҳои мебошанд, ки дар ҳамбастагӣ амалӣ мегарданд ва дар доираи талаботи ҷамъият сурат мегарданд. Масъалаи ташаккул додани ҳисси муносибати нақӯӣ ва хайрхоҳона ин амали кори якҷояи оила, мактаб ва аҳли ҷомеа мебошад. Ин омил аз оила ибтидо гирифта, дар мактаб ташаккул ёфта, дар ҷомеа бо таъсири таълимӣ иҷтимоӣ неқ ё бад мегардад.

Дар ҳолати амалӣ гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» на танҳо падару модар, балки роҳбарони муассисаи таълимии ҳама зинаҳои таҳсилот, омӯзгорон, ҷомеа ва давлатро вазифадор менамояд, ки ба масъалаи таълиму тарбияи насли наврас, яъне фарзандон диққати махсус диҳанд.

Аз қадимулайём гузаштагони мо, классикони адабиёти форсу тоҷик Абӯабдуллои Рӯдакӣ, Абӯлқосим Фирдавӣ, Носири Хисрав, Умари Хайём, Саъдии Шерозӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ ва ғайраҳо оид ба масъалаи дар рӯҳияи арзишҳои баланди инсонӣ тарбия намудани насли наврас андеша ронда, дар руҳияи нақӯкорӣ, ҳалимӣ, мушфиқу ғамхор, дилсӯзу мададгӯ будани инсонҳо дар осорашон таъкид намуданд. Ҷунон ҷӣ Фирдавӣ фармудааст:

***Биё, то ҷаҳон ба бад наспарем,
Ба кӯиши ҳама даст ба некӣ барем.***

Ё ин ки Ҷомии ширинбаён фармудааст:

***Неқ кун, то неқ пеш ояд туро,
Бад макун, то бад нафарсояд туро.***

Мурод аз ин гуфтаҳо ин аст, ки халқи тоҷик аз қадим то кунун ба масъалаи некӣ, муносибати хуби инсонӣ, дӯстӣ, ҳурмату эҳтироми ҳамдигар, раҳму шафқат нисбати маъюбон, барҷомондагон, дилсӯзу мададгӯ будан ба калонсолон ва хурдсолон аҳамияти ҷиддӣ меод ва медиҳад. Бузургону гузаштагони мо танҳо рафтору гуфтору пиндори неқро сарчашмаи ҳама гуна ғайриахлоқӣ худ медонистанд. Лекин, мутаассифона, солҳои 1990 баъди ҳодисаҳои ба ҳама маълум бо сабаби тағйирёбии вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ дар ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёди дунявӣ Тоҷикистон вазъи таълиму тарбия то як дараҷае коста гардид.

Асоси онро рӯ ба рӯ шудани ҷомеа ба мушкilotҳои иқтисодӣ- иҷтимоӣ ташкил меод, ки дар зиндагӣ ба ҳаёти кӯдакону наврасон бетаъсир намонд. Иддае аз ҷавонон ва насли калонсоли ҷамъият меҳостанд бо зӯрӣ ва таҳдид ё амали зишти худ талаботу ниёзҳои мухталифи худро қонеъ гардонанд.

Мушоҳидаи ҳаёти он рӯза, кӯдакро водор месохт, ки мавқеи худро дар оянда дар асоси он рафторҳои зишти зӯрварӣ муайян созад. Дар тафаккур ва шуури кӯдак як андеша, як идеал чарх мезад, ки дар оянда шахсе шавад, ки дигаронро ба итоату тобеъияти худ дароварда зердаст созад. Зумрае аз падару модарон амалҳои ношоистаи фарзандонро тавсиф ва дастгирӣ намуда, ба онҳо аҳсан меҳонанд, ки ин боиси хатарнок гаштани ояндаи насли наврас мегардид.

Мисоли воқеии ин гуфтаҳо мушоҳидаҳои он рӯзҳо мебошад, ки писарбачае қафтарҳои зиёдеро дар як халта андохта бо ҳамсолонаш мегашт. Ў аз халта қафтарҳоро якто-якто берун бароварда бо як амали қабеху зишт ё ваҳшиёна сар мезад. Қафтарҳои нимҷон болу пар афшонда, баъди андаке ҷонбозӣ дунёи равшанро падруд мегуфтанд. Ин манзараи дахшатоварро зумрае аз бачагон бепарвоёна тамошо мекарданд, аммо бархе дар таҷуҷ монда ва дигаронашон аз тарс ё аз дилсӯзӣ мегуристанд. Шояд ин кӯдак аз надоништан ё дарк накардани меъёрҳои ахлоқӣ ба ин кори носазо даст мезад. Калонсолон бошанд, аз паҳлуи ӯ гӯё чизеро надида истода бошанд, мегузаштанд ва даҳлат

намекарданд. Оё чунин чавонро ба худ овардан, ба роҳи рост ҳидоят намудан, дар ӯ раҳму шафқатро парваридан кори мо насли калонсол, падару модарон, устодон ё атрофиён нест? Бепарвой ва бетафовутии насли калонсол нисбати чунин манзараи ҳузновар боис ё сарчашмаи ҳамаи бадихо, вайроншавии ахлоқу рафтори номатлуб намегардад?

Беҳуда намегӯянд, ки “Илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ”, шояд дар сари падару модар андешаи дар рӯҳияи далерӣ, нотарсӣ, бераҳмӣ ва бешафқатӣ ба воя расонидани фарзандон бошад. Сабаби дигари дар кӯдакон инкишоф наёфтани ҳисси нақӯӣ ва муносибатҳои хайрхоҳона дар нодуруст ба роҳ мондани корҳои тарбиявӣ мебошад. Мақтабу омӯзгор диққати асосиро ба таълим, ба баланд бардоштани сатҳу сифати таълим равона намуда, унсурҳои тарбияро фаромӯш мекунанд. *Дар амал бошад, асоси таълим ва тарбия дар синфҳои ибтидоӣ гузошта мешавад, ки ояндаи бачаро танзим мебахшад.* Мутаассифона дар аксар муассисаҳои таълимӣ дар синфҳои ибтидоӣ муаллимоне қору ғаъолият менамоянд, ки маълумот ва таҷрибаи кофӣ надоранд, ба мақсаду мароми муаллифони китоби дарсӣ сарфаҳм намераванд.

Китоби дарсии «Алифбо», ки муаллифонаш М.Лутфуллоев, Ф.Шарифов ва Абдуллоев мебошанд, сар то по фарогирӣ усулҳои таълим ва тарбия мебошад. Матнҳои китоби дарсии «Алифбо», ки тавассути онҳо кӯдаконро ҳаматарафа тарбия карда, дар замири онҳо меҳрубонӣ, ҳалимӣ, раҳму шафқат, некӣ ва накукориро тарбия намудан мумкин аст, хеле зиёданд.

Ин муаллифон худашон барои таълиму тарбияи насли наврас поя ва мисоли боэътимод мебошанд. Онҳо мактаби устувори таълим ва тарбияро бунёд намуда, ба мартабаи устоди устодони ҷумҳурӣ расидаанд. Вале мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки муаллимони мақсаду муҳтавои муаллифонро ба бача расонида наметавонанд. Мисол: дар китоби дарсии “Алифбо” дар бораи тарбияи ҳисси нақӯӣ ва муносибатҳои хайрхоҳона мавзӯҳои пешниҳод шудаанд, ки тавассути чунин мавзӯҳо дар баробари маводи таълимӣ, донишдиҳӣ боз ба кӯдакон ҳисси нақӯӣ ва муносибати нек доштан ба атрофиён, муҳит ва рафиқонро тарбия намудан мумкин аст.

Матни «Тутӣ»(айнан оварда мешавад), Тутӣ ба сим зад. Қаноташ шикаст. Қумрӣ ва Зебӣ онро дошта ба қаноташ дору молида, бо доқа бастанд. Омӯзгор матнро то охир нафаҳмонд. Дар бораи амали шоиста ва нақӯи Қумрӣ ва Зебӣ чизе нагуфт. Дору молидану доқа бастан ба кадом хотир буд, шарҳ надод. Мавзӯро ба ҳаёти ҳаррӯза алоқаманд накард, аҳамияти паррандагонро дар солимгардонии муҳити зист нагуфт. Мақсаду мароми омӯзгор танҳо ба ифоданок хондани матн нигаронида шуда буд, ки дар чунин ҳолат тир ба ҳадаф намерасад.

Тарбия ниҳоят чизи нозук аст ва аз муаллим дониши зиёд ва санъати баланди омӯзгориро талаб менамояд. Муаллим ҳеҷ гоҳ набояд фаромӯш намояд, ки дар симои бача ӯ то як андоза миллатро тарбия ва ба воя мерасонад.

Дар китоби «Алифбо» матни «Фирӯз» мавҷуд аст ва мо онро айнан меорем: «Дарс тамом шуд. Фирӯз ба хона омад. Ӯ хеле шоду хурсанд буд. Модараш пурсид: - Фирӯзчон чаро ин қадар хурсандӣ?. Фирӯз ҷавоб дод: Модарчон, мо имрӯз ҳама ҳарфҳоро тамом кардем. Ман ҳоло мехонам ва менависам.

Модар Фирӯзро ба оғӯш гирифт, бӯсид ва хурсанд шуд. «Чунин матнҳои китоби дарсӣ ба омӯзгор имконияти васеъ медиҳанд, ки дар замири мактабиёни хурдсол ҳисси нақӯӣ ва муносибатҳои некро ба пуррагӣ тарбия намояд. Аз дуруст эзоҳ додану фаҳмонидани мақсаду муҳтавои матнҳо ояндаи бача вобастагии калон дорад. Баъди омӯхтани ҳамаи ҳарфҳои Алифбо хонанда аз амали неки худ хабар медиҳад. Ӯро шодию хурсандии беандоза фаро гирифтааст. Ӯ боварӣ дорад, ки хондан ва навиштан метавонад. Ин амали неки хонанда аст, ки модар ба шодии фарзандаш тақвият бахшида, ӯро ба оғӯш мегирад ва мебӯсад. Ин муносибати пурмеҳру гамхоронаи модар ба фарзанд рӯҳу илҳоми тоза мебахшад. Шӯълаи дар дили кӯдак пайдошударо модару падари дорои фарҳанги педагогӣ метавонанд ба чароғи равшан табдил дода, боз шӯлавартар гардонанд. Дар акси ҳол баҳре аз падару модарон бо бепарвогии хеш ин шӯълоро метавонанд абадӣ хомӯш гардонанд. Чунин матнҳо дар китоби дарсӣ хеле зиёданд, ки ба онҳо мисол мешавад, матнҳои «Барно», «Ферма», «Қалам», «Тутӣ», «Ёкут ва Ёдгор», «Фирӯз» ва ғайраҳо. Ҳалли масъалаи «Ташаккули ҳисси нақӯӣ ва муносибати хайрхоҳона дар мактабиёни хурдсол» ҳар омӯзгорро водор месозад, ки хангоми мавзӯҳои таълимиро ба кӯдакон омӯхтан дар назди худ чунин вазифаҳо гузоранд: -пеш аз ҳама, роҳҳои дар мактабиёни хурдсол бедор намудани

хисси накӯӣ ва муносибати хайрхоҳонаро бедор намояд; -заминаҳои коста гардидани маданият ва фарҳанги ниёгонро оиди хисси накӯӣ ва муносибати хайрхоҳона ошкор созад ва баҳри эҳёи он сахм гузорад; - бо мисолҳои сахеху равшан, панду андарзҳои ҷолибро оварда, диққати хонандагонро ба амалҳои неки инсонӣ ҷалбу мутаасср гардонад.

Мисол: Пирамарди 80- соларо ҳангоми шинонидани дарахти чормағз ҷавоне дида пурсид: -Падар, оё шумо умед доред, ки аз ҳосили ин навниҳоли шинондаатон баҳрааманд мегардед? Пирамард хандиду ҷавоб дод: - Ин амали неку хайр аст. Падару бобоёни мо шинониданд, мо хӯрдём, баҳра бурдем. Мо ин амали некро анҷом медихем, самараашро дигарон мебинанд ва дар ҳаққамон дуои хайр мекунанд. Тамоми зебогӣ ва солимии ҷомеа аз таълиму тарбияи дурусту беолоиши насли наврас вобаста мебошад.

Муҳимияти ин масъаларо дар рушди ҷомеа дарк намуда, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистонро «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълим ва тарбияи фарзанд» чун меъмор асос гузошт. Фикр мекунем, ки ин тадбири беҳтаринест дар баланд бардоштани фарҳанг ва шуури шаҳрвандон ва рушди маданият ва ахлоқи ҷавонон.

Мо онҳоро дар кадом рӯҳия тарбия кунем дер нашуда самарайи онро мечашем. Чаро он бачаеро, ки сари кабӯтаронро аз танашон ҷудо мекунад, намегӯем, ки онҳо ҳам чон доранду ҷони онҳо ҳам барояшон ширин аст. Оё ту ин амали нангинро ба худат аз ҷониби дигарон раво мекӯӣ? Ё ин амали худнамоӣ, бераҳмӣ, бешафқатӣ, ё «шучоат»-и худро аз кӣ омӯхтӣ ва ба кадом хотир? Оё падару модарат ин кори зишти кардаатро меписандад? Ба ҷои озод кардани кабӯтарҳо онҳоро аз беҳтарин чизи рӯи дунё, ҳаёт ва зиндагӣ маҳрум месозӣ.

Оё ин рафтори ношоиставу разилонаи ту қобили қабул аст? Наход мо атрофиён ва калонсолон чунин амалро дидаву худро ҳамчун бетараф дар канор гирем. Аҷдодони ояндаи мо ин ҷурму гуноҳро бар мо нахоханд бахшид ва мо дар назди онҳо ҷавобгӯем. Наход тамоми истгоҳҳои зебои шаҳрамонро зада шикананду, касе ҷуброн накунад ва дар назди қонун ҷавоб нагӯяд. Худи ҳамин нишонаи бетарафии мо нисбат ба ҷамъият мебошад, ки фармудаанд:

*Файзу футӯҳи дониш аз беҳабар начӯем,
Кори қабули мардум аз бепадар начӯем.*

Дар ин ҷо ду мафҳум «беҳабар» ва «бепадар» истифода гардидааст, ки маънои бесаводу бе тарбияро дорад. Манбаву сарчашмаҳои мӯтамаде, ки аҷдодони гузаштаи мо аз Ориё – Авесто, аз Аҳурамаздою Анушервон ибтидо гирифта, то ба ҳол ҳазинаи бебаҳои таълиму тарбияро ғанӣ гардонидаст наомӯзем, қорамон пеш нахоҳад рафт. Агар таъриху фарҳанг ва адабиёти миллии худро надонем, наомӯзем, мо дар ин давраи ҷаҳонишавӣ ва бархурди тамаддунҳо устувору пойбарҷо нахоҳем буд.

Мавлавӣ ҷараёни тарбияро ба роҳравӣ шабоҳат дода хеле олий гуфтааст:

*Роҳрав он нест, гаҳе тунду гаҳе (хаста) равад,
Роҳрав он аст, ки оҳиставу пайваста равад.*

АДАБИЁТ:

1. Абдурахмони Ҷомӣ Панду ҳикматҳо. Душанбе. Ирфон. 1989 сол
2. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон
3. Қонун «Дар бораи забони давлатӣ»
4. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълим ва тарбияи фарзанд»

САБАБҲОИ ҚАФОМОНИИ КҮДАК ДАР МАКТАБ

Фирӯза Худойдодова¹
УНВОНЧҮ

Дар мақола сабабҳои қафомонии кӯдакон дар мактаб оварда шудаанд. Ҳар кӯдак бо сабабҳои гуногун наметавонад муваффақияти интизорбударо ба даст орад. Дар мадди аввал

¹Фирӯза Худойдодова – соискатель Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45

падару модар бояд, ки сабабҳои қафомонии кӯдакро ҷустуҷӯ карда якҷоя бо фарзанди худ барои ҳалли мушкилот талош варзанд. Агар сабаби қафомонии кӯдак ба зехну заковати ӯ алоқаманд бошад, падару модар бояд босабр бошанд ва қобилияти шавқу завқи кӯдакро хуб мушоҳида карда, ташхис намоянд ва агар даркор бошад, аз шахсони даркорӣ мадад гиранд.

Вожаҳои калидӣ: муаллим, кӯдак, мактаб, оила, падару модар, фарзанд, супориш, дарс, завқ.

Худойдодова Фируза

ПРИЧИНЫ НЕУСПЕВАЕМОСТИ ДЕТЕЙ В ШКОЛЕ

Школа - это место, где учащийся получает знания и навыки, которые необходимы для его всестороннего развития с учётом возрастных особенностей и уровня класса. Если отставание будет выявляться в одном периоде учебной деятельности, то оно может влиять на уровень развития и способности ребёнка до самого конца, и тогда его очень сложно будет компенсировать.

Следует отметить и учесть, что существует множество причин неуспеваемости детей в школе. Не каждый ребенок, по различным причинам может достигнуть ожидаемого успеха. Во-первых, родители должны стремиться найти причину отставания ребенка. Работать вместе со своими детьми и находить пути решения проблемы. Если это связано с его психическим и эмоциональным состоянием то, родители должны быть терпеливыми и найти возможность исследовать способности и интересы ребенка, и если нужно, обратиться за помощью к специалистам.

Ключевые слова: отставание, период учёбы, способности ребёнка, компенсировать, специалист, интересы ребёнка.

Khudoydodova Firuza

THE REASON UNDERACHIEVEMENT OF CHILDREN IN SCHOOL

A school is a place where a student gets knowledge and skills that are necessary for his age or class level. If the falling behind is carried out in one period of study, it can affect the level of development and ability of the child, and it is very difficult to compensate.

It should be noted that there are many reasons for lagging behind of children at school. Every child can not expect success for various reasons. First, parents should strive to find the reason for the child's backwards and work together with their children to solve the problem. If this is related to their mental and emotional well-being, parents should be patient and have the opportunity to find out the abilities and interests of the children, and if necessary, seek the help of specialists.

Keywords: falling behind, study, affect, solve the problem, mental, emotional, children, specialists.

Қафомони дар мактаб чӣ маъно дорад?

Мактаб дар ҷоест, ки хонанда дониш ва малакаи заруриро вобаста ба завқу ҷавҳу захираи худ ба даст меорад. Қафомонӣ бошад, ҳатто агар дар як давраи омӯзишӣ ҳам сурат гирад, метавонад, ки сатҳи рушди қобилиятҳои кӯдакро ҳалалдор кунад ва ҷуброн шудани он хеле мушкил аст. Бисёр падару модарон ва ҳатто муаллимон боварӣ доранд, ки тафовутҳо дар қомебии кӯдакон ба дараҷаи ақлӣ ва зехнии онҳо вобаста мебошад. Аммо, тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки байни хонандагони муваффақ ва номуваффақ фарқияти зехнӣ он қадар ҳам вучуд надорад.

Аломату нишонаҳои қафомонии кӯдакон кадомҳоянд?

Агар шумо аксар вақт аз ҷониби муаллим огоҳӣ гиред, ки фарзанди шумо қафо мемонад;

Агар кӯдак шикоят кунад, ки соатҳо боз дарс тайёр мекунад, аммо чизеро намефаҳмад;
Агар кӯдак баҳои хуб нагирад;

Агар ба тайёр кардани вазифаи хонагӣ тамоман эътибор надихад;

Агар дар дарсҳо ғайр ба ҳаҷм набошад;

Агар дар кӯдак мақсади хондан гум шуда бошад;

Агар дар синф бисёр хомӯшу камгап ё ин ки аз ҳад зиёд бетартибу серғавго бошад;

Ин маънои онро дорад, кӯдак дар мактаб мушкилиҳо дорад ва комилан муваффақ нест. Масъулияти аввалиндараҷай падару модар ин аст, ки онҳо бояд кӯшиш кунанд, то сабабҳои ин аломату нишонаҳоро ёбанд.

Бояд қайд кард, ки сабабҳои қафомонии кӯдакон дар мактаб бисёр аст. Ҳар кӯдак бо сабабҳои гуногун наметавонад муваффақияти интизорбударо ба даст орад. Дар мадди аввал падару модар бояд, ки сабабҳои қафомонии кӯдакро ҷустуҷӯ карда, яққоя бо фарзанди худ барои ҳалли мушкилот талош варзанд. Агар сабаби қафомонии кӯдак ба зехну заковати ӯ алоқаманд бошад, падару модар бояд босабр бошанд ва қобилияту шавқу завқи кӯдакро хуб мушоҳида карда, ташхис намоянд ва агар даркор бошад, аз шахсони даркорӣ мадад гиранд.

Кӯдак барои чӣ дар мактаб муваффақ намешавад ё ин ки аз дарсҳо қафо мемонад?

1. Барои муваффақ шудан дар мактаб танҳо ақли расо басанда нест. Кӯдаконе, ки ҳоло ҳам ҳиссиётҳаяшон хуб инкишоф наёфтааст, барои ба худ ғояву мақсад гузоштан мушкилӣ мекашанд, ё ин ки ҳоло ҳам малакаҳои иҷтимоии дар муҳити мактаб буданро аз худ накардаанд. Бинобар ин, дар мактаб будан ба онҳо завқ намедиҳад. Ин типпи кӯдакон аз мактаб гурехтанро авлотар медонанд.

2. Як унсури дигари муваффақ нашудани кӯдак ин худро чӣ тавр баҳо додани ӯст. Масалан, кӯдак худро беқобилияту беақл ҳисоб мекунад. Ё ин ки худро баҳо дода наметавонад ва чӣ хостанаширо то ҳол намедонад. Аз ҳамин сабаб, барои дар назди худ мақсад гузоштан нотавон мемонад.

3. Бархе аз кӯдакони дигар барои як муҳите ки пайваста дар таҳти назорат аст, эҳтиёҷдоранд. Ба ин ҳел кӯдакон чӣ қор карданро зина ба зина фаҳмондан даркор аст.

4. Сабаби дигари қафомонӣ набудани одати дарстайеркунӣ мебошад.

5. Ақидаи падару модар дар бораи маориф ҳам нақши муҳим мебозад. Агар падару модар ба мактабу илмомӯзӣ зид бошанд ва хонданро як чизи нодаркор ҳисобанд, он гоҳ худ инро дарк накарда ба кӯдак таъсири манфӣ мегузаронанд.

6. Бардавом паст задани кӯдак ва ӯро як шахси комил қабул накардан ҳам худбаҳогузорию ӯро паст мекунад. Вақте ки кӯдак ба худ баҳои паст мегузорад тамоми қобилияту малакаро, ки дорад, бо таври пурра нишон дода наметавонад.

7. Вақте ки падару модар зиёда аз қобилияте, ки фарзанди онҳо дорад интизор мешаванд, ин ҳам кӯдакро нороҳат мекунад. Дар баробари ин агар падару модар аз малакаи кӯдак дида камтарро интизор бошанд, ин ҳам ҳавасмандии ӯро мекушад.

8. Муносибати байни падару модар солим набошад, дар хона фақат ҷангу ҷанҷол бошад, низ кӯдак нороҳат мешавад. Албатта вақте ки ҳиссиёт ва ботини кӯдак ором нест, ӯ дар мактаб комёбӣ нишон дода наметавонад.

9. Сабаби дигар ба кӯдак додани имконияти бемаҳдуди телевизиони ва бозиҳои компютерӣ аст. Ин сабаби қиммати вақтро надониستاني кӯдак мегардад.

10. Баъзе аз оилаҳо ба урфу одат мутеъ ҳастанд ва аз кӯдакон танҳо итоатро талаб мекунанд. Худро озод ҳис накардан ва қабул нашудани хоҳиши кӯдак ба инкишофи фардии ӯ монеъ мешавад.

11. Кӯдак баъзан аз падару модар худ қаҳр мекунад ва барои онҳоро ҷазо додан дар мактаб хуб намехонад.

12. Агар падару модар аз фарзанди худ фақат дарс хонданро интизор бошанду ба мусиқӣ, варзиш ва телевизион вақт сарф карданро беҳуда шуморанд, ин ҳам наметавонад сабаби қафомонии кӯдак дар мактаб гардад.

13. Оила агар ба фарзанд ҷазои ҷисмонӣ диҳад.

14. Оила агар бо таври даркорӣба кӯдак раҳму шафқат нишон надихад.

15. Дар мактаб агар муаллим соҳибтахассус набошад ва мавзӯёҳоро дар сатҳу зарӯрӣ ба кӯдак нафаҳмонад ва ӯ аз сабаби бисёр будани хонанда бо кӯдакон дар алоҳидагӣ кор накунад.

Ҳамаи омилҳои дар боло зикршуда метавонанд сабаби қафомонии кӯдак дар мактаб бошанд ва инҳо боиси он мегарданд, ки кӯдак малакаву қобилияти табиӣ худро ба таври зарӯрӣ нишон намедихад.

Вазифаҳои падару модар

Дар ин ҷо ба падару модар зарур аст, ки аввалан сабабҳои қафомонии кӯдакро ташхис кунанд. Ва шармро, ки аз қафомонии ӯ доранд, ба кӯдак ошкор накунанд. Ба ҷойи он ӯро барои кӯшишу ғайрат нишон доданаш ташвиқ диҳанд. Бо кӯдак аз рӯйи малака ва қобилиятҳои супориш диҳанд. Ба кӯдакон барои сарфа намудани вақт намуна бошанд.

Ҳар рӯз як рафтори хуби кӯдакро дида ӯро таъриф кунанд. Доимо барои кори хуб ӯ комёбиаш ба ӯҳадя надиханд. Яъне муваффақ будани ӯ худ ҳадя аст. Аз хурдӣ ба кӯдак масъулиятҳои ба синнусолаш мувофиқ додан даркор аст.

Қобилияти ҳал кардани мушкилоти худро ба ӯ фаҳмондан даркор аст. Барои мушкилоти моддӣ ва маънавии худ шуда бо кӯдак бесабр набошанд ва ҳаракату суҳанҳои худро ҳамеша таҳти назорат гиранд.

Ба кӯдакон имкон фароҳам оранд, ки фикрҳои худро озодона ифода намоянд.

Ба ҷои вай супоришҳои хонагӣ ва масъулиятҳои ӯро иҷро накунанд. Якҷоя як соати коркунӣ муайян кунанд. Дар он вақт телевизионро кушта ба телефонҳои мобилии худ ҷавоб надиханд. Дар вақти дарстайёркунӣ барои дари хонаи худро маҳкам кардан иҷозат надиханд. Дар ин муддат кӯдак дарс тайёр накунад ҳам вайро аз кардани корҳои дилхоҳаш маҳрум кунанд. Барои ин усулро истифода бурда натиҷаи хуб гирифтани падару модар бояд босабр бошанд.

Барои дарстайёркунии кӯдак як утоқ ӯ гӯшаи алоҳида муҳаё кардан лозим аст.

Агар дар хона кӯдаки хурдсол бошад, барои халал нарасониданаш мусоидат намоянд. Вайро бо дигар бародарон ва ҳамсолонаш қиёс накунанд.

Дар вақти дарстайёркунии кӯдак, ӯро аз ҷояш нахезонанду ба ӯ супоришҳои дигар надиханд.

Дар қадрдонӣ ва баҳодихӣ ба кушишу ғайраташ мукофот диҳанд. Бо кӯдак маслиҳат карда бо ӯ баҳсу мунозираҳо ташкил кунанд ва якҷоя чизҳои шавқовар хонанд.

Барои дар фаъолиятҳои варзишӣ ва ҳаваскорӣ иштирок карданаш ӯро ташвиқ кунанд. Тез-тез ба зиёрати мактабу устодон раванд.

Кӯдак аз ҳама муҳимтарин дорой дар оила арзёбӣ мешавад. Ҳар як падару модар фарзанди худро дӯст медорад ва кӯшиш мекунад, ки ӯро хуб рушду камол диҳанд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки тамоми эҳтиётоти ҷисмонӣ ва психологӣ онҳоро

қонеъ гардонанд. Онҳо ҳамаи имкониятҳоро барои давом додани наслҳои оянда сафарбар мекунанд, то ки онҳо фарзандони худро хононанд ва соҳибкасб кунанд.

Кӯдаконе, ки дар шароити фарҳангӣ ва иҷтимоӣ хуб ба воя мерасанд дар оянда ба инкишофи ҷомеа таъсири мусбат мерасонанд, зеро онҳо бо кори самимона ба муҳити худ кумак мекунанд. Бинобар ин, ба ҳар як кӯдак бояд аҳамияти маҳсус дода онҳоро ҳамчун насли ояндасоз қабул кард.

АДАБИЁТ:

1. Крыско, В. Г. Педагогика и Психология: Учебник\ В.Г.Крыско.-М.:Юрайт,2014.
2. Пастюк, О. В. Психология и педагогика : Учебное пособие\ О.В.Пастюк.-М.: НИЦ ИНФРА –М, 2013
3. Болотова, А.К. Психология развития и возрастная психология: Учебное пособие / А.К. Болотова, О.Н. Молчанова. - М.: ИД ГУ ВШЭ, 2012.
4. Азаров, Ю. П. Семейная педагогика. Воспитание ребёнка в любви, свободе и творчестве/ Ю. П. Азаров .- М.: Эксмо, 2015.
5. Карцева, Л.В. Психология и педагогика социальной работы с семьей: Учебное пособие/ Л. В. Карцева.- М.: ДашковиК, 2013.

ФАКТОРЫ И ТЕНДЕНЦИИ СИСТЕМЫ НЕФОРМАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

Сафаров М. В.¹

кандидат педагогических наук

В статье рассматриваются особенности факторов и тенденций системы неформального образования педагогических кадров. Как считает автор статьи, в условиях системных изменений и неопределенности критическая масса ответов на педагогические концепции, которые претендуют на принципиально новый и эффективный подход, быстро теряют свой инновационный потенциал, одновременно с вакуумом теоретических идей, истощением инновационной энергии. Возникает тенденция изменения позиций в инновационных процессах в образовании, в том числе в педагогической деятельности.

Ключевые слова: фактор, тенденция, образование, корпус, цель, изменение.

Сафаров М.В.

ОМИЛҶО ВА ТАМОҶУЛҶОИ НИЗОМИ ТАҲСИЛОТИ ҒАЙРИРАСМИИ КАДРҶОИ ПЕДАГОГӢ

Дар мақола вижагиҳои омилҳо ва тамоюлҳои низоми таҳсилоти ғайрирасмии кадрҳои педагогӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Тарике ки муаллиф менигорад, дар шароитҳои таҳаввулоти низомнок ва як навъ номуайяни посухҳои интиқодан оммавӣ нисбати концепсияҳои педагогӣ, ки ба бархӯрди усулан нав ва самаранок иддао доранд, зуд захираи навгонии худро аз даст медиҳанд, ҳамзамон бо ҳалои ғояҳои назариявӣ рӯ ба рӯ мегарданд ва неруҳои навсоз як навъ заъифтар мешаванд. Тамоюли тағйирёбии мавқеъҳо дар раваандҳои навсозӣ дар таҳсилот, аз ҷумла, фаъолияти педагогӣ зухур мекунад.

Калидвожаҳо: омил, тамоюл, таҳсилот, корпус, ҳадаф, тағйирот, низом.

Safarov M. V.

FACTORS AND TENDENCIES OF THE SYSTEM OF NON-FORMAL EDUCATION OF PEDAGOGICAL PERSONNEL

In the article features of factors and tendencies of system of informal formation of pedagogical shots are considered. According to the author, under the conditions of systemic changes and uncertainty, the critical mass of answers to pedagogical concepts that claim a fundamentally new and effective approach quickly lose their innovative potential, simultaneously with the vacuum of theoretical ideas, the depletion of innovative energy. There is a tendency to change positions in innovative processes in education, including in pedagogical activity.

Key words: factor, tendency, formation, body, goal, change, system.

¹ Сафаров Мунир Ватанович – кандидат педагогических наук, декан факультета физики - математики Кулябского Государственного Университета имени Абуабдулло Рудаки, адрес: 735360, РТ, Хатлонская область, г.Куляб, ул.С.Сафарова-16.Тел.: 918665441. E-mail: munir11@list.ru

В настоящей статье мы определили тенденции и факторы, которые представляют собой проблему в трансформации системы дополнительного профессионального образования, заставляя ее изменяться в ответ на вызовы, в том числе по-другому для решения вопросов организации неформального образования.

Формальное образование как один из эффективных и мобильных средств приобретения нового и преобразование существующих знаний в лице современного общества. В данной статье мы попытались проанализировать основные тенденции, влияющие на образование, включая дополнительное профессиональное образование, с тем, чтобы определить место неофициального образования в этом отношении.

По мнению В.М. Розина: «Сегодня трудно понять, что на самом деле существует, как работает наш мир, какие законы ему подчиняются. Социальная реальность интерпретируется по-разному. Она смотрит на разные, быстро меняющиеся тенденции, часто противоположные: философия и наука больше не дают однозначных объяснений что происходит» [8,с.19].

Безусловной тенденцией должны быть отмечены процессы глобализации, которые имеют свои проявления в различных сферах общества. В современном мире общие для всех стран имеют тенденцию развивать общество и образование как одну из сфер общественной жизни. Вот почему в национальных системах образования решены многие аналогичные проблемы, и, следовательно, научные решения этих проблем могут быть предложены на основе выявленных общих закономерностей развития. В отчете Центра исследований и инноваций в образовании ОЭСР (2008) при рассмотрении тенденций внимание обращается на:

- изменение рабочего времени: в течение года и на протяжении всей жизни;
- динамика показателей временной и неполной занятости;
- продолжающееся увеличение занятости женщин, наряду с существованием разрыва в оплате труда между мужчинами и женщинами.

В докладе указывается на тенденцию к сокращению продолжительности рабочего времени в Японии, США, Европе, а также указывается, что продолжительность служебной карьеры сокращается, особенно для мужчин, увеличивается продолжительность раннего образования.

В сфере образования происходят заметные изменения - увеличение свободного времени родителей, влияет на домашнюю обстановку обучаемого. Это обстоятельство активизирует развитие системы образования взрослых после профессиональной деятельности [8, с.19].

Вопросы развития образования на современном этапе изучаются также за рубежом. Э.В.Пискунова отмечает, что при анализе международных исследований как источника развития образования можно выделить три группы: «Первая группа включает исследования, связанные с изучением общих проблем образования, например, мониторинговые исследования по программе «Образование для всех», Всемирные доклады Статистического института ЮНЕСКО (СИЮ) «Взгляд на образование», ОЭСР Проект «Международные показатели систем образования» (INES - Международные показатели систем образования, Международное исследование жизненных навыков (ILSS)). Эти исследования помогают определить национальные стратегии политики в области образования и могут рассматриваться в качестве источника принятия управленческих решений в области образования.

В контексте рассуждений об улучшении образования интерес представляют две другие группы международных исследований в области образования - это исследования в области школьного образования и исследования, направленные на изучение педагогического образования. «В этом ключе мы отмечаем постоянно развивающиеся направления развития образования: кризис современного образования, педагогические инновации, реформы (модернизация современного образования), которые влияют на образование на всех уровнях, в том числе и на дополнительное профессиональное образование [6, с.138].

В.М. Розов отмечает, что при анализе прошедшего этапа модернизации была выявлена необходимость перехода от этапа институциональной модернизации к социокультурной. По мнению А.П.Тряпицыной и С.А. Писаревой, «...цели нового этапа модернизации образования, в котором акцент смещается от реформирования институтов и укрепления инфраструктуры к достижению нового качества результатов образования, заключаются в

следующем: обеспечение позитивной социализации и образовательный успех каждого ребенка, повышение вклада образования в инновационное развитие и реагирование на вызовы измененной культурной, социальной и технологической среды - глобализация экономики, социально-экономическая и культурная дифференциация, информационный взрыв, появление новых форм связи и т.д." [10, с.4].

В условиях системных изменений и неопределенности критическая масса ответов на педагогические концепции, которые претендуют на принципиально новый и эффективный подход, быстро теряют свой инновационный потенциал, одновременно с вакуумом теоретических идей, истощением инновационной энергии. Возникает тенденция изменения позиций в инновационных процессах в образовании, в том числе в педагогической деятельности. В этой связи философ и методист образования С.А.Смирнов [9, с.136] отмечает, что «...в настоящее время инновационное движение из средней школы ушло, инновационная волна спала, теперь они больше говорят о технологиях, методах, практике, чем об инновациях и экспериментах. Ядро новаторов, разработчиков, культурологов, философов, которые запустили эту инновационную волну, в основном оставили образование для консалтинга, бизнеса, политики или поступили в высшую школу для разработки крупных образовательных и культурных проектов».

Согласен с этой позицией и В.М. Розин [8,78], который пишет: «Сегодня, действительно, прежде всего, в сфере высшего образования, инновация понимается не как реализация в формировании антропологических и философских концепций человека и культуры, характерная для второй половины прошлого века, а как сбалансированный ответ на вызовы времени, принимая во внимание требования рыночной экономики и процесс вступления государства в мировое сообщество». Кардинальное различие между образовательной и культурной ситуацией второй половины XX века и концом XX и начало XXI века не позволяет нам перейти к инновационным концепциям В.В.Давыдова [3], Д.Б.Элькониной [11], В.С.Библера [2], Г.П. Щедровицкого [11].

Рассуждая о настоящем, В.М.Казин говорит о сложности нынешней ситуации, которая заключается в том, что происходит девальвация социальной реальности. «Главным мегатрендом современности можно считать дальнейшее ускоренное развитие тех процессов (как конструктивных, так и деструктивных), которые характерны для техногенной цивилизации. В рамках этой тенденции есть два противоположных процесса: с одной стороны, глобализация, о которой написано много, с другой стороны, дифференциация социальных индивидов, о которой гораздо меньше говорят, что в свою очередь вызывает формирование новых форм социальной жизни и практически не пишут вообще ...). Мы живем в реальную эпоху смены, эпохи перехода. С одной стороны, традиционная искусственная реальность, которая сложилась в прошлые века, охвачена кризисом, с другой стороны, она реагирует на изменяющиеся условия жизни, воссоздает себя и даже расширяется в новые сферы жизни». [7, с.19]. Как мы можем видеть, выявляются социальные тенденции.

А. М. Новиков отмечает в этой связи, что в результате воспроизводятся не только старые формы общественной жизни, но и формируются новые, положение человека по отношению к материальному и духовному производству значительно меняется, новый класс высокообразованных "Интеллектуальные работники" (класс людей знания), «что новая, беспрецедентная стратификация общества в высокообразованную «элиту» и менее образованный «нижний класс» [5, с.15], новое социальное подразделение может стать более опасным. Конфронтация на основе собственности и его отчуждение имело место в качестве потенциальных возможностей для разрешения путем его перераспределения, а также механизма смягчения последствий, основанного на повышении благосостояния обездоленных групп населения. В современных условиях знания и способности, составляющие основной ресурс, обеспечивающий рост благосостояния, не может быть физически неотъемлемо отчужден или перераспределен»; Эти процессы также влияют на трансформацию, в том числе в контексте непрерывного образования. Существуют противоположные тенденции: процессы глобализации и дифференциации; Появление новых социальных индивидуумов, новых форм социальности (сетевых сообществ, корпораций, мегакультур и т.д.); Изоляция, автономия до краха (постмодернизм) и появление сетей взаимозависимостей; «твердая современность» и «жидкость». В этих трансформациях он претерпевает метаморфозу и феномен человека: происходит его расхождение, формируются

различные типы массовой личности, которые поляризованы, переходя от традиционной когерентной постоянной личности через личность, гибкую, периодически восстановленную, к личности постоянно меняющейся, исчезающей и возникающей в новом качестве (возникновения)». Меняющийся человек, новые цели, глобальные вызовы, процессы модернизации и т. д. Они также ставят новые задачи для педагогики, от которых зависит подготовка педагогических кадров к новым условиям жизни.

В этой связи В.М. Розин пишет: «Переходный характер эпохи ставит педагогику в чрезвычайно трудное положение, так как становится невозможным понять, кто должен образовывать школу, каковы идеалы образованного человека. В результате, трудности и колебания в определении цели и содержание образования. Не означает ли это, что в краткосрочной перспективе крупные педагогические программы реформирования образования являются неэффективными? Программы реформирования педагогики вообще (если они имеют смысл вообще), скорее всего, будут предшествовать местные педагогические инновации и местные усилия, в ходе которых будет сформирован местный педагогический опыт» [7, 23].

Современное общество определяется по-разному: оно называется постиндустриальным или информационным обществом, обществом знаний. Все три термина часто рассматриваются как синонимы или как этапы развития одного и того же явления «социальной структуры», в котором основным культурным центром является производство, обработка и перевод знаний, которые мы находим в выступлениях Kuhn M. (Новые модели общества для нового тысячелетия). На современном этапе тенденция образования все отчетливее выражается, в которой прочитывается идея переориентации на решение проблемы обучения с детства и для развития способности к самосовершенствованию и сохранению этой способности на протяжении всей жизни - задача непрерывного образования.

Термин «обучающееся общество», «самообучающееся общество» и объяснение термина «обучение на протяжении всей жизни» все чаще распространяется.

Английский социолог Дж.Филд писал по этому вопросу, что существует много разногласий в отношении природы современного общества и того, какой термин оптимален для его определения, но консенсус относительно необходимости терминов «обучающееся общество» и «непрерывное обучение» имеет Были достигнуты. Эти термины подчеркивают специфику информационного общества, в котором новая информация быстро растет и заменяет старую информацию, что приводит к ускорению цикла почти полной замены старой информации на новую.

Г.К.Ашин [1, с.236] считает, что на современном этапе, в первую очередь, обновляется прикладное знание, а фундаментальные знания демонстрируют большую силу, являясь основной опорой и основой непрерывности знания, непрерывности всего процесса познания. Выход из этой ситуации многие ученые видят в необходимости использовать различные формы расширения обучения - образование для взрослых, в том числе в форме неформального образования. Эти явления также указывают на тенденцию в развитии и обновлении педагогического образования, направленного на подготовку к выполнению этой задачи педагогического корпуса, с учетом его старения.

Среди четко выраженных тенденций следует отметить изменение ориентации общего образования. Среди этих критериев мы отмечаем новые личностные качества, которые соответствуют текущим изменениям, происходящим в обществе, формированию представлений о новом типе людей, который превосходит существующего человека мысленно и как личность. Индекс развития человеческого потенциала (ИЧР), новый показатель с 1993 года, используется ООН в ежегодном докладе о развитии человека и рассматривается мировым сообществом в качестве основы для типологии стран с точки зрения уровня развития, в отличие от предыдущего периода, когда показатели экономического развития были решающими. Индекс человеческого развития позволяет нам взглянуть на более полную оценку параметров человеческого развития. При расчете ИЧР учитываются три типа показателей: средняя ожидаемая продолжительность жизни при рождении - оценка продолжительности жизни; Уровень грамотности взрослого населения страны (2/3 индекса) и кумулятивная доля студентов (1/3 индекса); Уровень жизни, рассчитанный на основе ВВП на душу населения по паритету покупательной способности (ППС) в долларах США.

Характеристики качества, возникающий новый культурный тип выражаются в следующих аспектах:

- умение критически мыслить;
- готовность и способность к непрерывному образованию на протяжении всей жизни, постоянное совершенствование, переподготовка, самообразование,

Профессиональная и социальная мобильность, стремление к новой;

- способность и готовность к разумному риску, творчеству и предприимчивости, умение работать независимо и желание работать в условиях высокой конкуренции.

Тони Вагнер, эксперт Лаборатории инноваций Гарварда (США), акцентирует внимание на креативности в образовании, отмечая, что мир претерпел фундаментальные изменения и нуждается в людях, которые могут придумать что-то новое, открыть новые возможности и новые способы решения проблем. Автор подчеркивает, что более половины работодателей заинтересованы не в дипломе претендента на рабочее место, а в том, что он знает, как и может ли он работать в команде. Мир нуждается не в тех, кто ищет работу, а в тех, кто создает рабочие места, - говорит Пол Коллард, глава международного фонда «Творчество, культура и образование» (Великобритания). Общества, переходящие на инновационную модель образования, обозначают другую цель: в первую очередь школа должна поощрять любопытство ребенка, а не только передачу знаний. Для этого необходимо готовить учителей [4,с.36].

Меняются подходы к изучению качества школьного образования как самой общей характеристики образования, которые реализуются в рамках специальных проектов Международного бюро просвещения ЮНЕСКО, Международного института планирования образования ЮНЕСКО, Института ЮНЕСКО.

Категория качества влияет на определение содержания и профессионального педагогического образования, поскольку оно обеспечивает качество современного образования. Международная рабочая группа по образованию на совещании во Флоренции в июле 2000 года представила доклад «Определение качества образования», в котором определялось, какое образование можно считать качественным.

Э.В.Пискунова рассуждает по этому вопросу: «Качественное образование подразумевает, что ученики здоровы и готовы учиться, их семьи и местная община поддерживают их; существует здоровая, безопасная, учитывающая гендерные аспекты образовательная среда, которая обеспечивает необходимые ресурсы и средства обучения; Содержание, представленное в учебных программах и материалах, сосредоточено на приобретении ключевых компетенций в таких областях, как чтение, письмо, компьютерная техника, навыки жизнеобеспечения. Учебный процесс обеспечивается в хорошо управляемых классах и школах профессионально подготовленными учителями, которые используют ориентированные на ребенка Стратегии обучения и хорошо разработанные системы оценки, помогающие учащимся учиться и уменьшать неравенство; результаты включают знания, навыки и личную позицию и связаны с национальными учебными задачами и позитивным участием в общественной жизни» [6, с.с.140].

Общий интерес к проблемам образования в мире определяется растущим значением образования для социально-экономического развития стран, особенно о подготовке специалистов.

Е.С. Заир-Бек и А.П. Тряпицына в своем исследовании по подготовке специалистов в области образования обобщили и сформировали ключевые социальные проблемы современного образования, которые необходимо решить сегодня, что можно объяснить тенденциями, влияющими на трансформацию системы Повышение уровня социальных навыков.

- Как увеличить доступ людей к образованию, если у них разные стартовые возможности?
- как сделать качество образования, отвечающее требованиям современной и будущей экономики?
- Как подготовить человека к постоянно меняющимся условиям жизни и работы?

На современном этапе делается попытка «включить» различные образовательные системы в образовательные организации, как в России, так и за рубежом, что обуславливает изменчивость организации в них педагогического процесса, создает определенные трудности и поднимает вопрос повышения квалификации Учителей для

работы в различных системах. Эта тенденция также влияет на процесс подготовки учителей.

Сегодня для внедрения системы образования нет единого ответа для учителя. Возможно, в этом вопросе наиболее полезным является неформальное образование. Из-за изменений в целях, требованиях, внедрении ГЭФ, перспективах развития и других факторах, требования к учебному корпусу и системе образования в целом изменяются, что определяет еще одну тенденцию в модернизации образования - расширение форм Совершенствование и переподготовка педагогического корпуса.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ашин, Г. К. Мировое элитное образование / Г.К.Ашин. - М.:Анkil. - 2007. - 360 с.
2. Библер, В. С. На гранях логики культуры [Текст] / В.С.Библер. - М.: Наука, - 1997. - 187 с.
3. Давыдов, В. В. Виды обобщения в обучении: Логикопсихологические проблемы построения учебных предметов / В. В. Давыдов - М.: Педагогическое общество России, - 2000. - 480 с.
4. Никандров, Н. Д. Цели воспитания на рубеже XXI века [Электронный ресурс] / Н.Д.Никандров//EIDOS-LIST.-URL: <http://www.Eidos/techno.ru/list /serv.htm>.
5. Новиков, А. М. Образование - водораздел нового расслоения общества / А. М. Новиков // Образование через всю жизнь. - СПб: ИПОРАО, - 2009. - С. 14-16 Пискунова, Е. В. Результаты международных сравнительных исследований как источник развития образования / Е. В. Пискунова // Образование и современность коллект. монография СПб. - Тюмень: ТОГИРРО, 2012. - С. 134-141.
6. Розин, В.М. Педагогика и личность в точке и процессе бифуркации / В. М. Розин//Синергетическая парадигма. Синергетика образования. -М.: -- С. 19.
7. Розин, В.М. Образование в условиях модернизации и неопределенности / В. М. Розин. - М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», - 2013. - 80 с.
8. Смирнов, С.А. Человек перехода: сборник научных трудов /С. А. Смирнов. - Новосибирск: НГУЭУ, - 2005. - С. 136-137.
9. Тряпицына, А.П. Современные методологические подходы к исследованию педагогического образования / А. П. Тряпицына, С. А. Писарева//Человек и образование. - 2014. - № 3. - С. 4
10. Эльконин, Д.Б. Введение в психологию развития: в традиции культурно-исторической теории Л. С. Выготского / Д. Б. Эльконин. - М.: Тривола, - 1994. - 167 с. Щедровицкий, П.Г. Очерки по философии образования / П. Г. Щедровицкий. - М.: - 1993. - 89 с.

АҲАММИЯТИ БОЗИЧАҶОИ МИЛЛӢ ДАР ТАРБИЯИ КӢДАКONI СИННИ ТОМАКТАБӢ

Махмудова Шоира¹

Мақолаи мазкур дар бораи бозичаҳои миллӣ ва аҳаммияти онҳо дар тарбияи кӯдакони томактабӣ сухан меравад. Муаллиф якчанд навъи бозичаҳоро барои тарбияи кӯдакон мисол овардааст. Бозичаҳо олами ҳиссиёт ва равони кӯдакро тақвият бахшида ба онҳо шодию сурур мебахшад.

Вожаҳои калидӣ: кӯдак, бозичаҳои миллӣ, бачаҳо, педагогика, лӯхтак, кӯдакистонҳо, тарбия, бозӣ.

Махмудова Ш.

ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИГРУШЕК В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье говорится о национальных игрушек и их значение в воспитание детей дошкольного возраста. Автор выделяет виды игрушек и подчеркивает их воспитательный роль в воспитании личности детей.

¹Махмудова Шоира - заведующий млекопитающий- детского сада №2 р. Шохмансур, г. Душанбе,

Ключевые слова: национальные игрушки, ролевые, дидактические, спортивные, конструкторы, технические, сюжетные, детей дошкольного возраста, воспитание.

Mahmudova Sh.

VALUE OF NATIONAL TOYS IN EDUCATION OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

In article it is told about national toys and their value in education of children of preschool age. The author allocates kinds of toys and underlines their educational a role in education of the person of children.

Keywords: national toys, role, didactic, sports, designers, technical, subject, children of preschool age, education.

Кӯдакон вақтро бештар бо бозӣ мегузaronанд. Бозича чузӣ таркибии бозиҳои кӯдакона махсуб ёфта, нақши он дар ҳаёти атфол хеле муҳим аст. Шоир ба ин маънӣ, хеле хуб гуфтааст:

*Кӯдакӣ дар ёди ман ҳамчун баҳоре мондааст,
Аз ҳама бозичаҳо дар дил хуморе мондааст.*

Бозичаҳо олами ҳиссиёту равони кӯдакро тақвият бахшида ба онҳо, шодию сурур мебахшанд. Онҳо муносибати хайрхоҳонаву некандеширо нисбат ба муҳит, оила, калонсолон ва одамон ба вучуд меоранд.

Олами бозичаҳо хеле рангин аст. Ин рангорангӣ дар бозиҳо ва машғулиятҳо бачаҳоро ба ҳам оварда, дар пайдоишу густариши муносибати тарафайн нақши хеле назаррас мебозад. Аз ин нигоҳ, олами бозичаҳои гуногун кӯдаконро дар бозиҳо муттаҳид намуда, ба шаклгирии муносибатҳои байниҳамдигарии онҳо мусоидат менамояд.

Бозича, чуноне маълум аст аз нигоҳи таркибу сохт мураккаб набуда, ашӣи содда аст; дар худ хусусиятҳо зохирии ҳама гуна ашӣ, ҳайвонот ва ҳатто одамонро таҷассум менамояд ва кӯдакон тавассути онҳо нақшҳои гуногунро меофаранд. Чуноне ба назар мерасад, ашӣи рӯзгор, нақлиёт, ҳайвонҳо дар шакли бозича ба кӯдакон пешкаш шуда, онҳоро саргарм мекунад дар онҳо баъзе чузӣи иҷтимоиро падида оварда ҳатто барои ҳаллу фасли онҳо ба андеша водор мекунад. Ин падида хеле хушҳолкунада аст. Масалан, хурдсолон бо ҳамон бозичаҳо сахнаҳоро чунон пурҷозибаву меофаранд, ки аҳаммияти баланди тарбиявӣ пайдомекунад. Лӯхтак – одам дар дасти бача ба «ҳаракату сухан гуфтан» мебарояд. Духтарбачаҳо бо лӯхтакҳо масоили моддӣ – маишӣ, яъне кашидани либос, пӯшонидани он, дарзмон кардан, покиза доштани он, даъват ба хӯрок, хобондану алла гуфтан ва ғайраро хеле моҳирона ва зинда пеши назар меоранд.

Месазад дар мавриди лӯхтак таваҷҷуҳ бештар дошта бошем. Зеро лӯхтаки тоҷикӣ таърихи хеле қадим дорад ва бибиҳову модаронамон дар ҳар даври замон онро хеле такмил додаанд. Аслан, лӯхтак дар баробори ашӣи дилхушӣ будан, инчунин ифодагари ормонҳои миллии мост. Лӯхтак нақши падар, модар, бобо, бибӣ, бародар хоҳар ва ғайраро мебозад. Дар бозиҳои кӯдакон лӯхтак мисли одамон гап мезанад; рақс мекунад, суруд мехонад, хурсанду хафа мешавад, меҳмон қабул мекунад ва ғайраҳо, ки иҷрои ин амалҳо дар ҳаёту зиндагӣ маҳз ба одамон хос аст. Масалан, дар бозии «Хонадароён» ё «Ғаҳворабандон» кӯдакон ба лӯхтакҳо либосҳои тӯёна пӯшонидани, хонаро оро медиҳанд, ҳатто дастархон густурда, дар рӯи он аз қоғаз ё лой шириниҳо месозанд, шеър суруд мехонанд. Агар ба ин манзара амиқ бингарем, дар он урфу одатҳои фарҳангии мо нуҳуфтаанд. Кӯдакон бо он таассуроте, ки доранд, маъракаи бурёкубон ё ғаҳворабандонро бо лафзи хеле ширин рӯи сахна меоранд. Вале, ин сахнаи нақшофарӣ аст ва дар он хунари бачаҳоро дидан мумкин. Лӯхтак – бозичаҳо аз забони ҳуди бачаҳо ба сухан меояд. Омӯзгорон-логопедҳо чунон сахнаҳоро дар инкишофи нутқи бачаҳо хеле муассир доништа, хотиррасон менамоянд, ки баъзе бачаҳои нуқсонии забонидошта кӯшиш мекунад, ки дар чунон бозиҳои нақшдор калимаҳоро беғалат талаффуз намоанд.

Педагогҳо ва коршиносон, асоси ташаккули нутқи кӯдаконро ба баъзе талаботи моддӣ – вобаста медонанд, ки ҳоло ба он чанд ҳарфе гуфтанием. Кӯдак аз нигоҳи физиологӣ ва равонӣ ҳамеша дар ҳаракат мебошад ва ҳамин таҳрирот баъзе талаботро пеш меорад, ки бояд онро педагогҳо ба мураббияҳои муассисаҳои томактабӣ хуб дарк созанд. Асоси ҳар бозӣ тақия мезанад ба дастгоҳи бозӣ, яъне афзоре, ки бача дар ихтиёр дорад. Ин афзорҳо

хамон ашѐи ранга, тӯб, мураббаъҳо, ресмон, хуштак, халқаҳо, мошинчаҳо ва ғайра мебошанд. Дар ниҳоят бошад, бозиҳо тавассути нутқи бачаҳо шурӯъ шуда, талпффуз шавкоро дар вучудашон бедор мекунад ва калима, ибора ва ҷумлаҳо талаффуз мешаванд.

Мо бояд аҳаммияти бозичаҳоро аз эътибор дурр насозем, зеро ҳар бозича бо хусусиятҳои хосси худ метавонад дар инкишофи ҳамаҷонибаи хурдсолон нақше бозад. Бачаҳо дар синни хурдсолӣ ба инкишофи ҷисмонӣ ниёз доранд. Инкишофи ҷисмони набояд ба як қад афрохтан маҳдуд шавад. Шунавой, биной, ҳиссиёт ва нутқ бояд баробар инкишоф ёбанд. Ба бачаҳо бояд бозиҳои пешниҳод карда шаванд, ки пурахммият бошанд; дар вучуди онҳо далерӣ, зиракӣ хушмандӣ, ахлоқи нақӯ ва дигар сифатҳои волоро тарбия кунанд. Дар ин раванд ба бачаҳо бозиҳои серҳаракат ба мақсад мувофиқ аст, духтарон бештар лӯхтакбозиро мепазиранд. Бинобар он, ҳангоми таъини бозиҳо ҷинсиятро ҳатман бояд ба эътибор гирифт.

Мо ҳамеша ба бозиҳои дидактикӣ – таълимӣ, ки ба инкишофи нутқи кӯдакон мусоидат мекунанд, диққат медиҳем. Аммо баъзан дар муассисаҳои томактабӣ аз бозиҳои бачагонае қор мегиранд, ки онҳо қамаҳаммиятанд. Дар ин бобат, ҷуноне, ки дар боло ишора рафт, хусусиятҳои синнусолии бачаҳоро ба эътибор гирифтани зарур аст ва бояд дарк сохт, ки онҳо ба қадом навъи бозиҳо бештар шавку рағбат доранд.

Ҳадафи мо масоили бозичаҳои милли ё суннатӣ аст. Дар деҳот устоҳои кулолгар чанд намуди бозичаҳоро меофаранд. Хуштак, кӯзачаҳо, лаъличаҳо, пайкараи бобои аспсавор, кампири зол, дев, хусаҳои хайвоноту парандагони гуногун: хирсақчаҳо, уқоб, хар, харгӯшак ва ғайра. Оё метавон ин бозичаҳоро дар тарбияи маънавий, ахлоқӣ, ҷисмонӣ ва равонии бачаҳо истифода кард? Албатта, истифода кардан мумкин. Бе мураббӣ ҳам худи бачаҳо, агар ҷунин бозичаҳо ба дасташон афтад онҳоро дар бозиҳо ва саргармиҳои худ моҳирона истифода мекунанд. Ин ҷо як лаҳзаи бозии «Меҳмондорӣ» - ро, ки дар он писарбачаҳову духтарчаҳо ширкат мекунанд, ёдовар мешавем. Ин бозӣ нақшдор аст. Бобо савори асп ба дидорбинии набера меояд. Дар хона бошад, набера «дастархон» густурда, лаъличаҳоро бо тартиб чидааст. Дар роҳ ба вай кампири зол во хӯрда, меҳоҳад боборо фиреб диҳаду ҳудаш ба хонаи набераи бобо ояд ва «зиёфат» -ро танҳо хӯрад. Аммо бобои зирак аз фиребу найранги кампири зол огоҳ шуда, ўро бо қамчин зада, роҳашро идома медиҳад. Боборо набера хуш истикбол мегирад. Ин манзара бо тамоми ҷузъиёти меҳмондорӣ, ки худи бачаҳо онро меофаранд, хеле диққатҷалбкунанда аст. Ҷунин бозиҳо, ки мо онро бачагона унвон кардаем, хеле зиёданд. Дар ҷунин бозиҳо, серҳаракатӣ ва нутқи равоиро мушоҳида кардану шунидан мумкин.

Ҷанбаи дигари ахлоқии истифодаи бозичаҳои суннатӣ боз дар он аст, ки бачаҳо ҳангоми истифодаи он дар бозиҳо ба ҳамдигар дар мусоҳиба ва машварат шуда, даст ба эҷодкорӣ ва таҳайюл мезананд, ки ин хеле муҳим мебошад.

Дар педагогикаи томактабӣ, муҳаққиқи шинохта, профессор Бибиҳафиза Мачидова оид ба нақши бозичаҳо дар рушди маънавию ахлоқӣ ва равонии бачаҳо афкори тоза дошта, дар тафсили ин мавзӯӣ хеле муҳими вобаста ба тарбия, бозичаҳои миллии тоҷикиро гуруҳбандӣ кардааст.

Бозичаҳои сюжетӣ ё образнок. Ба ин хос аст: образ-симо, шакли одам, хайвону парандаҳо ва ашѐи атроф, ки таваҷҷуҳи кӯдаконро ба худ ҷалб мекунад. Лӯхтакҳо, хайвонҳо, парандаҳо, намудҳои нақлиёт, зарфҳо, ҷиҳози хона ва ғайраҳо афзори бозиҳо буда, аз он кӯдакон истифода мекунанд.

Мо муайян кардем, ки дар ҳар як маҳалли Ҷумҳурии Тоҷикистон намудҳои лӯхтакҳо вучуд доранд, онҳо аз ҷӯб, латтапора, риштаҳои ранга, тугма, пахта, қоғаз сохта мешаванд. Дар ороиш додани бозичаҳо нақшу нигор, тарзи либоспӯши, ороиши мӯй, урфу одату анъанаҳои маҳалли зист истифода шудаанд.

Маҳсусан, дар вилояти Хатлон лӯхтакҳо аз ҷиҳати либоспӯшӣ аз дигар ноҳияҳо фарқ мекунанд. Ҳар як ноҳия дар сохтани лӯхтакҳо рангҳои дилхоҳ ва русуми худро доштанд. Ин бозичаҳо ҷаззобу дилкаш сохта шуда, симои онҳо мувофиқи рафтору амалҳои нек ороиш дода шудааст.

Бозичаҳои дидактикӣ – таълимӣ. Барои тарбияи фикрӣ ва таълимии кӯдакон тавсия карда мешаванд. Теъдоди зиёди онҳоро бозичаҳои сюжетӣ – образнок, (лӯхтак бо либосҳо, барои қор фасли сол, сангчаҳои ҳаҷму андозаашон гуногун, намудҳои нақлиёт – обӣ, ҳавой, роҳи оҳан ва заминӣ ва ғайраҳо) ташкил мекунанд. Дар мардуми тоҷик бозичаҳои дидактикӣ дар шакли қистонҳо, «Қист он»? истифода бурда мешавад.

**Масалан: Ман ҳайвони ваҳшиям,
Майдаякам ҳилагарам,
Доноям, сермуям,
Душмани мурғонам.
(рубҳ)
Парандаям сахархезам,
Тоҷи заррин дорам.
(хурӯс)**

Бозичаҳои техникӣ. Навъҳои гуногуни техникае (бозича) , ки ба рушди тафаккур ва зеҳни кӯдакон мусоидат мекунад трактор, мошинча, экскаватор, техникаи маишии рӯзгор ва ғайраҳо.

Бозичаҳои сохтмонӣ ва конструкторҳо.Омили рушди созандагӣ, ихтирокори ва бунёдкори кӯдакон мебошад. Маводи сохтмонӣ ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд.

Маводи сохтмони калонҳаҷм, ки онҳо барои сохтмон дар замин – фарши хона истифода бурда мешаванд.

Маводи сохтмони хурдҳаҷм, ки барои сохтмон ва созандагарӣ дар рӯи миз тавсия карда шудааст. Ин мавод бо ранг, ороиш, сифат аз ҳамдигар фарқ мекунад.

Дар оила ва кӯдакостонҳо рег, лой, сангҳои ҳамвор (пахн) шохчаи дарахтон, барф, чӯбҳои аз ғулаҷӯб дар шакли байза буридашуда, тахтачапораҳо ва ғайраҳо чун мавод, барои бозичаҳои сохтмонӣ хизмат карда метавонанд.

Мо дар фаъолияти муассисаи томактабӣ мушоҳида кардем, ки пӯчоки тухм, пӯчоки чормағз, баргҳо ва шохчаҳои дарахтон, қутҳои қоғазӣ картонӣ ҳам чун маводи сохтмони хизмат карда, бо ёрии рӯҳи шаклҳои гуногуни бозича месозанд.

Бозичаҳои варзишӣ.Ба саломати ва камолоти бачаҳо нигаронида шудаанд. Бозичаҳои варзишӣ дар машғулиятҳои тарбияи ҷисмонӣ, варзиши пагоҳирӯзӣ, бозичаҳои серҳаракат ва ҳаёти ҳаррӯза бо мақсади тарбия ва инкишофи ҷисмонии кӯдакон вобаста ба синну соли онҳо истифода бурда мешаванд. Ба бозичаҳои варзишии халқии тоҷикӣ дохил мешаванд: бучулҳо, чормағзбозӣ, чилики дангалбозӣ, биткабозӣ,(бо санг чаҳидан), сангчабозӣ, тӯббозӣ, ресмонбозӣ ва ғайра ,

ки барои инкишофи равонӣ-ҷисмонӣ ва шаклгирии сифатҳои иродавӣ-ахлоқии кӯдакон аҳамияти калон доранд.

Бозичаҳои мусикӣ.Дар бачаҳо парваридани меҳру муҳаббат ба олами мусикӣ, дарки шунавоӣ, хотираи мусикӣ, таъмин намудани тарбияи мусикӣ ҳисси зебопарастии кӯдакон равона карда шудаанд. Ба бозичаҳои мусикии миллии халқии тоҷикӣ дохил мешаванд: дойрача, таблак, дуторча, хуштакчаҳо , ҳар гуна шак-шақаҳо ва инчунин халқи тоҷик қошукро низ ҳангоми рақс истифода мебаранд.

Бозичаҳо барои бозичаҳои сахнаикардашуда (нақшдор).Шиносоӣ ва истифодаи ҳунару истеъдод дар бозичаҳо, ки ба сахна гузошта мешаванд. Бозича бештар дар шакли лӯхтакҳо барои бозичаҳои сахнаӣ карда шуда, дар халқи тоҷик истифода карда мешаванд.

Бозичаҳои дилхушкунанда.Барои хушҳолӣ, дилхушӣ ва хурсандии кӯдакон истифода мегарданд. Ба бозичаҳои дилхушкунандаи халқи тоҷик дохил мешаванд: масхарабозҳо, мирзодикакҳо, ҳайкалчаҳо, ки симои одамони хушҳолу хандаоварро ифода мекунад ва ғайраҳо. Хусусияти бозичаҳои дилхушкунанда дар он аст, ки онҳо барои лаҳзаҳои хушҳолӣ ва ҳаракаткунӣ сохта шудаанд. Бозичаҳои ороиширо низ ба гурӯҳи бозичаҳои дилхушкунанда дохил намудан мумкин аст. Дар халқи тоҷик бозичаҳои ороиши низ вучуд дошт. Ин образи ҳайкалчаҳои дилхушкунанда, ки аз лой ва сафол сохта мешаванд, дар шароити имрӯза онҳо ҳамчун тухфа, истифода шуда, инчунин аз матоъ-латапораҳо лой, чӯб, қоғаз маводи табиӣ исбот роҳи бофтан аз ресмону бандҳои ранга омода мегарданд.

Бозичаҳои дастсоخت.Дар кӯдакон парваридани меҳру муҳаббат ба хотири офаридани бозичаҳои суннатӣ. Онҳо метавонанд бозичаҳоро мустақиман ё бо кумаки мураббияҳо ва волидон офаранд. Бояд қайд кард,ки ҳангоми сохтани бозичаҳои дастсоخت кӯдакон тамоми имкониятҳои ақлию зеҳнӣ, маҳорату малакаи ҳудро истифода бурда, аз натиҷаи кори худ қаноатманд мегарданд, аз онҳо ифтихор мекунад ва бо онҳо эҳтиёткорона муносибат менамоянд. Дар таҷрибаи амалии худ мо чунин усули корро истифода мебарем. Барои сохтани мурғобича ҷалғузари интихоб намуда, онро чун тани он, гарданашро аз пластилин, думаширо аз парҳои парранда ва ё барги дарахти сӯзанбарг ба кӯдакон пешниҳод мекунем. Ин бозичаи сохтамонро дар машғулиятҳои инкишофи нутқ, саводомӯзӣ (пурра номбар

кардани номи қисмҳои бадани паранда, тартиб додани ҷумла) ва ташаккулдиҳии тасаввуроти одитарини математикии кӯдакон истифода мебарем.

Ҳамаи намуди бозичаҳое, ки дар боло тавсиф карда шуданд, дар тарбия, таълим ва инкишофи шахсияти кӯдакон, ташаккулдиҳии тасаввуроти онҳо оид ба арзишҳои модию маънавии ҳалқи тоҷик нақши муҳим доранд.

Хуллас, вақти он расидааст, ки дар пайи ҳубтар бароҳмони таълиму тарбияи кӯдакони синни томактаби нақшӣ бозичаҳои суннатиро натанҳо ҳубтар гардонем, балки онро эҳё созем.

АДАБИЁТ:

1. Агамова Н.С. Народные игры для детей, организация и методика. М. 1995.
2. Былеева Л.В., Коротков И.М. Подвижные игры. М. 1982.
3. Григорьев В.М. Педагогическое руководство игровой деятельностью. М. 1984.
4. Иматова Л.М. Асосҳои методи таҳқиқи инкишофи нутқи кӯдакони синни калони томактабӣ. – Душанбе, 2013. – 142 с.
5. Мачидова Б. Педагогикаи томактабӣ. Қ.1. 2. Душанбе, 2012.
6. Маджидова Б. Традиции и обычаи таджикского народа в формировании нравственных качеств личности. Душанбе, 2002.
7. Покровский Е.А. Детские игры. М. 1987.
8. Элконин Д.Б. Психология игры. М. 1978.

ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТҲОИ ИҶТИМОӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ИҶТИМОИШАВИИ ШАХС

Саидброҳимова София¹
ХОДИМИ КАЛОНИ ИЛМИИ

Дар мақолаи мазкур оид ба салоҳиятҳои иҷтимоӣ, ҳамчун омилҳои иҷтимоишавии шахс сухан меравад. Ба ақидаи муаллиф салоҳиятҳои иҷтимоӣ – ин тавсияи шахсии марказонидашудаест, ки инъикоскунандаи муваффақиятҳо дар муносибат бо дигар одамон ва таъминкунандаи пурраи иҷтимоикунонӣ доништа мешавад.

Возраҳои калидӣ: *салоҳиятҳои иҷтимоӣ, дониши, таълим, оила, ҷаъмиятӣ, инсон, хонандагон, муносибат.*

Саидброҳимова С.

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ КАК СОЦИАЛЬНОГО ФАКТОРА ЛИЧНОСТИ

В данной статье говорится о социальных компетенциях фактора личности. По мнению авторасоциальные компетенция - заключается в том, чтобы иметь персонализированную рекомендацию, отражающую успех в работе с другими людьми.

Ключевые слова: *социальная экономика, компетенция, развития.*

Saidibrohimova S.

THE FORMATION OF SOCIAL COMPETENCIES AS A SOCIAL FACTOR OF THE INDIVIDUAL

In this article deals with the social competencies of the personality factor. According to the author's social competence - is to have a personalized recommendation that reflects success in working with other people.

Keywords: *social economy, competence, person, development.*

Асоси натиҷаи таълим дар мактаб ин мутобиқати иҷтимоии хонандагон мебошад, ки дар он хонанда соҳиби салоҳиятҳои гуногун, аз ҷумла иртиботӣ, иҷтимоӣ, худшиносӣ ва ғайра мегардад. Сифати асосии таълимро стандарти маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар

¹Саидброҳимова София Одилшоевна-старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45

асоси муваффақиятҳои салоҳиятнокии хонандагон муайян мекунад. Яке аз вазифаҳои мактаб ин ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоӣ мебошад.

Мақсад: ошкор намудани шароити ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоӣ дар хонандагон мебошад.

Вазифа:

1. Чудо намудани тавсияҳои ҳақиқӣ ва ташаккул додани онҳо дар асоси салоҳиятҳои иҷтимоии дастрас

2. Муайян намудани самти ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоии хонандагон ҳамчун василаи иҷтимоигардии шахс.

Дигаргуншавии иқтисодию иҷтимоии кишвар ва ҷаҳон характери ҳайъти ҷамъиятии инсонро бараъло иваз менамояд. Дар робита ба ин таҳаввулоти ҷомеа дар сатҳи муайян ба истифодаи таълим ҳамчун василаи иҷтимоигардии шахс нигаронида шудааст. Имрӯз дар назди таълим вазифаҳои меистанд, ки на танҳо ҷавонро бо дониш, тавоноӣ ва малакаи дар асоси илм муссалаҳ гардонда тавонанд, балки лаёқати омода будан ба ҳайётро дар ин замони душвор таъмин сохта, ба мақсади муайяни иҷтимоӣ ва ҳамкориҳои босифат масъалаҳои ҳайётиро бартараф созанд.

Дар ҷомеаи имрӯза салоҳиятҳои иҷтимоӣ бисёр муҳиманд. Онҳо дар ташаккули роҳи ҳайъти инсон нақши асосиро мебозад. Мушкilotи ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоии шахс ифодакунандаи ҳолатҳои фавқулодаест, ки доир ба он таҳқиқоти бисёри солҳои охир дар Тоҷикистон ва берун аз он гузаронидашуда шаҳодат медиҳанд.

Дар Консепсияи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст, ки «Муассисаҳои таълимӣ бояд системаи мақсадноки дониши универсалӣ, лаёқат ва ҳамчунин таҷрибаи фаъолияти шахсӣ ва масъулияти шахсии таълимдиҳанда, салоҳиятҳои асосии сифати таълимии имрӯзаро муайян карда, ба шакл муайян дарорад.

Салоҳиятҳои иҷтимоӣ – ин тавсияи шахсии марказонидашудаест, ки инъикоскунандаи муваффақиятҳо дар муносибат бо дигар одамон таъминкунандаи пурраи иҷтимоикунонӣ доништа мешавад.

Салоҳиятҳои иҷтимоӣ бо муҳити гирду атроф, ҳайъти ҷомеа, фаъолияти шахсии иҷтимоӣ, вобастаанд, ки ин: лаёқати ҳамкорӣ, қобилияти ҳалли мушкилиҳо дар шароити гуногуни ҳаёт, малакаи якдигарфаҳмӣ, арзишҳои ҷамъиятию иҷтимоӣ ва тавоноӣ, алоқамандии маҳорат дар шароити гуногуни иҷтимоӣ мебошад.

Ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоиро ҳамчун манбаи равонии мустаҳкамии тандурустии насли наврас ҳисобидан мумкин аст.

Таҷрибаи ҳамкориҳои иҷтимоии кӯдак аз қадамҳои аввалинаш захира мегардад. Аз аввал бо модар сипас, аҳли оила муносибати хешро сарфаҳм менамояд. Дертар, дар синни томактабӣ аз доираи оила мебарояд ва таҷрибаи ҳамкорӣ бо дигар инсонҳоро ёд мегирад. Таҳсил дар мактаб ба дигаргуншавии амиқи иҷтимоии вазъи ташаккули кӯдак оварда мерасонад. Он субъекти ҷамъиятӣ мегардад ва акнун вазифаи муҳими иҷтимоиро дорад, ки иҷроияш баҳои ҷамъиятӣ мегирад. Ҳамаи системаи муомилаи ҳаётии кӯдак аз нав сохта мешавад ва бештар муайян мегардад, ки то чӣ андоза ба талаботи ҷамъият мувофиқ тарбия меёбад. Ана дар ҳамин маврид фаъолияти асосноки ташаккулёбии фаъол оғоз мегардад, ки ба ҳолати сифати комёбӣ мустақиман алоқаманд мебошад.

Асоснокии муваффақият барои иҷтимоигардии иловагӣ мусбат мебошад. Тавассути чунин асоснокиҳо рафтори инсон барои ба даст овардани доираи дастовардҳо, натиҷаҳои мусбат равона карда мешавад. Ин асоснокӣ фаъолгардии шахсро муайян месозад.

Ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоӣ натавонанд дар вақти берун аз дарс, балки дар дарс низ ба даст оварда мешавад.

Масалан, кори таълимии гурӯҳӣ. Маҳз кори гурӯҳӣ ва якҷояи ҳуди хонандагон усули самарабахши рушди салоҳиятҳои иҷтимоӣ ба шумор меравад. Амали якҷоя дар хонандагон малакаи лозимии иҷтимоии якҷояро ба вуҷуд меорад. Барои хонандагон дарки мансубияти гурӯҳӣ, ҳамфикрӣ, ёрӣ додан, эҳсосоти беҳбудии ҳаёти иҷтимоист.

Ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоиро бидуни муошират бо одамони гирду атроф ва ёрии онҳо тасаввур кардан мумкин нест. Кори гурӯҳӣ дар рафти таълим ба дараҷаи ниҳонии болоравии иҷтимоӣ мусоидат карда, имконияти азхуд кардани нақши иҷтимоиро фароҳ мекунад. Ташкили гурӯҳҳои кории таълимии махсус ба рушди салоҳиятҳои иҷтимоӣ мусоидат менамояд, махсусан дар рушди чунин нишондодҳо ба мисли масъулият,

худтанзимкунӣ, худбаҳодии чиддӣ, омӯзиши натиҷаҳои мусбатдошта ва бетаваҷҷӯҳӣ нисбат ба шарик хунари муомила бо ҳамкорон, ки ҳатман омили бомувафақияти иҷтимоигардии шахсият мегардад.

Ташкили фаъолияти лоиҳавӣ. Тарбияи интизоми фаъолияти лоиҳавӣ малакаи дар коллектив қор қарданро ташаккул медиҳад. Ҳисси масъулиятнокиро дар қабул намудани ҳулоса, барқарории фаъолияти иҷтимоии мусбат тақвият мебахшад. Асоси рушди салоҳиятҳои иҷтимоӣ масъулият аст. Масъулиятнокӣ ба рушди ирода ва амали мустақилонаву мақсаднокии бошуурона, ки дар фаъолияти лоиҳа ҳатмист зич алоқаманд аст. Ба ғайр аз ин хонандагоне, ки дар таҳсил пешрафт надоранд, метавонанд худро нишон диҳанд, дар иҷрои ҷи лоиҳаи шахсӣ ва ҷи коллективӣ пешрафта бошанд.

Салоҳиятҳои иҷтимоӣ – ин пеш аз ҳама пешсафии иҷтимоӣ, рағбати дар ҷамъият зиндагӣ қардан ва далелнокист. Бинобар ин, дар рафти таълим истифодаи ҷунин василаҳои методӣ зарур аст:

- далелнокии фаъолияти таълимӣ;
- ташкили шароити комёбӣ;
- ташкили вазъияте, ки ҳисси мусбатро ба вучуд меоварад;
- ташкили ҳисси мусбат дар муносибати «омӯзгор – хонанда – омӯзгор»;
- ташкили худбаҳодиҳӣ ба фаъолияти худ;

Шахс – муносибати шахсӣ – шакли ташкили муҳокимаи вазъиятҳои ҳайётӣ дар дарс мебошад, ки ба воситаи мусоҳиба ва қорбурди технологияи таълимӣ дар амал татбиқ мегардад.

Вазифаи омӯзгори муосир – истифодаи усули таълими коллективии аз ҳама замонавӣ ва барои хонандагони худ ташкили шароити гуногун ҷиҳати омӯзиши васеӣ, ҳаёти иҷтимоӣ ва алоқаи фаннӣ.

- иштирок дар конференсияҳои талабагӣ – синфӣ, мактабӣ, вилоятӣ ва минтақавӣ;
- ташкили муаррифии ҳулосаи таҳқиқоти худӣ талабагон, муаррифии эҷодӣ ва қори мустақилона (гурӯҳӣ ва ҷудогона);
- татбиқи фаъолияти лоиҳавӣ дар доираи як дарс, ё ин ки силсилаи дарсҳо;
- гузаронидани сайругаштҳои гурӯҳии хонандагон бо истифода аз маводи таълимие, ки қӯшиш мустақилият ва пешрафти хонандагонро баланд мебардоранд;
- Иштирок дар олимпиадаҳои ноҳиявӣ, шаҳрӣ ва вилоятӣ.

Имрӯз таълими иҷтимоӣ бояд дунболоагири ду ҳадаф бошад: дар шароити имрӯзаи талаботи иҷтимоии насли наврас ва мақомҷуӣ инсон ҳамчун субъекти фаъолият пазируфта шавад. **Барои расидан ба сатҳи муайяни салоҳиятҳои иҷтимоӣ, пеш аз ҳама мутобиқшавӣ зарур аст (фаъолон ворид шудан ба муҳити иҷтимоӣ)**

Бо шарофати салоҳиятҳои иҷтимоӣ инсон озодиро ба даст меорад, қӯшиши ба даст овардани мувафақиятро мекунад, ки ин имрӯз хеле муҳим аст. Ба даст овардани дониш, тавоноӣ, таҷриба, майли қӯшиш қардан дар доираи муносибатҳои иҷтимоӣ, мувафақиятҳо дар оянда ва рушди шахсият доништа мешавад.

АДАБИЁТ:

1. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентного подхода в образовании [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.bestreferat.ru/referat-78164.html>.

2. Байденко А. Компетенции в профессиональном образовании // Высшее образование в России. – 2004. – № 11. – С. 3-13.

3. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.

4. Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов образовательных программ и учебных планов. Европейский фонд образования. ЕФО, 1997

5. Елагина В.С. Похлебаев С.М. Компетентност-ный подход к организации обучения студентов в педагогическом вузе. -ФГБОУ ВПО «Челябинский государственный педагогический университет», Челябинск//<https://fundamentalresearch.ru/ru/article/view?id=29758>

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ СТУДЕНТОВ-БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Абдуллоева Мехриниссо¹

кандидат педагогических наук, доцент

В статье говорится о будущих педагогов и внимание на формирование их толерантности в профессиональной компетенции, современные условия развития общества выдвигают новые требования к педагогу, в том числе – предусматривающие формирование педагогической толерантности.

Ключевые слова: ученики, материал, задачи, вид, синдром Дауны, текст, болезнь, ребенок.

Абдуллоева Мехриниссо

ТАШАККУЛИ ТАҲАМУЛПАЗИРИИ ДОНИШҚУЁН – ОМУЌЗГОРОНИ ОЯНДА ДАР ШАРОИТИ ТАҲСИЛОТИ ФАРОГИР

Дар мақола роҳу равишҳои таҳамулпазирии донишқуён дар шароити таҳсилоти фарогир пешниҳод шудааст. Муаллиф қайд кардааст, ки дар таълими муосир ҷустуҷӯи роҳу усулҳои гуногуни инкишофи таҳсилоти фарогир идома дорад.

Калидвожаҳо: дарс, донишқӯ, беморӣ, гурӯҳ.

Abdulloeva Mehrinisso

THE FORMATION OF TOLERANCE OF STUDENTS - FUTURE TEACHERS IN CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

In this article, tolerance can also be a means of achieving the set educational and educational tasks, as well as one of the goals of the upbringing process. Based on this, in this article, we would like to focus the reader's attention on the development of students' tolerance - future teachers within classroom walls.

Key words: lesson, student, disease, group.

Как известно, в Соединенных Штатах исследования и разработки методов инклюзивного образования начались проводиться довольно давно. Принятый в 1975 году Акт о детях – инвалидах, который с 2004 года стал называться Актом о детях с ограниченными способностями, предполагает свободный доступ к получению государственного образования детьми с ограниченными возможностями. Однако потребовалось несколько десятилетий, чтобы данный законодательный документ заработал в Таджикистане в полную силу, и ученики с ограниченными возможностями были приняты педагогами в класс наряду с другими детьми.

Поскольку студенты – лингвисты являются будущими педагогами, на факультете иностранных языков ХГУ имени Б. Гафурова уделяется достаточное внимание на формирование их толерантности в профессиональной компетенции, т.к. современные условия развития общества выдвигают новые требования к педагогу, в том числе – предусматривающие формирование педагогической толерантности. После того, как в 1948 году Бенжамин Блум (Benjamin Bloom) в Конвенции Американской Ассоциации психологов обозначил «знание, понимание, использование, анализ, синтез и оценку» в качестве составляющих целей образовательного процесса, критическое мышление в образовании стало одним из наиболее дискутируемых вопросов [1]. Еще в 1967 году Рэтс (Raths), Джонас (Jonas), Ротштайн (Rothstein) и Вассерман (Wassermann) [3] дискутировали о нехватке акцентана развитие мышления в школах. Они отмечали, что "... запоминание, тренировка, проверка домашней работы и тихая классная комната" являются

¹ Абдуллоева Мехриниссо - кандидат педагогических наук, доцент кафедры методики преподавания иностранных языков, декан факультета иностранных языков Худжандского госуниверситета имени академика Б. Гафурова

составляющим традиционных занятий, в то время как "опрос, отражение (reflection) и рассмотрение альтернативных суждений» не имеют места в классе.

К сожалению, очевиден тот факт, что и сегодня студенты не в должной мере используют критический и творческий подход к решению проблем на всех уровнях образования, в то время как идеальным считается урок, на котором задания провоцируют студентов думать логически, анализировать прочитанное, сравнивать его с альтернативным, подвергать сомнению и оценивать.

Конечно же, вышеуказанные виды заданий требуют большой самоотдачи и от самого учителя, так как для него намного проще давать студентам факты для запоминания, а затем оценивать их память посредством традиционных тестов.

Критическое чтение имеет целью изучение текста, его оценку, оформление выводов, основанных на доказательствах [5].

Как отмечают Сомерс (Somers) и Ворthingтон (Worthington) [4], «...литература (чтение) предлагает больше возможностей студентам для выработки идей, понятия ценностей и ответов на этические вопросы, чем любой из других видов речевой деятельности», поэтому для более наглядной иллюстрации своих соображений по данному поводу приведем некоторые фрагменты из собственного опыта проведения урока для студентов 4 курса факультета иностранных языков ХГУ имени академика Б. Гафурова по домашнему чтению.

Основным материалом урока является текст "OurSonMark", автор С. Хайакава (S. Hayakawa) [2]. Урок проводится только на английском языке.

I. На первом этапе урока основной задачей учителя является активизация, мотивация студентов для дальнейшей работы.

Задачи студента: он(а) вспоминает, что ему известно по изучаемой проблеме (делает предположения), систематизирует информацию до ее изучения, задает вопросы, на которые хотел(а) бы получить ответ.

Приемы и методы, используемые на первом этапе: составление списка "известной информации", рассказе; предположение по ключевым словам; Графическая систематизация материала; верные и неверные утверждения; перепутанные логические выводы и т.д.

Работа на первой стадии ведется индивидуально; в парах; в группах.

В начале данного этапа урока преподаватель проверяет наличие у студентов текста "OurSonMark", который был роздан студентам для домашнего чтения и в котором освещается проблема синдрома Дауна. Преподаватель интересуется, понятны ли студентам значения нового вокабуляра, встречающегося в тексте. Поскольку студенты затрудняются с переводом данных слов, преподаватель раздает их определения посредством карточек. Студентам предлагается определенное время для знакомства с новыми словами. Затем преподаватель показывает картинку и спрашивает мнение студентов о том, что они думают: здоров ли ребенок, изображенный на картинке. Студенты считают, что вид ребенка отличается от здорового, и признаются, что в своей жизни они довольно часто встречали людей, внешне схожих с ребенком, изображенным на картинке.

II. На втором этапе: задача учителя: сохранение интереса студентов к теме при непосредственной работе с новой информацией, постепенное продвижение от знания "известного" к "новому". Задачи студента: читать текст, используя предложенные учителем активные методы чтения, делать пометки на полях или вести записи по мере осмысления новой информации.

Приемы и методы: маркировка текста с использованием значков "V", "-", "?" (в процессе чтения); ведение различных записей; поиск ответов на поставленные в первой части урока вопросы и т.д. Работа на данном этапе ведется индивидуально или в парах.

Преподаватель соглашается с мнением студентов и отмечает, что, действительно, ребенок, изображенный на картинке, страдает синдромом Дауна. Далее преподаватель дает краткую информацию о болезни Дауна (синдром Дауна отличается нарушением психики. Ежегодно около 5000 детей, страдающих этой болезнью, рождаются в США. Лабораторные исследования показывают, что здоровый человек имеет 46 хромосом, тогда как люди, страдающие данной болезнью, имеют в своем организме 47 хромосом, и лишняя хромосома является источником и определителем синдрома Дауна. Структура тела ребенка, страдающего синдромом Дауна, его ментальное развитие намного слабее, чем у здорового. Но иногда отмечается, что на начальной стадии развития данная болезнь может быть излечимой).

Для вызова интереса к обсуждаемой теме преподаватель в качестве дополнительного материала раздает короткий текст с биографией юной американки, страдающей синдромом Дауна, и студенты читают его по частям. Студенты графически отмечают некоторые моменты для понимания содержания текста, подчеркивают основные детали и т.д.

Для проверки степени понимания текста студентами преподаватель задает несколько вопросов. Например, встречались ли Вы когда-либо с больными, страдающими синдромом Дауна? Что Вы можете сказать о больных, находящихся в современном обществе? Что Вы испытываете по отношению к таким больным? Считаете ли Вы, что люди, страдающие этим синдромом, могут быть излечимы? Докажите свою точку зрения, и т.п. Ответы студентов могут быть оригинальными. Приведем пример: один из студентов делится своим опытом работы в качестве волонтера с ребенком, страдающим болезнью Дауна, в Доме инвалидов, находящемся в пос. Дигмай Джаббор расуловского района.

III. На третьем этапе: задача учителя: вернуть учащихся к первоначальным записям – предположениям, внести изменения, дополнения, дать творческие, исследовательские или практические задания на основе изученной информации.

Задачи студента: учащиеся соотносят "новую" информацию с "известной", используя знания, полученные на стадии осмысления.

Приемы и методы: заполнение таблиц, установление причинно-следственных связей между частями информации; возврат к ключевым словам, верным и неверным утверждениям; ответы на поставленные вопросы; организация устных дискуссий; исследования по отдельным вопросам темы и т.д. Творческая переработка, анализ, интерпретация изученной информации ведутся индивидуально, в парах или в группах.

Работа с основным текстом. В начале данного этапа студенты ответили на вопросы учителя по содержанию текста "OurSonMark". (Назовите героев текста. Раскройте сюжет рассказа. Считаете ли Вы, что люди, страдающие данным заболеванием, должны содержаться в определенных для них местах или же оставаться в семье? Последний вопрос создал живую дискуссию в группе и разделил её на две части. Первая группа доказывает преимущества содержания больных в своих семьях, в окружении родных, которые одаряют их своим теплом и заботой, что может способствовать их выздоровлению. Другие же, наоборот, считают, что такие больные должны содержаться в специализированных институтах, где для больных создаются специальные условия, с ними работают специалисты по научно обоснованной методике, такие больные не должны создавать свои собственные семьи во избежание появления на свет других детей, больных синдромом, и т.п.

С целью развития дискуссии преподавателем выносятся на обсуждение другие вопросы: что, по мнению студентов, может быть причиной появления на свет больных синдромом Дауна. Ответы студентов были различны по своему характеру: некоторые считают, что родственные связи могут быть причиной данной проблемы, т.е. в семьях, создаваемых между близкими родственниками, могут рождаться больные дети, другие же считают, что причиной рождения больных, страдающих синдромом Дауна, является чрезмерное употребление спиртных напитков, наркомания, ВИЧ-СПИД и др. В процессе дискуссии студенты употребляют новые слова по теме.

На заключительной стадии урока преподаватель подводит итог урока, задает домашнее задание, а студенты, в свою очередь, дают оценку уроку. Ответы на вопросы, дискуссии и дебаты, имевшие место на проведенном уроке, доказали, что уровень понимания текста студентами достаточно высок; задания, разработанные преподавателем, стимулируют студентов к критическому осмыслению проблемы, к нестандартному решению поставленных задач, а самое главное – выходу в речь, что и является основополагающим в обучении иностранным языкам.

В современном образовании продолжается поиск различных приемов и методов для развития инклюзивного образования на всех уровнях. Разработанная в ХГУ имени Б. Гафурова поэтапная модель формирования толерантности студентов – будущих учителей иностранного языка позволяет считать учебную деятельность детерминирующим пространством развития личности будущего педагога. Опыт работы над текстом "OurSonMark" ещё раз подчеркнул мировоззренческо-гуманистическую миссию изучения иностранных языков и её значимую роль в формировании толерантной личности в лице студентов – будущих учителей иностранного языка.

„ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Bloom B.S. and David R.K. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals by a committee of college and university examiners. Handbook I: Cognitive domain. -New York: Longman, Green, 1956
2. Dean Curry. Mind Speaks to Mind. Selected American Essays. United State Information Agency. Washington, D.C. 1988 p.20-25.
3. Raths L.E., Jonas A., Rothstein A., Wassermann S. Teaching for Thinking, Theory and Application. Columbus, OH: Charles E. Merrill, 1967.
4. Somers A.B., and Worthington J.E. Response Guides for Teaching Children's Books. Urbana, IL: National Council of Teachers of English, 1979.
5. Zintz M.V., and Maggart Z.R. The Reading Process, The Teacher and the Learner. Dubuque, IA: Wm. C. Brown, 1984.

ЧАШНИ САДА ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАРБИЯИ МАЪНАВИИ ЧАВОНОН

*Файзуллоева Иноят*¹
ХОДИМИ КАЛОНИ ИЛМӢ

Дар мақола муаллиф бо таърихи ба манобеъ ва адабиёти таърихи асл ва сахна тачлили чашни Садаро инъикос намуда нақши онро дар тарбияи маънавии наврасону ҷавонон зикр менамояд. Муаллиф воқеан қайд менамояд, ки эҳёи тачлили Сада ин худ як падидаи нақӯи давраи Истиқлолият мебошад.

Вожаҳои калидӣ: *ҷашн, сада, зимистон, баҳор, хуриед, оташ, ориёӣ, ойин.*

Файзуллоева Иноят

ПРАЗДНИК САДА И ЕГО РОЛЬ В МОРАЛЬНОЙ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ

В статье автор опираясь на исторических и литературных источников, выражает происхождение и порядок проведения древнейшего праздника арийцев-Сада и указывает его роль в моральной воспитании молодежи. Автор отмечает, что возрождение празднования Сада является новейшим происшествием периода независимости Таджикистана.

Ключевые слова: *праздник, Сада, зима, весна, огонь, арийцев, солнце, обряд.*

Fayzulloeva Inoyat

HOLIDAY OF SADA AND ITS ROLE IN SPIRITUAL DEVELOPMENT OF YOUTH

In article the author leaning on historical and literary references, expresses an origin and an order carrying out ancient holiday of Aryans-sada. The author notices that revival of Sada and its celebrating is the newest cultural event of the period of independence of Tajikistan.

Key words: *Sada, winter, spring, fire, Arians, the sun, custom.*

Мардуми Шарқ чашнҳои қолибе дорад, ки ҳар кадоми онҳо ба таври муфассал омӯхта шудаанд ва тачлил мегарданд. Дар кишвари мо имсол чашни Сада эҳё гардид. Роҷеъ ба таърихи баргузори ин чашн дар адабиёти муосир маълумоти кам мавҷуд аст. Дар бораи таърихи пайдоиш ва ҳоситяҳои Иди Сада ҳамчун чашни қадимаву азёдрафтаи мардуми эронитабор осори адибону донишмадони классик хабар медиҳанд. Онҳо пайдоиши чашни Садаро ба давраи шоҳони асотирӣ, ба Хушанг, Фариддуну Ҷамшед нисбат медиҳанд. Чунончи, Унсурӣ мегӯяд:

*Сада чашни мулуки номдор аст,
Зи Афридуну аз Ҷам ёдгор аст.*

¹Файзуллоева Иноят – старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45

Хамосасарои форсу тоҷик Абдулқосим Фирдавси дар Шоҳномаи безаволи худ нисбат ба ин ид зикр намуда, ривояте меорад, ки тибқи он гӯё Ҳушанг шоҳи –пешдодиён, писари чаҳоруми Одам, асосгузори ин чашн мебошад:

*Зи Ҳушанг монд ин сада ёдгор,
Басе бод чун ӯ дигар шахриёр.*

Ҳушанг ҳамроҳи дарбориёнаш зимни сафар дар назди кӯҳе ба мори бадҳайбате дучор меояд. Ҳушанг ба тарафи мор санг меандозад. Санг бар санги дигар бархӯрда аз он оташке мечаҳад ки, ба хасу хошоки гирду атроф расида, аланга мезанаду он мор дар он месӯзад:

*Яке рӯз шоҳи чаҳон сӯйи кӯҳ,
Гузар кард бо чанд кас ҳамгурӯҳ.
Падид омад аз дур чизи дароз,
Сияхрангу тиратану тезтоз.
Ду чаши аз бари сар, ду чаши аз з-хун,
Зу дуди даҳонаш чаҳон тирагун.
Ниғаҳ кард Ҳушанги бо ҳушу санг,
Гирафташ яке сангу шуд пеиҷанг.
Ба зӯри каёнӣ биёзид даст,
Чаҳонсӯз мор аз чаҳанҷӯ бичаст.
Баромад ба санги гарон санги хурд,
Ҳам ону ҳам ин санг бишкаст хурд.
Фурӯге падид омад аз ҳарду санг,
Дили санг гаши аз фурӯг озаранг.
Нашуд кушта мор, валекин зи роз
Падид омад оташ аз он санг боз.
Ҳар он кас, ки бар санг оҳан задӣ,
Аз ӯ равшаной падид омадӣ.
Чаҳондор пеши чаҳонофарин,
Ниёши ҳамекарду хонд офарин.
Ки ӯро фурӯге чунин ҳадя дод,
Ҳамин оташ он гоҳ қибла ниҳод.
Бигуфта: «фурӯгест ин эзадӣ,
Парастид бояд агар бихрадӣ».
Шаб омад барафрӯхт оташ зи кӯҳ,
Ҳамон шоҳ дар гирди ӯ бо гурӯҳ.
Яке чаши кард он шабу бода х(в)ард,
Сада номи он чаши фархунда кард.
Зи Ҳушанг монд ин сада ёдгор,
Басе бод чун ӯ дигар шахриёр. (8,53-54)-*

ба ҳамин васила гӯё оташ кашф мегардад. Минбаъд одамон ба ҳамин муносибат оташ афрӯхта, ба он сачда мекардаанд.

Дар забони авестой Сада маънои “ғуруб ва тулӯъ кардан”-ро дорад. «Дар забонҳои эронии бостон ин истилоҳ дар шакли «sadok» ва дар форсии миёна ба таври «sadag» омадааст. «Агар нахустин рӯзи зимистонро (пас аз Шаби ялдо) тавлиди дигаре барои Хуршед ё Мехр бидонем, метавон онро ҳамоҳанг дар чашн гирифта дар даҳумин ва чихилумин рӯзи тавлиди ойини кӯҳан ва зиндаи эронӣ донист (дар ҳамаи остонҳои кишвар ва сарзаминҳои эронӣ дониста мешавад).» (6.) Яъне Сада аз шумораи «сад» гирифта шуда, онро мефаҳмонад, ки то замони расидан ба Наврӯз панҷоҳ шабу панҷоҳ рӯз мондааст. Ситорашини маъруфи эронӣ Баҳор М. ба ин маънӣ шарҳ додани ин истилохро нодуруст шуморида ибраз доштааст, ки Сада аз решаи sand-и авестой сохта шуд, маънои «зохир шуданро» дорад. Яъне хуршед пас аз чил рӯз зоҳир мешавад. (5,202-205). Иртиботан ба ин метавон гуфт, ки Сада пас аз чил рӯзи Шаби Ялдо, ки он дигар ойини қадимаи эронӣ – зодрӯзи худо Митра буд, баргузор мегардид. Пас маълум мешавад, ки иди Сада дар оғози шомгоҳи 10-уми баҳманмоҳ, яъне 30 январ, фаро мерасад ва дар сарчашмаҳо ин рӯз бо номи «Обонрӯз» ёдрас гардидааст. Яъне ин чил рӯз ба чилаи калони зимистони тақвими мардумии тоҷик рост меояд.

Муҳаққиқ Раҳимов Д. қайд менамояд, ки чашнгирии Сада аз давраи ориёиҳо то даврони газнавиёну салҷўқиҳо ва дар баъзе минтақаҳо то замони истилои муғулҳо маъмул буда, ҳам дар дарбор ва ҳамчунон дар байни мардуми одӣ хеле бо шаҳомат таҷлил мегардидааст. Абӯрайҳони Берунӣ тарзи баргузории Садаро дар дарбори шоҳони замони худ чунин тасвир кардааст, «... оташ афрӯзанд, то шарри он (ҷаҳаннам) баргараф гардад ва гиёҳи хушбӯ тахир мекунад, то масрафоти онро баргараф кунанд. Дар хонаи мулук расм шуда, ки оташ барафрӯзанд ва чун шуълавар гардид, ҷонварони ваҳширо ба оташ меандозанд ва мургҳоро дар шуълаи он мепаронанд ва дар канори ин оташ менишастанд ва ба лахву лаъб машғул мешуданд.(5,205). Сарчашмаи мазкур низ иттилооъ медиҳад, ки чашни Сада ин чашни оташ аст ва оташ ҳамчун рамзи асосии он маҳсуб меёбад. Аз ин рӯ, баъд аз асрҳои XII-XIII мутаассибони дини ислом ин ҷумла ойину суннатҳои бостонии мардуми ориёиро ҳамчун нишонаҳои оташпрарастӣ маҳкум намуда, қайдгирии чашни Садаро манъ намуданд. Ҳол он ки, танҳо марбут ба оташ будани ин чашн, яъне оташ рамзи асосии ин чашн буданаш, онро ба дини зардуштӣ хос донистааст. Вале муҳаққиқон дар сарчашмаҳо қайд намудаанд, ки дар асл он чашни зардуштиён нест ва дар Авесто низ бараъқси чашни Наврӯзу Меҳргон нисбат ба Сада маълумот дода намешавад. Чашни Сада ба ойини Меҳргарой (Митрой) рост меояд, ки аз ойинҳои Зардуштӣ 3000-то 5000 сол пеш мавҷуд будааст. Ойини зардуштӣ танҳо муқаддасоти Садаро маҳфуз доштааст. Дар «Авесто» бахши махсусе ба номи «Хуршед-яшт» аст, ки аз хондани он метавон бовар кард, ки Сада дар воқеъ чашни Хуршед аст ва онро бояд таҷлил намуд. Аз ҷумла дар Авесто омадааст: «Ҳангоме ки Хуршед барояд, замини ахураофарида пок шавад; оби равон пок шавад; оби чашмасорон пок шавад; оби дарё пок шавад; оби истода пок шавад; офариниши Аша, ки они Спандменуш- пок шавад» (1,233). Пас Сада чашни Хуршед аст ва оташ ифодакунандаи рамзи Хуршед аст. Ин ҷо қайд кардан бамаврид аст, ки баъзе ахбордиҳандагон Хуршед ва Меҳрро як медонанд, ки ин тавр нест. Меҳр ё Митро (ба авестой «Мисра», пахлави «Митр») маънои зиёд дорад. Аз ҷумла аҳд, паймон, муҳаббат, Хуршед, ҳафтумин моҳи сол, рӯзи шонздаҳуми ҳар моҳи шамсӣ ва ғайра. Меҳр фариштаи аҳду мисоқу фуруғ дар Эрони Бостон буд ва ўро фариштаи меҳру дўстию аҳду паймон ва мазҳари фуруғу рӯшноӣ мепиндоштанд. (7,319).

Абурайҳони Берунӣ ва дигар манобеъ онро ба унвони Обонрӯз иттило додаанд.(3, 136). Чунончи, Берунӣ роҷеъ ба тарзи баргузории он дар асари «Осор-ул-боқия»-и худ чунин қайд намудааст: «Эронӣён пас аз он ки қабиса баргараф шуд, дар ин вақт мунтазир буданд, ки сармо низ аз эшон баргараф шавад ва давраи он ба сар ояд, зеро онҳо оғози зимистонро аз панҷ рӯзе, ки аз обонмоҳ (яъне 27 октябр) бигзарад, мешуморанд ва охири зимистон(и бузург)-ро даҳ рӯз аз баҳманмоҳ мегузашт (яъне 31 январ) ба унвони Сада чашн гирифтанд».(9).

Чашни Сада, агар бо як калима баён кунем, чашни Оташ аст. Зеро гузаштагони мо дар ин рӯз чашн орошта, тамоми шаб гулхан меафрӯхтанд ва дар гирди он рақс мекарданду суруд мехонданд. Сада то асри XII чашн гирифта мешуд, лекин баъдҳо аз байн рафт, вале нишонаҳои он - гулхан афрӯхта, дар гирди он базм ороштан ҳанӯз ҳам дар байни мардуми тоҷик ба назар мерасад(10). Чунин маросимро мардумшиносони тоҷик ба гулханафрӯзии чоршанбесурӣ шабоҳат додаанд, ки тибқи гуфтаҳои муҳаққиқ Раҳимов Д. то ба ҳол дар минтақаҳои гуногуни тоҷикнишини Осиёи Марказӣ маъмул буда, бозмондае аз ин чашн маҳсуб мешавад. Мардум дар чоршанбеи охири соли, ё ба ҳисоби дигар чоршанбеи охири моҳи сафар, пеш аз чашни Наврӯз гулхан афрӯхта аз болояш мечаҳиданд. Дар ин бора дар рисолаву мақолаҳои мардумшиносию таърихӣ ба таври муфассал маълумот ирсол гардидааст (дар асарҳои Брагинский И.С., Кисляков Н.А., Раҳмонов Р., Ҷумъаев Р., Раҳимов Д. ва ғайра). Аз ҷумла Равшан Раҳмонӣ зикр намудааст, ки «То солҳои 70-уми садаи ХХ дар баъзе деҳоти кӯҳистони Тоҷикистон ва дар байни тоҷикони Осиёи Миёна мушоҳида мешуд, ки дар айни авҷи зимистон, барои нек омадани соли оянда ва зуд расидани баҳор, гурӯҳе аз одамон ба дашту саҳро, ё дар байни боғи худ хору хасу буттаву ҷўбҳои хушки дарахтонро чамъ оварда, оташ афрӯхта, шодмонӣ менамуданд. Наврасону ҷавонон дар гирди ин оташ бозиву шўҳӣ ва ҳунарнамоӣ мекарданд. Ин ҳамон нишонаи чашни Сада аст, ки мардум онро, бо эътиқод ба гузашта то замони мо овардаанд» (6).

Фарҳангшиноси тоҷик Зафари Мирзоён зинда шудани ин чашнро пазиروي намуда, иброз доштааст. ки чашни Садаро гузаштагони тоҷикон ба он хотир таҷлил мекарданд, ки

аз зимистон сад рӯз гузаштааст ва сардиҳо пушти сар шудаанд. «Гузаштагони мо солро ба ду тақсим мекарданд. Панҷ моҳ зимистон ва ҳафт моҳро тобистон медонистанд. Дар рӯзи се моҳу даҳ рӯз гузаштан аз зимистон, яъне ба тобистон 1 моҳу 20 рӯз мондан Садаро чашн мегирифтанд» (6).

Чашнгирии Сада. Сарчашмаҳои таърихи иттилооӣ медиҳанд, ки мардуми шаҳру рустоҳо чашни Садаро пас аз чил рӯз аз шаби таваллуди Хуршед ба хотири гарму сӯзон шудани Офтоб ҳамеша дар якҷоягӣ истиқбол гирифта дар он рӯз гулхани ё ба таври дигар Оташи бузурге барпо мекардаанд. Барои барпо кардани ин оташ ҳама дастҷамъона ҳезум ҷамъ меовардаанд. Бо ҳам дар гирди ин оташ давра мезадаанд, аз болои он мепариданд ва хурсандӣ намуда истиқболи мавсими кишту корро интизор мешудаанд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки чашни Сада чашни ҳамкорӣ ва ҳамбастагии мардумон аст ва ниёғони мо низ онро ҳамчун маросими афрӯхтани оташ ва паридан аз болои он гиромӣ доштаанд. Агар аз нуқтаи назари мантиқ ба ин гуфтаҳо назар андозем, пас ба ҳулосае метавон омад, ки ин амалҳо моҳияти рамзҳои Хуршед, рушноӣ ва оташро ифода мекунанд, ки ҳар кадоме аз онҳо ба ҳаёти инсон ва табиат вобастагии хос дорад.

Ҳамчунон қобили қайд аст, ки ин ойин дар миёни мардуми аврупоӣ низ маҳфуз мондааст. Чунончи, дар миёни русҳо он бо номи «Масленница» ҳар сол моҳи феврал қайд карда мешавад. Одамон дар ин рӯз ба пухтани хӯрданиҳои рағанин аз қабилӣ чалпак ва самбӯсаҳои гуногун мепардозанд. Аз субҳи барвақт ҳама либосҳои миллии ба бар намуда, ба кӯча баромада бо рақсу суруд онро чашн мегиранд. Дар байни марудми Амрико ва Канада ин чашн бо номи «Рӯзи суғур» (Marmort,sday) машҳур аст, ки ҳар сол он санаи 2-юми феврал баргузор мегардад. Дар ин рӯз одамон ба мушоҳидаи ҷӣ тавр аз хонааш баромадани суғур машғул шуда, аз ҷӣ тавр рафтор кардани он наздикшавии баҳорро пайҳас менамоянд. Агар рӯз абрнок бошад, суғур сояи худро дар Офтоб намебинад ва хонаашро тарк мекунад ва одамон шод мегарданд, ки зимистон ба зудӣ хотима меёбад ва баҳор тезтар меояд. Агар рӯз офтобӣ бошад, суғур сояи худро мебинад ва аз хонааш берун намеояд. Ин маънои онро дорад, ки боз 6 ҳафати дигар дар пеш зимистон аст.

Гуфтаҳои боло аз он шаҳодат медиҳанд, ки чашни Сада ва ба ин монанд чашнҳо муждаест аз омадани баҳор ва зинда гардидани табиат. Аҳаммияти асосии ин чашн дар он аст, вай ба дараҷаи як ойини анъанавии фарҳангӣ наслҳои имрӯзаро ба таърихи гузаштагон ва кулли ойинҳо ва маросиму суннатҳои хоси мардуми ориётабор ошно сохта, аз пайванду ягонагии маънавии мардуми тоҷик бо тамаддуни башарии онҳо иттило медиҳад. Қобили қайд аст, ки ҳар як чашну маросими тоҷикон як баромади асотирӣ дорад ва он албатта дар эҷодиёти шифохӣ ва адабии ин халқ инъикос ёфта, вазъияти рӯҳӣ ва равонии онҳоро тасвир менамояд. Ин тасвирҳо ба шакли шеърӣ сурудӣ ривоятҳо аз як насл ба насли дигар гузашта, қисмате аз онҳо то замони мо боқӣ мондаанд. Рӯ овардан ба ин анъанаҳо ва аз нав эҳё намудан ва мавриди истифода қарор додани онҳо ба тарбияи маънавии мардум, баҳусус ҷавонон, таъсири амиқ бахшида барои васеъ гардидани ҷаҳонибинӣ ва завқи бадеии онҳо мусоидат менамояд. Бояд гуфт, ки дар рӯзҳои чашн аз ҳама бештар наврасону ҷавонон ҷаҳонбинӣ мекарданд ва мекунанд. Дар ин рӯзҳо онҳо ба иҷрои амалҳо ва бозиҳои гуногун машғул шуда, чашнро бо хондани сурудӣ таронаҳои гуногун пазироӣ менамоянд. Дар чашни Сада афрӯхтани гулхан ҳамчун рамзи гармӣ, рамзи Хуршед амалӣ асосӣ маҳсуб ёфта, дар он бештар ҷавонон иштирок мекарданд. Онҳо аз болои гулхани афрӯхта ҷаҳида, сурудҳои мекарданд ва ин суҳанонро такрор ба такрор ҳар яке мегуфтанд:

Зарди рӯи ман аз ту,

Сурхи рӯи ту аз ман.

Ин гуфтаҳо далели он аст, ки маҳз ба воситаи гармӣ, яъне рӯшноии Хуршед тамоми мавҷудоти олам зинда мемонад ва ҳаракат мекунад. Пас бояд бар зидди торикӣ, сардӣ ҳамчун қувваҳои шарр мубориза бурд ва Хуршедро ҳамчун нерӯи тавоно муқаддас донист. Аз гармии он баҳра бурд.

Ба ҳамин тарик, бори дигар ёдовар мешавем, ки иди Сада яке аз чашнҳои миллии мардуми ориётабор ба шумор меравад. Иди Сада ба ягон маҳал робита надорад ва он танҳо ба ҳодисаҳои табиат алоқа дошта, як ҷанбаи ҳаёти маънавии мардуми ориётабор мебошад. Шукри давраи истиқлол аст, ки он ойинҳои зебо ва волои мардумро эҳё намуда, ба маънавиёти мардум ғановате мебахшад. Худи чашнгирии иди Сада ин як дастоварди маънавий ва фарҳангии мардум ба шумор меравад.

*Омад, эй сайиди аҳрор, шаби чашни Сада,
Шаби чашни Садаро ҳурмати бисёр бувад.
Барфрӯз Оташбарзин, ки дар ин фасл басо,
Озарибарзин пайгамбари озор бувад.*

Сада дар воқеъ чашни Хуршед аст ва таҷлили он дар тарбияи маънавии ҷавону наврасон барои эҳсоси ифтихор аз фарҳанги бостонии мардуми худ ва худшиносии миллий нақши сазовор мебозад.

АДАБИЁТ:

1. Авесто. Душанбе, 2000, с.233
2. Бертелс Е.Э. Праздник джаши сада в таджикской поэзии // Сборник статей по филологии народов Средней Азии посвященный 80-летию со дня рождения А.А. Семёнова. Сталинабад: Издательство Академия наук РСС Таджикистан, 1953. с. 130.
3. Беруни Абӯрайхон. Осор-ул-боқия. Душанбе, «Ирфон»-1990. 430 с.
4. Брагинский И.С. Из истории таджикской народной поэзии. Элементы народно-поэтического творчества в памятниках древней и средневековой письменности. М.: Изд-во АН СССР, 1956.
5. Рахимов Д. Фолклори тоҷик. Душанбе. «Эҷод», 2009, саҳ. 205-216.
6. Раҳмонӣ Р. Чаши сада-баракати истиқлолият. Сомонаҳои интернетӣ.
7. Фарҳанги асотир ва дostonвораҳо дар адабиёти форсӣ / Таҳия ва шарҳу тавзеҳот ва талхикоти Р.Ваҳҳоб. Душанбе, 2014, .319.Сомонаҳои интернетӣ.
8. Фирдавсӣ А. Шоҳнома, ҷ.1, с.53-54.
9. Ҳазраткулов М. Сада мазҳари равшаноист. //Адабиёту санъат.17 январи соли 2018, №3 (1139).
10. Чумъаев Р. Чаши арӯсии тоҷикон. Душанбе, Эр-Граф, 2014. 209 с.
11. Чумъаев Р. Яғнобмарз ва мардуми он. Душанбе, Эр-граф, 2014. 189 с.

ЧАНД АҚИДАИ АХЛОҚИЮ ПЕДАГОГИИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ

Бахтинисо Ширинова¹

Дар мақола муаллиф чанд ақидаи ахлоқӣ, педагогӣ ва иҷтимоиро аз эҷодиёти олим, мутафаккир, адиби барҷастаи халқи тоҷик Абдурахмони Ҷомӣ баррасӣ кардааст. Дар ин самт хусусан асари машҳури ӯ “Баҳористон”-ро мавриди таҳқиқ қарор дода, муаллиф ҳулосаҳои ҳудро оид ба масъалаҳои ахлоқӣ дар ин асари оламшумул ва аҳамияти онҳоро барои тарбияи насли наврас дар замони муосир пешниҳод намудааст.

Калидвожаҳо: Абдурахмони Ҷомӣ, ақидаҳои педагогӣ, ахлоқ, инсондӯстӣ, форсу тоҷик, адабиёт, тарбия, таълим.

Бахтинисо Ширинова

НЕКОТОРЫЕ ЭТИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ИДЕИ АБДУРАХМАНА ДЖАМИ

Автор статьи рассматривает творчество великого таджикского мыслителя, поэта и писателя Абдурахмана Джамии, его идеи о воспитательных, нравственных и педагогических проблемах. В этом направлении, особенно анализируя его знаменитое произведение “Бахористон”, автор предложила свои выводы об этических и педагогических идеях, отраженных в данном знаменитом произведении и их значения для воспитания нового поколения в современности.

Ключевые слова: Абдурахман Джамии, педагогические идеи, мораль, человеколюбие, персидско-таджикский, литература, воспитание, образование.

¹ Бахтинисо Ширинова (соли тав. 1980) – омӯзгори кафедраи фалсафа ва таърихи соҳибқории Донишқадаи соҳибқорӣ ва хизмат.

Bakhtiniso Shirinova
SOME ETHICAL AND PEDAGOGICAL IDEAS OF ABDURAHMAN JAMI

The author considers the work of the great tajik thinker, poet and writer Abdurakhman Jami and his ideas about educational, moral and pedagogical problems. In this direction, especially analyzing his famous work "Bahoriston", the author offered her conclusions about the ethical and pedagogical ideas reflected in his famous work and their importance for the education of the new generation in modern times.

Key words: *Abdurrahman Jami, pedagogical ideas, morality, humanity, Persian-Tajik, literature, education.*

Абдурахмони Ҷомӣ олим, мутафаккир, шоир, нависандаи барҷастаи халқи тоҷик буда, дар осмони илму адаби асри XV монанди як ситораи дурахшон ҷилвагар аст. Ӯ адабиёти зиёда аз панҷсадсолаи форсу тоҷикро дар тамоми соҳаҳо бо асарҳои баркамолаш ҷамъбаст намудааст.

Абдурахмони Ҷомӣ умри дарози пурбаракате дида, ба наслҳои оянда осори пурарзиши илмию адабӣ ба мерос гузоштааст. Ӯ қариб панҷоҳ соли ҳаёти худро ба офаридани асарҳои барҷаста сарф кардааст. Шогирдон ва ҳамзамонони Ҷомӣ миқдори асарҳои ӯро аз 46 зиёд медонанд. Масалан, дар ин бора шогирди наздики Ҷомӣ Камолиддини Биноӣ чунин мегӯяд:

*Ҷомӣ, он офтоби нурунӣ,
Он мунаввар ба нури субҳонӣ.
Буд аз ҷил зиёд таснифаи,
Рӯ дар эҷод карда таълифаи (1;144).*

Соли 1503 куллиёти Ҷомӣ аз тарафи дӯстонаш тартиб дода мешавад, ки он нусха то замони мо омада расидааст. Асарҳое, ки дар куллиёти адиб ҷамъ ҷамъ оварда шудаанд, илмҳои гуногун - нучум, фалсафа, забоншиносӣ, тафсир, ҳадис, фикҳ, ахлоқ, мусиқӣ ва ғайраро фаро гирифта, қимату арзиши зиёде доранд.

Аз Абдурахмони Ҷомӣ се девон, "Ҳафт авран" (иборат аз ҳафт маснавӣ), "Баҳористон" ва "Ҷиҳил ҳадис" ба мо омада расидааст, ки ҳар кадоми онҳо дорои аҳамияти бузурги адабӣ-эстетикӣ мебошад. Абдурахмони Ҷомӣ фаъолияти адабии худро аз сурудани ашъори лирикӣ - ғазал, қасида, рубоӣ, қитъа ва ғайра сар кардааст ва то охири умр онро давом додааст. Дар эҷодиёти шоир ғазал мавқеи асосӣ дорад. Масалан, дар девони аввали ӯ - "Фотиҳат-уш-шубоб" 1016 ғазал, дар девони дуюмаш - "Воситат-ул-иқд" 493 ва дар девони сеюм - "Хотимат-ул-ҳаёт" 296 ғазал омадааст, ки миқдори умумии онҳо 1805 ғазалро ташкил медиҳад. Ӯ ба тарзи дигар гӯем, абёти се девон 16 ҳазору 629 байтро ташкил медиҳад. Аз он 13 ҳазору 17 байташ ғазал аст, ки ин 78 фоизро ташкил медиҳад. Ба ҳамин маънӣ ишора карда, худи шоир мегӯяд:

*Ҳаст девони шеъри ман аксар,
Ғазали ошиқони шайдоӣ.
Ӯ фунуни насоеҳ асту ҳикам,
Мунбаис аз ишури доноӣ.
Зикри дунон наёбӣ андар вай,
К-он бувад нақди умрфарсоӣ (1; 221).*

Қасида дар девонҳои шоир ҷои дуюмро ишғол карда, миқдори онҳо 53-го мебошад. Қасидаҳои Абдурахмони Ҷомӣ ҳаҷман хурд буда, аз 8 то 15 байт иборатанд. Мавзӯҳои асосии онҳо масъалаҳои фалсафӣ, ахлоқӣ, панду ҳикमत, шарҳи ҳол ва ғайраро дар бар мегиранд. Қасидаҳои "Луҷҷат-ул-асрор", "Ҷило-ур-рӯх" ва "Рашиҳи бол ва шарҳи ҳол" дар мавзӯҳои боло суруда шуда, қимату арзиши зиёде доранд.

Дар байни ақидаҳои арзишманди Абдурахмони Ҷомӣ дар тамоми осори ӯ андешаҳои ахлоқӣ ва педагогӣ мақоми махсус доранд.

Дар ин самт ӯ рубоӣ, қасида, қитъа, тарҷеъбанд, таркибанд, мураббаъ ва фардҳои зиёде дорад, ки ҳамаи онҳо аз лиҳози маънӣ ва санъати суҳанварӣ дар пояи баланд меистанд. Вале дар қасида ва қитъаҳои шоир фикрҳои панду тарбиявӣ ахлоқӣ бештар ифода гардидаанд. Чунончӣ, шоир дар қасидаи "Лучат-ул-асрор" ба масъалаҳои тарбиявӣ ахлоқӣ диққат дода, таъкид менамояд, ки ҷавононро аз кӯдакӣ бояд тарбия кард, ба роҳи рост ҳидоят намуд, зеро ба ақидаи шоир ҷавонон ҳам ба мисли дарахти навбар навҳосилдиҳандаанд. Агар ин ниҳолҳо аз хурдӣ тарбият ёбанд, ҳосили аъло медиҳанд, яъне ҷавонон низ ҳангоме, ки ба камол мерасанд, корҳои нек ва судбахш хоҳанд намуд:

Дар ҷавонӣ саъй кун, гар бехалал хоҳӣ амал,

Мева бенуқсон бувад, чун аз дарахти навбар аст (1; 367).

Ҳамзамон, Абдурахмони Ҷомӣ дар ин қасида таъкид мекунад, ки агар шахс соҳиби донишу камолот бошад, ҳеч гоҳ гадо набуда, шоҳ аст:

Қимати мард на аз симу зар аст,

Қимати мард ба қадри ҳунар аст (1; 365).

Инчунин, Абдурахмони Ҷомӣ дар як қитъаи худ ба масъалаи муҳими рӯзгор дахл намуда, таъкид менамояд, ки инсон бояд меҳнатдӯст бошад, омӯхтан ва меҳнат карданро барои худ ор надонад, аз пайи номи падар нашавад, балки фазлу ҳунари худро дар назди мардум нишон диҳад. Агар ин сифатҳоро надошта бошад, инсон мисли шоҳи дарахти мевадор аст, ки ҳосил надорад ва танҳо ҳезум аст.

Абдурахмони Ҷомӣ таҷрибаи бойи ҳаётӣ дошта, инсонро ба роҳи рост ҳидоят кардааст. Шоир пайваста аҳамияти бузурги илму донишро дар ҳаёти инсоният қайд намуда, одамонро ба дарёфти илму дониш ҳидоят мекунад.

Ақидаҳои арзишманди ахлоқию педагогии Абдурахмони Ҷомӣ дар "Баҳористон"-и ӯ низ хеле зиёданд. Ин асари машҳури Абдурахмони Ҷомӣ соли 1487 (892-хичрӣ) барои писари ягонааш Зиёуддин Юсуф дар пайравии "Гулистон"-и Саъдии Шерозӣ навишта шудааст ва бо чунин байт оғоз меёбад:

Гузаре кун ба ин "Баҳористон",

То бубини дар ӯ гулистонҳо.

Дар латофат ба ҳар гулистоне,

Раста гулҳо дамида райҳонҳо (4; 2).

Марги фарзанд худи Ҷомиро дар ҳёт рӯҳафтода карда буд. Аз ин рӯ ӯ дар ситоиши фарзанд - нахли муроду давоми умр, ки беҳтарин неъмат дунёст мегӯяд:

Ҳеч неъмат беҳтар аз фарзанд нест,

Ҷуз ба қон фарзандро пайванд нест.

Ҳосил аз фарзанд гардад коми мард,

Зинда аз фарзанд монад номи мард (1; 364).

Ҷомӣ ба таълиму тарбияи фарзанд машғул шуда, аз хурдӣ ба Юсуф савод омӯхтанро таълим меод, то ки инсони комил шавад, аз аслу насаби худ мағрур нашуда, илму ҳунар омӯзад. Ҷомӣ бо ҳамин мақсад барои фарзанд, дар маҷмӯъ барои толибилмон "Баҳористон"-ро навиштааст. Ин асар аз ҷиҳати забон ва тарзи баён хеле содда буда, намунаи барҷастаи насри асри XV ба ҳисоб меравад.

"Баҳористон" аз муқаддима ва ҳашт боб (равза) иборат аст: 1) Саргузашти орифон; 2) Ҳикмати бузургон; 3) Саргузашти подшоҳон, адолатмандии бузургон ва ахлоқи неки онҳо; 4) Тарғиби саховатмандӣ; 5) Ҳикоятҳои шавқангези ишқӣ; 6) Мутоябаҳои сафобахш; 7) Зикри шуаро; 8) Ҳикоятҳои тамсилӣ.

Абдурахмони Ҷомӣ хангоми таълифи "Баҳористон" пеш аз ҳама мақсади тарбияи насли наврас ва ҷавонон, парваридани ахлоқи некро дар мадди назар доштааст. Дар муқаддимаи асар ӯ ба хонанда мурочиат намуда мегӯяд: "Илтимос ва тамошоёни ин риёзи ҳоли аз хори мулоҳизаи эъроз ва хошаки мутолибаи аъвоз он, ки чун ба қадами эҳтиром ба имон бигзоранд ва ба назари эътибор дар инҳо бингаранд, боғбонро, ки дар тарбияташон хуни чигар хӯрдааст ва дар танмияташон ҷони ширин бар лаб оварда, ба дуое ёд кунанд ва ба санае шод гардонанд" (4; 208).

Абдурахмони Ҷомӣ дар "Баҳористон" аҳамияти бузурги илму донишро дар ҳаёти инсоният қайд намуда, одамонро ба омӯзиши пайваста ҳидоят мекунад. Ӯ нишон медиҳад, ки дарёи илм бепоён буда, фаро гирифтани ҳамаи илмҳо аз имкон берун аст. Бинобар ин кас бояд ба камоли масъулият фақат илми заруртаринро биомӯзад. Аммо илми беамал ҳам фоида надорад. Аз ин рӯ, мутафаккири асри XV ба хонандагон ва мӯътақидони худ маслиҳат медиҳад:

*Илме, ки на гузори ту бошад, бад-он гарой,
В-онро к-аз-он гузир бувад, ҷустуҷӯ макун.
В-он дам, ки ҳосили ту шавад илми ногузир,
Ғайр аз амал ба муҷиби он орзу макун! (4; 9).*

"Баҳористони" асари бадеист, ки дар он ба тарзи хоса аз зиндагонии ибратомӯзи шайхону орифон, ҳам аз дурдонаҳои андешаю афкор ва ҳикмати донишмандони бузург, ҳам аз нақли амалӣ оид ба хайри ҳокимону мансабдорон, ҳам аз ривояти хайру саховати муболиғаомези афроди таърихӣ ва тасвири гудози ишқ ва дӯстию вафодории дилбохтагон, ҳам аз латифаю мутоибаҳои халқӣ, ҳам аз ҳикоёти пандомӯзи тамсилӣ роҷеъ ва ҳайвонот натиҷаҳои ахлоқӣ ва педагогӣ гирифта мешавад.

Умуман "Баҳористон" худ асари тарбиявӣ буда, дар он урфу одат ва хулқу хислати тамоми табақоти мардуми асри XV аз фаррош то подшоҳ инъикос гардидааст.

Аз замони иншои "Баҳористон"-и беҳазон панҷсад сол гузашт ва албатта дар ин муддати дароз, ки аз ҳаводиси рӯзгор пур буд, барге чанд аз ин "Баҳористон"-и ҷовидон аз тундбоди таърих ва гарди даврон зард шуда, мисли барги ҳазон ба хонанда ҳуснро илқо менамояд. Вале ба тарзи кулӣ "Баҳористон"-и ҳамеша сабзу пуртароват ҳамоно ороставу пероста буда, насими ҷонбахши таровати гулҳо ва бўи рӯҳнавози раёҳини онро ба машом расонида, ба чашмон зиё, ба дилҳо сафо, ба равонҳо ҷило ва ба ҷисмҳо шифо мебахшад.

АДАБИЁТ

1. Афсаҳзод А.. Ҷомӣ адиб ва мутафаккир.- Душанбе: "Ирфон", 1989.
2. Мирзозода Х. Таърихи адабиёти тоҷик. Китоби 1 (11). - Душанбе: "Маориф", 1989.
3. Ҳодизода Р. Адабиёти форсу тоҷик.- Душанбе: "Дониш", 1983.
4. Ҷомӣ Абдурахмон. Баҳористон.- Душанбе: "Адиб", 2014.
5. Ҷомӣ Абдурахмон. Баҳористон.- Душанбе: "Маориф", 1988.
6. Шукина Г. И. Педагогикаи мактаб.-Душанбе: "Маориф", 1988.

ТАТБИҚИ ЧАДВАЛИ ЭЛЕКТРОНИ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ИБТИДОИ ВА МИЁНАИ КАСБӢ

Бобохонов Х. Ю.¹
омӯзгори коллеҷи техникӣ
Шаҳбози Муҷебулло²
ХОДИМИ ИЛМӢ

Дар мақола оид ба чадвали электронӣ дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ маълумот дода шудааст. Дар айни замон чадвали электрониро дар тамоми самтҳои хоҷагии халқ ва касбу ҳунароҳои гуногун татбиқ кардан бисёр самарабахш мебошад. Масалан, қайди давомоти донишҷӯён дар раванди таълим, баҳогузорӣ барои имтиҳонҳои фосилавӣ ва ниҳой, ҳалли масъалаҳои, ки хусусияти ҳисоббарорию чадвалӣ дошта, маоши кормандон, чадвали навбатдорӣ кормандони муассиса, графику диаграммаҳои таҳлилию муқоисавӣ ва ғайра истифода бурдан талаботи замон мебошад.

Возраҳои калидӣ: чадвалӣ электронӣ, муодила, маблағ, маълумот, донишҷӯ, коргар.

Бобохонов Х. Ю.
Шаҳбози Муҷебулло

ПРЕМИНЕНИЕ ЭЛЕКТРОННАЯ ТАБЛИЦА НА НАЧАЛЬНОГО И СРЕДНЕГО ПРОФССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Современная школа ищет различные пути реализации своих функций, одним из которых является инновационная деятельность. Инновация – нововведение, новшество. Инновационная деятельность направлена на преобразование существующих форм и методов образования, создание новых целей и средств их реализации.

Главное отличие инновационного образовательного учреждения от традиционного состоит в создании условий для развития всего потенциала личности, чтобы быть готовой к любому, даже непредвиденному будущему, и способной адаптироваться к новым ситуациям.

Ключевые слово: знание, электронная таблица, навык, рынок труда, студент.

Bobokhonov Kh.
Shahbozi Mujebullo

THE USE OF A SPREADSHEET ON THE PRIMARY AND SECONDARY VOCATIONAL EDUCATION

Modern school is looking for various ways of realization of its functions, one of which is innovation. Innovation - innovation, innovation. Innovative activities are focused on the transformation of existing forms and methods of education, the creation of new goals and means for their implementation.

The main difference of innovative educational institution from the traditional is to create conditions for the development of the full potential of the individual to be ready for anyone, even the unforeseen future, and able to adapt to new situations.

Keywords: knowledge, spreadsheet, skill, labor, student.

Имрӯзҳо илму техника, технологияи иттилоотӣ иртиботӣ ва дигар технологияҳои навин ба суръати баланд ва бемайлони пеш рафта истодааст. Самти таълим ва тарбияи насли наврас дар фазои иттилоотӣ ва дар оянда тайёр кардани муттаҳассисони соҳаҳои гуногун, ки ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯ ва дорои сифатҳои баланди рақобатпазирӣ мебошанд, ба ҳадафҳои ҷаҳонишавӣ мусоидат мекунад.

¹Бобохонов Холмаҳмад – преподаватель технического колледжа

²Шаҳбози Муҷебулло - научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45

Дар раванди пешрафти илму технология, чамъоварӣ, нигоҳдорӣ ва коркарди дониш ва маълумоти замонавӣ ва баланд бардоштани қобилияти технологии ҷавонону наврасон яке аз масъалаҳои асосии самти рушди таҳсилоти замони муосир мебошад.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёмашон, ки 20-январии соли 2016 ироа гардид, қайд кардаанд: «... соли 2015 беш аз 200 ҳазор нафар касбу ҳунарҳои нав омӯхтаанд ва барои фаъолият дар бозори меҳнати дохилию хориҷӣ омода шудаанд»¹.

Дар робита ба ин масъала Пешвои миллат афзуданд, ки «Баланд бардоштани сатҳу сифати таълим, ҷорӣ намудан ва васеъ гардонидани доираи истифодаи технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ, аз ҷумла шабакаи интернет дар низомии таҳсилот, таъмини самаранокии фаъолияти омӯзгорон ва тақмили малакаи педагогии онҳо тамоми чораҳои заруриро амалӣ мегардонанд»¹.

Яке аз усули муосири омӯзиш ва татбиқи масъалаҳои соҳавӣ ин истифодабарӣ аз ҷадвали электронӣ мебошад. Тасмим гирифтём, ки оид ба татбиқи ҷадвали электронӣ маълумот пешниҳод намоем.

Дар айни замон ҷадвали электрониро дар тамоми самтҳои хоҷагии халқ ва касбу ҳунарҳои гуногун татбиқ кардан бисёр самарабахш мебошад. Масалан, қайди давомоти донишҷӯён дар раванди таълим, баҳогузори барои имтиҳонҳои фосилавӣ ва ниҳой, ҳалли масъалаҳои, ки хусусияти ҳисоббарорию ҷадвалӣ доранд, маоши кормандон, ҷадвали навбатдории кормандони муассиса, графику диаграммаҳои таҳлилию муқоисавӣ ва ғайра.

Аввалин ҷадвали электронӣ соли 1978 аз тарафи Ден Бринклин ва Боб Френкстон бо номи протсессори ҷадвалии VisiCalc сохта шуда буд. Ҳамон солҳо ин барнома ро ширкатҳои гуногун дар худкорсозии раванди ҳисоббарориҳои молиявии худ истифода мебарданд.

Имрӯзҳо ҷадвали электронӣ дар фаъолияти иқтисодчиҳо, менеҷерҳо, риёзидонҳо, оморшиносон, муҳандисон ва мутахассисони дигар соҳаҳо ба асбоби асоситарини ҳисоббарорӣ табдил ёфтаанд.

Барномаи Microsoft Excel барои соختани ҷадвали электронӣ яке аз воситаҳои пуриқтидор ва хеле машҳур ба ҳисоб меравад. Ин ҷадвал ҳамаи амалиёти заруриро ба таври худкор (автоматӣ) иҷро менамояд.

Ҷадвали электронӣ (ҶЭ) ба қорбари компютер парванда (файли) қориро дар шакли ҷадвалӣ пешниҳод менамояд ва онро Книга (китоби қорӣ) меноманд. Китоби қорӣ ҶЭ айнан ба китоби муқаррарӣ монанд буда аз 3 варақ (Лист1, Лист2, Лист3) иборат аст. (Дар ҳолатҳои зарури варақҳои қориро кам ва зиёд кардан мумкин аст). Ҳар як варақ шабеҳи ҷадвал аст, ки аз маҷмӯи катакҳои махсус иборат аст. Ин катакҳо дар навбати худ аз буриши сатру сутунҳои ҷадвал ҳосил шудаанд. Сутунҳо бо ёрии ҳарфҳои калони лотинӣ (А, В, ..., Z, АА, ..., АZ, ...) ва сатрҳо бо ёрии ададҳо (1, 2, 3, ...) рақамгузори карда мешаванд (Расми 1).

	A	B	C	D	E
1	100				
2					
3					
4					
5		50			
6					

Расми 1.

Ҳар як катак суроғи махсуси худро дорад, ки бо ёрии номи сутуну рақами сатр сохта мешавад (масалан, А1 ё В5). Моҳияти қор дар ҶЭ чунин аст. Барои дохил кардани маълумот ба катаки ҷадвал тугмаи тарафи чапи мушро ба катаки зарурӣ пахш кардан лозим аст. Катаки интихобшуда ба монанди квадратчаи қор тарафаш намоён фаъол мегардад.

Чадвали электронӣ имконияти ҷойгир кардани маълумоти ададӣ, матнӣ, графикӣ, формулавиро дорад. Ҷараёни татбиқи чадвали электронӣ аз истифодабарии амалҳои арифметикӣ, муносибатҳо ва функсияҳои математикӣ иборат аст. Дар таркиби ҶЭ зиёда аз 100 функсияҳои стандартӣ мавҷуд аст.

Аломатҳои амалҳои арифметикӣ, мантиқӣ, муносибатҳо, маҳдудкунандаҳо дар Microsoft Excel чунин нишон дода мешавад.

Шакли муқаррарӣ	Дар Microsoft Excel
+(ҷамъ)	+
-(тарҳ)	-
x (зарб)	*
$:\left(\frac{a}{b}\right) a, b \neq 0$ (тақсим),	/
a^n	^ (ба дараҷабардорӣ).
$P = \frac{a}{100} b$ (фоиз)	=a%b
< (калон)	< (калон)
> (хурд)	> (хурд)
\leq (калон ё баробар)	<= (калон ё баробар)
\geq (хурд ё баробар)	>= (хурд ё баробар)
= (баробар)	= (баробар)
\neq (нобаробар)	<>(нобаробар)
()	()
[]	[]
“ ”	“ ”
;	;
¬	not –инкор
∧	and –ва
∨	or –ё

Барои ба дараҷабардорӣ аз паҳши якҷои тугмаҳои Shift+6 дар речаи англисӣ истифода мебаранд. Амали фоиз бо паҳши тугмаи Shift+5 дар речаи русӣ ва англисӣ иҷро мегардад. Дар катакҳое, ки амалиёти ҳисоббарорӣ талаб карда мешавад, пеш аз иҷрои амал аломати баробарӣ (=) гузоштан зарур аст. Дохилкунӣ аломати баробар маънои онро дорад, ки дар катаки ҷорӣ ягон масъалаи хусусияти ҳисобидошта иҷро карда мешавад. Дар расми 2-3 иҷрои амалҳо дар катакҳои C2, C3, C4, C5 ва F2, F3 дуруст пешниҳод карда шудааст. Агар аломати баробарӣ гузошта нашавад, аз тарафи барнома (ҶЭ) маълумоти ададӣ ва формулавиро ҳамчун матн қабул менамояд. Дар расми 2-3 иҷрои амалҳо дар катакҳои A2, A3, A4, A5 ва D2, D3 нодуруст пешниҳод карда шудааст.

Дар натиҷаи буриши сутуну сатр катакҳо ҳосил шудаанд, ки ҳар кадомашон суроғи муайян доранд. Ҷараёни ҳисоббарорӣ на бо иттилооти ададии пешниҳодшуда, балки бо суроғи онҳо амалӣ карда мешаванд (Расми 2).

Масалан:

	A	B	C	D	E	F	G
1	100	50		10	5		
2	100+50		150	10^5		100000	
3	100-50		50	10%*5		0,5	
4	100*50		5000				
5	100/50		2				

Расми 3.

Агар иттилооти ададии пешниҳодшударо тағйир диҳем, он гоҳ натиҷаи ҳисоббарорӣ ба таври худкор (автоматӣ) тағйир меёбад.

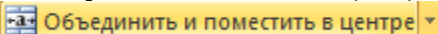
	A	B	C	D	E	F	G
1	200	100		2	5		
2			300			32	
3			100			0,1	
4			20000				
5			2				

Расми 4.

Аз расми 4 айён аст, ки дар катаки A1 ба ҷои 100, 200 ва дар катаки B1 ба ҷои 50 100-ро дохил карда шудааст, натиҷаҳо дар катакҳои C2, C3, C4, C5 ва F2, F3 ба таври худкор тағйир ёфта шудаанд.

Яке аз бартариҳои ҚЭ дар он аст, ки дар муҳити он амалҳоеро иҷро кардан мумкин аст, ки қисман ба барномарезӣ монанд аст.

Масъалаи 1. Алгоритми ҳалли муодилаи квадратии алгебравиро дар ҚЭ дида мебароем:

1. Дар катакҳои A1, B1, C1 номи коэффисентҳои муодила (a,b,c)-ро бо тартиб дохил кардан лозим;
2. Дар катакҳои A2, B2, C2 қиматҳои ададии муодиларо бо тартиб дохил кардан лозим;
3. Дар катакҳои A3 дискриминанти муодилаи квадратиро бо чунин тарз ҳисоб кардан ҷоиз аст: **"D="(B2^2-4*A2*C2)**, дар ин формула, рамзи & амали пайвасти ду ифодаро иҷро мекунад;
4. Барои яқоя намудани катакҳои B3, C3, D3, E3, F3 онҳоро қайд карда аз панели таҷҳизотҳо нишонаи -ро интихоб кардан лозим аст;
5. Дар сатри сеюми катакҳои яқоякардашуда (B3, C3, D3, E3, F3) формулаи **=ЕСЛИ(A3>0; "Муодила ду ҳал дорад")**-ро тартиб додан лозим аст;
6. Дар сатри чоруми катакҳои яқоякардашуда (B4, C4, D4, E5, F5) формулаи **=ЕСЛИ(A3=0; "Муодила як ҳал дорад")**-ро тартиб додан лозим аст;
7. Дар сатри панҷуми катакҳои яқоякардашуда (B5, C6, D6, E6, F6) формулаи **=ЕСЛИ(A3<0; "Муодила ҳал надорад")**-ро тартиб додан лозим аст;
8. Дар сатри 6 ва 7-уми сутуни A6, A7 мувофиқан решаҳои муодила, яъне X1=, X2=-ро дохил намудан лозим аст;
9. Дар катаки B6 решаи муодила аз X1, яъне **=(-(B2)-КОРЕНЬ(A4))/(2*A2)**-ро ҳисоб кардан мумкин аст;
10. Дар катаки B7 решаи муодила аз X2, яъне **=(-(B2)+КОРЕНЬ(A4))/(2*A2)**-ро ҳисоб кардан мумкин аст;

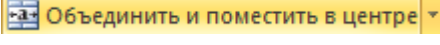
	A	B	C	D	E	F
1	a	b	c			
2	8	2	-5			
3	D=	Муодила ду ҳал дорад				
4	164	ЛОЖЬ				
5		ЛОЖЬ				
6	X1=	-0,9				
7	X2=	0,68				
8						

Дар ҳалли муодилаи квадратӣ илова бар амалҳои арифметикӣ функсияи шартии ЕСЛИ низ истифода бурда шудааст.

Масъалаи 2. Чадвали таъмин намудани маоши якмоҳаи кормандон дар барномаи Microsoft Excel тартиб диҳед.

Чунин майдонҳо (сутунҳо) дода шудааст: рақами тартибӣ, ному насаби коргар, вазифа, маош, андоз аз даромад 13%, фонди иҷтимоӣ 1%, ҳаққи аъзогии иттифоқи касаба 1%, маблағҳои гардонидашуда, маблағи соф, имзои коргар. Аз маош ҳамаи андозҳои номбурда гардонда шавад ва маоши соф муайян карда шавад.

Алгоритми ҳалли масъалаи 2 чунин аст:

1. Барои якҷоя намудани каталогҳои B2, C2, D2, E2, F2, G2, H2, I2 онҳоро қайд карда аз панели таҷҳизот нишонаи -ро интихоб кардан лозим аст;
2. Дар сатри сеюми чадвал майдонҳои додашударо бо тартиб ҷойгир мекунем;
3. Дар сутуни якум барои гузоштани аломати рақамгузорӣ тугмаи Shift+3-ро пахш намуда, барои худкор гардонидан рақамҳои 1 ва 2-ро дохил карда; каталогҳои A4 ва A5

1
2

интихоб карда ба тарафи поён меҷунем.

4. Дар сутунҳои B, C ва D мувофиқан ному насаб, вазифа ва маоши кормандонро дохил мекунем;
5. Барои ҳисоб намудани андоз аз даромад дар сутуни E бо се тарз амалҳоро иҷро намудан имконпазир аст. а) $=13/100 * D4$, б) $=0,13 * D4$, в) $=D4 * 13\%$;
6. Барои ҳисоб кардани намудани фонди иҷтимоӣ дар сутуни F ва ҳаққи аъзогии иттифоқи касаба дар сутуни G ба монанди қадами 5-ум амалҳоро иҷро мекунем;
7. Дар сутуни H барои маблағҳои гардонидашуда чунин амал мекунем: $=E4 + F4 + G4$;
8. Барои ҳисоб намудани маблағи соф дар сутуни I чунин рафтор мекунем: $=D4 - H4$.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1										
2	Маоши якмоҳаи кормандони шӯъбаи таҳсилоти ибтидоии касбии коллеҷи техникӣ									
3	№	Ному насаб	вазифа	маош	андоз аз даромад 13%	фонди иҷтимоӣ 1%	ҳаққи аъзогии иттифоқи касаба 1%	маблағҳои гардонидашуда	маблағи соф	имзои коргар
4	1	Бобохонов Х. Ю.	м. калон	800	104	8	8	120	680	
5	2	Сафаров С. Р.	асистент	700	91	7	7	105	595	
6	3	Мирзоев И. Н.	асистент	700	91	7	7	105	595	
7	4	Муродалии Р.	асистент	700	91	7	7	105	595	
8	5	Полвонова А. З.	асистент	700	91	7	7	105	595	
9										
10										

Масъалаи 3.

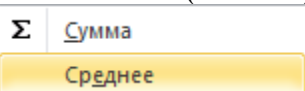
Баъди чамъбасти нимсолаи таҳсил муқаррарот барои гирифтани идропулӣ (стипендия) муайян карда шавад.

Агар донишҷӯ дар вақти таъиншуда имтиҳонҳоро бо баҳои хубу аъло супорад.

Алгоритми ҳалли масъалаи 3 чунин аст:

1. Дар сутунҳои A-рақами тартибӣ, B-ному насаб, аз C то H-номгӯи фанҳо, I-баҳои умумӣ ва J-пешниҳод ҷойгир карда шудаанд;
2. Барои ҳисоб намудани баҳои умумӣ ба таври худкор чунин амалиёт мегузаронем: а) тавассути клавиатура аломати баробари гузошта, функсияи СРЗНАЧ-ро навишта дар дохили қавс каталогҳои аз C4 то H4-ро интихоб мекунем. б) дар дохили қавс каталогҳои аз C4 то

Н4-ро ҷамъ намуда, ба шумораи умумии онҳо тақсим менамоем. в) катакҳои аз С4 то Н4-ро қайд намуда, аз менюи асосӣ (главная) нишонаи Σ -ро интихоб намуда, аз рӯйхати

пайдошуда сатри -ро интихоб менамоем.

3. Барои муайян кардани идрорпулӣ (стипендия) Дар сутуни J, катаки J4 чуни амалро

ичро мекунем: **=ЕСЛИ(I4>=4;"Идрорпули мегирад";"Идрорпули намегирад")**

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	
1											
2			Номгӯи фанҳо								
3	№	Ному насаб	Забони англисӣ	Забони русӣ	Забони тоҷикӣ	Таърихи халқи тоҷик	Технологияи информатсионӣ	Алгебра ва геометрия	Баҳои умумӣ	Пешниҳод	
4	1	Ҳолов Б	4	4	4	3	5	4	4,0	Идрорпули мегирад	
5	2	Наҷотов Ф	3	3	3	3	4	3	3,2	Идрорпули намегирад	
6	3	Назаров Х	3	3	4	4	4	4	3,7	Идрорпули намегирад	
7	4	Адилов Ш	4	4	4	3	4	4	3,8	Идрорпули намегирад	
8	5	Одинаев М	5	4	4	4	3	4	4,0	Идрорпули мегирад	
9	6	Рамазонов С	3	4	4	3	4	3	3,5	Идрорпули намегирад	
10	7	Давлатманди Ҳол	4	4	4	3	4	4	3,8	Идрорпули намегирад	
11	8	Ахлидинов И	3	4	4	3	3	3	3,3	Идрорпули намегирад	
12	9	Султоншоев Н	4	3	4	3	3	2	3,2	Идрорпули намегирад	
13	10	Исупова М	4	4	5	5	4	3	4,2	Идрорпули мегирад	
14	11	Юсупов У	2	3	3	5	4	4	3,5	Идрорпули намегирад	
15	12	Маликов Қ	4	5	5	5	5	3	4,5	Идрорпули мегирад	
16	13	Валиев Ю	3	4	4	5	3	4	3,8	Идрорпули намегирад	
17	14	Нурматов Н	2	3	3	3	3	3	2,8	Идрорпули намегирад	
18	15	Ҳасанов А	3	3	4	4	4	3	3,5	Идрорпули намегирад	

Пешниҳоди мо паҷӯшишгарон дар он аст, ки хуб мешуд, ки омӯзгорони технологияи иттилоотии муассисаҳои ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ аз ин усул самаранок истифода баранд. Мо тарбиятдиҳандагон умед бар он дорем, ки ҷавобу наврасон аз техникаву технологияи муосир дар фаъолияти худ самаранок истифода бурда, баҳри рушду нумӯи Ватани азизамон, Тоҷикистони соҳибистиклол ҳиссагузор мешаванд.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон; Душанбе 20-январӣ соли 2016;
2. Технологияи иттилоотӣ барои хонандагони синфи 11, Ф. С. Комилов, Т. Розӣ, С. Ҳ. Мирзоев, И. Л. Қосимов, З. Ф. Раҳмонов Душанбе -2014
3. Ҳафтаномаи «Омӯзгор» №45 06.11. 2015 саҳ. 10. Бобохонов Х.
4. Истифода аз сомонаҳои таълимӣ

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ МАГИСТРОВ ЧТЕНИЮ И ПЕРЕВОДУ ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Низомова С.Н.¹

старший преподаватель

В данной статье говорится о проблемах и методах обучения студентов магистров к чтению и переводу технической литературы. Перед студентами технических вузов в области изучения иностранных языков стоит задача научиться читать и переводить оригинальную научную литературу любой трудности и по своей специальности.

Ключевые слова: чтение, научный, обучение, материалы, знание, умственные развития.

¹Низомова С.Н – старший преподаватель кафедры языков, ТТУ имени академика М. Осими

Низомова С.Н.

МУШКИЛОТИ АСОСӢ ВА МЕТОДИИ ТАЪЛИМИ ДОНИШӢУӢӢ ДАР РАВАНДИ МУТОЛИА ВА ТАРӢУМАИ АДАБИӢТИ ТЕХНИКӢ

Дар мақолаи мазкур усули омузиши хондан ва тарҷума намудани адабиёти техники барои донишҷуёни дар донишгоҳи техники таълим гирифтаистода равонӣ шудааст, ки ин усул барои аз худ намудани маводи таълимӣ аз руи ихтисосашон ёрӣ мерасонад.

Калидвожаҳо: хониши, илмӣ, омӯзиши, мавод, дониш, маълумот, инкишофи зеҳни

Nizomova S.N.

THE BASIC PROBLEMS AND METHODS OF TEACHING THE STUDENTS IN READING AND TRANSLATION OF THE TECHNICAL LITERATURE

The article is devoted to the methods of teaching in reading and translation the technical literature of the students at the Technical University which will assist them to adopt the material on their speciality.

Key words: reading, scientific, learning, material, mental development.

Перед студентами технических вузов в области изучения иностранных языков стоит задача научиться читать и переводить оригинальную научную литературу любой трудности и по своей специальности. Под словом «читать» понимается не только и не столько техника чтения, сколько «зрелое» чтение, т.е. такое чтение, при котором внимание читающего сосредоточено на содержании текста, языковой же материал в силу многократного повторения воспринимается подсознательно. Именно эта сторона чтения - получение необходимой информации, а не мучительная расшифровка каждой строчки выдвигается на первый план и сознанием, и желанием читателя.

Особенностью зрелого чтения на иностранном языке необходимо считать также умение преодолевать такие трудности, как незнакомые слова, сочетания слов, грамматические формы и др., используя контекст как опору для понимания нового. Правильно прочесть иноязычный текст, значит воспринять и понять написанное. Одновременно с восприятием читаемого происходит его осмысление. Эти две стороны процесса чтения неразрывно связаны и взаимно обуславливают друг друга.

Акт понимания, читаемого осуществляется в тесном переплетении словесного, предметного и логического понимания. В основе понимания смысла высказывания в целом лежит так называемое словесное понимание, при котором постигается содержание отдельных предложений и его составных частей: слов, словосочетаний. Словесное понимание опирается на речевой опыт читателя, а предметное понимание возможно только на базе определенного жизненного опыта, знания отдельных фактов, знакомства со сходными: ситуациями и т.д. Логическое понимание наступает в результате сложных мыслительных операций и требует высокого умственного развития.

Зрелое чтение, т.е. чтение с пониманием, - конечный результат определённой системы обучения. Для того чтобы выработать систему обучения зрелому чтению студентов, необходимо выявить прежде всего те трудности, без преодоления которых читаемый текст остается непонятным и читающий не может извлечь из него нужную информацию. Эти трудности связаны во-первых, усвоением языкового (грамматического и лексического) материала, необходимого для чтения оригинальной научной и технической литературы, и во-вторых, с узнаванием и пониманием усвоенного языкового (грамматического и лексического) материала при чтении научной и технической литературы. Выявление трудностей обоого вида с целью их преодоления будет способствовать выработке системы обучения зрелому чтению.

У студентов магистров технических вузов приобретены знания по своей специальности, они уже хорошо знакомы с терминологией, поэтому при чтении специальной литературы на иностранном языке ранее усвоенные однозначные термины для них не представляют больших трудностей. Значительные трудности заключатся в лексических особенностях научного стиля, знание которых необходимо для точного понимания содержания при чтении.

Так как трудности узнавания и понимания лексических единиц при чтении часто сопряжены с ошибками, то естественно их можно обнаружить через ошибки, встречавшиеся у студентов при

чтении литературы по специальности.

За последние **10-15** лет в английских и особенно в американских периодических изданиях появилось значительное количество неологизмов. Неологизмы появляются главным образом в таких бурно развивающихся областях науки и техники как автоматика, электроника, вычислительная техника авиация и т.д. Современный научно-технический прогресс определил появлением ряда новых научных и технических дисциплин как например, research-on-research- науковедение, managementscience- наука об управлении; environmentengineering- техника моделирования эксплуатационных условий, systemengineering— системный метод разработки и т.д.

Неологизмы часто возникают в языке для замены старых понятий. Чаще всего они возникают в профессиональной лексике и могут обозначать новые процессы и методы. Например, слово brainstorm- выносить на обсуждение творческие идеи, поиск решений. При дословном переводе студенты могут перевести brain— мозг, astormкак шторм. При работе над научными текстами возникают значительные трудности в лексических особенностях научного стиля, знание которых необходимо для точного понимания содержания при чтении.

Согласно разработанной квалификации, к первой группе трудных лексических единиц относятся односложные и двусложные слова, которые могут выступать в предложениях в функции различных частей речи.

Это так называемые многофункциональные грамматизованные слова: например, когда могут быть и союзом и предлогом, указательным и относительным местоимением, прилагательным и наречием и т.д. Правильное понимание таких слов в предложении зависит от того знают ли студенты какой частью речи являются эти слова в каждом отдельном предложении. Ко второй группе относятся многозначные слова, лексическое значение которых реализуется в контексте. Иногда даже хорошо усвоенное в одном значении многозначное слово не помогает понять смысл предложения, потому что в данном контексте оно употреблено в другом значении. Выход из этого положения студенты находят в попытке заучить все значения этих слов. Но следует ли это делать? Считаю, что из всех значений многозначного слова необходимо заучивать только те, которые помогают понять это слово в любом контексте.

В связи с проблемой узнавания и понимания условного лексического материала при чтении специальной литературы можно выдвинуть следующие методические задачи:

научить студентов узнавать и понимать усвоенный лексический материал в знакомом и новом окружении;

1. научить понимать многозначные и интернациональные слова;
2. научить дифференцировать сходные по написанию и звучанию слова;
3. научить узнавать и определять границы фразеологически связанных сочетаний.

Из общеупотребительной лексики научной и технической литературы необходимо выделить группы слов, которые затрудняют понимание при чтении, в связи с этим определить методические задачи, так как работа над лексикой в плане узнавания и понимания не менее важна, чем в плане усвоения.

Эффективное обучение чтению научной литературы занимает одно из центральных мест в процессе преподавания иностранных языков. Это обусловлено все возрастающим объемом научной и технической информации, поступающей из различных стран мира. Умение свободно пользоваться этой информацией, выбрать из широкого потока нужные узкоспециализированные сведения является большим подспорьем в работе студентов и научных работников.

Методические поиски многих преподавателей направлены на то, чтобы научить студентов свободно читать и понимать научную литературу наиболее рациональным и быстрым путем.

Обучение эффективному чтению является основной, но не единственной целью процесса преподавания. Исходя из жизненной практики, из нужд наших студентов можно заключить, что они должны уметь писать научные статьи и тезисы на иностранном языке, вести переписку с отдельными лицами или организациями за рубежом, делать доклады, принимать участие в дискуссиях.

Обучение эффективному чтению с полным извлечением информации - это первый наиболее необходимый этап, который должен затем перерасти в умение вести беседу по специальности, делать доклады и т.д. Поэтому этот период должен пройти в наиболее сжатые, быстрые сроки, чтобы высвободить время для тренировки и выработки более сложных умений.

Для того чтобы облегчить восприятие содержания текста целесообразно выполнение ряда предтекстовых упражнений. Эти предтекстовые упражнения можно разделить на два вида. Первый вид предтекстовых упражнений призван снять трудности грамматического и лексического порядка, развить умение распознавать грамматическую конструкцию или лексическую единицу. Второй вид предтекстовых упражнений направлен на создание у студентов определенной направленности внимания при восприятии информации, т.е. упражнения, психологически подготавливающие слушателей к восприятию содержания.

Работа над общенаучными текстами должна сочетаться с обильным самостоятельным чтением литературы по специальности, без чего невозможно выработать навыки эффективного чтения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Вихман Т.М., Сергеева К.Я., Шарапа Т.С. Английский язык. Коррективный курс, СПб., 2012. 121 с.
2. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. М, 2006-239 с
3. Grellet F. Developing reading skills, Cambridge Un., 1992

РАВИШҶОИ ИНЪИКОСГАРӢ ДАР ДАРСҶОИ ЗАБОН ВА АДАБИӢТИ ТОҶИК

*Мирзоева Раъно*¹
ХОДИМИ КАЛОНИ ИЛМӢ

Дар мақолаи мазкур вазифаҳои асосии муассисаҳои таълимии имрӯза ташкили шароит барои интиҳоби мустақилона ва омодагӣ ҷиҳати ҳалли мушкилот дар ҳолатҳои гуногун бидуни ҳаяҷон қайд гардидааст. Ба андешаи муаллиф салоҳиятро тавассути равишҳои инъикосгарӣ метавон ба даст овард. Мақсади пешниҳоди ин усул ҳамин аст, ки хонанда тавонад дониши гирифтаи худро дар таърифи фаросати хеш ба низом орад.

Важзаҳои калидӣ: омӯзиш, хонандагон, забон ва адабиёт, омӯзгор, таълим, усул, иншо, фан.

Мирзоева Раъно

МЕТОД ОТОБРАЖЕНИЯ НА УРОКАХ ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

В статье говорится об основных задачах образовательных учреждений и условия для самостоятельного отбора учеников. По мнению автора, компетентности можно произвести с помощью метод отображения на уроках. Цель этого метода - дать ученикам возможность ознакомиться с их способностями и полагаться на свои собственные чувства.

Ключевые слова: метод, ученики, урок, язык, темы, материалы, учреждения.

Mirzoeva Rano

THE METHOD OF MAPPING IN THE TAJIK LANGUAGE AND LITERATURE CLASSES

The article deals with the main objectives of educational institutions and the conditions for independent selection of students. In the author's opinion, competence can be produced by using the method of reflection in lessons. The purpose of this method is to give students the opportunity to learn about their abilities and rely on their own feelings.

Key words: Method, pupils, lesson, language, themes, materials, institutions.

Яке аз вазифаҳои асосии муассисаҳои таълимии имрӯза бояд, ки ташкили шароит барои интиҳоби мустақилона, омодагӣ ҷиҳати ҳалли мушкилот дар ҳолатҳои гуногун

¹Мирзоева Раъно Бороновна - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45

бидуни ҳаяҷон бошад. Ба андешаи мо, чунин салоҳиятҳоро тавассути кор бурди равишҳои инъикосгарӣ метавон ба даст овард.

Мақсади пешниҳоди ин усул ҳамин аст, ки хонанда тавонад дониши гирифтаи худро дар таъҷиб ба завқу фаросати хеш ба низом орад, ба дурустию қороии донишу малақаҳои эътимод ҳосил намояд ва нисбат ба омӯзиш муносибати худро муайян кунад.

Мо аслан ба коркарди шеваҳои рӯ меорем, ки пештар баъзан истифода мешуданд.

1. Кор бо мавзӯи дарс. Роҳҳои имконпазир

- Ҳангоми оғози мавзӯи нав (давоми анҷоми он), хонандагон мафҳумҳои асосиро ҷудо намуда, шарҳ медиҳанд.

- Сарлавҳаи дарс, барои азхуд намудани мавзӯъ метавонад дар худ нақшаи пинҳониро дошта бошад. Дар ин маврид хонандагон аввал бо ёрии муаллим, сипас дар алоҳидагӣ, мафҳумҳои асосиро ҷудо намуда, тартиб ва роҳи омӯзиши мавзӯро муайян месозанд.

- Дар асоси нақшаи мавзӯъ ба хонандагон пешниҳод мегардад, ки мустақилона мушқилоти асосии дарсро ҷудо намоянд, муҳолифати гузоштани номро фаҳмонанд ва роҳи ҳалли онро муайян намоянд.

- Нақшаи хонандагон оид ба мавзӯъ ва пешгӯиҳои баъдии шахсӣ, қори гурӯҳӣ.

2. Таҳлили ҷавоби инфиродии хонандагон

- Оё ба саволҳои гузошташуда ҷавоб дода шуд? (пурра ё нопурра, дуруст ё нодуруст)

- Оё соҳти ҷавоб риоя карда шуд? (баромад, қисми асосӣ, дар хотима)

- Будани далел (факт, рақам, сарчашма, намуна ва ғ.к.)

- Мантиқи ҷавоб

- Саводнокии нутқ

- Ба ҳамсабақат чӣ маслиҳат медиҳӣ?

3. Хулоса намудани дарс (инъикосгарӣ дар охири дарс мумкин аст

анъанавӣ ё эҷодӣ бошад)

- Болои чӣ кор кардед?

- Чӣ тавр фикр кардед?

- Чӣ чизи навро фаҳмидед?

- Чӣ чиз ҳосил шуд? Чӣ ҳосил нашуд?

- Дар болои чӣ бояд кор кард?

Ташкили фаъолияти омӯзишӣ дар дарси забони тоҷикӣ хусусияти худро дорад. Концепсия ва Барномаҳои, ки Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул намудааст, асоси салоҳиятнокиро муайян карда, мақсади муайяни таълими забони тоҷикиро дар мактабҳо, баҳусус: ташаккули забонӣ (аз рӯйи меъёри забони тоҷикӣ сухан гуфта тавониш), робита (аз худнамудани воситаҳои забонӣ) ва маданияти баланд (доштани маданияти сухан ва ахлоқи муошират дар асоси фарҳанги миллӣ) доштанро таъкид мекунад. Барои ҳамин ҳам, дарсро такмил дода, мо чунин роҳу равишҳоро истифода мекунем, ки муносибати босалоҳиятро дар омӯзиш таъмин намояд, баҳусус:

- маърузаи муаллим бо супоришҳои гуногун;

- маъруза, рефератҳо, хабар ва онҳоро муаррифӣ намудани хонандагон;

- мусоҳибаҳо;

- кор дар гурӯҳҳои калон ва хурд;

- қори мустақилонаи хонандагон – мушоҳидаи зухуроти забонӣ, таҳқиқи онҳо ва хулоса оид ба дигаргуншавӣ;

- машқ бо маводи забонӣ (баҳусус, мушқилоти забонӣ, баҳисобгирӣ ҳангоми гузаронидани озмоишоти забонӣ);

- таҳқиқи матн бо дарназардошти ҳодисаҳои гуногуни забонӣ;

- мустақилона ҷудо намудани мавод (навишта гирифтани сухани атрофиён, баҳусус, гӯишҳои ҷавонон, гуфтугӯи ду шахс);

- ҷудо намудани мавод аз адабиёти бадеӣ, таҳлили он;

- хондани адабиёти илмӣ-оммавии забоншиносие, ки тавсия гардидааст;

- гузаронидани бозҳои ҷиддӣ, аз қабилҳои конгрессҳо, конференсияҳои илмӣ, машғулиятҳои амалӣ.

Кор бо матн асоси ҳар як машғулияти дарси забони тоҷикӣ мебошад. Аз ин рӯ, аввали сол, хангоми ҳалли ин масъалаҳо, барои фароҳам овардани муносибати дуруст ба омӯзиш ва масъалаи сайқал додани дониши хонандагон, мо метавонем равишҳои педагогиро, истифода барем, ки дар асоси кор бо матнҳои бадеӣ пайдо шудаанд. Масалан:

1) Қаблан, кори таҳлилии аввалини ташхисиро иҷро карда, муаллим ҳамон душвориеро қайд мекунад, ки хонандагон хангоми иҷрои супориш онро ҳис мекунанд.

2) Дар равиши инъикосгарӣ хонандагон кори гурӯҳиро анҷом медиҳанд, ки бозтоби ҳамон масъалаҳои таълимист, ки амалан ислохро талаб мекунад.

3) Дар асоси корҳои иҷрошуда, омӯзгор дарсери такмил медиҳад, ки такрори дарсҳо дар синфи 5-9 буданд ва аз маҷмӯи дарсҳои гузашта супориш омода менамояд. Дар ин маврид он чунин менамояд:

4) Дар осмони кушод яке аз пайи дигар ситораҳои дурахшон намудор гашта, ба рӯи замин чашмак мезаданд. (Ҷ. Иқромӣ)

5) Биёбони фарохро, монанди қаторкӯҳҳо, хомаҳои регии равон фуру гирифта буданд. (С. Айнӣ)

6) Меравӣ- меравӣ ҳеҷ намефаҳмӣ, ки дар кучо он оғоз меёбад ва дар кучо хотима.

7) Офтоб, ки мунтазири пароканда шудани абрҳо шуда, дар паси онҳо пинҳон гашта буд, аз нав падидор шуд ва хурсандона дурахшид. (П. Толис)

8) Ин садои гунбур-гунбури бисёр бадҳайбат Ёдгорро аз хобаш бедор кард. (С. Айнӣ)

9) Ҷавобан ба ин рафтори андешаҳои Чернов ситораҳои ялтирос задаистода, баргҳои нав аз муғча баромада, сабзаҳои акнун аз хок сарбардошта, обҳои нуқрабардӯш ба як овоз ба гӯши Серёжа офарин гуфтагӣ барин мешуданд... (Ф. Ниёзӣ)

10) Дехқонон дар миёнаи рӯди Чилвон ва Шофирком буда, ки рӯзи гарми ҷонсӯзи тобистонӣ аз пагоҳон то бегоҳонӣ кор карда монда шуда буданд, дар ин ҳавои форам дар майдони болояшон кушода ёзида ором гирифта буданд. (С. Айнӣ)

11) Насими нозуке, ки салқинии пиряхҳои дар уфук тобандаро бо худ гирифта меомад, шохаву сабзаҳоро ҳаму рост менамуд, хиш-хиши нозукеро ба гӯш мерасонд ва кас гумон мебурд, ки онҳо ба ҳамдигар дар бораи чизи муҳим ва махфие пичир-пичиркунон хабар дода истода бошанд. (П. Толис)

12) Селаи кабкҳои аз овози арроба тарсида, парзанон, бо овози мулоим «тррр» гӯён, сӯйи пуштаҳо парида рафтанд.

13) Аз дуру наздик садои сурудхонӣ, ҳаё-ҳуи ким-кадом касон ва беором чирик-чириккунии гунчишкҳо ба гӯш мерасиданд. (Ф. Ниёзӣ)

1. – таҳлили фонетикии калима

2. – таҳлили ҳиссаҳои калимасозии нутқ

3. – таҳлили морфологии калима

4. – таҳлили синтаксисии ҷумла

5. – таҳлили луғавии калима

6. – таҳлили имлои калима

7. – таҳлили ҳуруфотии ҷумла

4) Матн ҳам барои кори синфӣ ва ҳам барои кори хонагӣ истифода бурда мешавад.

5) Ҳангоми иҷрои супориш ба сифати кори хонагӣ дар дарс тасвирреро нусхабардорӣ менамоем, ки дар тахтаи синф сабт шудааст. Ҷавоби хонандагонро гӯш мекунем ва таҳлил менамоем.

6) Қисми хотимавии кор бо матн-диктант аст: хонандагон матнро аз рӯи дикта менависанд, ҳамон кореро, ки дар дарсҳои гузашта анҷом дода буданд.

7) Маҳз яке аз ин намудҳо - худтафтишқунии (санчиши ҳамдигарӣ) диктант аст.

Самарайи ин кор дар чист?

• Хонандаро хангоми гузаштан аз як муассисаи таълимӣ ба муассисаи дигар аз ҳаяҷон бозмедорад: мумкин аст дар баҳогири аз зинаи паст ба миёна барорад.

• Хонанда амали худро мефаҳмад – амали ниҳой аз кӯшишу ғайрати ӯ вобаста мешавад, ки дар дарсҳои пешина сарф карда буд.

• Кори пешниҳодгардида имконият медиҳад, ки мувофиқи мақсад фосилаи дониш кам карда шавад ва дурустии ин ё он навъи амал исбот гардад.

• Кор бо матн ба ташаккули анвои салоҳиятҳо мусоидат менамояд.

• Қариб, дар ҳама маврид инъикосгарӣ вучуд дорад, ки барои баланд бардоштани асосноккунии таълим ёрӣ мерасонад.

Бояд қайд кард, ки аз ҳама василаи таъсирбахши муносибати дуруст, ин истифодаи технология дар дарс мебошад. Ҳангоми ҳалли мушкилот, мо роҳу равишҳои гуногунро истифода мебарем, вале бо тақозои вижагиҳои фанни адабиёт, ки бештар ба маънавиёт вобастагӣ дорад, равишҳои таҳқиқгарӣ ва назари эҷодкорона муассиртар дониста мешавад.

С. Виготский навиштааст: «Дарки маҳорат эҷодкориро талаб мекунад, чунки барои дарки маҳорат аз тахти дил тоб овардан ба он эҳсосе, ки муаллиф дошт, кофӣ нест ва кофӣ нест ба сохти худ асар сарфаҳм равам, лозим меояд эҷодкорона ҳаяҷони худро пушти сар кунем, ... ана ҳамон вақт маҳорат пурра буда метавонад».

Мақсади чараёни педагогӣ, ин таъмин намудани ташаккули майлу хоҳиши хонандагон нисбат ба забон ва адабиёт, ҳамчун сарчашмаи маънавии инсоният, омили ҳештаншиносӣ ва миёнаравӣ байни «Ман» ва «Ҷаҳон», василаи бозтобии созандагии ҷаҳони шахсият мебошад.

Шартҳоирасидан ба мақсад:

1. Роҳҳои чараёни таълиму тарбия дар инкишофу ташаккули арзишу мафҳумнокии муносибати хонандагон ба худ ва ба ҷаҳон:

а) ба вучуд овардани шеваи махсуси омӯзиши фанни забони модарӣ ва адабиёти тоҷик, ки вобаста аст ба дарки мафҳуми азхудкунии фанни мазкур;

б) ба хонандагон нишон додани тартиби саволу супориш, ки ба дарки шахсии омӯзиши мавзӯи муайян равона карда шудааст ва бо чунин савол хотима меёбад: «Ба ман омӯхтани ҷумлаҳои мураккаб барои чӣ даркор аст?»);

в) истифодаи равиши индуксионӣ, тафаккури эҷодиро шиддат бахшида, сабабгори пайдоиши шавқ ба чараёни маърифат ва мазмуни он мегардад.

2. Ҳамчун шакли асосии ташкили чараёни таҳсилот истифода намудани равишҳои эҷодӣ дар муқобили методҳои анъанавӣ.

Асоси омӯзиши забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик:

1. Ҳамгиро кардани дарси забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик барои бархӯрд бо масоили фалсафӣ, равонӣ;

2. Баробарии арзиши маъноии иштирокдорони чараёни таълим.

Мулоҳизаи устодон (омӯзгорон) ягона ба шумор намеравад, он ҳам - яке аз онҳо ба шумор меравад.

3. Ҳуқуқи хато кардани ҳар як хонанда ва мустақилона ислоҳ кардани он.

4. Усули кадрдонӣ накардан ва бемулоҳизагӣ. (Усули худсанчишӣ).

Набудани сарзанишба унвони ҳар як иштироккунандаи чараён, таъсиси шароити мусоид барои эҷодкории озод. Баҳо иваз карда мешавад ба худбаҳодихӣ ва худислоҳкунӣ.

5. Баҳисобгирии хатмии мақсади шахсиятҳои алоҳидаи иштирокдорони чараён.

6. Додани озодӣ дар ҷаҳорҷубаи қоидаҳои қабулшуда (мисол, ҳуқуқи бо диди хеш амал намудан. Бе дастури омӯзгор, иҷрои ин ва ё он супориш). Имконияти таҳияи барномаи азхудкунии мавзӯъ бо диди худ, интиҳоб намудани сатҳи азхудкунии дониш, тавоноӣ, малака ва бо он мувофиқ, кори санчишӣ.

7. Усули комилӣ. Амалӣ гардонида мешавад дар сатҳи савол- фикри асосӣ, илова бар супориши омӯзгор, ки супоришҳои алоҳидаро дар ҳар як даври омӯзиш алоқаманд мекунад. Ба иштирокдорон шароит фароҳам оварда мешавад, ки худро дар ҳар гуна намуди шуғл санҷанд.

8. Мусоҳиб будан яке аз принципҳои асосии ҳамкорӣ ва якҷоя амал кардан аст. Гуфтугӯи устодон бо ҳамдигар, гуфтугӯ бо кормандони баландпояи илму адаб (муаллифони матн), гуфтугӯи ботинӣ ва ғ.

9. Усули инъикоскунӣ. Инъикоскунӣ (чи сатҳӣ ва чӣ дохилӣ) барои дарки роҳи тайкардашуда равона карда шудааст. Ақидаи хулки инъикоскунӣ қариб, ки ҳамаи зинаҳои маҳоратро ҳамроҳӣ мекунад. Ба ҳам овардани ақидаҳои фикрҳо, таассурот, дарки шахсиро дар асоси гуфтаҳои дигарон амиқ намуда, ба кашфиёт имконият медиҳад.

Дар поён як қисм аз метод ва усуле пешниҳод карда шудааст, ки бештар дар мавриди ташкил намудани кори ҷустуҷӯӣ ва эҷодии хонандагон истифода мегарданд.

. **Усули диди рамзӣ.** Ҷустуҷӯ ё ин ки алоқаи миёни мақсад ва рамзро дар бар мегирад.

. **Усули муқоисаи тафсир.** Фарзияти муқоисаи роҳи шахсии ҳалли мушкилот бо монанди фарҳангӣ-таърихӣ, ки олимони бузург, файласуфон, фақеҳон ва ғ. тарҳрезӣ кардаанд.

. **Усули «Агар ки...».** Ба хонандагон пешниҳод карда мешавад, ки ҳикоя нависанд ё ин ки расм кашанд он чиро, ки ба амал меояд, агар дар дунё чизе дигаргун шавад.

. **Усули «қалимаи асосӣ».** Ин усул барои фаъолгардонии мафҳуми шахсӣ ҳангоми кор бо матн ба хонандагон ёрӣ мерасонад.

. **Усули таҳқиқи эвристикӣ.**

. **Усули тартиб додани саволҳо.** Пешниҳод менамояд, ки ба объекти таҳқиқотӣ мустақилона савол гузорӣ.

. **Усули ассотсияи мантиқӣ.**

. **Усули азхудкунӣ.** Бо роҳи ҳиссиёт - симо (қиёфа) ва фикррондан хонанда кӯшиш мекунад, ки ба объекти омӯзишӣ «дарояд» ё ин ки дар он омезиш ёбад, то ин ки онро ҳис кунад ё ки ботинан дарк намояд.

. **Усули диди ҳаёли.** Дар мавриди пуртаъсири нақши ҳаёлот ва тасвири чиз, ба хонада нишонахоро пешниҳод мекунад.

. **Усули «Хониш бо аломатҳо»**

. **Усули «Чумларо ба охир расон»**

. **Усули «Пайроҳа».** Мақсад: додани имконият ба ҳамаи хоҳишмандон барои изҳори ақида, ки нуктаи назари худро гуянд. Овардани шароити фароҳам барои пайдоиши савол, роҳҳои гуногуни иҷрои ин ё он супориш.

Таваҷҷуҳи асосиро мо ба нақли хаттӣ медиҳем, чунки барои кушодани хусусиятҳои зеҳнӣ ва рӯҳии кӯдакон мусоидат карда: эҳсоси кайфиятро инъикос менамояд, тафаккурро ба шакли муайян медарорад, ки тавони фикр кунӣ. Ҳар гуна ҳақиқат, ҳаводис, талабот, изҳори ақида намудан ва эҳсосро рушд ва тақом медиҳад. Мо бо чунин навъи иншо фаъолият мекунем:

. иншо, ки бо мазмуни асари адабӣ бевосита алоқаманд аст, ки дар он хонанда ҳамчун мунаққид баромад мекунад. Шартан дар ин ҷо мумкин аст, ки корҳои таҳқиқотиро низ аз фанни адабиёт ворид созем.

. иншои асарҳои бадеӣ (афсона, ҳикоя, песаҳо, шеърҳо), ки хонандагон кӯшиш мекунанд ҳудашон эҷод кунанд. Хусусан таъкид мекунем ҳамон иншоеро, ба хонанда пешниҳод кунанд, ки хонанда худро дар нақше тасаввур кунад.

. иншои публицистӣ, ки дар он хонанда фикри худ ва нуктаи назари худро гуфта метавонад. Бо ин кор мо аҳамияти асосӣ медиҳем, чунки дар он мактаббача дар бораи худ, дар бораи ҳақиқату воқеот, ки ӯро ихота кардаанд, дар бораи арзишҳои ҳаётӣ ва мушкилоти маънавӣ фикр мекунад.

Дар хотима мегӯем, ки чунин тартиби кор ба мо имконият медиҳад, ки ба кӯдак шароит муҳайё созем, то ин ки тавассути талаботи донишаш барои фаъолият бедор гардад. Ин ҳама барои тақмили тафаккур, ки метавонӣ таҳлил, хулоса, пешгӯӣ, баҳодихӣ кунӣ, мусоидат менамояд. Истифодаи усул ва тарзи инъикоскунанда барои рушди эҷодии мустақилонаи тафаккур мусоидат карда, ҳаёлот ва лаёқати эҷодиро тақмил дода, барои кушодани маърифатнокӣ ва имкониятҳои рӯҳӣ ёрӣ мерасонад.

АДАБИЁТ:

1. Виготский Л.С. Психология педагога / Дар таҳр. В.В. Давидов. – М.: Педагогика – Пресс, 1996.

2. Галперин П.Я. Методи омӯзиш ва инкишофи зеҳнии кӯдак. – М.: ДДМ, 1985.

3. Давидов В.Б. Назарияи таълими ривочкунанда. – М.: Интор, 1996.

4. Навлянский З.Н. Дар бораи қобилият ба адабиёти эҷодӣ.

5. Новлянская З.Н., Кудин Г.Н. Адабиёт - ҳамчун силсилаи фанни зебопарастӣ. М. : Интор, 1995.

6. Тучкова Т.У. Дарс ҳамчун нишони босаводӣ ва бомаҳоратии омӯзгор. – М.: ЦГЛ, АПК ва ПРО, 2003.

7. Хуторской А.В. Омӯзиши эвристикӣ: назария, методология, амалия. Нашриёти илмӣ. – М.: Академияи умухалқии педагогӣ, 1998. – 266 с.

8. Сукерман Г.А. Психологияи худрушд: супориш барои наврасон ва

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ И НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКАМ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ВУЗА

Насриддинов Т.Н.¹

старший преподаватель

Саидова М.Х.²

старший преподаватель

Автор указывает, что интерактивное обучение построено на взаимодействии учащийся с учебным окружением, учебной средой, которая служит областью осваиваемого опыта; основано на психологии человеческих взаимоотношений и взаимодействиях. В неязыковых факультетах, где иностранный язык не является профилирующей дисциплиной, у студентов часто отсутствуют интерес и мотивация к изучению иностранных языков.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативный, обучение, язык, знание, английский и немецкий.

Насриддинов Т.Н.,

Саидова М.Х.

ИСТИФОДАИ УСЛУБҲОИ МУОСИР ДАР ОМУЌИШИ ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ОЛМОНӢ БАРОИ ДОНИШҚУӢНИ ДОНИШГОҲҲОИ ҒАЙРИЗАБОНӢ

Дар мақолаи мазкур мушкилоти асосии истифодаи услубҳои омӯзиши забонҳои англисӣ ва олмонӣ муаррифи гардида, зинаҳои самарабахши услубҳои муосир пешниҳод карда мешавад. Натиҷаи истифодабарии услубҳои муосире, ки омӯзгорони забонҳои англисӣ ва олмонӣ дар рафти дарс истифода намудаанд, нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: услубҳои муосири омӯзиши, салоҳиятнокии муошират, забони хориҷӣ, асоснок фаъолияти муштараки омӯзгор ва забонмӯзон

Nasriddinov T.N.

Saidova M.H.

USE OF INTERACTIVE METHODS IN ENGLISH AND GERMAN LANGUAGES TEACHING TO STUDENTS OF NON-LINGUISTIC FACULTIES OF HIGHER SCHOOLS

There is represented the issue of the use of interactive methods in English and German languages teaching, suggested the classification of the modern interactive methods. There are reflected the results of the questionnaire of the English and German languages teachers in the use of interactive teaching methods in class.

Key words: interactive teaching methods, communication competence, foreign language, motivation, common activity of teachers and students.

Тенденция современных организаций и предприятий направлена на привлечение квалифицированных специалистов, владеющих общекультурным и профессиональным набором компетенций, среди которых коммуникативная компетентность занимает первое место, что подразумевает свободное владение одним или несколькими иностранными языками (предпочтение отдается английскому и немецкому языкам) [2, стр. 47].

В связи с запросом общества на специалистов, свободно владеющих иностранным языком, в вузе необходимо обращать особое внимание на формирование коммуникативной компетентности, особенно на занятиях по дисциплине «Иностранный язык». Однако на неязыковых факультетах, где иностранный язык не является профилирующей дисциплиной, у студентов часто отсутствуют интерес и мотивация к изучению иностранных языков.

¹ Насриддинов Тоир Нурович – старший преподаватель кафедры языков ТТУ имени академика М.С. Осими Республики Таджикистан

² Саидова Малохат Хамидовна – старший преподаватель кафедры естественных наук ИПКД Республики Таджикистан, г. Душанбе

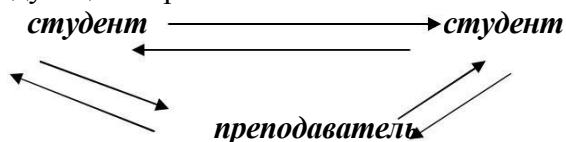
Противоречие между запросом общества и низкой мотивацией студентов к изучению иностранных языков свидетельствует о необходимости применения эффективных методов и форм обучения, которые будут способствовать формированию коммуникативной компетентности.

На наш взгляд, формированию коммуникативной компетентности, мотивации к изучению иностранного языка способствуют интерактивные методы обучения в рамках коммуникативного и компетентного подходов. Данные подходы к обучению иностранным языкам характеризуют образовательный процесс как взаимодействие, сотрудничество преподавателя и студентов. Коммуникативный и компетентности подходы сочетают традиционные и интерактивные методы и приемы организации деятельности в обучении иностранным языкам.

По мнению Т.С. Паниной, Л.Н. Вавиловой, интерактивное обучение рассматривается как способ познания, осуществляемый в формах совместной деятельности обучающихся [3, стр. 16].

Более широкое определение дает С.Б. Ступина, и мы придерживаемся данной позиции. Автор указывает, что интерактивное обучение построено на взаимодействии учащегося с учебным окружением, учебной средой, которая служит областью осваиваемого опыта; основано на психологии человеческих взаимоотношений и взаимодействий. Это обучение, понимаемое как совместный процесс познания, где знание добывается в совместной деятельности через диалог, полилог

Схематично взаимодействие обучающихся и преподавателя в интерактивном обучении может быть отражено следующим образом:

Классифицируя интерактивные методы обучения, исследователи берут за основу различные грани данных методов. Обозначим некоторые классификации. Например, Г.С. Харханова подразделяет интерактивные методы в зависимости от спектра их возможностей на методы с широким, средним и узким спектрами [6, стр. 147].

Для нашего исследования наибольшую значимость имеет классификация О.А. Голубковой и А.Ю. Прилепо, основанная на коммуникативных функциях

интерактивных методов обучения. Авторы разделяют их на три группы: дискуссионные (диалог, групповая дискуссия, разбор и анализ жизненных ситуаций), игровые (дидактические игры, деловые игры, ролевые игры, организационно-деятельностные), методы психологическая группа интерактивных методов (сенситивные и коммуникативный тренинг, эмпатия)

На наш взгляд, к интерактивным методам обучения иностранным языкам, которые способствуют формированию коммуникативной компетентности, относятся ролевые и деловые игры, дискуссии, диспуты, круглые столы, веб-нары, мини-конференции, кейс-метод, тренинги, скетчи, «аквариум» и т.д.

Для уточнения позиции преподавателей по проблеме использования на занятиях по иностранным языкам интерактивных методов обучения мы провели анкетирование преподавателей английского и немецкого языков Пензенского государственного университета. Респондентам было предложено ответить на ряд вопросов:

1. Как часто Вы используете в процессе обучения английскому (немецкому языку) интерактивные методы обучения?

2. Если Вы не используете интерактивные методы обучения на своих занятиях, укажите причины.

3. Каким интерактивным методам Вы отдаете предпочтение (ролевые и деловые игры, веб-нары, круглые столы, диспуты и дискуссии, мини-конференции, кейс-метод, тренинги, «мозговые атаки», скетчи, «аквариум» (и т.п.)?

4. При изучении каких тем вы используете интерактивные методы обучения?

5. На каком этапе работы над темой вы предпочитаете использовать интерактивные методы обучения (начальном, среднем, завершающем)? Почему?

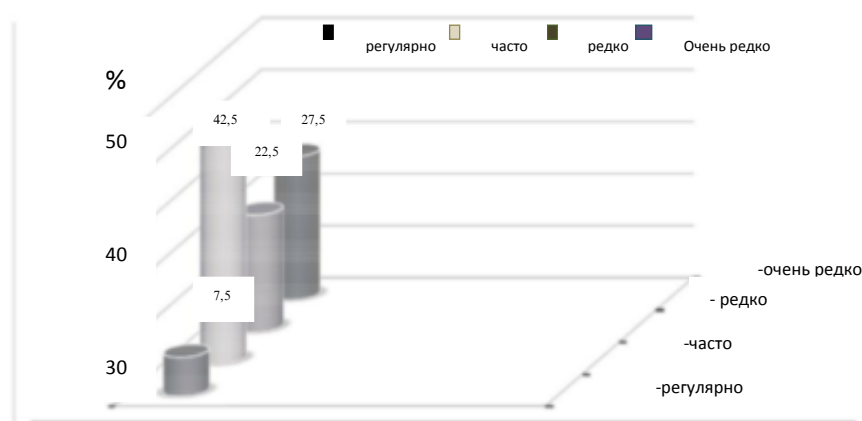
6. С какими трудностями Вы сталкиваетесь при проведении занятий с использованием интерактивных методов обучения английскому (немецкому) языку?

7. Проранжируйте возможности интерактивных методов обучения, начиная с самого значимого и далее по убыванию:

- интенсификация процесса обучения;
- творческое применение знаний;
- установление доверительных отношений с преподавателем и между студентами;
- повышение мотивации студентов к решению обсуждаемых проблем;
- умение сотрудничать(работать в группе);
- контроль за усвоением знаний и умений студентов;
- многомерное усвоение учебного материала;
- формирование коммуникативных навыков (коммуникативной компетенции);
- свой вариант ответа.[5. стр.211].

Приведем результаты анкетирования. Всего было опрошено 40 преподавателей иностранного языка. По первому вопросу анкеты (о частоте использования интерактивных методов на занятиях) получены следующие данные: регулярно используют интерактивные методы 3 чел. из 40, что составляет 7,5% от общего числа опрошенных; часто – 17 чел. (42,5%); редко – 9 чел. (22,5%); очень редко –11 чел. (27,5%); не используют интерактивные методы 0 человек из числа опрошенных преподавателей.

Полученные данные наглядно представлены на рисунке.

Использование преподавателями интерактивных методов

Преподаватели, которые используют на своих занятиях интерактивные методы в обучении английскому и немецкому языкам редко или очень редко (50%), объясняют это во втором вопросе анкеты отсутствием технического оснащения аудиторий, где проводятся занятия (отсутствие аудиовизуальных средств, компьютеров, интерактивных досок), а также недостатком академических часов, отводимых на дисциплину «Иностранный язык» на неязыковых факультетах вуза. Согласно рабочим программам и планам на разных неязыковых факультетах, количество часов, отводимых на иностранный язык, варьируется от 36 до 72 часов в семестр.

Те преподаватели, которые используют на своих занятиях интерактивные методы обучения редко или очень редко, в основном предпочитают диспуты, дискуссии, мини-конференции и ролевые игры. Преподаватели, регулярно и часто использующие интерактивные методы на занятиях (их общее количество тоже составляет 50% от общего числа опрошенных), отдают предпочтение также круглым столам, деловым играм, «мозговым атакам», реже используют кейс-методы, тренинги.

Ответы на четвертый вопрос анкеты оказались следующими: преподаватели используют интерактивные методы обучения английскому и немецкому языкам при изучении страноведческих тем («Культура и традиции англо - говорящих и немецко - говорящих стран»), социально-бытовых тем, предусмотренных программой («Путешествие», «Еда.Покупки», «Дом, Жилище», «Роль иностранных языков»), а также специальных тем в зависимости от факультета, хотя процент преподавателей в последнем случае весьма мал.

В действительности, как показала практика работы со студентами неязыковых факультетов (физико-математического, экономического, историко-филологического и естественнонаучного), наибольший интерес у студентов вызывает именно профильная тематика того факультета, на котором они обучаются. В связи с этим, на наш взгляд, использованию интерактивных методов обучения нужно отдать предпочтение именно при изучении специальных профессиональных тем.

Если говорить об использовании интерактивных методов обучения на разных этапах работы над темой, результаты оказались такими: на начальном этапе работы над той или иной темой интерактивные методы используют 5 преподавателей из 40, что составляет 12,5%. Респонденты объясняют это побуждением интереса к теме обсуждения, а также наглядностью подаваемого материала с целью мотивации студентов к изучению иностранного языка. В основном преподаватели предпочитают использовать интерактивные методы на среднем и завершающем этапах работы над темой, объясняя это тем, что уже усвоены основные лексические единицы и необходимый грамматический материал, кроме того, завершающий этап работы над темой предполагает выход на свободное общение, т.е. совершенствование речевых умений и навыков. Некоторые преподаватели отмечают, что студенты при выходе на свободное общение, изучив тему достаточно хорошо, имеют возможность приобрести дополнительные знания по языку. Очень мал процент тех преподавателей, которые используют интерактивные методы на всех этапах работы над темой (всего 4 чел., что составляет 10% от общего числа преподавателей).

Что касается трудностей, испытываемых преподавателями английского и немецкого языков при проведении занятий с использованием интерактивных методов обучения, отметим следующие: отсутствие разработок по темам и дополнительная кропотливая подготовка со стороны преподавателя к занятию; разный уровень владения иностранным языком студентами внутри одной подгруппы, отсутствие навыков говорения на иностранном языке у некоторых студентов, что проявляется в недостатке лексики по обсуждаемой теме, сложности в выражении мыслей, как следствие – отсутствие мотивации со стороны студентов к обучению. Часто преподавателям бывает трудно исключить русский язык из общения, студенты сбиваются и переходят на русский язык, особенно во время проведения дискуссии. Преподаватели также отмечают, что низкий уровень владения языком ведет к низкой самооценке студентов, которая проявляется в том, что они закомплексованы и не желают участвовать в каких-либо новых формах работы. Некоторые студенты предпочитают отмалчиваться, поскольку их более активные товарищи перехватывают инициативу, и часто лишь немногие из группы общаются друг с другом, остальные выполняют роль пассивных слушателей или предпочитают соглашаться с уже озвученным мнением более активных и инициативных одноклассников.

Интересными оказались ответы преподавателей на последний вопрос анкеты. Большинство респондентов отмечают несомненную важность использования интерактивных методов в обучении английскому и немецкому языкам, широкие возможности этих методов в эффективном усвоении знаний студентами и навыков применения на практике, самостоятельном усвоении знаний и поиске нового материала. На первое место почти половина преподавателей ставят повышение мотивации студентов к решению обсуждаемых проблем, остальные в первую очередь выделяют формирование коммуникативной компетенции или творческое применение знаний, второе и третье место делят по количеству предпочтений интенсификация процесса обучения и умение работать в группе. Далее следует контроль за усвоением знаний и умений студентов, установление доверительных отношений с преподавателем и между студентами и многомерное освоение учебного материала.[1, стр.87

Следует подчеркнуть, что теоретически все преподаватели понимают важность использования интерактивных методов в обучении иностранным языкам, поскольку занятие по иностранному языку является взаимодействием всех субъектов образовательного процесса, диалогом в общении, на практике регулярно используют интерактивные методы, как мы уже отмечали выше, лишь 3 чел. из 40 опрошенных. Возникает противоречие между осознанием важности (и часто необходимости) использования интерактивных методов обучения языкам и невозможностью, а порой нежеланием это делать. В современном мире информационных технологий получить какую-либо информацию не представляется сложным, поэтому в вопросах обучения особенно иностранным языкам остро стоит проблема формы преподнесения и демонстрации материала. В этой связи интерактивные методы обучения как нельзя лучше

выполняют эту задачу. Мы провели семинар для преподавателей английского и немецкого языков с целью разъяснения возможностей использования интерактивных методов в обучении. Мы представили классификацию современных интерактивных методов, продемонстрировали отрывки занятий с их применением, рассказали о своем опыте использования методов в обучении.

Работая преподавателями английского и немецкого языков на неязыковых специальностях физико-математического, историко-филологического и естественнонаучного факультетов Пензенского государственного университета и регулярно применяя интерактивные методы обучения на своих занятиях, мы можем отметить положительную динамику в обучении студентов этих факультетов. В самом начале работы со студентами можно отметить их пассивность на занятиях, пропуски занятий, поскольку данная дисциплина не является профилирующей. По окончании курса иностранного языка на обозначенных выше факультетах (1-й или 2-й курс) мы можем констатировать высокий уровень посещаемости и достаточно высокий уровень активности на занятиях, а также при выполнении домашних заданий в виде проектов, эссе, сочинений и т.п.

Кроме того, опрос студентов демонстрирует повышенный интерес к дисциплине и желание изучать иностранный язык и в дальнейшем. Студентам было предложено вспомнить и написать, какие темы и виды работ показались наиболее интересными, значимыми, важными, что не понравилось и почему. Приведем высказывания некоторых студентов.[4. стр. 89]

Давлятов Д.: «Мне было интересно на занятиях, предлагались разные актуальные темы для обсуждения, например проект “Компьютер моей мечты”, тема о современных роботах. Я – будущий программист, мне важно знание языка для работы с компьютером. Работа с интерактивной доской при ознакомлении с устройством компьютера была очень интересной и полезной. Многий материал знаком нам, мы можем рассказать об устройстве компьютера на русском языке, а теперь можем сделать это и на английском».

Шахобидин Т.: «Мне было очень интересно обсуждать тему “Современные экологические проблемы”» (занятие было организовано в виде конференции разных представителей, которым предлагалось попытаться найти возможные пути решения существующих экологических проблем).

ДилнозаМ.: «Мне запомнилось занятие по теме “Еда”, было интересно обсудить действительно важную сегодня проблему неправильного питания» (занятие было организовано в виде круглого стола с элементами ролевой игры. Студенты выбрали разные роли, такие как ведущий известной передачи, человек с анорексией, человек с лишним весом, диетолог, психолог, студент, путешественник, известная актриса. Они обсуждали проблему неправильного питания и возможности для ее решения).

Фархунда Н.: «Больше всего мне запомнилась дискуссия о плюсах и минусах жизни города и деревни».

Умеда М.: «На занятиях по английскому языку было интересно, мы обсуждали разные темы, преподаватель всегда старался, чтобы все были задействованы, нам предлагались разные виды работ. И хотя почти на каждое занятие мы приносили свои ноутбуки по просьбе преподавателя, я об этом не жалею. Я с удовольствием посещала занятия и хочу продолжить изучать английский язык и дальше».

Нурзода Т.: «Мы даже иногда приносили цветные мелки и стокеры на занятия, когда проводили “мозговые атаки” или тренинги. Было интересно придумывать форму для сотрудников нашей фирмы. Я не очень хорошо знаю английский язык, но все равно старалась высказывать свое мнение, участвовать в обсуждениях».

Таким образом, проведенное исследование свидетельствует о необходимости использования интерактивных методов на занятиях по английскому и немецкому языкам. Это связано, прежде всего, с тем, что регулярное применение обозначенных интерактивных методов способствует формированию коммуникативной компетентности, повышению мотивации студентов к изучению иностранных языков, увеличению интереса к проблемам и темам обсуждения, установлению доверительных отношений между преподавателем и студентами, творческому применению знаний и умений студентов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Голубкова О.А. Использование активных методов обучения в учебном процессе : учеб.-метод. пособие. СПб., 1998.

2. Дюгай Е.Е. Формирование компетенций: миф или реальность // Педагогическое мастерство: материалы Междунар. науч. конф. (г. Москва, апр. 2012 г.). М. : Буки-Веди, 2012. С. 7–12.
3. Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения. М. : Академия, 2007.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М. : Нар. образование, 1998.
5. Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе : учеб.-метод. пособие. Саратов : Наука, 2009.
6. Харханова Г.С. Интерактивные методы обучения как средство формирования мотивации конфликта у школьников : дис. ... канд. пед. наук. Калининград, 1999.
1. Golubkova O.A. Ispolzovanieaktivnyihmetodovobucheniya v uchebnomprotssesse : ucheb.-metod. posobie. SPb., 1998
2. Dyugay E.E. Formirovaniekompetentsiy: mifilirealnost // Pedagogicheskoomasterstvo : materialyiMezhdunar. nauch. konf. (g. Moskva, apr. 2012 g.). M. :Buki-Vedi, 2012. S. 7–12.
3. Panina T.S., Vavilova L.N. Sovremenniesposobyaktivizatsiiobucheniya. M. :Akademiya, 2007.
4. Selevko G.K. Sovremennieobrazovatelnyietehnologii.M. : Nar. obrazovanie, 1998.
5. Stupina S.B. Tehnologiiinteraktivnogoobucheniya v vyisheyshkole : ucheb.-metod. posobie. Saratov :Nauka, 2009.
6. Harhanova G.S. Interaktivnyemetodyobucheniya kaksredstvoformirovaniyamotivatsiikonflikta u shkolnikov : dis. ... kand. ped. nauk. Kaliningrad, 1999.

ВНЕДРЕНИЕ МОДЕЛИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Тагайназарова М.С.¹
старший преподаватель

В этой статье излагается основные этапы опытно-экспериментальной работы с целью апробирования модели организации процесса формирования гуманистической направленности будущего педагога, характеризующие динамические изменения в процессе обучения в русле гуманизации. Это предполагает, что решение исследуемой нами проблемы имеет практический характер.

Ключевые слова: условие, обновление, анализ, выражение, справедливость, материал, исследования, школы.

Тагайназарова М.С.

МУАЙЯН НАМУДАНИ САМТҲОИ РАВОБИТИ КАСБӢ – ГУМАНИСТИИ МУАЛЛИМОНИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ

Дар ин мақола марҳилаҳои асосии раванди таҷрибавӣ, ки ба самтҳои касбӣ ву гуманистӣ ки муаллимони ҳавони забони англисӣ зарур аст, қайд гардидааст.

Калидвожаҳо: самт, мавод, масъала, касб, омӯзиш, забон.

Tagaynazarova M. S.

INTRODUCTION OF A MODEL PROFESSIONAL – HUMANISTIC ORIENTATION OF FUTURE ENGLISH TEACHERS

In this article is considered process of the realization of the model professional-humanistic directivity of the future teachers of English.

Key words: condition, renewal, analysis, expression stage, fairness, material, investigation.

В этой статье излагается основные этапы опытно-экспериментальной работы с целью апробирования модели организации процесса формирования гуманистической направленности будущего педагога, характеризующие динамические изменения в процессе

¹Тагайназарова М.С.- старший преподаватель педагогического колледжа г. Кургантюбе имени Носира Хусрава

обучения в русле гуманизации. Это предполагает, что решение исследуемой нами проблемы имеет практический характер.

Проверка разработанной нами концепции гуманистической направленности будущих учителей иностранного языка осуществлялась в процессе формирующего экспериментов образовательном процессе вуза.

В процессе преобразующего этапа опытно-экспериментальной работы мы апробировали программ «Практического курса английского языка», спецкурса, педагогической практике 4 и 5 курсов.

Для практического усвоения иностранных языков мы организовали работу, где одновременно формируются навыки (лексический, грамматический, фонетический) и умения (говорение, чтение, аудирование, письмо). Но на начальном этапе обучения столкнулись с трудностями к обучению формам речи в полной мере, так как к началу обучения наблюдается разный уровень подготовленности студентов-первокурсников. Некоторые студенты, поступившие в университет из обычных школ г. Курган-Тюбе, школ районов и области тяжело общаются с другими, не могут варьировать своих возможностей начинаний для достижения необходимого результата в общении и т.д.

В связи с этим, на начальном этапе учебы основной задачей мы считаем во первых является корректирование, пополнение и развитие определенного знания, навыка и умения иностранного языка, во вторых обучение, ориентированное на личность, в системе учебно-воспитательного процесса помогает в усвоении социального опыта, в третьих, развивает способности студентов первого курса к свободному и творческому мышлению, в четвертых совершенствует у студентов те или иные личностные качества, способствующие их самосовершенствованию, рефлексиям, мотивациям, системным знанием как средство контроля становлению представлений о гуманистических качествах.

Констатирующий этап исследования показал, что гуманистическая направленность будущих учителей английского языка не высок (55% низкий, 41 % средний и 4 % высокий). Абсолютное большинство студентов не имеют не обходимого и достаточного уровня знаний о гуманизме, педагогической ценности гуманистического содержания, о роли английского языка в формировании гуманистической направленности и личности в целом, не говоря освоих действий по корректировки в этом плане.

При организации преобразующего эксперимента мы исходили из того, что, во первых, гуманизация процесса обучения является необходимым условием развития профессиональной направленности будущего учителя английского языка, во вторых у студентов отсутствуют самостоятельность, диалогичность, социальная активность, слабое проявление общечеловеческих норм гуманистической марали с предпочтением репродуктивного варианта в вузах.

Определяя экспериментальную и контрольную группы, процесс формирования гуманистической направленности будущего учителя английского языка рассматривали в рамках ценностно-поискового, эвристического и рефлексивно-прогностического этапов по реализацию модели процесса формирования гуманистической направленности личности студента английского языка в условиях вуза.

Цель формирующего эксперимента состояла в уточнении и формулировании научной проблемы, определении методологии и, соответственно, методов исследования, поиске путей разрешения проблемы и создании новой модели занятий по английскому языку. На этапе формирующего эксперимента студентам предлагались контрольные вопросы, анкеты и задания на выявление уровня гуманистической направленности личности при традиционной форме обучения и в условиях непрерывного педагогического образования. Диагностировались академическая успеваемость по профильным предметам, уровень готовности к педагогической деятельности, структура ценностных ориентаций, профессиональные предпочтения, структура черт характера, профессиональная самооценка, уровень тревожности, психологический климат в учебной группе. Диагностическое исследование было направлено на выявление ярко выраженных противоречий в процессе формирования гуманистической направленности личности будущего учителя иностранных языков, актуализация и снятие которых являлись бы движущей силой констатирующего эксперимента.

В ходе исследования соблюдались следующие обязательные условия: 1) преподавание осуществлялось одним и тем же преподавателем (автором исследования) при строгом

соблюдении методических и педагогических приемовисследования) при строгом соблюдении методических и педагогических приемов; 2) тема и содержание изучаемого материала в группах полностью совпадали.

Начальный этап ценностно-поисковый проводился по реализации модели, в ходе которого были предложены и решались такие задачи: обогащение мировоззрение обучаемых первого курса понятиями «гуманизм», «гуманистическая направленность»; формирования того, что личность-самая высшая ценность; понимании профессии о профессии учителя иностранного языка в качестве ценностного профессионального выбора.

Основная структурная единица образовательного процесса-это урок, «целью которого является не накопление знаний, умений, а постоянное обогащение опытом творчества, формирование механизма самоорганизации и самореализации личности каждого студента» [Якиманская 1994:64]. В содержании уроков входит решение вопросов сотрудничества между членами педагогического процесса, а главным орудием для усвоения содержания и достижения результата считается коммуникативная задача с разным уровнем сложностей.

Как известно, изучение учебных тем разбивается на 4 периода: мотивационно – ознакомительный, практико-корректировочный, продуктивный и контрольный.

Следует подчеркнуть, что таком деление прежде всего обогащает коммуникативного содержания, которое в свою очередь имеет свои требования:

- материал, предназначенный для усвоения грамматики, отражает обычноиспользования языковых средств в общении без искусственного примера и надуманной ситуации;

- в учебных материалах выделяют формальных, семантических и функциональных аспектов, чтобы студенты устанавливали связи между аспектами в определенном контексте;

- необходимо выбрать в достаточном объеме грамматические материалы, чтоб закрепить их в новом контексте;

- при закреплении грамматического материала необходимо применение разных форм общения, в частности использование парной и групповой работы;

- для совершенствования познавательной стратегии, которая включает в себя всю систему восприятий и при закреплении положительных эмоций доставляет радости, нужно создать необходимое условие. [Гласкова, 2005:].

Мотивационно-ознакомительный период не объясняет студентам, что грамматические материалы изучаются, как предусмотрены программой, но ставят их в такое условие, когда студент сам заинтересуется и захочет побольше узнать о данных темах, создаются мотивы в изучении данных грамматических явлений.

Речевое (коммуникативное) упражнение строится по принципу *information / opinion/ reasoning gap*. Оно способствует выработкам умения в формировании речевых сообщений в условии, приближенном к простому общению. Такое упражнение обучает студента в последовательном развитии мысли, выражении одной и той же мысли с помощью разных средств, приспособлении к индивидуальной особенности субъекта общения. А также поможет в прогнозировании реакции субъекта и адекватном реагировании на его реплику, соотношении паралингвистических явлений (жест, мимика) с ситуациями обобщения, адекватном выражении эмоциональной оценки речевого поступка партнера. В целом, в этом периоде в процессе практического занятия по английскому языку в проблемной педагогической ситуации преобразуются свойства межличностных взаимодействий между преподавателем и студентом-первокурсником, что подразумевает большую самостоятельность, инициативность и творчества при разрешении проблем, ответственность при принятии решений, проявления важных качеств студентов, как чувство сопереживания, справедливости и толерантности, где преобразуется также и основная нагрузка преподавателя: на занятие он направляет внимания студентов не на выполнение упражнения, а на содержательный аспект работы, поясняет цели и мотивы задания. Основная форма учебной работы заключается в совместной увлеченности коммуникативным, познавательным предметным сотрудничеством, живом взаимодействии педагога со студентом, в процессе которого обучаемые осознают собственную позицию и коммуникативные умения педагога в овладении ценностей для применения их в своей преподавательской работе.

Контрольный этап предлагает обучаемым задания в виде теста для установления уровней сформированности грамматического материала в устной и письменной речи. Творческие, письменные и устные задания выполняются для того, чтобы переносить ценные направления во внутренние убеждения обучаемого при решении значимой учебной и коммуникативной задачи и интенции. При постоянном включении студента-первокурсника в выборе ценностей развивается у него умения в нравственно-мотивированном оценивании своего действия, поступка.

В итоге, в формирующем эксперименте (в конце 2-го этапа) достигнем положительных изменений, о чем свидетельствуют результаты диагностики при выявлении уровней сформированности частей гуманистических направленностей личности, проведенные в завершении полугодия.

Анализируя результаты диагностик, мы выявили, что студенты экспериментальной группы имеют полное знание и представление о гуманистической ценности и о педагогическом труде. К тому же увеличивается число обучаемых, достигших достаточно высокого уровня когнитивной части гуманистической направленности (к началу экспериментов 45,6% , в завершении-61%). Произошли некоторые изменения в показателях и мотивационно-ценностной части: стало больше обучаемых, которые проявляли достаточного уровня мотивационной и ценностной готовности к педагогическому труду (было 40% , стало 47,4%, только у одного студента не было ярко выраженного гуманистически направленного поступка).

Итак, педагогическая практика в педагогическом университете может стать пространством в эффективном личностно-профессиональном становлении будущих учителей иностранных языков. Для этого нужно создавать некоторые педагогические условия. К ним мы относили:

– обновление содержание образования английского языка и процессов подготовки будущих учителей при антропоцентрическом подходе;

– приниманием преподавателем педвуза установок на понимание личностно-профессионального формирования обучаемого в систему подготовки будущего учителя;

– стимулирование педпрактике на основании ее поэтапного свойства, обеспечения пути и фактора улучшения механизма личностно-профессионального становления будущих учителей.

Итак, поэтапная реализация опытно-экспериментальной работы позволил в констатации того, что мы решили поставленных исследовательских задач, практически апробировали теоретическую модель по становлению гуманистических направленностей будущего учителя иностранного языка в условиях гуманизации образовательного процесса вуза.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Бим. И.Л. Перестроечные процесса в обучении иностранным языкам в средней школе./ И.Л. Бим// Иностранные языки в школе 1991-№5.11-14 с.

2.Бим И.Л., Каменецкая П.П., Миролюбов А.А.-О преподавании иностранных языков на современном этапе./И.Л. Бим, Н.П. Каменецкая, А.А. Миролюбов // Иностранные языки в школе – 1995-№3.6-11 с.

3.Бодалев А.А. Психологические условия гуманизации педагогического общения / А.А. Бодалов// Совет. Педагогика-1990 №12.65-70 с.

4.Бондаревская Е.В.-Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования/ Е.В.Бондаревская // Педагогика -1997 №4 с 11-1

5.Бондаревская Е.В. Учителю о личностно-ориентированном образовании. Научно-методическая разработка/ Е.В. Бондаревская // Школа духовности. 1999 №5. 48-49 с.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ

Ахмедова Бунафша¹
ассистент

В данной статье автор отмечает что интерактивный метод обучения, организуется с учётом включённости в процесс познания всех студентов группы без исключения. Совместная деятельность означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, в ходе работы идёт обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Интерактивные методы основаны на принципах взаимодействия, активности обучаемых, опоре на групповой опыт, обязательной обратной связи.

Ключевые слова: *интеракция, круглый стол, мозговой штурм, технология Open Space, Barcamp, кейс-метод, обучения.*

Ахмедова Б. С.

МЕТОДҲОИ ИНТЕРАКТИВИИ ТАЪЛИМ

Дар мақолаи мазкур муаллиф оид ба методҳои интерактиви ва нави таълим ва муҳим будани истифодаи онҳо дар таҷрибаи омузгорӣ бо донишҷӯён маълумот медиҳанд. Ин усул имконият медиҳад, ки дарс боз ҳам шавқовартар ва дар муҳити озода дӯстона байни омузгор ва донишҷӯён баргузор гардад. Дар рафти истифода аз ин метод донишҷӯён озодона баҳси маърифатӣ мекунанд, ақидаҳои якдигарро шунида тарафдорӣ намоянд ва ҳамфикр мешаванд.

Калидвожаҳо: *интерактив, мизи мудаввар, ҳуҷуми фикрӣ, технология*

Ахмедова Б. С.

THE INTERACTIVE METHODS OF STUDY

The article gives proof of the necessity to use the interactive methods of study in practice of teaching with students. These methods make study much more interesting. Using these methods make the atmosphere between teacher and students friendly and confidential. Students discuss frankly, defend their positions, respect opinions of each other.

Key words: *integration, round table, brainstorm, technology Open Space, Barcamp, method.*

В последнее время особое внимание уделяется интерактивным методам обучения. Метод интересен преподавателям, так как он считается очень эффективным. И я решила с помощью нашей статьи расширить данное понятие и дать более подробную информацию об интерактивных методах.

Учебный процесс, опирающийся на использование интерактивных методов обучения, организуется с учётом включённости в процесс познания всех студентов группы без исключения. Совместная деятельность означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, в ходе работы идёт обмен знаниями, идеями, способами

деятельности. Интерактивные методы основаны на принципах взаимодействия, активности обучаемых, опоре на групповой опыт, обязательной обратной связи. Создаётся среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, равенством их аргументам, накоплением совместного знания, возможностью взаимной оценки и контроля.

« Интеракция » - « взаимодействие » возникла впервые в социологии и в социальной психологии.[1,с89]

В психологии интеракция – это способ взаимодействовать или находиться в режиме беседы, диалога с кем- либо.

Социальная интеракция – процесс, при котором индивиды в ходе коммуникации в группе своим поведением влияют на других людей, вызывая ответные реакции.

Таким образом, « интерактивное обучение » это способ познания, осуществляемый в формах совместной деятельности преподавателя и обучающихся: все взаимодействуют

¹Ахмедова Бунафша Саймузафаровна – ассистент кафедры языков ТТУ имени М.С. Осими

друг с другом, обмениваются информацией, совместно решают проблемы, моделируют ситуации, оценивают действие сокурсников и своё собственное поведение, погружаются в реальную атмосферу делового сотрудничества по разрешению проблем.

Интерактивное обучение – это специальная форма организации познавательной деятельности. Она подразумевает вполне конкретные и прогнозируемые цели. Цель состоит в создании комфортных условий обучения, при которых студент или слушатель чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения, даёт знания и навыки, а также создать базу для работы по решению проблем после того, как обучение закончится.

Другими словами, интерактивное обучение – это диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие между студентом и преподавателем, между самими студентами.

Нами были установлены следующие задачи и цели интерактивных форм обучения :

- пробуждение у обучающихся интереса;
- эффективное усвоение учебного материала;
- самостоятельный поиск учащимися путей и вариантов решения поставленной учебной задачи;
- установление взаимодействия между студентами, обучение работать в команде, проявлять терпимость к любой точке зрения, уважать право каждого на свободу слова, уважать его достоинства;
- формирование у обучающихся мнения и отношения;
- формирование жизненных и профессиональных навыков;
- выход на уровень осознанной компетентности студента;
- заставить не пассивно слушать и записывать готовое знание, а приходить к знанию на основе работы своего мозга, тогда это знание лучше усваивается и не выветривается из памяти. [3- с48]

Для решения воспитательных и учебных задач преподавателем могут быть использованы следующие интерактивные методы:

1. Круглый стол. (дискуссия, дебаты).
2. Копилка игр (деловые и ролевые игры).
3. Кейс- метод (разбор ситуаций).
4. Интерактивная лекция.
5. Работа в макро-группах.
6. Мозговой штурм (брейнсторм, мозговая атака).
7. Мастер класс.
8. Аквариум.
9. Технология OpenSpace(открытое пространство)
10. Технология Wargame(и её разновидности). [2,с168-188]

Предлагаем вашему вниманию несколько примеров из данных методов.

Круглым столом - является одна из организационных форм познавательной деятельности учащихся, позволяющая закрепить полученные ранее знания, восполнить недостающую информацию, укрепить позиции, научить культуре ведения дискуссии.

После исследования данного активного метода мы пришли к такому заключению, что основной целью проведения « круглого стола » является выработка у учащихся умений излагать свои мысли, аргументировать свои соображения, обосновывать предлагаемые решения и отстаивать свои убеждения.

При проведении круглого стола очень важно расположение участников лицом друг к другу, что приводит к возрастанию их активности и увеличению числа высказываний. Преподаватель также располагается в общем кругу, как равноправный член группы, что создаёт менее формальную и скованную обстановку. Количество участников не ограничено.

Мозговой штурм является одним из наиболее популярных методов стимулирования творческой активности, который используется при тупиковых и проблемных ситуациях. Главным в мозговом штурме считается количество идей (без ограничения), приветствуются необычные и даже абсурдные идеи.

Любая критика (в том числе и положительная) в данном методе запрещена, так как она сбивает творческий настрой и отвлекает от основной задачи. Желательное количество участников от 6 до 12 человек.

Кейс-метод это техника обучения, использующая описание реальных ситуаций. Обучающие должны проанализировать ситуацию, разобратся в сути проблем, предложить возможные решения и выбрать лучшее из них. Ситуации могут быть реальными и вымышленными.

Технология «**Открытое пространство**» (OpenSpace) — это методика проведения конференций и встреч, которая позволяет индивидам и группам эффективно взаимодействовать и принимать коллективные решения. Она очень проста и одновременно очень мудра, основываясь на естественных законах взаимодействия между людьми. Технология способна раскрыть знания, опыт и инновации в организации, которые трудно обнаружить в менее открытых процессах. [4,с68]

Следует отметить, что преподаватель также может разработать новые формы интерактивного обучения.

Были установлены следующие принципы работы на интерактивном занятии:

- занятие- не лекция, а общая работа.
- все участники равны независимо от возраста, социального статуса, опыта, место работы.
- каждый участник имеет право на собственное мнение.
- нет место прямой критике личности.
- всё сказанное на занятии- информация для размышления.

Исходя из данных принципов можно прийти к такому заключению, что они являются толчком для студентов, чтобы они научились выражать свои мнения, формировать и отстаивать свои позиции, вести диалог и т.д. Преимуществ у интерактивных методов огромные, нужно лишь их грамотно использовать в нашей таджикской системе образования и мы уверены, что на те занятия, где будут использованы данные методы, студенты будут ходить с удовольствием и с большим рвением.[5,с44]

ЛИТЕРАТУРА:

1. Красножова Е.Ф. « Методика интерактивного обучения иностранным языкам » Москва – 1996.
2. Клаус Фопель. « Копилка игр » Психологические игры и упражнения – практическое пособие для педагогов и школьных психологов М-2005. [2,с168-188]
3. « Методика и психология обучения иностранным языкам » Хрестоматия М – 1991.
4. Х. Оуэн. « Руководство по проведению открытого пространства »перевод Е. Марчук. М- 2003. [4,с68]
5. Интерактивные подходы. Википедия.

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР ТАЪЛИМ ВА ЗАРУРИЯТИ ГУЗАРИШ

Ғарибмамадова Малика¹
мудири китобхона

Устодону омӯзгорон дар татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим водор мегарданд, ки аз шаклу усулҳои замонавии таълиму тарбия васеътар истифода бурда, хонандагонро ҳаматарафа ба ғаъолияти касбӣ ва ҳаёту зиндагии мустақилона омода намоянд. Тавре дар боло гуфта шуд, муносибати босалоҳият дар мадди аввал ғаъолият, амалро нисбати ҳолати муайян ифода мекунад ва ё проблема мегузорад. Мафҳуми «салоҳият» он маъноҳоро, ки мафҳуми «маҳорат» дорад, дар худ фаро намегирад, балки салоҳият ва салоҳиятноки аз мафҳуми «маҳорат» ба қуллӣ фарқ мекунад.

Вожаҳои калидӣ: *салоҳият, назария ва амалия, мавод, таълим, дониш, маълумот, муносибат.*

¹Ғарибмамадова Малика – заведующий библиотеки Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45

Гарибмамадова Малика

ВНЕДРЕНИЕ КОМПЕТЕНЦИИ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

Учителя и преподаватели скептически относятся к качественному подходу к образованию, который широко используется в современных формах обучения и обучения, чтобы читатели могли развивать свою профессиональную и жизнедеятельность. Как упоминалось выше, эффективные подходы действуют в первую очередь, выражают действие в конкретном случае или создают проблему. Термин «компетенция» не охватывает значения «умения», но его компетенции и компетенции полностью отличаются от понятия «умение».

Ключевые слова: компетентность, образование, читатели, студенты.

Garibmadadova Malika

EXHAUSTION OF COMPETENCE IN THE FIELD OF EDUCATION

The workshops and workshops will focus on the development of vocabulary and vocabulary, as well as social and economic development, as well as other aspects of professionalism and physical development. It is a problem, the effective solution to the problem or the problem of conflicts. The term "competence" does not depend on the "survival", the lack of competencies and competencies in the field of work

Keywords: competence, competence, education, readers, students.

«Маҳз муаллим барои инсон роҳи донишу маърифатро мекушояд ва ба ҷаҳони ботинии шогирдон тухми ақлу хирад мепошад. Бар асари заҳмати устодон боғи маърифат ва ҷаҳони маънавии наврасону ҷавонон бор оварда, ҷомеа боз ҳам рушду камол меёбад».

Эмомалӣ Раҳмон

Устодону омӯзгорон дар татбики муносибати босалоҳият дар таълим водор мегарданд, ки аз шаклу усулҳои замонавии таълиму тарбия васеътар истифода бурда, хонандагонро ҳаматарафа ба фаъолияти касбӣ ва ҳаёту зиндагии мустақилона омода намоянд. Барои дарки зарурияти гузаштан ба муносибати босалоҳият дар таълим муҳим аст, ки шароити иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии давраҳои гуногуни инкишофи ҷомеаи башарӣ таҳлил карда шавад.

Ҷаҳонишавӣ ва ворид гардидан ба системаи ягонаи таҳсилот ва талаботи системаи балонӣ моро водор менамояд, ки сари ин масъала андеша ронем. Ҷаҳони муосир ба мутахассисони соҳибтаҷрибаи дорони нерӯи қавӣ ва ҷавобгӯ ба талаботи бозори меҳнати дохили хориҷӣ ниёз дорад. Ба ақидаи Аткинсон Р. дар таълими анъанавӣ диққати асосӣ ба инкишофи хотир равона мешавад, на ба инкишофи тафаккур. Чунин таълим ба ташаккули қобилияти эҷодӣ, мустақилият, фаъолият хонандагон таъсири кам дорад. Микдори ахбори маълумоти пешниҳодшаванда нисбат ба қобилияти иқтидори азхудкунии он зиёд мебошад.

Истилоҳи «салоҳият», «салоҳиятноки», «муносибати салоҳиятнок» дар адабиёти педагогӣ чунин маъниҳоро ифода мекунад:

– салоҳият – маҷмӯи масъалаҳое, ки шахсият онҳоро дар раванди маърифати масъалаи омӯхта ва таҷрибаи рӯзмарра аз худ кардааст;

– салоҳиятноки – соҳиби салоҳият будан дар иҷрои вазифаи дар пеш истода.

Салоҳиятноки- ин таҳсилоти самаранокест, ки дар натиҷаи он хонанда ё донишҷӯ ба маҷмӯи салоҳиятҳо соҳиб мешавад. Муносибати салоҳиятнок-фаъолияти гузаштан аз мураккаб ба мураккабтарро тавассути сода фаро мегирад, лекин ҳама вақт аз сода ба мураккаб гузаштан мумкин нест.

Ба андешаи Вербитский А.А. “Мундариҷа ва фаъолияти таълим ба гузашта нигаронида шудааст. Яъне, ахбор, маълумот, қоидаҳое, ки дар раванди таълим аз худ карда мешаванд, ба ҳаёти воқеӣ алоқаи ночиз доранд”.

Аз ин рӯ, муносибати босалоҳият дар мадди аввал фаъолият, амалро нисбат ба ҳолати муайян ифода мекунад ва ё проблема мегузорад. Мафҳуми «салоҳият» он маъноҳоро, ки

мафҳуми «маҳорат» дорад, дар худ фаро намегирад, балки салоҳият ва салоҳиятноки аз мафҳуми «маҳорат» ба кулли фарқ мекунад.

Салоҳиятҳои асосӣ дар сатҳи якум намудҳои фаъолияте мебошанд, ки роҳи ҳалли онҳоро бояд хонанда ва донишҷӯ намоиш диҳад. Дар навбати дигар онҳо барои ҳалли бомуваффақияти проблема – супоришҳо барои муайян кардан, муқоиса намудан, шарҳ додан, кор карда баромадан, ҳамгиро гардонидан фаҳмида тавонанд. Шумо метавонед хангоми омӯзиши маводи таълимӣ дар як вақт аз ду самт истифода баред:

а) ба таври анъанавӣ: аз назария ва амалия (ба шарте, ки хоҳиши хонанда ва донишҷӯро дар раванди омӯзиши маводи назариявӣ таъмин ва қонеъ карда тавонем);

б) ба воситаи муносибати салоҳиятноки: аз амалия ба назария (ҳамчун усули бехтарин барои ба роҳ мондани раванди ташаккули салоҳиятноки).

Ин вариантҳо бояд дар раванди таълим ҷойи худро дошта бошанд ва интихоби онҳо ба омилҳои зерин вобаста аст:

- ба инобат гирифтани имкониятҳои маърифатии хонанда ва донишҷӯён;
- ба эътибор гирифтани хусусияти маводи омӯзишӣ;
- ба эътибор гирифтани сатҳи рушди фаъолияти умумитаълимии донишҷӯён.

Масъалаи салоҳиятҳои таълимӣ бошад, ин ҳадафҳои дурнамои таълим буда, ҳамчун маҳаки асосии меъёри сифати таълим ва стандартҳои он хизмат мекунад. Бо ақидаи В. Байденко муносибати салоҳиятноки имконияти зеро ба вучуд меорад:

- баёни дониш бо истифода ва тарзи омӯхтани он хангоми гузариш ба таҳсилоти касбӣ;
- гузариш аз талаботи байнифаннӣ ва ҳамгирой ба натиҷаи раванди таълим;
- пайвастании мақсади таълим ба бозори меҳнати зудтағйирёбанда;
- равона намудани фаъолияти инсон ба вазъиятҳои гуногуни касбӣ ва ҳаёти.

Фалсафаи муносибати таълими салоҳиятноки хусусияти татбиқи онро муайян мекунад. Амалисозии он байни омӯзгор, хонанда, донишҷӯӣ рӯй медиҳад ва муносибати баланди маданияти ҳамкориро талаб менамояд. Яке аз сабабҳои асосии тағйирот ворид намудан дар таълим талабот ва нақшаҳои Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 мебошад. Тибқи он “Низоми нави маориф, ки мутобиқи тамоилоти ҷаҳони муосир на ба дониш, балки ба салоҳиятноки асос ёфтааст, бояд ба хонандагон имконияти азхуд намудани салоҳияту малақаҳои асосии иҷтимоӣ, ба монанди масъулятнокона қабул намудани қарорҳо ва банақшагирии пешравӣ дар касб, илмомӯзӣ, тайёрии касбии дар бозори меҳнат талаботдошта, донишу малакаи барои худтакмилдиҳӣ зарур, малакаи тарзи ҳаёти солим, арзишҳои ҷомеаи шаҳрвандиро таъмин намояд” мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Байденко В.И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате. Материалы к методологическому семинару. М., Исследовательский центр качества подготовки специалиста МИСИС, 2005.

2. Башарина А.В. Влияние процессов глобализации на образовательное пространство России [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.naukapro.ru/konf2008/bash.htm>.

3. Бермус А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образования [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.bestreferat.ru/referat-78164.html>.

АЛОҚАИ ОМУЌИШИ ФАНИ МАТЕМАТИКА БО ҲАЁТ ДАР АСОСИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ

Қаюмова Ҳ. Т¹

НОМЗАДИ ИЛМҲОИ ПЕДОГОҒИ

Раванди таълиму тарбия дар замони муосир дар муассисаҳои таълими талаб мекунад, ки дар низоми таълими ҳамаи фанҳо, аз ҷумла математика, ислоҳоти ҷузъи дохил карда шавад. Омӯзиши фанни математика бояд дар чунин андозае бошад, ки он дар доираи талаботи фанни мазкур имконпазир буда, барои ба даст овардани вазифаи асосии нишондодашудаи муассисаи таълимӣ мадад расонад. Муносибати босалоҳият дар ибтидои таълими фанни математика бояд диққати асосиро ба он равона кунад, ки хонандагон ба кадри имкон малакаҳои амалии мукамалро омӯзанд.

Возаҳои калидӣ: истеҳсолот, салоҳияти хонандагон, машғулиятҳои математикӣ, таъсири ғоидабахш.

Қаюмова Ҳ. Т.

СВЯЗЬ ИЗУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКИ С ЖИЗНЬЮ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

Связь изучения математики с жизнью на основе компетентностного подхода не только имеет большое значение в повышении результативности обучения, но и способствуют ознакомлению учащихся с отраслями производства с точки зрения теоретического и практического значения.

Ученики изучая математику с окружающей среды, понимают, что чисел и единица измерения служат для осознания жизнедеятельности как важное средство. Также усвоенные знания на основе компетентностного подхода нужны учащимся в каждодневной жизни. Такой подход способствует учащимся в усвоении учебного материала по математике.

Ключевые слова: производства, компетенции учащихся, урок математики, эффективное влияние

Qayumova Kh. T

THE CONNECTION BETWEEN THE STUDY OF MATHEMATICS AND LIFE ON THE BASIS OF A COMPETENCE APPROACH

The connection between the study of mathematics and life on the basis of a competence approach is not only of great importance in increasing the effectiveness of teaching, but also facilitates familiarization of students with the branches of production from the point of view of theoretical and practical significance.

Pupils studying mathematics from the environment understand that numbers and a unit of measure serve to realize life activity as an important means. Also, the acquired knowledge based on the competence approach needs students in everyday life. This approach encourages students to learn the material in mathematics.

Keywords: production, the competence of students, the lesson of mathematics, effective influence

Самти технологияи таҷрибаомӯзӣ аз истифодаи технологияи таълими муосир дар раванди низоми салоҳиятнокии фанни математика ҳамчун воситаи худшиносии хонандагон, амалишавии ҳадафҳои зеринро пешниҳод менамояд: фароҳамоварии шароити воқеӣ барои таълими муваффақона дар муассисаи таълимӣ.

¹Қаюмова Хурлико Тагайевна - кандидат педагогических наук, начальник отдела высшего профессионального образования и последипломного образования Института развития образования имени А.Джами АОТ, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45, E-mail: Qayumova.1973@inbox.ru

Ян Амос Каменский дар асари машхури худ «Дидактикаи бузург» оид ба нақши омӯзгор дар ташаккули салоҳиятноки ба таҳсил дар хонандагон пешниҳод кардааст: **«Омӯзгор пеш аз он ки ба таълими хонанда оғоз бахшад, бояд ки дар ӯ қобилияту завқи донишандӯзиро бедор намояд».** Маълум аст, ки педагоги машхур хонандагонро бо доштани шавқ ба таҳсил даъват намуда, ташаккул ва такмили завқи қатъӣ, худшиносӣ дар раванди таълимро ҳамчун яке аз вазифаҳои асосии муассисаи таълимӣ мешуморад.

Раванди таълиму тарбия дар замони муосир дар муассисаҳои таълими талаб мекунад, ки дар низоми таълими ҳамаи фанҳо, аз ҷумла математика, ислохоти ҷузъи дохил карда шавад. Омӯзиши фанни математика бояд ба андозае бошад, ки он дар доираи талаботи фанни мазкур имконпазир буда, барои ба даст овардани вазифаи асосии нишондошудаи муассисаи таълимӣ мадад расонад.

Дониш ва малакае, ки барномаи фанни математика дар бар мегирад, дар саноат ва истеҳсолоти хоҷагии қишлоқ васеъ татбиқ карда мешаванд. Аммо хонандагон ин донишхоро дар фаъолияти меҳнати ояндаи худ дар ҳамон вақт бомуваффақият истифода бурда метавонанд, ки агар таълим бо ҳаёт алоқаманд бошад, агар хонандагон дар чараёни омӯзиш дар татбиқи ин донишҳо ба таври кофӣ машқ карда бошанд.

Муносибати босалоҳият дар ибтидои таълими фанни математика бояд диққати асосиро ба он равона кунад, ки хонандагон ба қадри имкон малакаҳои амалии

мукамалро омӯзанд: шифоҳӣ, хаттӣ ва ба воситаи машинаи электронӣ беҳато ҳисоб карда тавоништан, истифода карда тавоништани асбобҳои ҷенкунанда, баркашидан ва ҷенкуниро иҷро кардан; кашидани порчаи хатти рост, росткунча, квадрат, дар маҳал гузаронидани хати рост, бо ёрии экер (асбоб барои сохтани зовияҳо дар маҳал) сохтани кунҷи рост, квадрат ва росткунча, бо нтгоҳ муайян кардани масофа ва масоҳатҳои на он қадар калон ва ғайра.

Ҳал кардани масъалаҳое, ки соҳаҳои ба хонандагон наздик ба меҳнат ва техника гирифта шудааст, ба тарбияи меҳнати ва тайёрии политехники (тарзи омӯзиш, ки ба воситаи он бо соҳаҳои асосии истеҳсолот ҳам назарӣ ва ҳам амалӣ шинос мешаванд) онҳо ёрӣ расонида метавонад.

Албатта, таълими ибтидоӣ хонандагонро бо асосҳои илмии истеҳсолот шинос карда наметавонад. Лекин аллақай дар ин дараҷаи омӯзиш бо мисолҳои ба хонандагон фаҳмо нишон додан зарур аст, ки чӣ тавр донишҳои гирифтаи онҳо дар фаъолияти меҳнати одамон татбиқ карда мешаванд; хонандагонро бо фаҳмиши чараёни истеҳсолии ба онҳо дастрас шинос кардан лозим аст: маҳсулоти хоҷагии қишлоқ чӣ хел сабзонида ва аз нав қор карда мешавад, хонаро чӣ тавр месозанд, либос ва ва пойафзолро чӣ тавр тайёр мекунад, китобхоро чӣ тавр ҷоп менамоянд, технологияи муосир чӣ тавр қори одамонро осон мекунад ва ғайра. Дар дарсҳои математика адад ва ҷенакро барои муайян кардани ин донишҳо истифода мебаранд.

Адад ва ҷенакро пеш аз ҳама барои васеъ кардани доираи фаҳмиш ва муайян кардани дониши бачаҳо оид ба меҳнат, ки хонандагон дар он бевосита иштирок кардаанд, истифода кардан лозим аст.

Маҳсусан дар ин хусус ҳавлии назди муассисаи таълимӣ имконияти васеъ медиҳад. Мисол: ҷен кардани ҳавлии назди муассисаи таълимӣ, муайян кардани миқдори тухмӣ ва нуриҳои барои кишт зарур; ҷен кардани масофаи байни растаниҳо ва сабзиши онҳо; ҳисоб кардани ҳосил (ҳамагӣ чӣ қадар ҳосил ҷамъоварӣ карда шудааст ва ба як гектар ҷанд сентнер рост меояд), ҳисоб кардани тафовути ҳосил хангоми гуногун будани шароити ҳаёти растани, масалан, вобаста аз андозаи тухмӣ, аз миқдор ва сифати нуриҳои ба замин андохташуда, аз сифати коркарди хок ва ғайра.

Адад ва ҷенак дар дарсҳои меҳнат татбиқи васеъ ёфта метавонанд. Ҳар як ашё бояд аз рӯи андозаи маълум ба таври ҷиддӣ тайёр карда шавад. Вақти зиёдагиро, ки хонандагони алоҳида ба қори маълум сарф кардаанд, муқоиса кардан фоиданок мебошад. Хонандагонро, бо андозаи ба донишашон мувофиқ, ба тартиб додани хароҷоти мавод ва асбобҳои дарси меҳнат, ҳисоб кардани маводи сарфкардашуда ҷалб кардан бамаврид аст. Аз он ҷумла, дар ин ҷо зарурияти ба омода кардани асбобҳои айёнии математикӣ васеъ ҷалб кардани бачахоро нишон додан ҷоиз аст. Баъзе аз онҳоро номбар мекунем: ҷубча, доирачаҳо, квадратҳо ва баъзе фигураҳои дигари геометрӣ барои тасвир кардани ададҳо ва амалҳо хангоми омӯзиши мавзӯҳои аввалини математика, кассаи рақамҳо, намунаи ҷенакҳо,

шакли тарозу, абак, чадвали класс ва разрядҳо, шаклҳои дар синфҳои ибтидоӣ омӯхташавандаи ҷисмҳои геометрӣ ва ғайра.

Дар масъалаҳои арифметикӣ меҳнати бачаҳо дар оила ва, махсусан, меҳнати Ҷиҳодҳои ҷамъиятии онҳоро васеъ инъикос намудан лозим аст.

Мавзӯҳои намунавии ин гуна масъалаҳо ро нишон медиҳем. Миқдори дарахтон ё ки ниҳолҳои, ки боғбон шинондааст; миқдори растаниҳои доругӣ, тухми алаф ва дарахтон, оҳанпора ва ғайра, ки бачаҳо ҷамъ кардаанд. Ҳаҷми қори иҷро кардаи хонандагонро ҳангоми ёри расонидан ба хоҷагии деҳқонӣ, инчунин ба мӯйсафедону шахсони маъҷуб ва дар китобхонаи маҳал ва ғайра.

Дар ҳалли масъалаҳо бояд меҳнати дар корхонаҳои саноатӣ, фабрика, хоҷагии деҳқонӣ иҷро кардаи бачагон, ки муассисаи таълимӣ барои иштирок кардан онҳоро тайёр мекунад, махсусан васеъ инъикос ёбанд.

На фақат бачаҳои деҳа, балки бачаҳои шаҳр ҳам имконият доранд, ки меҳнати хоҷагии кишлоқро мушоҳида кунанд. Ғайр аз он мушоҳидаҳои берун аз муассисаи таълимӣ бачагонро бо ёрии экскурсияҳои таълимӣ, ки барои бо намудҳои гуногуни меҳнат ва мошинаҳои хоҷагии кишлоқ шинос шудан ташкил карда мешавад, пурра кардан осон аст.

Барои мисол мавзӯҳои ин гуна масъалаҳо аз ҳаёти хоҷагии кишлоқ нишон медиҳем. Тақсимот ва афзоиши майдонҳои кишткардашаванда, афзоиши саршумори чорво дар солҳои охир. Ҳисоб кардани миқдори хӯроқи чорво, ки хоҷагии деҳқонӣ бояд дар як сол тайёр кунад. Ба ҳисоби миёна ҳисоб кардани ширчӯшӣ дар фермаҳо, муқоиса кардани он бо ширчӯшии рекордӣ. Ба ҳисоби миёна муайян кардани ҳосили зироатҳои ғалладона ё сабзавот дар хоҷагии деҳқонӣ. Муқоиса кардани ин ҳосил бо ҳосили рекордӣ. ки хоҷагии деҳқонӣ алоҳида ба даст меоранд. Муқоиса кардани ҳосили миёнаи зироатҳои ғалладона ё сабзавоти дар якҷанд сол рӯёнидашуда. Миқдори рӯзҳои меҳнати деҳқонон ва ҳисоб кардани миқдори маҳсулот ва маблағе, ки деҳқонон барои рӯзи меҳнаташон гирифтаанд, ва ғайра.

Ба хонандагон хурдсол одатан лозим намеояд, ки меҳнати дар фабрика ва завод иҷро мешудагиро мушоҳида кунанд. Бо вучуди ин дар барои қори корхонаҳои истеҳсоли ва фабрикаҳо, махсусан корхонаҳои истеҳсоли ва фабрикаҳо, ки ба ҷойҳои истиқомати хонандагон наздик аст, бачаҳо баъзе маълумоти умумӣ доранд. Онҳо бо баъзе аз ин муассисаҳо дар вақти экскурсияҳои таълимӣ шинос мешаванд. Ба ин таҷрибаи хонандагон таъҷиб карда, бо онҳо масъалаҳои мувофиқро ҳал кардан мумкин аст, ки ин барои тасаввуроти бачагонро васеъ ва аниқ кардан ёри мерасонад.

Бо масъалаҳо, ки мазмуни онҳо аз қорҳои хоҷагии кишлоқ ва саноат иборат мешавад, хонандагонро бо қомебиҳои шахсони пешқадам шинос намудан ба Ҷиҳодҳои қор аст. Дар айни ҳол кӯшиш кардан лозим аст, ки ба бачагон ҳурмату эҳтиром кардани ин гуна одамон ва умуман ҳурмат кардани меҳнати ҷисмонӣ тарбия карда шавад.

Масъалаҳо, ки дар онҳо технологияи нави истеҳсолот инъикос ёфтаанд, аҳамияти махсус доранд, масалан: аз шир ҳосил кардани орд ва сабӯс, аз орд пӯхтани нон, аз лаблабуи қанд ҳосил кардани қанд; ҳосил намудани пашми тоза кардашуда ва аз он бофтани газвор, дӯхтани либос ва ғайра. Инчунин масъалаҳо, ки дар онҳо афзалияти меҳнати техника ва технология ба меҳнати дастӣ муайян карда мешавад, Ҷиҳодҳои аст.

Бо вучуди ин дар хотир доштан лозим аст, ки дар таълими ибтидоӣ аз соҳаи техника фақат чунин масъалаҳо гирифта мешаванд, ки онҳо ба бачаҳо фаҳмо бошанд. Инчунин малақаҳои ҳисобкунии бачаҳо ро ба назар гирифта зарур аст, хабардор шудан лозим, то ки дар масъалаҳо амалҳои ба онҳо ношинос дучор нашаванд ва ҳали ин гуна масъалаҳо ба ҷараёни таълим ҳалал нарасонанд.

Дар таълими босалоҳият дар баробари мавзӯҳои дар боло номбар кардашуда, ки бояд дар масъалаҳо афзалият дошта бошанд, ба андозаи муайян ҳамин гуна масъалаҳо ро ҳал кардан лозим аст, ки бозӣ ва хурсандии бачаҳо, ҳаёти варзишӣ, ҳисобкуниҳо, дар зиндагонӣ ҷиҳодҳои иҷро кардан лозим аст ва ғайраро инъикос кунанд.

Дар қадамҳои аввали омӯзиши босалоҳият масъалаҳо ро бевосита аз ҳаёти муҳити атрофи бача мегиранд. Тадричан бо андозаи васеъшавии доираи тасаввурот ва инкишофи хонандагон, мазмуни масъалаҳо соҳаи васеътари ҳаётро дар бар мегирад.

Масъалаҳо бояд на танҳо аз рӯи мазмуни худ дастрас бошанд, балки ҳаётро дуруст тасвир карда тавонанд, вагарна бачаҳо дар масъалаҳои математикӣ ба маълумот дучор

мешаванд, ки гӯё онҳоро дар ҳаёташон дида бошанд ва ба ин масъалаҳо ба мисли ҳодисаҳои сохтае, ки татбиқи ҳаёти надоранд, кордор мешаванд.

Масъалаҳои зеринро мисол меоварем:

1. Дар се ҳалта 227кг орд ҳаст. Дар ҳалтаи якум 75кг, дар ҳалтаи дуюм назар ба ҳалтаи якум 5кг зиёд орд ҳаст. Дар ҳалтаи сеюм чанд килограмм орд ҳаст?

2. Хонандагон ба хочагии деҳқони ёрӣ расонида, дар се сол 227 ҳавлиро гулзор карданд. Дар соли якум 75 ҳавлӣ, дар соли дуюм назар ба соли якум 5 ҳавлӣ зиёдро гулзор карданд. Дар соли сеюм чанд ҳавлӣ гулзор карда шуд.

Масъалаи дуюм аз рӯи сохти математикаш ба масъалаи якум мутобиқ ҳаст ва дар натиҷаи ин бо он аз нуқтаи назари таълим баробарқиммат мебошад. Аз ҷиҳати тарбиявӣ бошад, аз масъалаи якум бартарӣ дорад, чунки дар бачагон шавқу ҳавас пайдо мекунонад, ки онҳо инчунин дар гулзор кардани деҳаашон иштирок кунанд, чи хеле, ки хонандагон тибқи шартҳои масъалаи дар боло буда дар он иштирок доштанд.

Аксарияти масъалаҳои дар ибтидои математика ҳал шавандаро аз китоб мегиранд. Дар ин масъалаҳо чунин масъалаҳоеро ҳал кардан фоидаовар аст, ки мазмун ва далелҳои онҳо бевосита аз ҳаёти атроф гирифта шуда бошанд; ин масъалаҳо махсусан ба бачаҳо наздик ва фаҳмо буда, барои ба фаъолияти амалӣ тайёр шуданашон мадад мерасонанд ва дониши онҳоро дар бораи кишвари худ васеъ мекунонад.

Барои ин гуна масъалаҳо ба бачаҳо маълумоти ададӣ аз таҷрибаи ҳаётиашон ё хангоми экскурсияҳо пайдо кардашун маълум мебошад. Агар хонандагон маълумоти мувофиқро дар ихтиёри худ надошта бошанд ва онҳоро бо осонӣ ба даст оварда тавонанд, омӯзгор метавонад ба сифати вазифаи хонагӣ ба онҳо супориш диҳад, ки маълумотҳои ададиро чамъ кунанд, масъалан фаҳмидани нархи ягон мол, фаҳмидани суръати тахминии ҳаракати пиёдагард, велосипедрон, автомобилчӣ, тайёра, поезд ва ғайра, вазни миёнаи як ҳалта картошка, гандум ва ҳоказо.

Дар бисёр мавридҳо бояд худи омӯзгор ба хочагиҳои деҳқонӣ ва дигар муассисаҳои давлатӣ, ки бештар ба ҳисоботҳои оморӣ сару кордоранд, барои ҷамъоварии маълумоти мувофиқ муроҷиат карда, барои масъалаҳо маълумот чамъ кунанд. Омӯзгор инчунин дар вақти мутолиаи рӯзномаҳои маҳаллӣ ва марказӣ маълумотро чамъ карда метавонад. Омӯзгор дар вақти хондани рӯзнома маълумотҳои ададие, ки дар дарсҳои математика лозим мешаванд, бояд навишта гирад. Баъд дар ҷараёни дарс онҳоро истифода барад; дар айни ҳол омӯзгор манбае, ки аз онҳо маълумотро гирифта буд, ба бачаҳо гуфта медиҳад ва баъзан онҳоро нишон медиҳад. Масалан, омӯзгор ба бачаҳо чунин мегӯяд: «Ҳозир шумо рафти киштро ҷӣ хел медонед. Дар ҳафтаномаи ноҳиявиамон (омӯзгор ҳафтаномаро ба бачаҳо нишон медиҳад) дар бораи чи тавр иҷро шудани нақшаи кишт дар хочагиҳои деҳқонии ноҳия маълумот ҷоп шудааст. Дар ин ҳафтанома дар саҳифаи... Маълумоти лозима...». Баъд омӯзгор маълумотеро, ки барои ҳал кардани масъала интихоб карда буд, хонда дар тахтаи синф ё ба воситаи проектор ё тахтаи электронӣ тибқи ҳазинаи худ нишон медиҳад.

Масъалаҳое, ки аз ҳаёти маҳалли зист гирифта шудаанд, аз рӯи имконият бо масъалаҳои тайёр алоқаманд кардан фоиданок мебошад. Чунончӣ, баъди аз китоб ҳал кардани масъала дар бораи миқдори рӯзҳои меҳнате, ки аъзоёни оилаи хочагии деҳқонӣ дар маҳал кор кардааст, аҳолии деҳаи мо ё маҳали мо ҷӣ қадар аст, ба ҳамин монанд тартиб дода ҳал карда мешавад. Аз китоб оид ба иштироки хонандагон дар маъракаи ниҳолшинонӣ дар маҳал тибқи маълумотҳои оморӣ масъала тартиб дода ҳал мекунанд.

Алоқаи омӯзиш бо ҳаёт нафақат барои тайёрии политехникӣ¹ (тарзи омӯзиш, ки ба воситаи он бо соҳаҳои асосии истеҳсолот ҳамназарӣ ва ҳам амалӣ шинос мешаванд) ва тарбияи меҳнатии хонандагон, балки барои баланд бардоштани натиҷабахшии таълим ҳам аҳаммияти муҳим дорад.

Бачаҳо фанни математикаро бо ҳақиқати атроф дар алоқамандии зич омӯхта, мефаҳмонад, ки адад ва ченак барои дарккунии ҳаёт воситае шуда хизмат мекунанд ва донишҳои аз математика ҳосилкардашун ба салоҳияти хонандагон дар оянда лозим мешавад. Ин дар муносибати хонандагон ба машғулиятҳои математика ва ба дарсзҳудкунии онҳо таъсири фоидабахш расонда метавонад.

АДАБИЁТ:

1. Агапова Н.В. Перспективы развития новых технологий обучения. – М.: ТК Велби, 2005. – 247 с.
2. Апатова Н.В. Информационные технологии в школьном образовании. – М., 1994.
3. Выготский, Л.С. Педагогическая психология – М. Педагогика, 1991.
4. Вильямс Р. и др. Компьютеры в школе. – М., 1988.
5. Желдаков М. И. Внедрения информационных технологий в учебный процесс. – Мн. Новое знание, 2003. - 152 с.
6. Коваленко В.Г. Дидактические игры на уроках математики. – М.. 1990.
7. Егоров Ф.И. Методика и математика. Москва 1886
8. Ян Амос Каменский «Дидактика и бузург». Москва 1979
9. Эрдниев П.М. Дар бораи усулҳои фаъолкунии ҷараёни таълимӣ математика. «Начальная школа», 1958 №11

ТЕХНОЛОГИЯИ МУОСИРИ ИННОВАЦИОНӢ ДАР ТАЪЛИМ

Маҳкамов Д¹

номзади илмҳои педагогӣ

Методҳои таълими муосир- методҳои фаъоли ташаккули салоҳият, дар таъсиррасонӣ ба хонандагон ва ҷалби онҳо ба ҷараёни таълим буда, қабули ғайрифаволиҳои маводро наменвисандад. Технологияи инновационӣ ҳамчун методҳои ахборотӣ- аналитикии идоракунии сифати таълим имконияти воқеӣ медиҳад, ки инкишофи ҳар як кӯдакро дар вақташ назорат намоем. Мазмуни муосир, ки ба хонанда на танҳо аз худ кардани дониши фанни таълимӣ, балки инкишофи салоҳиятнокиро, ки ҳосил тижорат- амалияи муосир мебошад, таъмин менамояд.

Возеҷҳои калидӣ: технология, инноватсия, илм, таҳсилот, хонандагон, муосир, тарбия.

Маҳкамов Дастам

ТЕХНОЛОГИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЯ В СОВРЕМЕННОМ УСЛОВИИ

Инновационную деятельность можно трактовать как личностную категорию, как созидательный процесс и результат творческой деятельности преподавателей. Она предполагает наличие определенной степени свободы действий у соответствующих субъектов. Ценность инновационной деятельности для личности связана с возможностью самовыражения, применения своих способностей, с творчеством. Трудности, возникающие в процессе инновационной деятельности, предстают перед личностью как перспектива возможности их разрешения своими силами.

Калидвоҷеҷҳо: навгонӣ, ихтироот, наварӣ, инноватсия, фаъолияти инновационӣ, инфраструктураи инновационӣ, таҷрибаи пешқадам, тавоноии молиявӣ.

Makhkamov D

TECHNOLOGY OF INNOVATIVE PROCESS OF THE TEACHER ON MODERN CONDITIONS

Innovative activity can be interpreted as a personal category, as a creative process and the result of creative activity; It assumes a certain degree of freedom of action for the relevant actors. The value of innovation for the individual is associated with the possibility of self-expression, the use of their abilities, with creativity. Difficulties arising in the process of innovation, appear before the person as the prospect of the possibility of their solution by themselves.

Keywords: innovation, innovation, innovation, innovative activity, innovative infrastructure, best practices, financial strength.

¹Маҳкамов Дастам – кандидат педагогических наук, заведующий отдела, Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

Тахлили хешро аз қайди як қатор нофаҳмиҳо дар бораи «инноватсия» оғоз менамоем, ки инҳоянд:

Якум- нодурустафҳмӣ дар он ифода меёбад, ки гӯё инноватсия ва навгонӣ як чиз бошанд;

Дуюм – нодурустафҳмӣ дар он мебошад, ки гӯё фаъолияти инноватсионӣ ва истехсолот дар ташкил додани навгонӣ- як чизанд. Агар чунин бошад, чаро мафҳуми навоарӣ ва кашфиёт аз ҳамдигар фарқ мекунад?

Сеюм – нофаҳмӣ дар баёни табиати забонӣ мебошад: мисоли он ки инноватсия – ҳамчун хабари феълӣ маънои бисёрашро дар худ мегирад.

Дар амали иноватсия аз мафҳуми (ин-нове) дарз абони лотинӣ аз миёнаи асри XVII пайдо шуда, маънои воридкардани як қатор амали нав дар тамоми соҳаҳо мебошад.

Инчунин ин мафҳум зиндашавӣ ва тавлиди як қатор тағйиротро дар ин ё он соҳа дар назар дорад. Маълум мегардад, ки инноватсия аз як тараф, чараёни навшавӣ, амалисозӣ, татбиқ, аз тарафи дигар, фаъолиятро дар васеъ намудани навғониҳо дар таҷрибаи муайяни иҷтимоӣ фода менамояд, аммо он фанни ҷудогонанест ва буда наметавонад. [1, с. 28-30].

Фаъолияти инноватсионӣ дар кушоиши но пурраи хеш системаи робита шаклҳои корро дар назар дорад, ки мавҷудияти онҳо пайдоиши ҳақиқии инноватсиониро таъмин менамоянд:

- фаъолияти илмӣ- ҷустуҷӯӣ, ки барои ба даст овардани донишҳои нав дар бораи ҷӣ тавр метавонад нофаҳмо бо роҳи («кашфиёт») ва «ихтироот» фаҳмо гардад;

- фаъолияти лоиҳавӣ, ки ба коркарди махсуси дониши ашёӣ- технологӣ дар бораи ҷӣ тавр дар асоси дониши илмӣ дар вазъияти мавҷуда амал намуд, ки чизи онро интизорнабуда ҳосил гардад («лоиҳаи инноватсионӣ»);

- фаъолияти таҳсилоти ба инкишофи касбии субъектҳо ва ба ташаккули шахс нигаронидашуда.

Имрӯз мо бояд равшан фаҳмем, ки «таълими инноватсионӣ» ҷӣ манфиате дорад?

Бошуурона дарк намоем, ки «Технологияи инноватсионии таълим» чист?

1.ТЕХНОЛОГИЯИ АХБОРОТӢ- КОММУНИКАТИВӢ ДАР ОМУӢЗИШИ ФАНИӢ.

Ворид намудани технологияи ахборотӣ- коммуникативӣ дар мазмуни чараёни таълим интегратсияи фанҳои гуногунро дар назар дорад, ки ба ахборотӣ гардонидани шуури хонандагон ва дарки фаҳмиши ахборотӣ гардидани ҷамъият нигаронида шудааст.

Таҷрибаи нишон медиҳад:

а) муҳити ахборотии муассисаи таълимии шакли кушод, шаклҳои гуногуни таҳсилоти фосилавино фаро гирифта ва мақомгирии хонандагонро дар омузиши фанҳои таълимӣ бо истифодаи методи лоиҳавӣ баланд мебардорад;

б) таҳсилоти ахборотӣ барои хонандагон аз он ҷиҳат диққатҷалбкунанда мебошад, ки шиддати равонии муоширати хонандагонро бо роҳи муносибатҳои субъективии «муаллим-хонанда» ва бо роҳи муносибати объективии «хонанда- компютер- омузгор» баланд мебардорад. Дар ин раванд корҳои эҷодии хонандагон баланд гардида, имконияти омузиши иловагии фанҳои таълимӣ пайдо мегардад;

в) дарсдиҳии ахборотии фан барои омузгор аз он ҷиҳат қолиб мебошад, ки ҳосилнокии меҳнати ӯ баланд гардида, маданияти ахбороти умумии омузгорро ташаккул медиҳад. [3, с. 28-30].

Хусусан, таҳсилот- ҳамчун тарзи аз худ намудани шакли умумии фаъолият, ташаккул-ҳамчун шакли аз худ намудани маданият; тарбия- ҳамчун аз худ намудани меъёрҳои зиндагӣ мегардад.

Дар ин ҷо якчанд намуд шаклҳои чунин корҳоро номбар менамоем:

- дар дараҷаи омузгорони ҷудогона- ин лоиҳакашии барномаи таҳсилот, ки дар худ таълимӣ, тарбиявӣ ва зер барномаҳои педагогиро фаро мегирад;

- дар дараҷаи идоракунии таркиби таҳсилот- ин лоиҳакашии шакли таҳсилот, системаи мушаххаси барномаҳои таҳсилотино таъмин менамояд;

- дар дараҷаи идоракунии таҳсилот- лоиҳакашии барномаи инкишофи таркиби таҳсилот, шаклҳои гуногун, фарогирии он мувофиқ аст ба мавҷудияти саршумори кӯдакон, хонандагон ва донишҷӯён;

• дар дараҷаи сиёсати маориф – дар маҷмӯъ лоиҳакаи системаи таҳсилот ҳамчун инфраструктураи иҷтимоӣ- мадания минтақавӣ муайяни мамлакат . [5, с. 28-30].

2.Технологияи шахсӣ – майлқунӣ ба дарсгузарӣ аз фанҳо.

Технологияи шахсӣ- майлқунӣ дар маркази тамоми системаи таҳсилот ҷой гирифта, вазифаи он аз ташаккул додани шахсияти кӯдак иборат мебошад. Вазифаи асосии он таъмин намудани шароити мусоид ва бехатарии инкишофи насли наврас мебошад, то онҳо тавонанд иқтидори табиӣи хешро зоҳир намоянд.

3. Таъминоти ахборотӣ – аналитикии ҷараёни таълим ва идоракунии сифати таълимии мактабҷагон

Истифодаи ҷунин технологияи инноватсионӣ, ҳамчун методҳои ахборотӣ- аналитикии идоракунии сифати таълим имконияти воқеӣ медиҳад, ки инкишофи ҳар як кӯдакро дар вақташ назорат намоем.

4. Мониторинги инкишофи зеҳнӣ

Таҳлил ва ташҳиси сифати омодагии ҳар як хонанда бо ёрии тестҳо ва сохтани ҷадвалҳои афзоиши давомот мушоҳида карда мешавад.

5. Технологияи тарбиявӣ ҳамчун механизми пешбарандаи ташаккули хонандаи муосир

Технологияи тарбиявӣ омили ҷудонашавандаи шароити муосири таълим мебошад. Ин дар шакли фаро гирифтани хонандагон ба намудҳои иловагии инкишофи шахсият амалӣ мегардад: иштирок дар ҷорабиниҳои маданӣ- оммавӣ, анъанаҳои миллӣ, театр, музей, марказҳои эҷодиёти кӯдакон ва ғайра.

6. Технологияи дидактикӣ ҳамчун шароити инкишофи ҷараёни таълим

Ба онҳо мисол шуда метавонанд, корҳои мустақилона бо ёрии китоб, бозӣ, сохтан ва ҳимояи лоиҳаҳо, таълим тавассути воситаҳои техникаи аудиоӣ, системаи «мушовир», гурӯҳӣ, тарзи таълими тафриқавӣ, системаи гурӯҳҳои хурд ва ғайра.

7.Татбиқи технологияи инноватсионӣ дар талаботҳои раванӣ- педагогӣ

Дар назар дошта мешавад, ки дар муассисаҳои таълимӣ тарзу усули истифода бурдан аз ин ё он технологияи инноватсионӣ бояд аз нуқтаи назари илмӣ-педагогӣ асоснок карда шавад ва дар шурои методӣ, семинарҳо, машваратҳо бо мутахассисони соҳа муҳокима ва ҷонибдорӣ гардад. [4, с. 28-30].

Дар Стандартҳои нави таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон самти нави баҳогузори фаъолиятро бо дастоварди хонандагон ҷорӣ намудаем, ки барои ҷамъият воқеӣ гардонидани дастовардҳои ҳар як субъекти ҷараёни таълим: хонанда, омӯзгор, оила муҳим мебошад.

Аз ин рӯ, дар стандартҳо дар баҳои ҷамъбасти хонандагон баҳои захиравӣ ворид карда мешавад, ки таносуби дастовардҳои фардии таҳсилотро дар давоми тамоми соли хониш дар муассиса муаррифӣ менамояд.

Ба сифати тарзи воқеии ташкили системаи ҷамъшавии тартиби баҳогузори **портфолио** баромад менамояд. Ин тарзи қайднамӣ, ҷамъоварӣ ва баҳодихии натиҷаи фаъолияти хонандагон, шаҳодат аз талошҳо, пешравӣ ва дастовард дар соҳаҳои гуногун дар муҳлати муайян мебошад. [6, с.185- 191].

Баҳодихии сифатӣ ва миқдориро ворид намуда, ҳамкориҳои хонанда, омӯзгор ва волидонро дар раванди таълим таъмин намудан мумкин аст.

Технологияи портфолио-дар ҷараёни таҳсил вазифаҳои зеринро иҷро менамояд:

- ташҳисӣ (тағйирот ва инкишофро дар давраи муайяни вақт ба қайд мегирад);
- мақсадгузори (мақсадҳои таҳсилотиро дастгирӣ намуда, стандартҳоро ташаккул медиҳад);

- мақом бахшӣ (хонандагон, омӯзгорон ва волидонро ба ҳамкорӣ ва ноил гардидан ба натиҷаҳои хуб ҳавасманд мегардонад);

- мазмуннокӣ (тамоми доираи дастовард ва корҳои иҷрогардидаро мекушояд);

- инкишофдиҳанда (ҷараёни бетанафуси инкишофи таълиму тарбияро аз синф ба синф таъмин менамояд);

- рейтингӣ (масоҳати дараҷаи маҳорату малакаро намоиш медиҳад); **Тавсия дода мешавад, ки инҳо илова карда шаванд:**

- таълимгиранда (шароитро барои ташаккул ёфтани, асос барои салоҳиятнокии тахассусӣ пайдо намудан);

• танзимсозӣ (инкишофро дар чорчӯбаи талаботи ҷамъият танзим намудан).
Портфолио барои хонандагон – ин ташкилотчии фаъолияти таҳсилотӣ, *барои омӯзгор-*
воситаи алоқаҳои баргарданда ва дастгоҳи фаъолияти баҳодихӣ шуда хизмат мекунад.

Дар ин матни мазкур тавсия дода мешавад, ки тамоми хонандагон шинохта шаванд, омӯзгор бошад- роҳбари ҷараёни таълим доништа шавад. Намудҳои гуногуни портфолио инҳоянд:

- портфолиои дастовардҳо
- портфолиои ҳисобот
- портфолиои худбаҳодихӣ
- портфолиои ба нақшагирии корҳои ман (ҳар кадоме аз онҳо тавсифномаи ҳешро ноил мебошанд, лекин дар давраи нақшасозӣ якеи онҳо бояд ҳамчун асосӣ интихоб карда шавад).

Интихоби типҳои портфолио аз мақсади ташкил додани он вобаста мебошад. Хосияти фарқкунандаи портфолио характери шахсиятӣ- майкунандагӣ доштани ӯ мебошад:

• хонанда яқоя бо омӯзгор мақсади ташкил додани портфолиоро муайян ё аниқ месозанд;

- хонанда мавод ҷамъоварӣ менамояд;
- дар асоси он баҳодихии натиҷаҳо худбаҳодихӣ ва ба ҳамдигар баҳодихӣ меҳобад. [7, с. 272].

Тавсифномаи муҳими технологияи портфолио рефлексивӣ будани он мебошад

. **Рефлексия** – ҷараёни маърифатӣ дар худмушоҳидаи ҷаҳони ботинии ҳеш мебошад.

Ғайр аз маҳорати умумитаълимӣ ҷамъоварӣ ва таҳлили ахборот, таркибӣ гардонидан ва тасаввур намудани он, имконият медиҳад, ки ба инкишофи маҳорати интеллектуалӣ як қадар таъсир расонем.

Хонанда дар технологияи инноватсионӣ чиро бояд ёд гирад:

- хоста гирифтани ахбор ва баҳо додан ба онро;
- аниқ муайян сохтани мақсаде, ки ба он расидан меҳаҳад;
- ба нақша даровардани фаъолияти ҳеш;
- баҳо ва худбаҳо дода тавонад;
- хатоҳои ҳешро дарк ва ислоҳ намояд.

Дар матни номбурда мо портфолиоро ҳамчун яке аз усули, мувофиқ ба вазифаҳои технологияи тафаккури танқидӣ дида мебароем. Махсусан он муҳимтарин имконияти инкишоф додани технологияи назари танқидӣ дар методи муосири баҳодихӣ мебошад. [6, с.185- 192].

Тарзи беҳтарини шинос гардидан бо технологияи портфолио татбиқи амалии он мебошад. Зарур аст, ки фарқҳои ҷиддии байни мафҳумҳои «навгонӣ» ва «инноватсия»- ро гузаронем. Асоси чунин фарқ метавонанд шакли мушаххас, мазмун ва масоҳати фаъолияти навсозишуда хизмат намоянд.

Инноватсия дар таҷрибаи ҷамъиятӣ дар чунин шакл татбиқ мегардад:

- сарчашмаи инноватсия (илм, сиёсат, истеҳсолот, иқтисодиёт);
- пешниҳодҳои инноватсионӣ (навгонӣ, кашфиёт, ихтироот, мукамалсозӣ);
- фаъолият (технология) баҳри амали сохтани навгонӣ (омӯхтан, ворид сохтан, намоиш додан);

• ҷараёнҳои инноватсионӣ (шакл ва тарзи устувор гардонидани инноватсия дар таҷриба);

- намуд ё шакли нави таҷрибаи ҷамъиятӣ.

Дар ин ҷо танҳо як мисоли навсозиҳои инноватсиониро аз таърихи таҳсилоти ватанӣ пешниҳод менамоем:

• сарчашмаи инноватсия- дараҷаи инкишофи педагогӣ ва психологияи синнусолӣ дар Тоҷикистон дар солҳои 50- уми қарни гузаштапайдо гардида буд;

• пешниҳодҳои инноватсионӣ- ходимони илмии ПРМ пешниҳод менамояд, ки ташаккул додани асосҳои тафаккури назариявӣ дар хонандагони синфҳои поёни имконпазир аст;

• технологияи татбиқ- барномаҳои тамоман нави таълимӣ аз ҷанҳои асосии синфҳои ибтидоӣ қорқард мегарданд;

●чараёни инноватсионӣ- кушодани литсейҳо ва мактабҳои озмоишӣ дар минтақаҳои гуногуни мамлакат баҳри ташаккули фаъолияти таълимӣ дар синнусоли хурди мактабӣ;

● шакли нави таҷриба- «системаи таълими инкишофдиҳанда» ҳамчун типии нави таҷрибаи таҳсилотӣ маҳсуб меёбад.

Дар соҳаи таҳсилоти касбӣ ва инкишофи касбӣ:

● ин пеш аз ҳама ислоҳоти пай дар пай дар мазмуни таҳсилот, маданияти лоиҳакашии лоиҳаҳои инноватсионии таҳсилот;

● ин ташаккулёбии маърифати равонӣ, агар васеътар баён намоем- маданияти равонии меҳнати педагогӣ;

● ин меъёри асосӣ ва маданияти идоракунии инкишофи таҳсилот, фаъолияти касбии коллективи педагогӣ мебошад.

Дар соҳаи сиёсати давлатӣ нисбат ба маориф:

● ин ҷавобгарии давлатӣ ва дастгирии ҷамъиятӣ ба лоиҳаҳои илмӣ ва барномаҳо, ки ба лоиҳакашии инкишофи инноватсионии маорифи Тоҷикистон мансубанд хос мебошад.

Гуруҳбандии технологияи инноватсионии Портфолио:

1. Дар муносибат бо элементҳои таркибии системаи таҳсилот;

2. Дар муносибат бо барқароршавии шахсияти субъектҳои таҳсилот:

● дар соҳаи инкишофи қобилияти муайяни хонандагон ва омӯзгорон; ●●дар соҳаи инкишофи дониш, маҳорат ва малакаи онҳо, тарзи фаъолият, салоҳиятноки.

3. Дар соҳаи истифодаи педагогӣ

● дар чараёни таълим

4. Аз рӯйи ҳамкориҳои иштирокчиёни чараёни педагогӣ

● дар таълими коллективӣ (шахсӣ- майлқунӣ)

● дар шакли фардӣ, фронталӣ, гуруҳӣ

● дар таълими оилавӣ

5. Аз рӯйи имкониятҳои вазифавӣ

● навғониҳо- маводҳо (воситаҳои педагогӣ, лоиҳаҳо, технология)

6. Аз рӯйи тарзи татбиқи амалисозӣ

● мунтазам

7. Аз рӯйи масоҳати пахншавӣ

● дар дараҷаи байналхалқӣ

● дар муассисаи таълимӣ

● дар доираи ҷумҳуриявӣ

8. Чудо намудани нишонҳои масоҳати навоварихо

● пайдарҳамӣ, ки тамоми зинаҳои таҳсилотро ҳамчун системаи маълумотӣ фаро гирад

9. Аз рӯйи моҳияти иҷтимоӣ- педагогӣ

● тамоми шаклҳои муассисаҳои таълимӣ

10. Аз рӯйи нишонҳои иқтидорҳои инноватсионӣ

● комбинаторӣ

● навғониҳо

11. Дар муносибат бо пешгузаштагони ҳеш

● ҷойишғолқунӣ

● кушоёнда [7, с. 278-280].

Иқтидори инноватсионии муассисаҳои таҳсилотӣ- дар давраи таҳлили муассисаи таҳсилотӣ аз рӯйи мавқеи зерин муайян карда мешавад:

1. Самти инноватсия ба тағйир додани талаботи таҳсилотӣ нигаронида шуда, фармоиши иҷтимоиро иҷро менамояд.

2. Ба тағйир додани мақсад, мазмун, технологияи ташкилӣ, усули баҳодихии натиҷаи таҳсилоти хонандагон равона гардидааст.

3. Интегратсияи дарсдиҳӣ, таълим ва баҳодихӣ, муттаҳид намудани сифат ва миқдори баҳо ба иқтидору тавоноии хонанда тавассути таҳлили маводи гуногуни фаъолияти таълимӣ- маърифатӣ таъсир мерасонад.

Технологияи инноватсионӣ ҳалли чунин вазифаҳои муҳимми педагогиро талаб менамояд:

- барқарор намудани муҳити таҳсилоти шиддатнок- муттадил;

- мақоми баланди таълимии хонандагонро дастгирӣ намудан;

- онҳоро бо фаъол ва мустақил будан ҳавасманд мегардонад;

- имкониятҳои таълимӣ ва ҳудумӯзии онҳоро васеъ мегардонад;
- маҳорати рефлексивӣ ва фаъолияти баҳодиҳии хонандагонро инкишоф медиҳад;
- маҳорати хонданро ташаккул дода- гузоштани мақсад, нақшагирӣ ва ташкили фаъолияти таълимии шахсии онҳоро боло мебардорад;
- ташаккул додани маҳорат ва малакаи муоширатии хонандагон;
- оғаҳ намудани хонандагон ва волидони онҳо аз вариантҳои гуногуни интихоби роҳҳои таҳсилот.

Тағйироти тарзи таълим, ҷустуҷӯи шаклҳои нави ташкили ҷараёни таълим, тағйирёбии талабот ба натиҷанокӣ, дар маҷмӯъ ба сифати таълим яке аз вазифаҳои асосии сиёсати муосири маориф мебошад.

Имкониятҳои захиравии муассисаҳои таҳсилоти инҳоянд:

- кори мунтазам оид ба баланд бардоштани маҳорати касбии омӯзгорон;
- ташкил додани портфолиои электронӣ аз натиҷаи таҷриба;
- таъминоти методиҳои фанҳои таълимӣ;
- ҷуздонҳои корӣ;
- бланкаҳои махсуси портфолио (замима ба аттестати синфи 9);
- рейтингҳои хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти асосӣ (Низомномаи фардӣ баҳои захиравӣ);
- маводҳои ташхисӣ;
- нақшаю ҷадвал барои пур кардани «ҷуздонҳои корӣ»;
- хотира ва роҳнамо барои хонанда;
- маслиҳатҳои методӣ барои ташкил намудани портфолио;
- намунаҳои намунавии дарс бо хонандагон.

АДАБИЁТ:

1. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функции оценки учения школьников. М.: Просвещение. – 1984
2. Войниченко Н.В. Совершенствование контрольно-оценочных процессов как фактор управления качеством начального общего образования. // Мир науки, культуры, образования. - № 4 (23) – 2010. – с.148-150
3. Загашев И.О., Заир-Бек С.И. Критическое мышление. Технология развития. СПб.: Альянс «Дельта». - 2003
4. Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Развитие критического мышления на уроке. М.: Просвещение. - 2010
5. Колоткин Ю.Н., Муштавинская И.В. Образовательные технологии и педагогическая рефлексия. СПб.: СПб ГУПМ. – 2002, 2003
6. Котова С.А., Прокопья Г.В. Система портфолио для новой начальной школы. // Народное образование. - № 5. – 2010. – с.185-191
7. Меттус Е.В. Живая оценка: Программа «Портфолио в школе» М.: Глобус, 2009. – 272с.
8. Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя. СПб.: КАРО. – 2008

МЕТОДИКАИ ГУЗАРОНИДАНИ ТАҶРИБАИ ХИМИЯВӢ

Салоҳиддини Сафарзод¹
ХОДИМИ КАЛОНИ ИЛМӢ

Методикаи гузаронидани таҷрибаи химиявӣ раванди мақсадноки таълим буда, ба ҳамкориҳои муаллим ва хонанда асос ёфтааст, дар назар доранд. Пешакӣ мустақилона фикр кардани фаъолияти ҷустуҷӯӣ ва ҳалли проблемаҳои таҳсил ва идоракунии технологияи проблемавӣ аломатҳои ҳосси ҳудро дорад. Ҷӣ хеле ки маълум аст, хусусияти таълими проблемавиро бо истифода аз мафҳумҳои ҳос, ба монанди вазъияти проблемавӣ, фаъолияти эҷодӣ, ҷустуҷӯи мустақилона ва ғайраҳо маънидод кардан мумкин аст.

Возҷаҳои калидӣ: химия, мода, таълим, хонандагон, метод, муодилаҳо, масъала.

¹Салоҳиддини Сафарзод - старший научный сотрудник Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45

МЕТОДЫ ПРОВЕДЕНИЯ ХИМИЧЕСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТА

Химический опыт - это двумерный (не визуально и раскопанный) который связан с техникой и методологией. В некоторых случаях эксперименты и интерпретация не являются трудными. Трудно объяснить это, например, отрицательный эффект кислоты нитрат с металлами. Эксперимент прост, но для объяснения проблемы в результате влияния азота на металлы, не покрытые водородом (в зависимости от концентрации кислоты и активности металлов) кислород HES азот происходит и трудно объяснить ast. Jo, что разделение воды условия сложной техники, но методические пособия для проблемы с преподавателями и студентами, чтобы объяснить это.

Ключевые слова: металлургия, оксид оксида, металлы, оксид азота, кислотные концентраты.

Salohiddini Safarzod

METHODS OF CONDUCTING A CHEMICAL EXPERIMENT

Chemical experience is two-dimensional (not visually and unearthed), which is related to technology and methodology. In some cases, experiments and interpretation are not difficult. It is difficult to explain this, for example, the negative effect of acid nitrate with metals. The experiment is simple, but to explain the problem as a result of the effect of nitrogen on metals not covered by hydrogen (depending on the acid concentration and metal activity), the oxygen of HES nitrogen occurs and it is difficult to explain ast. Jo that the separation of water eudiometry conditions complex techniques but methodological aids for the problem with teachers and students to explain this. The experiment is simple, but to explain the problem as a result of the effect of nitrogen on metals not covered by hydrogen (depending on the acid concentration and metal activity), the oxygen of HES nitrogen occurs and it is difficult to explain ast. Jo that the separation of water eudiometer conditions complex techniques but methodological aids for the problem with teachers and students to explain this.

Keywords: sodium metal chloride, eudiometer, phthalic metal, oxide nitrogen, concentric acid

Таҷрибаи химиявӣ ду паҳлу дорад (дидашаванда ва диданашаванда), ки амалӣ сохтани он ба техника ва методикаи таълим алоқаманд аст. Дар баъзе мавридҳо гузаронидани таҷриба ва фаҳмондани он мушкил нест. Дар мавридҳои дигар гузаронидани он осон буда, фаҳмонданаш мушкил аст. Барои мисол таъсири мутақобилаи кислотаи нитрат бо металлҳои мегирем. Таъсири гузаронидани таҷрибаи сода аст, вале ба хонандагон фаҳмондани масъала, ки дар натиҷаи таъсири кислотаи нитрат бо металлҳои гидроген ҷудо намешаванду (вобаста аз консентратсияи кислота ва фаъолнокии металл) оксидҳои нитроген ба вучуд меояд, фаҳмондан душвор аст.

Ё ин ки таҷзияи об бо эвдиометр аз ҷиҳати техникаи иҷрошаванда мушкил аст, вале аз ҷиҳати методӣ ва аёнӣ ба муаллим ва хонандагон фаҳмонидани он душвор нест надорад.

Таҷрибаи химиявиро аз рӯй ҳосияти таъсири мутақобила ба тафаккури хонандагон метавон ба таҳқиқотӣ ва тасвирӣ (шарҳдиҳӣ) ҷудо кард, вале ин ба он вобаста аст, ки муаллим аз кадом методи таҳқиқотӣ ва ё тасвирӣ (шарҳдиҳӣ) истифода мебарад.

Методи таҳқиқотӣ. Дар ҳолатҳои гуногун истифода мешавад. Дар ин ҳолат муаллим аз таҷрибаи химиявӣ ва мушоҳидаи хонандагон дар дарс барои азхудкунии дониш ва фаҳмидани моҳияти он истифода менамояд. Масалан, \bar{y} дар бораи кислотаи хлорид мегӯяд: моеи беранг буда, дар об нағз ҳал мешавад, ба нишондиҳандаҳо (индикатор) таъсир мекунад тира аст. Мувофиқати сухани муаллим бо таҷрибаи шакли якумин аст. Муаллим ба дониши хонандагон таъсири карда, мушоҳидаи хонандагонро ба самте, ки онҳо аҳмияти лозима намедиданд, равона месозад. Масалан дар вақти таъсир кардани кислотаи хлорид ба натрий хонандагон ба хориҷ шудани гази гидроген аҳамият дода, бо ёрии сухани муаллим ба ҳосилшавии кристалли сафеди намаки ошӣ аҳмияти зарурӣ медиҳад. Ин таври мувофиқати сухан ва таҷрибаро шакли дувумӣ меноманд.

Методи шарҳдиҳӣ. Дар шаклҳои гуногун истифода мешаванд. Моҳияти таҷрибаи химиявӣ, ки бо методи таҳқиқотӣ аз тарафи муаллим бо сухан шарҳ дода мешавад, дар охир

аз сухани муаллим маълумот ба даст оварад, ба воситаи таҷриба исботи онро дармеёбан, ки ин шакли сеюми мувофиқати сухан ва таҷриба мебошад.

Муаллим метавонад моҳияти ҳодисаи химиявиро пешакӣ дар асоси назария фаҳмонда, баъд ба воситаи таҷриба онро нишон медиҳад. Ин шакли чоруми мувофиқати сухан бо таҷриба ба ҳисоб меравад.

Агар дар аввал ахбори даҳонӣ дода шуда, баъд таҷрибаи химиявӣ гузаронида шавад, инро методи шарҳдиҳӣ мегӯянд. Вале агар дар технологияи таълим аввал ба воситаи методи баён масъала ва фарзия пешниҳод карда шуда, сипас намоиши озмоиши химиявӣ ба амал бароварда шавад, ин методро методи таҳқиқотӣ меноманд. Ин шакли панҷуми мувофиқати сухан бо таҷрибаи химиявӣ мебошад.

Корҳои мустақилона ҳамчун методи таълим. Дар вақти таълими химия аз кори мустақилона ба таври васеъ истифода мебаранд. Таснифи корҳои мустақилона (КМ) аз рӯи нишондиҳандаҳои гуногун сурат мегирад.

1. Аз рӯи мақсаднокӣ:

- 1.1. КМ барои омӯзиши дониши нав.
- 1.2. КМ барои рушди истифодаи донишу маҳорат
- 1.3. КМ барои назорати дониш ва маҳорат.

2. Аз тарзи фаъолият:

- 2.1. Нусхабардорӣ.
- 2.2. Эвристикӣ.
- 2.3. Таҳқиқотӣ.

3. Аз рӯи тарзи ташкил.

- 3.1. Фронталӣ (Умумӣ)
- 3.2. Гурӯҳӣ
- 3.3. Инфиродӣ.
- 3.4. Тафриқавӣ.

4. Типҳои (намудҳои) кори мустақилона аз рӯи фаъолиятҳо.

Корҳо бо маводи таълим. Маълумотномаҳо, адабиёти таълимӣ, маводи экскурсия ва тақсимшаванда, ашёи аёнӣ ко бо хатоҳо.

Иҷро кардани машқҳои хонагӣ, супоришҳои инфиродӣ, амалӣ, корҳои хаттии санҷишӣ, корҳои ҷустуҷӯӣ.

Масъалаҳои химиявӣ ҳамчун методи ҳосси таълими химия барои баланд бардоштани сифати таълим, мустақкам намудани дониши гирифташуда, ташаккули дониш ва истифодаи онҳо дар мавқеъ ва вақти зарурӣ, алоқаи дохилифаннӣ ва байнифаннӣ, рушди тафаккур ва дигар хусусиятҳои шахсият ёрӣ мерасонад. Мувофиқи барномаи таълими химия талабагон бояд ҳалли масъалаҳоро аз рӯи формула ва реаксияҳо иҷро намояд. Аллакай дар синфи-8 онҳо бояд масъалаҳои ҳисобиро ҳал карда тавонад. Ин масъалаҳо чунинанд: ҳисоби аз рӯи муодилаҳои химиявӣ, ки миқдори яке аз моддаҳо дода шудааст ва маҳсули реаксия. ҳисоб аз рӯи муодилаҳои химиявӣ, ки ҳаҷми газҳо дода шудааст ва маҳсули реаксия.

Таълими проблемавӣ раванди мақсадноки таълим буда, бо ҳамкориҳои муаллим ва хонанда асос ёфтааст. Пешакӣ мустақилона фикр кардани фаъолияти ҷустуҷӯӣ ва ҳалли проблемаҳо мебошанд. Ташкил ва идоракунии технологияи проблемавӣ аломатҳои ҳосси худро дорад.

Чи хеле ки маълум аст, хусусияти таълими проблемавиро бо истифода аз мафҳумҳои хос, ба монанди вазъияти проблемавӣ, фаъолияти эҷодӣ, ҷустуҷӯи мустақилона ва ғайраҳо маънидод кардан мумкин аст.

Дар зери вазъияти педагогӣ мушкilotи хонандагон дар ҳалли вазифаҳои маърифатии номаълуми зиддиядор фаҳмида мешавад, ки дар ҷустуҷӯи донишҳои нав ва роҳҳои фаъолият талаботи маънавиро талаб мекунад ва он барои аз тарафи муаллим идора гардидани раванди таълим шароити муътадил муҳайё месозад. Дар сохти вазъияти педагогӣ равоншиносон се қисмати асосиро ҷудо мекунанд. 1) номаълумҳое, ки дар худ зиддиятҳои дидашаванда ва аз худшавандаро ҷой додаанд ва ҳамчун қувваи ҳаракатдиҳандаи раванди маърифатӣ хизмат мекунанд. 2) талаботи маърифатие, ки мотивҳои (ваҷҳҳои) барои ҳалли зиддиятҳо зарурро ҳосил мекунанд. 3) зарурияти маънавӣ маърифатии хонандагон (қобилияти эҷодӣ, таҷрибаи ҳаёт ва ғайраҳо).

Проблемаи таърихӣ шакли хосси вазифаҳои маърифатӣ номаълуми зиддиятҳо аст, ки дар хонандагон зарурияти маърифат ва вазъҳо барои ҷустуҷӯи фаъолияти эҷодӣ бедор мекунад.

Проблема (масъалаи доништанашуда) дар тафаккури хонандагон дар вазъияти муқобил ба вучуд меояд. Ҳис кардани проблемаи педагогӣ ин баромадан аз сарҳади

донишҳои дошта ва дар вазъияти проблемавӣ дарки он ки ин донишхоро наметонед, қарор доштан аст. Дар технологияи таълими проблемавӣ донишгари ҳолати ба вучуд омадани вазъияти проблемавӣ ва ҳалли онҳо дар раванди омӯзиши химия зарур аст. Вазъияти проблемавӣ дар он вақт пайдо мешавад, агар:

1. хонандагон барои аз худ кардани донишҳои нави химиявӣ завқ пайдо намоянд. 2) зарурияти бо ёрии қоидаҳо, назарияҳои маълум, маънидод намудани далелҳои таҷрибавӣ ба миён ояд. 3) хонандагон бо ёрии муаллим дар асоси қоидаҳои маълум якҷанд пешниҳодҳо (тавсияҳо) менамоянд, ки дурусти онҳоро ба воситаи таҷриба тасдиқ кардан мумкин аст. 4) ба хонандагон то муҳокимаи проблема на ҳамаш фаҳмо аст, аз ин сабаб онҳо фикрҳои нодуруст пешниҳод мекунад. 5) дар асоси далелҳои таҷрибавӣ ва натиҷаҳои охири маълум, роҳҳои дурусти ҳалли вазифаҳо муайян карда шавад. 6) ба хонандагон зарур аст, ки масъалаҳои ғайримутарракии эҷодиро ҳал намояд.

Дар технологияи таълими проблемавӣ бояд зинаҳои зеринро ҷудо кард.

• тайёр кардани хонандагон барои аз худ намудани проблемаи таълим бо роҳи ангезаи дониш ва маҳорати доштаи онҳо.

• ташкил кардани вазъияти проблемавӣ.

• ташаккули проблемаи таълим дар шакли вазифаҳои мушаххаси маърифатӣ.

• пешниҳоди фарзияҳо ва нақшаи лоҳиявӣ барои санҷиши он;

Методологияи асосии технологияи таълими проблемавӣ дар таълими химия ин муносибати интерактивӣ не аз ҳама ба ҳалли мақсадноки вазифаҳои гуманистӣ, технологӣ ва иноватсионӣ буда, ба рушди имкониятҳои маънавии хонандагон ва шахсияти онҳо равона карда шудааст.

Таълими проблемавӣ низомии методҳо ва воситаҳои таълиме мебошад, ки асосанро моделикунонии ҷараёни эҷодии воқеӣ аз ҳисоби ба вучуд овардани вазъияти проблемавӣ, ҷараёни ҷустуҷӯ ва ҳалли проблемаҳо ташкил медиҳад.

Ҳангоми ба вучуд овардани вазъияти проблемавӣ талаботи зеринро риоя кардан зарур аст.

- муаллим ҳақиқатро дар шакли тайёр надихад, балки муаммоеро ошкор созад ва нишон диҳад, ки ин ба тавлиду рушди тафаккури мантиқии хонанда мусоидат мекунад.

вазъияти проблемавӣ аз як ҷиҳат ба хонандагон дастрас, вале бо андозаи зарурӣ мушкул ҳам бошад, ки фаъолияти маърифатиро бедор намояд.

Усули ба вучудоварии вазъияти проблемавӣ инҳоянд.

- муаллим хонандагонро ба шубҳа меоварад ва пешниҳод мекунад, ки худашон роҳи ҳалли онро пайдо кунанд.

- ба ҳамин як савол нуқтаи назари гуногунро баён карда, ҳалли роҳи дурустро пешниҳод менамояд.

- ба хонандагон пешниҳод мекунад, ки падидаро аз нуқтаи назари гуногун баррасӣ кунанд. Масалан истеҳсоли нуриҳои азотиро аз нигоҳи иқтисодӣ, химиявӣ, технологӣ, экологӣ ва ғайра маънидод намояд.

- масъалаҳои проблемавиро пеш гузошта сабаб, фарзия ва роҳҳои ҳалли онро нишон медиҳад.

Таълими барномавӣ. Ғояи асосии таълими барномавӣ идоракунии қатъии фаъолияти таълимии хонанда ва то як андоза мувофиқ гардонидани раванди таълим ба шахсияти хонанда: мустақилияти он, серҳаракатии равандҳои психологӣ, омӯхташавандагӣ ва ғайраҳо мебошад. Таълими барномавӣ алоқаи баръакс оид ба таълими муваффақиятнок ба хонанда ва муаллим, яъне имконияти доимии назорат аз болои дониш ва баҳодихӣ ба натиҷаҳои омӯзиш. Таълими барномавӣ ҳамчун як намуди кори мустақилонаи хонандагон ҳисоб меёбад, ки муаллим бо ёрии дастури барномавӣ онро идора менамояд. Ин корро бе истифодаи техника ва инчунин ба воситаи компютер иҷро кардан мумкин аст.

Принсипҳои таълими барномавие, ки дар дидактика ва методика дохил карда шудаанд, инҳоянд:

-интихоби дуруст маводи таълим, ки хонанда онро аз худ намояд ва дар хотир нигоҳ дошта тавонад.

-пайдархамии қатъии мантиқӣ дар интиқоли маводи таълим.

-ба қисмҳои на он қадар калон ҷудо кардани маводи таълим.

-идораи фаъолияти омӯзиш (таълим) бо методи назорати даврагӣ ва барқарор кардани алоқаи баръакс.

АДАБИЁТ:

- 1.Зубайдов У.З. Барномаи химия барои синфҳои V111-X1. Душанбе-2004,
2. Зубайдов У.З. Равияҳо дар таълим – талаботи замон. Душанбе «рио-статус» 2007.
- 3.Зуева М.В.Обучение учащихся применению знаний на уроках химии.м.1987.
- 4.Кузнецова Н.Е. Формирование систем понятий при обучении химии.М, просвещение,1989.
- 5.Пак М.С. Дидактика химии.М.Владос,2004.
- 6.Фадеев Г.Н.Химические реакции.М.Просвещение,1980.
- 7.Холназаров С.А.Асосҳои методикаи таълими химия.(Қисми 11). Душанбе,2009.

ҶАНБАҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАТБИҚИ МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР МУАССИСАҲОИ ТОМАКТАБӢ

Котибова Шарифамоҳ Пирмаҳмадовна¹

номзади илмҳои педагогӣ

Дар мақолаи мазкур оид ба муносибати босалоҳият ба таълим дар иҷрои амалҳои маърифатӣ, ташаккул додани муносибатҳои иҷтимоӣ (тарбия) ва дар амал татбиқ кардани донишҳои заминавӣ сухан меравад. Муносибати босалоҳият ба таълим, шакли муносибатест, ки дар он диққати асосӣ ба ташаккули малакаҳои амалӣ (хаёти, ҳақиқӣ, функционалӣ) равона мешавад.

Калидвожаҳо: муносибат, босалоҳият, таҳсилоти томактабӣ, барнома, стандарт, салоҳият.

Котибова Шарифамоҳ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВНЕДРЕНИЕ КОМПЕТЕНТНОГО ОТНОШЕНИЯ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В статье говорится о формирование компетентного подхода детей дошкольного возраста. Компетентность интегральное качество личности ребенка, позволяющее ему, с одной стороны, осознавать свою уникальность и быть способным к самопознанию и самоизменению, а с другой - проявлять себя частью коллектива, общества, уметь выстраивать отношения и учитывать интересы других людей, брать на себя ответственность и действовать на основе общечеловеческих и национальных ценностей.

Организация дошкольного образования направлена на предупреждение в дальнейшем социального поведения ребенка. Автор *предлагает пути внедрение компетентного отношения в дошкольных учреждений.*

Ключевые слова: отношение, компетентный, дошкольное образование, программа, стандарт, компетентность.

Kotibova Sharifamoh

PEDAGOGICAL ASPECTS INTRODUCTION OF THE COMPETENT RELATION IN PRESCHOOL CENTRES

In article it is told about formation of the competent relation of children of preschool age. Competence integrated quality of the person of the child, allowing it, on the one hand, to realise the

¹Котибова Шарифамоҳ Пирмаҳмадовна –кандидат педагогических наук,заведующим отделом дошкольных учреждений и начального образования Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,Email: sharifa.kotibova@mail.ru

uniqueness and to be capable to self-knowledge and self-change, and with another - to prove a part of collective, a society, to be able to build relations and to consider interests of other people, to incur responsibility and to operate on the basis of universal and national values.

The preschool education organisation is directed on the prevention further social behaviour of the child. The Author offers ways introduction of the competent relation in preschool centres.

Keywords: *the relation, competent, preschool education, the program, the standard, competence*

Боиси қаноатмандист, ки айни замон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди соҳаи таҳсилоти томактабӣ таваччуҳи хосса зохир менамоянд. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати рушди муассисаҳои томактабӣ ва ҷалби кӯдакон ба таълиму тарбияи томактабӣ тадбирҳои амалӣ андешида истодаанд, ки яке аз ин тадбирҳо ба тасвиб расидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таълиму тарбияи томактабӣ”, (28 декабри соли 2013, №1056. аз 7 бобу 27 мода иборат) Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд”, (2.08.2011, №762 аз 6 бобу 17 мода иборат) ва дигарҳучаттҳои меъёрию ҳуқуқии соҳа мебошад.

Тадбири дигари андешидаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ин гузариш ба муносибати босалоҳият ба таълим мебошад, ки имрӯз Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон барои амалӣ намудани ин падидаи нав дар таҳсилоти томактабӣ мувазаф гардидааст.

Пеш аз баррасии муносибати босалоҳият ба таълим, маънии мафҳумҳои “салоҳият” ва “салоҳиятноқӣ” – ро шарҳ медиҳем.

Мафҳумҳои “салоҳият” ва “салоҳиятноқӣ”-ро мутахассисон барои ифодаи мафҳумҳои *компетенция* ва *компетентность*, ки аз забони лотинӣ (*competens, competentis*) ба забони русӣ иқтибос шудаанд, истифода мебаранд.

Мафҳуми салоҳият лоиқ будан, сазовор будан; шоистагӣ, сазоворӣ шарҳ дода мешавад.

Имрӯз мувофиқи талаботи замони муосир зарурият пеш омадааст, ки муносибат ба таълим тағйир дода шавад. Зарурият ва сабабҳои гузариш ба муносибати босалоҳият ба таълим ба омилҳои зиёд вобастааст.

Зарурати ислоҳот

- ▶ Тағйир ёфтани шароити иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ
- ▶ Ҷаҳонишавӣ ва ворид гардидан ба системаи ягонаи таҳсилот
- ▶ Талаботи нав ба шахсият ва сифатҳои касбии шахс
- ▶ Суръати навшавии маълумот (дониш)

Чаро муносибатро ба таълим бояд тағйир дод?

Олиmoni рус Болотов В.А. ва Сериков В.В. оид ба тағйир додани муносибат ба таълим чунин ибрази ақида намудаанд:

- ✓ тағйирот дар соҳаҳои иҷтимоӣ, иттилоотиву технологӣ
- ✓ тағйир ёфтани моҳияти дониш ва таҷрибаи ҷомеа
- ✓ ба даст овардани ахбор соҳаи муҳими фаъолияти касбии инсон аст
- ✓ суръати нав шудани донишҳо
- ✓ зарурати пур кардани хотираи кӯдакон бо ахбори барзиёд аз байн рафтааст

Бо назардошти пешрафти илм ба назария ва принципҳои дидактикии таълим низ тағйироти зиёде ворид шуда истодааст, ки онро ба назар гирифтани зарур аст. Дар ин маврид ақидае мавҷуд аст, ки ташаккули салоҳиятҳо дар алоқамандӣ бо таълими анъанавӣ ба роҳ мондан зарур аст. Айни ҳол муҳаққиқони таълими салоҳиятноқӣ бар он назаранд, ки роҳи ягонаи ташаккули салоҳиятҳо тавассути гузариши проблема барои кӯдакон дар доираи мазмуни таълим вобаста ба ҳалли он дар вазъиятҳои гуногуни таълимию ҳаётӣ ба вучуд меояд.

Бояд қайд кард, ки “салоҳият”-ро таълим намедиханд, салоҳият дар натиҷаи азхуд кардани дониш, малака ва маҳоратҳо ташаккул меёбад”. Салоҳият натиҷаи амалии дониш, малака ва маҳорат аст.

Муносибати бо салоҳият ба таълим талаб мекунад, ки сараввал салоҳиятҳои умумитаълими муқаррар карда шаванд. Салоҳиятҳои умумифаннии ҷанбаҳои гуногуни таълим, тарбия ва рушди шахсии кӯдакро фаро мегиранд. Салоҳиятҳои мазкур дар баробари салоҳиятҳои фаннии ҳамчун натиҷаи ниҳии таълим ҳисобида мешавад ва новосбата аз фан ташаккул дода мешавад. Яъне, ташаккули салоҳиятҳои мазкур ҳамчун натиҷаи таълимии фанҳои гуногуни таълим шинохта шуда, дар раванди таълими ҳар як фан тақмил дода мешаванд.

Ҳамзамон барои ҳар як фан маҷмӯи талабот дар шакли салоҳият дар стандарт ва роҳнамоҳои фаннии нишон дода шудаанд. Ҳар як салоҳият дар шакли таҷриба, ки дониш, малака ва маҳорати муайяно талаб мекунад, пешниҳод гардидааст. Асоси салоҳиятро таҷриба ташкил медиҳад, яъне хонанда то кадом андоза ин ё он амалро дуруст иҷро карда метавонад. Дар раванди таълим ба кӯдак имконияти таҷриба (машқи зиёд то ҳосил шудани таҷриба) кардан фароҳам оварда мешавад ва ҳамин раванд **муносибати босалоҳият дар таълим** фаҳмида мешавад.

Муносибати босалоҳият ба таълим дар иҷрои амалҳои маърифатӣ, ташаккул додани муносибатҳои иҷтимоӣ (тарбия) ва дар амал татбиқ кардани донишҳои заминавӣ таҷриба доштанро мефаҳмонад.

Салоҳият – натиҷаи таълиму тарбия, ки дар шакли таҷриба (иҷрои амал дар сатҳи маҳорат) баён карда мешавад. Ва зарур аст, ки ин салоҳиятҳо аз синни томактабӣ сар карда ташаккул дода шаванд. Давраи томактабӣ, давраест, ки кӯдак ба омӯхтани муҳити ихотақарадааш, азхуд кардани донишҳои нав оғоз мекунад.

Кӯдаки 6 сола аллакай ҳамчун шахсият эътироф карда мешавад: ӯ худшиносиашро дарк мекунад, мавқеи худро дар байни одамони атроф муайян карда метавонад, бо калонсолон ва ҳамсолон муносибати худро муқарар менамояд. Дар ӯ рефлексия инкишоф ёфтааст, ангезаи «Ман бояд» аз ангезаи «Ман мехоҳам» афзалтар доништа мешавад.

Ҳар як кӯдак дорои хусусиятҳои фардӣ, шахсӣ, ангеза ва мақоми муайян аст. Шахсияти кӯдак вобаста аз шароитҳои иҷтимоӣ инкишоф меёбад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло тасмим гирифтаем намунаи баъзе салоҳиятҳои фаннро барои кӯдакони синни томактабӣ пешниҳод намоем:

Салоҳиятҳо дар стандарти фаннӣ

- ▶ Маҷмӯи салоҳиятҳои асосӣ
- ▶ Салоҳиятҳои фаннӣ
- ✓ Эҷодӣ
- ✓ Тафаккури интиқодӣ
- ✓ Маърифатнокӣ
- ✓ Каммуникативӣ
- ✓ Ҳамкорӣ
- ▶ Нишондҳандаҳои салоҳиятнокӣ

Намунаҳо: Салоҳияти асосӣ

▶ Қобилияти таҳлил ва баҳодиҳии ашё, ҳодисаҳо, таҷрибаҳо, ақидаҳо, вазъиятҳо ва падидаҳои дигар.

▶ Қобилияти интиқоби роҳҳои самараноки ҳалли масъалаҳо вобаста ба шароити муайян.

Намуна: Инкишофи нутқ

Салоҳият: Кӯдак калимаҳоро дуруст талаффуз карда тавонад

Нишондҳандаҳои салоҳиятнокӣ:

- ▶ Кӯдак ҳамроҳи калонсол калимаҳои қофиядори осонро талаффуз кунад;
- ▶ Кӯдак шеъри осонро аз ёд гӯяд;
- ▶ Кӯдак муродифҳои (синонимҳои) калимаҳоро номбар кунад;
- ▶ Кӯдак исмҳои ифодакунандаи касбу ҳунар (гилкор, рангмол, дуредгар, чорводор, дӯзанда), номи техника (крани борбардор, трактор, комбайн, мошини барфтозакунанда, чангқашак), сифатҳои ифодакунандаи аломати ашёҳо (равшан, сурх, тира, ширин, турш, тунд, мустаҳкам, бақувват, шӯх), зарфҳои муайянкунандаи муносибати одамонро ба меҳнат (пурғайратона, бомаҳоратона, эҳтиёткорона), феълҳои ифодакунандаи фаъолияти меҳнатии одамон номбар карда тавонад;

► Доир ба мазмуни матнҳои ношинос саволу ҷавоб (одӣ, таҳлилӣ, эҷодӣ) карда тавонад.

Намуна: Адабиёти бадеӣ

Салоҳият: Қобилияти бо мисолҳо тақвият додани ақидаи худ, таҳлил кардани образҳои бадеӣ ва шарҳ додани муносибати худ ба асари бадеӣ.

Нишондиҳандаҳои салоҳиятнокӣ:

► доир ба мазмуни матнҳои ношинос саволу ҷавоб (одӣ, таҳлилӣ, эҷодӣ) карда тавонад;

► мазмуни матн (асарҳои бачагонаи хурд)-ро муфассал ва интихобӣ нақл карда тавонад;

► ба гуфтор ва рафтори симоҳои матн баҳо дода тавонад;

► доир ба мазмуни матн хулоса бароварда тавонад;

► мазмуни матнҳои гуногунро таҳлил, муқоиса ва арзёбӣ кунад;

► мазмуни матнҳои содаро бо ҳаёт алоқаманд карда тавонад.

Намунаҳо: Ташаккули тасаввуроти одитарини математикӣ

Салоҳият: Кӯдак шаклҳои геометриво номбар карда тавонад

Нишондиҳандаҳои салоҳиятнокӣ:

► Шаклҳои геометриво шиносад;

► Шаклҳои геометриво фарқ карда тавонад;

► Тарафҳои шаклҳои геометриво номбар карда тавонад;

► Шаклҳои геометриво муқоиса карда тавонад

► Шаклҳои геометрии ҳамворӣ ва фазоиро фарқ карда тавонад.

Муносибати босалоҳиятро дар таҳияи барномаи таълим чунин шарҳ додан мумкин аст:

► Барномаи таълим дар муносибати босалоҳият ба таълим ба таври спиралӣ тарҳрезӣ карда мешавад. Ташаккули салоҳият аз нуқтаи оғоз (сифр) банақша гирифта шуда, давра ба давра ташаккул дода мешавад. Дар раванди ташаккули салоҳиятҳо мазмун, мундариҷа ва стратегияҳои таълимии мураккабтар гардонда мешаванд. Моҳияти асосии ин усули тарҳрезии барномаи таълим дар он аст, ки ба кудак имконияти зиёди машқ кардан фароҳам оварда мешавад.

Барнома бояд чунин хусусиятҳоро доро бошад:

► Барномаи таълим бояд ташаккули салоҳиятҳоро инъикос кунад (ҳам салоҳиятҳои фаннӣ ва ҳам салоҳиятҳои асосӣ).

► Барои ташаккули салоҳиятҳо мавзӯ ва мундариҷаи мувофиқро тавсия диҳад.

► Барои ташаккули салоҳиятҳо (машқ ва ҳосил кардани таҷриба) вақти кофӣ ҷудо бошад.

► Машғулиятҳои мушаххасро (дарсҳои лоиҳавӣ) барои дар амал санҷидан ва истифода бурдани салоҳиятҳо фаро гирад.

► Воситаҳои арзёбиро барои марҳалаи муайяни таълим инъикос кунад.

Хулоса. Муносибати босалоҳият дар таълим ҳосил кардани таҷрибаро дар иҷрои амалҳои маърифатӣ (таълим), ташаккул додани муносибатҳои иҷтимоӣ (тарбия) ва дар амал татбиқ кардани донишҳои заминавӣ (фан) дар назар дорад. Салоҳият – натиҷаи таълиму тарбия, ки дар шакли таҷриба баён карда мешавад.

Қобили зикр аст, ки дар таҳияи мақолаи мазкур бештар ба дастури методии Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А. ва дигарон. Методика дар низоми таълими салоҳиятнокӣ таъя гардидаст.

АДАБИЁТ:

1. Лутфуллоев М. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ. - Душанбе, 2007.
2. Зиёев М.Н., Олимова Ф.К., Эрматова У.С., Алиев А.Б., Зоолишоева Б.Ф., Ниёзов Ф. М., Ташкили ҷараён таълим дар синфҳои ибтидоӣ. Дастури таълим барои курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ. Душанбе: 2009.
3. Ниёзов Ф., Олимова Ф., Зиёев М. Маърифати таълим: ҷустуҷӯ ва бозёфт. Дастури барои худомӯзии омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2012. - 78с.
4. Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. Низоми таълими салоҳиятнокӣ. Дастури барои омӯзгор. Душанбе–2016.

5. Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. Методика дар низоми таълими салоҳиятноки. Дастур барои омӯзгор. Душанбе–2016.

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР ТАЪЛИМИ СИНФҲОИ ИБТИДОӢ

Азизова Мастонгул¹

Дар мақола оид ба ташаккули муносибати босалоҳият дар таълими хонандагони синфҳои ибтидоӣ суҳан меравад. Муносибати босалоҳият ба таълим роҳи ягонаи ташаккули хонандагон доништа мешавад ва бо ворид шудани муносибатҳои нав дар натиҷаҳои таълим ҳамгироии истифодаи донишҳои хонанда дар ҳаёт мусоидат мекунад инчунин ба баланд шудани сифати таълим оварда мерасонад.

Калидвожаҳо: муносибат, босалоҳият, барнома, стандарт, салоҳият.

Азизова Мастонгул

КОМПЕТЕНТНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В статье говорится о формировании компетентного подхода учащихся начальных классов. Компетентность – интегральное качество личности ребенка, позволяющее ему, с одной стороны, осознавать свою уникальность и быть способным к самопознанию и самоизменению, а с другой – проявлять себя частью коллектива, общества, уметь выстраивать отношения и учитывать интересы других людей, брать на себя ответственность и действовать на основе общечеловеческих и национальных ценностей. Ключевые слова: отношение, компетентный, программа, стандарт, компетентность.

Azizova Mastongul

THE COMPETENT APPROACH IN TRAINING OF INITIAL CLASSES

In article it is told about formation of the competent approach of Pupils of initial classes. Competence – integrated quality of the person of the child, allowing it, on the one hand, to realise the uniqueness and to be capable to self-knowledge and self-change, and with another – to prove a part of collective, a society, to be able to build relations and to consider interests of other people, to incur responsibility and to operate on the basis of universal and national values.

Keywords: the relation, competent, the program, the standard, competence.

Ҷаҳонишавӣ ва ворид гардидан ба системаи ягонаи таҳсилот моро водор менамояд, ки сари ин масъала андеша ронем ва гузариш ба муносибати ба салоҳият дар таълим низ яке аз сабабҳои асосии тағйирот дар муносибати таълим (мундариҷа ва раванди таълим) талабот ва нақшаҳои Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 мебошад. Тибқи он “Низоми нави маориф, ки мутобиқи тамоюлотҳои ҷаҳони муосир на ба дониш, балки ба салоҳиятноки

асос ёфтааст, бояд ба хонандагон имконияти азхуд намудани салоҳияту малакаҳои асосии иҷтимоиро, ба монанди қабули масъулиятнокии қарорҳо ва банақшагирии пешравӣ дар касб, илмомӯзӣ дар давоми тамоми ҳаёт, тайёрии касбии дар бозори меҳнат талаботдошта, донишу малакаи барои худтакмилдиҳӣ зарур, малакаи тарзи ҳаёти солим, арзишҳои ҷомеаи шаҳравандӣ, таъмин намояд.”

Стратегияи миллии рушди маориф самтҳои тағйироти муносибат ба таълимро мушаххас карда, гузаришро аз шакли таълими кунунӣ (ба дониш асосёфта) ба шакли таълими босалоҳият ба нақша мегирад. Қарори мазкур дар асоси таҳқиқоту мушоҳидаҳои назарявӣ амалӣ қабул шудааст.

¹Азизова Мастонгул – старший специалист республиканского методического центра при Министерстве образования и науки Республики Таджикистан

Зарурати ислоҳоти соҳа бо назардошти талаботи муносибати босалоҳият ба таълим аз омилҳои дохилӣ ва берунии таҳсилот вобастагӣ дорад, ки чунин асос ёфтааст:

–муносибати босалоҳият ба таълим тамоили муҳим дар фазои ягонаи таҳсилот ба шумор рафта, барои аз байн бурдани муҳолифати байни талаботи барнома бо эҳтиёҷоти ҷомеа, талаботи шахсро дар натиҷаи омӯзиш қонеъ мегардонад. Талаботи нав барои баланд бардоштани сифати таҳсилот дар сатҳи стандартҳои байналмилалӣ таҳия ва татбиқи муносибати босалоҳият ба таълимро ба вучуд меорад, ки онро дар сатҳи ҷумҳурӣ бояд татбиқ намуд;

–ворид намудани муносибат босалоҳият ба таълими дар ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқӣ соҳа дар “Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020”, “Стандарти давлатии таҳсилот” ва “Стандарти фаннии зинаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи умумӣ (соли 2016)” дарҷ шудаанд. Вобаста ба ин аз зинаи таҳсилоти ибтидоӣ сар карда муносибати таълими босалоҳият давра ба давра татбиқ карда мешавад;

–заминаи асосӣ, ки дар синни хурди мактабӣ гузошта мешавад, дар зинаҳои минбаъда ташаккул меёбад. Аз ин рӯ бе гузоштани асос дар синфҳои ибтидоӣ малакаи мустақилона ба даст овардани донишро ташаккул додан, ғайриимкон аст. “Муқаррар (аниқ) шудааст, ки ҳонанда зиёда аз 80%-и натиҷаҳои дониши ба даст овардашро дар зинаи таҳсилоти ибтидоӣ ба хотир мегирад ва дар тӯли ҳаёт истифода мебарад”;

–муносибати босалоҳият ба таълим дар фаҳмиши умумӣҳамчун сифати олии дараҷаи таҳассуси мутахассис фаҳмида мешавад. Вале ташаккули мақсадноки салоҳият муддати тӯлониро талаб мекунад ва ин маънои онро дорад, ки аз давраи хурди мактабӣ онро оғоз намудан лозим аст. Дар бораи зарурати ворид намудани таълими босалоҳият дар зинаи ибтидоии таълим Хуторской А.В. (яке аз муҳаққиқони таълими босалоҳият) чунин баён намудааст: “... мо мафҳуми салоҳиятҳои таълимиро ҳамчун як тартиб ворид менамоем, на ба хотири он ки яку яқбора дар синфи ёздаҳум ин салоҳиятҳо ба даст оварда шаванд, балки имконияти пай дар пай рушд додан ва ё ҳадди имкон самти ҷараёни таълим ба салоҳиятнокӣ оварда расонад”;

–яке аз махсусияти муносибати босалоҳият ба таълими дар он зоҳир меёбад, ки он ҳамчун маҷмӯи ягонаи истифодаи дониш, малака ва маҳоратҳост. Дар муносибати босалоҳият раванди таълим хусусияти таҳқиқотӣ ва ба амалия нигаронидашударо гирифта, ба объекти омӯзиш мубаддал мегардад. Вобаста ба ин муносибати босалоҳият ин муносибатест, ки ба татбиқи хусусияти амалии таълим равона гардида, раванди таълим ба натиҷаи амалӣ нигаронида мешавад. Аз ҳамин сабаб, дар назарияи омӯзиш ва тарбия мафҳуми “салоҳиятнокӣ” ба вучуд омад, ки қобилияти равона кардани дониш, малака, маҳорат, тарзи рафтор дар шароиту вазъиятҳои мушаххас ва махсуси фаъолиятро мефаҳмонад.

Ба мафҳумҳои “салоҳият” ва “босалоҳият” аз назари нозуқҳои филологӣ назар андозем, пас ду нуктаи назари муҳолифро оид ба ин мафҳумҳо баръало мушоҳида кардан мумкин аст.

Дар ин самт ақидаи олимони гуногун чунин аст, ки дар таълими анъанавӣ диққати асосӣ ба инкишофи хотир равона мешавад, на ба инкишофи тафаккур. Он ба ташаккули қобилиятҳои эҷодӣ, мустақилӣ, фаъолият хонандагон таъсири кам дорад. Илова бар ин миқдори ахбору маълумоти пешниҳодшаванда нисбат ба қобилият ва равандҳои азхудкунии он зиёд мебошад.

Аз нигоҳи дигар, бо назардошти пешрафти илм ба назария ва принципҳои дидактикии таълим низ тағйироти зиёде ворид шуда истодааст, ки онро ба назар гирифтани зарур аст. Дар ин маврид ақидаи мавҷуд аст, ки ташаккули салоҳиятҳо дар алоқамандӣ бо таълими анъанавӣ ба роҳ мондан зарур аст. Айни ҳол муҳаққиқони таълими салоҳиятнокӣ бар он назаранд, ки роҳи ягонаи ташаккули салоҳиятҳо тавассути гузориши проблема барои хонанда дар доираи мазмуни таълим вобаста ба ҳалли он дар вазъиятҳои гуногуни таълимию ҳаётӣ ба вучуд меояд. Яке аз методҳои маъмули он “таҳлили вазъиятҳои мушаххаси таълимӣ” ном дорад, ки он дар амалия ба принципи дидактикии таълим - алоқамандии назария бо амалия хеле наздикӣ дорад. Аммо дар таълими салоҳиятнокӣ доираи фаъолияти ин принцип тағйир меёбад, ки онро Хуторской А.В. чунин дарҷ намудааст: “Муносибати таълим: аввал назария, сипас истифодаи он дар таҷриба роҳи ягонаи дуруст ба шумор намеравад. Принципи алоқамандии назария бо амалия роҳи алтернативиро дорад, яъне назария бо амалия алоқаманд намешавад, балки дар натиҷаи фаъолияти амалии хонандагон аз дарку татбиқи онҳо бармеояд”. Дар ҳолати муайян намудани мувозинати байни таълими анъанавӣ ва таълими салоҳиятнокӣ, бо назардошти

хусусиятҳои равонии хонандагон, бо мақсади ноил шудан ба натиҷаи зарурӣ ва ташаккули салоҳиятҳо оид ба ҳалли масъалаҳои назариявӣ ва амалии таълим зарур аст. Шумо метавонед дар омӯзиши маводи таълим ду самтро истифода баред:

а) ба таври анъанавӣ: аз назария ба амалия (ба шарте ки мароми хонандагонро дар раванди омӯзиши маводи назариявӣ таъмин карда тавонем);

б) ба воситаи муносибати салоҳиятнокӣ: аз амалия ба назария (ҳамчун усули беҳтарин барои ба роҳ мондани раванди ташаккули салоҳиятҳо).

Ин вариантҳо бояд дар раванди таълим ҷойи худро дошта бошанд ва интихоби онҳо ба омилҳои зерин вобастаанд:

– ба эътибор гирифтани имкониятҳои синнусоли хонандагон;

– ба эътибор гирифтани хусусияти маводи омӯзиш;

– ба эътибор гирифтани сатҳи рушди фаъолияти умумитаълимии хонандагон.

Як масъалаи муҳимме, ки зарурати ворид намудани тағйиротро тақозо менамояд, ин ба сохтори масъала ва таҳлилҳои амиқи илмию методӣ ҳамачониба назар кардан аст. Зеро бо ворид шудани муносибатҳои нав дар натиҷаҳои таълим ҳамгирии истифодаи донишҳои хонанда дар ҳаёт мусоидат мекунад ва ба баланд бурдани сифати таълим оварда мерасонад.

Масъалаи салоҳиятҳои таълимӣ бошад, ин ҳадафҳои дурнамои таҳсил буда, ҳамчун маҳаки асосии меъёри сифати таълим ва стандартҳои он хизмат мекунад. Ба ақидаи В. Байденко муносибати салоҳиятнокӣ имкониятҳои зеринро ба вуҷуд меорад:

– баёни донишҳо бо истифода ва тарзи омӯختани он ҳангоми гузариш ба таҳсилоти касбӣ;

– гузариш аз талаботи байнифанӣ ва ҳамгирии ба натиҷаҳои раванди таълим;

– пайвастании мақсадҳои таълим бо истифода аз вазъиятҳои гуногун дар ҷаҳони зудтағйирёбандаи бозори меҳнат;

– равона кардани фаъолияти инсон ба вазъиятҳои гуногуни беохири касбӣ ва ҳаётӣ.

– Фалсафаи муносибати таълими салоҳиятнокӣ хусусияти татбиқи онро муайян мекунад. Вобаста ба ин амалисозии он байни омӯзгор ва хонанда муносибати баланди маданияти ҳамкориро талаб менамояд.

Мафҳумҳои “салоҳият” ва “босалоҳият”-ро мутахассисон барои ифодаи мафҳумҳои “компетенция” ва “компетентность”, ки аз забони латинӣ (competens, competentis) ба забони русӣ иқтибос шудаанд, истифода мекунанд. Бештари таҳлили адабиёт маҳз ба ҳамин иқтибосҳо ва аз назари илмию методӣ таснифи онҳоро дар бар мегиранд.

Мафҳуми салоҳият дар Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ – лоиқ будан, сазовор будан; шоистагӣ, сазоворӣ тафсир дода шудааст.

Чун дар ин фасл ва фаслҳои минбаъдаи маводи мазкур мафҳумҳои “салоҳият” ва “босалоҳият” ба мақсади ифодаи истилоҳи соҳаи маориф истифода мешавад, ки ҳоло танҳо маъно ва тафсири ба ҳамин соҳа дахлдори ин мафҳумҳоро баррасӣ мекунем.

Аз ин рӯ, тафсири мафҳумҳои мазкурро аз якҷанд сарчашмаҳои илмӣ барои баррасӣ пешниҳод ва ҳулосаи зарурӣ барорем.

Дар Лугати истилоҳоти Ҳазинаи аврупоии таҳсилот мафҳуми салоҳият (компетенсия) чунин шарҳ дода шудааст:

► Қобилияти ягон кор (амал)-ро хуб ва самаранок иҷро кардан.

► Ба талаботи вазифавӣ (касбӣ) мутобиқбудан.

► Қобилияти иҷроивазифаҳои махсусимеҳнатӣ.

Дар стандарти фаннии зинаи таҳсилоти ибтидоӣ мафҳуми “салоҳият” чунин шарҳ дода шудааст:

Салоҳият–маҷмӯи дониш, малака ва маҳоратҳои ба ҳам пайванде, ки ба мақсади ҳалли масъалаҳои мушаххаси ҳаётӣ (ичтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ), маърифатӣ ва касбӣ раво накарда мешаванд.

Дар баъзе адабиёти илмӣ мафҳумҳои салоҳият, қобилият, малака ва маҳорат муштарак истифода мешаванд.

Дар асоси тафсири боло ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки шахси босалоҳият амалеро хуб, қобилиятнок ва боэътимодона иҷро карда метавонад.

Дар таълими босалоҳият диққати асосӣ ба ташаккули малакаҳои амалӣ (ҳаётӣ, воқеӣ, функционалӣ) равона мешавад. Таълими босалоҳият ба саволҳои: “Хонанда чӣ кор карда метавонад?” “Хонанда кадом амалҳоро иҷро карда метавонад?” ҷавоб медиҳад. Доништан ё дониш дар таълими босалоҳият ҷузъи таркибии малака ҳисоб шуда, барои санҷидан, бо намуна муқоиса кардан ва ислоҳи ғалатҳо истифода бурда мешавад.

Бояд кайд кард, ки “салоҳият”-ро таълим намедиҳанд, салоҳият дар натиҷаи азхуд кардани дониш, малака ва маҳоратҳо ташаккул меёбад”. Босалоҳиятӣ натиҷаи амалии дониш, малака ва маҳорат аст. Барои мисол, чадвали муқоисавии натиҷаҳои таълим аз ҷанни забони модарӣ меорем.

Дар таълими анъанавӣ	Дар таълими босалоҳият
<p>Хонанда таърифи исм, сифат, феъл ва ғайраро медонад.</p> <p>Хонанда аз матн (ҷумла) калимаҳои ифодакунандаи исм, сифат, феъл ва ғайраро муайян карда метавонад.</p> <p>Хонанда калимаҳоро аз рӯи хусусияташон (ҳиссаи нутқ) ба гурӯҳҳо ҷудо карда метавонад.</p> <p>Бо исмҳо ҷумла сохта метавонад.</p> <p>Исми хос аз ҷинсро фарқ мекунад.</p> <p>Сифатро аз феъл фарқ мекунад.</p> <p>Ҷумлаи содара аз ҷумлаи мураккаб фарқ мекунад.</p>	<p>Андеша (ақида)-ҳои худ ва дигаронро барои ифодаи мақсадҳои гуногун тавассути матнҳои ҳаҷман калони сохторашон гуногун менависад.</p>
<p>Матнро равану бурро ва бо овози баланд меҳонад.</p> <p>Шеърро бурро ва ифоданок меҳонад.</p> <p>Мазмуни матни хондашро нақл мекунад.</p> <p>Дар як дақиқа ... калима меҳонад.</p> <p>Ба саволҳои матн ҷавоб гуфта метавонад.</p>	<p>Унсурҳои гуногуни матнро мешиносад ва истифода карда метавонад.</p> <p>Навъҳои гуногуни хонишро истифода бурда, матнҳои ношиносро меҳонад.</p> <p>Барои дарки мазмуни матнҳои гуногуни ношинос усулҳои баланди фикррониро истифода мебарад.</p> <p>Матнҳои гуногунро аз сарчашмаҳо меҳонад ва нақли хаттӣ менависад.</p>
<p>Дар бораи фасли баҳор нақл мекунад.</p> <p>Доир ба мавзӯҳои модар, Наврӯз ва ғайра нақл мекунад.</p> <p>Аз рӯи расм ҳикоя мекунад.</p> <p>Дар мавзӯи ... муколама тартиб медиҳад.</p>	<p>Қоидаҳои мушаххаси шунданро дар вазъиятҳои гуногун риоя карда, дигаронро ба риояи ин қоидаҳо даъват менамояд.</p> <p>Мазмун ва мақсади асосии навъҳои маъмули нутқи шифоҳӣ ба синну сол мувофиқро муайян, таҳлил ва арзбӣ мекунад.</p> <p>Имконияти шунданро гуфтанро дар шаклҳои гуногуни нутқи шифоҳӣ баробар истифода мебарад.</p> <p>Саволҳои гуногун медиҳад.</p> <p>Фикру мулоҳизаҳои мураккабтарро бо мақсадҳои зиёд дар шаклҳои гуногуни нутқи шифоҳӣ (ҳаҷман калонтар) баён мекунад.</p>

Чуноне аз чадвал бармеояд, унсурҳои таълими босалоҳият, махсусан зинаи дониш (донистан) дар таълими кунунӣ (ба дониш асосёфта) вучуд доранд. Фарқ дар он аст, ки дар таълими босалоҳият дониш, малака ва маҳорат тавъам нишон дода мешаванд. Яъне, дар шакли ниҳой ва амалии дониш, малака ва маҳорат (салоҳиятҳо) таҷассум меёбанд. Ҳарчанд дар таълими анъанавӣ ба дониш асосёфта, тартиби мантиқӣ, пайдарҳамии мавзӯҳо дуруст пешниҳод шуда бошанд ҳам, раванд ва натиҷаҳои таълим ба қисмҳои хурд ва дар доираи вақт маҳдуд инъикос меёбанд. Дар таълими босалоҳият қолаби ниҳой (натиҷаи ниҳой) дар шакли том нишон дода мешавад, ки он ҳам ҷиҳати амалии дониш, малака ва маҳорат аст.

Принсипҳои муносибати босалоҳият дар таълим

Дар таълими босалоҳият муносибатҳо ва раванди таълим хусусиятҳои ба худ хос доранд. Хусусиятҳои мазкур муносибати хонандаро ба таълим, нақши омӯзгорро дар раванди таълим, муносибати омӯзгору хонандагон, хонандагону маводи таълим ва муносибати байни ҳамдигарии хонандагонро муайян мекунад. Донистан ва дар амал татбиқ кардани ин хусусиятҳо ба омӯзгор имконият медиҳанд, ки сатҳи азхудкунии малака ва салоҳиятҳоро баланд бардошта, ҳамзамон барои ташаккули шахси масъулиятнок, ботарбия ва маърифатнок замина гузорад.

Дар адабиёти методии таълими босалоҳият асосан даҳ хусусияти асосии ин раванд муайян шудаанд:

► **Масъулият** – дар таълими босалоҳият хонандагон барои таълим гирифтани рафтор ва сахми худ дар раванди таълиму тарбия масъулият доранд. Онҳо худро ҳамчун шахси арзанда ва аъзои коллективи синф хис мекунанд.

► **Имкониятҳо** – хонандагон имконият доранд, ки мақсаднок ва ба таври мушаххас хонанд, нависанд, ҳисоб кунанд ва фаъолиятҳои дигари таълимиро иҷро намоянд. Онҳо китобхоро бо ҳамсинфон, падару модар, аҳли ҷомеа меҳонанд. Онҳо ба ғайр аз китобҳои дарсӣ аз дигар сарчашмаҳои дониш ва маълумот низ истифода мебаранд.

► **Машғулият** – хонандагон барои омӯختани ҳавасманданд ва дар фаъолиятҳои таълимӣ фаъолона иштирок мекунанд. Баъзан ба хонандагон имконият дода мешавад, ки барои таҳияи кори лоиҳавӣ машғул шаванд.

► **Муаррифӣ (намоиш додан)** – омӯзгорон малака ва стратегияҳоро ҳамчун намунаи натиҷаи беҳтарин намоиш медиҳанд ва хонандагон бодикқат онро мушоҳида карда, варианти дурусти онро интихоб мекунанд.

► **Таваккал кардан** – хонандагон барои таҳқиқи мавзӯ, пешниҳоди ақида (фарзияҳо) ва таваккал кардан ҳавасманд гардонидани мешаванд.

► **Дастурдихӣ (супоришдихӣ, таълимдихӣ)** – омӯзгорон ба воситаи дарсҳои намунавӣ тартиб, малака ва стратегияҳоро ба хонандагон нишон медиҳанд.

► **Аксуламал** – хонандагон муносибати шахсии худро нисбат ба ҳикояи пешгӯӣ мекунанд, савол медиҳанд ва сатҳи фаҳмиши матнро тавассути варақаҳои таҳлилий баланд гардонидани, дар муҳокима ва таҳлили умумии мазмуни матнҳо иштирок мекунанд. Ҳангоми навиштан дастхаташонро ба ҳамгурӯҳон барои тавсияи пешниҳод мекунанд ва натиҷаи корашонро ба аҳли синф муаррифӣ менамоянд.

► **Интихоб** – хонандагон одатан дар доираи меъёрҳои, ки аз тарафи омӯзгорон муайян шудааст, барои омӯзиши имконияти интихоби мавод (китобҳо)-ро доранд. Вақте ки ба хонандагон имконияти интихоб дода мешавад, ҳаваси онҳо ба омӯзиши ва иҷрои фаъолиятҳои дигари таълим зиёд мегардад. Онҳо таҷрибаи маърифатии бадастовардашонро кадр мекунанд.

► **Вақт** – ба хонандагон барои иҷрои вазифаҳои таълимӣ вақти зиёд зарур аст. Агар раванди таълим ба фосилаҳои кӯтоҳ чудо карда шавад, натиҷаҳои таълим хуб намегарданд. Барои хубтар ва самаранок гардонидани раванди азхудкунии малақаҳо ду то се соати таълимӣ пайиҳам дар як рӯз тавсия мешавад. Дар раванди азхудкунии малақаҳо танҳо вазифаҳои таълимӣ ва дастурдихӣ метавонанд истифода шаванд.

► **Арзёбӣ** – омӯзгорону хонандагон якҷоя меъёрҳои нишондиҳандаҳои арзёбиро таҳия мекунанд. Ин имконият медиҳад, ки хонандагон кори худро назорат баранд ва дар раванди арзёбӣ бевосита иштирок кунанд.

Дар муносибати салоҳиятноки дар таълим се навъи маъмули арзёбӣ истифода мешавад: арзёбии ташхисӣ, арзёбии ташаккулдиҳанда ва арзёбии ҷамъбасти. Ин навъҳои арзёбӣ аз рӯи мақсади истифодашон аз ҳам дигар фарқ мекунанд.

Арзёбии ташхисӣ пеш аз оғози марҳалаи таълим (оғози соли таҳсил, оғози боби таълим) ба мақсади *муайян кардани дониш, малака ва таҷрибаи хонандагон* ва *банақшагирии раванди таълим бо назардошти сатҳи инкишофи хонандагон* истифода мешавад. Барои гузарондани арзёбии ташхисӣ метод ва воситаҳои гуногуни баҳодихиро истифода бурда метавонед. Аз ҷумла, тестҳо, саволномаҳо, мувофиқи вақт хондан, ба саволҳо ҷавоб гардонданро дар бар мегирад.

Омӯзгорон метавонанд ҳама гуна воситаи арзёбиро истифода баранд, аммо арзёбӣ танҳо аз рӯи мақсади истифодаи натиҷаҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд!

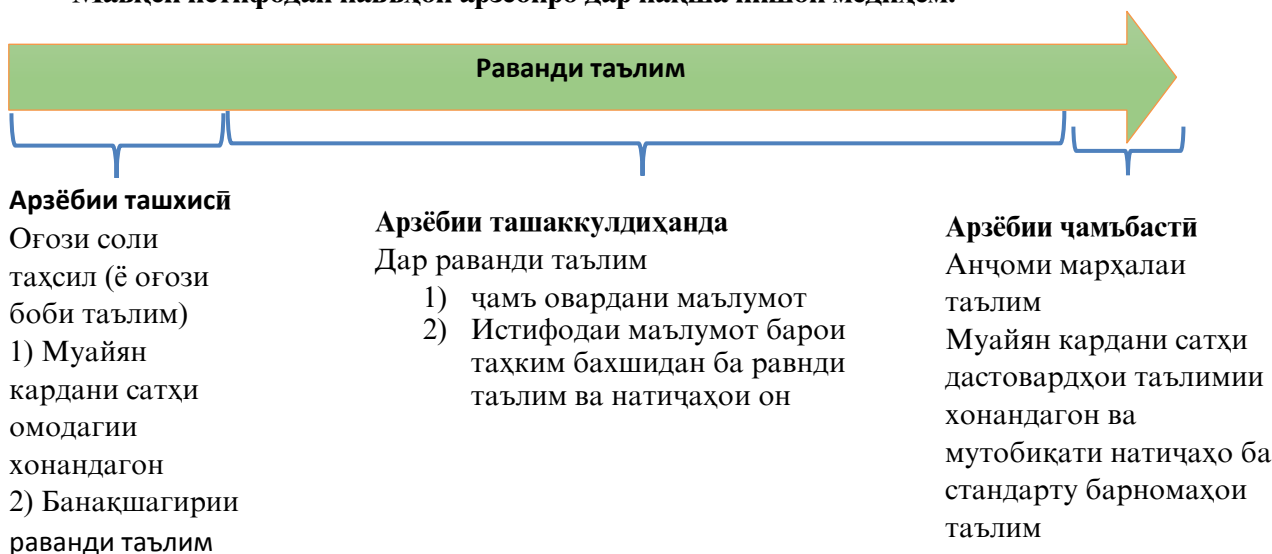
Арзёбии ташаккулдиҳанда дар раванди таълим ба мақсади *ҷамъ овардани маълумот оид ба сатҳи азхудкунии хонандагон* ва *истифодаи маълумоти мазкур барои беҳтар намудани натиҷаҳои таълими хонандагон инчунин мутобик сохтани раванди таълим (банақшагирии, усулҳои таълим)* гузаронда мешавад. Барои гузаронидани арзёбии ташаккулдиҳанда воситаҳои мушоҳида, робитаи мутақобила, ба худ баҳо додан, ба ҳамдигар баҳо додан ва дигар воситаҳои маъмул истифода мешаванд.

Мувофиқи назарияи Вигосткий, таълим дар ҳолате самаранок мегардад, ки агар он дар асоси рушди аслии хонанда ба нақша гирифта шавад. (Минтақаи актуалӣ ва наздиктарини рушд.)

Арзёбии ҷамъбасти, чуноне ки аз номаш маълум аст, дар анҷоми марҳилаи муайяни таълим (соли таҳсил, хатми боби таълим) ба мақсади *муайян кардани сатҳи дастовардҳои таълими хонандагон* ва *муқоисаи натиҷаҳои мазкур бо натиҷаҳои дар стандарт ва барномаи таълим муқаррашуда* гузаронда мешавад. Арзёбии ҷамъбасти, тавассути як ё якчанд

воситаҳо, инчунин дастовардҳои хонандагон дар раванди таълим (портфолиои хонандагон) ба роҳ монда мешавад.

Мавқеи истифодаи навъҳои арзёбиро дар нақша нишон медиҳем.

Чадвали арзёбии салоҳият

2.3.1 Қоидаҳои маъмули хонандаро медонад ва риоя мекунад.

Нишондиҳандаҳои салоҳиятнокӣ:

Ному насаби Хонанда	Нишондиҳандаҳои салоҳиятнокӣ							
	ба синтамаҳо ҷудо карда мехонад;	калимаҳои имлошон мураккаби ба синфи дуюм мувофиқро хондаметавонад;	матнҳои навъ ва жанри гуногун (назмию насрию ба синну сол мувофиқ; матнҳои хикоятӣ, тасвирӣ)-ро	бурро (талафузи калимаҳо тибқи қоидаҳои имло) мехонад;	ба оҳанги аломатҳои китобат риоя карда мехонад;	хангоми хондан ғалатҳои содиркардашро мустақилона ислоҳ мекунад.	равон (бо суръати муътадил 40-50 калима дар як дақиқа) мехонад;	ҷамъбаст
А.А.	●	●	●			●		
А.Б	○			●	○	●	○	
Б.Б								

АДАБИЁТ:

1. Зиёев М.Н., Олимова Ф.К., Эрматова У.С., Алиев А.Б., Зоолишоева Б.Ф., Ниёзов Ф. М., Ташкили ҷараён таълим дар синфҳои ибтидоӣ. Дастури таълим барои курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ. Душанбе: 2009.
2. Ниёзов Ф., Олимова Ф., Зиёев М. Маърифати таълим: ҷустуҷӯ ва бозёфт. Дастур барои худомӯзии омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2012. - 78с.
3. Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. Низоми таълими салоҳиятнокӣ. Дастур барои омӯзгор. Душанбе–2016.
4. Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. Методика дар низоми таълими салоҳиятнокӣ. Дастур барои омӯзгор. Душанбе – 2016.

САЛОҲИЯТҲОИ КАСБИИ ОМУЌЗГОРОНИ МУАССИСАҲОИ ТОМАКТАБӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР

Мирхонова Н.М.¹

ходими пешбари илмӣ

Муносибати бо салорхият дар таълим чунин равияест, ки таваҷҷухро ба натиҷаи таҳсилот равона месозад. Муҳим он аст, ки ба ҳайси натиҷа на ҳаҷми арзёбии донишҳо, балки қобилияти малакаи кӯдак дар вазъияти ҳасос дар назар аст. Низоми муносибатҳои босалоҳияти кӯдакони синни томактабӣ калидӣ мебошад. Дар синну соли томактабӣ дастовардҳои равонию физиологӣ, фардӣ, мустақилияти касбӣ, мустақилияти кӯдак дар рафтор, ҳалли масъалаҳои оддитарини маишӣ, ташкили фаъолияти гуногун, масалан-бозӣ, эҷодкорӣ, маърифатӣ, таълим ва меҳнат, муносибат бо калонсолон ва ҳамсолон аз ташаккули салоҳиятнокии калидӣ дарак медиҳад.

Калидвожаҳо: *салоҳият, муносибати босалоҳият, маҳорат, таҷриба, касбӣ, дониш, қисмат, принсипҳо.*

Мирханова Н. М.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА ДОУ

В статье говорится о том, что современное общество требует от профессионального педагога как человека, хорошо понимающего общие тенденции развития образовательного процесса, своего места в нем и обладающего особым видением человека в процессе развития, понимающего направленность и результативность психологических действий и воздействий; превращающего любую учебную ситуацию в пространство для развития ребенка и способного к проектированию развивающей педагогической среды и самого себя.

Ключевые слова: *компетенция, компетентный подход, умение, опыт, профессиональность, знание, компонент, принципы.*

Mirkhanova N.M.

PROFESSIONAL COMPETENCE OF MODERN TEACHER DOW

In article it is said that the modern society demands from the professional teacher as the person well understanding the general tendencies of development of educational process, the place in it and the person possessing special vision in the development, understanding an orientation and productivity of psychological actions and influences; transforming any educational situation in space for development of the child and capable to designing of the developing pedagogical environment and itself.

Keywords: *the competence, the competent approach, ability, experience, the professional, knowledge, a component, principles.*

Таҳсилоти томактабӣ зинаи нахустини низоми таҳсилоти пайдарпаи инсонро ташкил медиҳад. Дар робита бо ин таҳсилоти кӯдакони синни томактабӣ бояд мутобиқи идеологияи умумии навсозӣ дар Тоҷикистон сурат бигирад. «Муносибати салоҳиятноки» хеле фаъолна дар низоми таҳсилоти кишвар ворид шуда истодааст. Муносибати босалоҳият чунин равияест, ки таваҷҷухро ба натиҷаи таҳсилот равона месозад. Муҳим он аст, ки ба ҳайси натиҷа на ҳаҷми арзёбии донишҳо, балки қобилияти малакаи кӯдак дар вазъияти ҳасос дар назар аст.

Ҷомеаи муосир ба хатмқунандагони муассисаҳои таълимии томактабӣ талабот гузошта, аз онҳо на танҳо дониш, маҳорату малакаҳои интизор аст, ки ин донишу малакаҳои дар оянда истифода бурда тавонанд. Дар давраи таҳсилоти томактабӣ имрӯз омузгорон бояд хатман аз технологияҳои босалоҳиятҳо асосёфта, ки ба кӯдак мутобиқшавӣ ба ҳолатҳои ҳаётро имрӯзаро меомӯзанд, истифода баранд. Низоми муносибатҳои босалоҳият бо кӯдакони синни томактабӣ калидӣ мебошад. Дар синну

¹Мирханова Н.М. -ведущий специалист отдела дошкольных учреждений и начального образования Института развития образования имени Абдурахмана Джами Академии образования Тоджикистана

соли томактабӣ дастовардҳои равонию физиологӣ, фардӣ, мустақилият касбӣ, мустақилияти кӯдак дар рафтор, ҳалли масъалаҳои оддитарини маишӣ, ташкили фаъолияти гуногун, масалан-бозӣ, эҷодкорӣ, маърифатӣ, таълим ва меҳнат, муносибат бо калонсолон ва ҳамсолон аз ташаккули салоҳиятнокии калидӣ дарак медиҳад ва ин гуна салоҳиятнокӣ хусусияти бисёрфункционалӣ дошта, азбар намудани онҳо ба кӯдакон имконияти ҳалли проблемаҳои гуногуни зиндагии ҳамаҷузро фароҳам меоварад.

Дар ин чода муҳимтарин он аст, ки омӯзгорон бояд омодагӣ дошта бошанд!

«Салоҳияти касбии омӯзгоронро дар бар мегирад;

-Маҷмӯи донишу, маҳорат, малакаҳои, ки самаранокии меҳнатро муайян мекунад;

-ҳаҷми иҷрои масъалаҳои самаранокии меҳнат;

-мувофиқати сифатҳои шахсии ва хусусияти онҳо.

-маҷмуи дониш ва сифатҳои касбии омӯзгорон.

-роҳҳои касбомӯзии омӯзгоро.

-тайёрии назаривӣ ва амалӣ ба меҳнат;

-қобилиятнокӣ ва амалиётҳои мураккаб;

-асосҳои донишҳо аз рӯи таҷрибаи шахсӣ-интеллектуалӣ ва фаъолияти иҷтимоӣ касбӣ вобаста шуда.

Салоҳиятҳои касбии омӯзгори муассисаҳои томактабӣ аз рӯи чунин нишондодҳо муайян карда мевашад:

-маҷмӯи хусусиятҳои умумибашарӣ ва касбие, ки дар чараёни педагогӣ, ки дар ҳолатҳои махсус дар муассисаҳои томактабӣ ба кор мераванд-Агар сода карда гӯем, қобилияти мутобиқ намудани дониш барои фаъолияти бомувоффақияти меҳнатиро низ дар назар дорад.

Соҳтори босалоҳияти касбӣ

-Қисми муқоисавии донишҳои касбиро дар соҳаи илмҳои равоншиносӣ, педагогӣ ва методологӣ дар бар мегирад.

-Қисми фаъолият - малакаи касбӣ ва маҳорат.

-Қисми касбии шахсӣ – арзишҳои касбии омӯзгор.

5-Талаботи рӯз ба босалоҳият будани омӯзгор

Омӯзгор бояд дар масъалаҳои ташкил ва таъмини фаъолиятҳои гуногун дар самтҳои зерин босалоҳият бошад:

-тарбиявӣ – таълимӣ;

-таълимӣ – методӣ;

-иҷтимоӣ – педагогӣ;

6-Фаъолияти тарбиявӣ – таълимӣ чунин меъёрҳои салоҳиятнокиро дар назар дорад;

• -амалӣ гардонидани тамоми чараёни педагогӣ;

• -таъмини муҳити рушдбанда;

• -ҳифзи ҳаёт ва соломатии кӯдакон;

меъёрҳои мазкур аз рӯи чунин нишондодҳо салоҳияти омӯзгорро мустаҳкам гардонидани метавонад.

-донистани мақсад, вазифа мундариҷа, принципҳо, шаклу усул ва воситаҳои таълиму тарбияи кӯдакон.

-маҳорати ташаккул додани дониш, маҳорату малакаҳои кӯдакон мувофиқи Барномаи тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ.

7- Фаъолияти методӣ-таълимӣ мураккаб чунин меъёрҳои салоҳиятнокиро дар назар дорад:

-банақшагирии корҳои таълимию-тарбиявӣ;

-тарҳрезии фаъолияти омӯзгорӣ дар асоси таҳқиқи натиҷаҳои бадастомада;

Маълумоти меъёрӣ аз рӯи чунин далелҳои салоҳиятнокӣ мустаҳкам гардонидани мешавад;

-донистани барномаи таълимӣ-тарбиявӣ ва тарзи рушди фаъолияти гуногуни кӯдакон.

-маҳорати тарҳрези кардан, ба нақша даровардан ва татбиқ намудани онҳо дар чараёни педагогӣ.

-доштани маҳорати истифода бурдани технологияи тадқиқотӣ, мониторинги педагогӣ, тарбия ва таълими кӯдакон .

8-Фаъолияти педагогӣ ва иҷтимоии мураббия аз рӯйи нишондодҳои зерин мустаҳкам гардонида мешавад:

- ёри машваратӣ– методӣ ба падару модарон;
- ташқил намудани шароити иҷтимоии кӯдакон;
- ҳимояи ҳуқуқи манфиатҳои кӯдакони синни томактабӣ;

Маълумоти меъёри бо чунин меъёрҳо мустаҳкам гардонида мешаванд;

-донистани ҳуҷҷатҳои асосӣ дар бораи ҳуқуқи кӯдак ва масъулияти калонсолон дар муносибат бо кӯдакон;

-доштани маҳорат дар қорҳои фаҳмондадеҳии педагогӣ бо волидон, мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ.

9-Роҳҳои асосии рушди салоҳиятнокии касбии омӯзгор.

- фаъолият дар иттиҳодияҳои методӣ, гурӯҳҳои эҷодӣ;
- фаъолияти таҳқиқотӣ – озмоишӣ;
- фаъолияти ибтикорӣ, аз худ намудани технологияи нави педагогӣ;
- шаклҳои гуногуни ёри педагогӣ;
- иштироки фаълоне дар озмунҳои педагогӣ;
- ҷамъбасти таҷрибаи шахсии педагогӣ;

Касби омӯзгорӣ - чӣ бояд қард?

- Аз худ қардани технология навин.

Маҳорати роҳ ёфтани дар ҷаҳони муосир

- Сифатҳои зеринро доштан:

- Фикронии универсалӣ
- Тезҳаракатӣ (моби́ли)
- Динамикӣ
- Худомузӣ

- Қофтан ва истифода бурдани донишҳои зарурӣ

Таъминоти муассисаҳои томактабӣ бо манбаъ ва сарчашмаҳо барои баланд бардоштани салоҳияти касбии омӯзгорон

Таъминоти моддӣ техникӣ	Захираҳои меҳнатӣ	Манбаъҳои хабарӣ
1.Таҷҳизонидани хонаи методӣ; 2. Бо адабиётҳои методӣ таъмин намудан. 3.Зиёд намудани базаи методӣ.	1.Таҳрири нақшаи бозомӯзии омӯзгорон. 2.Даъват намудани мутахассисони намоён барои касбомӯзӣ.	1.Ба интернет ва почтаи электрони баромадан. 2.Ташқил намудани сомонии муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ. 3.Ҷамкории муассисаҳои томактабӣ бо МТМУ. Марказҳои саломатӣ ва ғайра.

12. Принсипҳои касбии фаъолияти педагогӣ

Принсипҳои педагогӣ;

Принсипи фэйерверг! Худро бикӯшо! -Омӯзгорон ситораҳои мебошанд, ки наздику дур, қалон ва хурд, зебою беҳамто. Ҷар як ситораҷа роҳи парвози худро интиҳоб мекунад. Муҳимаш хоҳиши дурахшидан дошта бошанд.

Принсипи тарозу! Худро ёб! Интиҳоби ту -имкониятҳои туст!-Ҳақиқати ба ҳарф навишташуда вучуд надорад. Ҳақиқати асли аз баҳс пайдо мешавад. Муҳимаш дар дунё мустақил бояд буд. Тарозуи ақл рамзи ҷустуҷӯи доимӣ доштан, кӯшиши қор қарда баромадани нуқтаи назари худро дорад.

Принсипи рейтинг! Ғалаба кун! Бисанҷ! Ба нақша гир!

-Ҷар нафар барномаи рушд, мақсад ва вазифаҳои худро дорад. Ҷар қас роҳи ба мувоффақият расиданро дорад ва худро дар ҳолатҳои гуногуни ҳаёт нишон дода метавонад.

-Принсипи мувоффақият! Амал кун!- Медонам, меҳонам, метавонам, бояд тавонам;- Фароҳам овардани шароит барои мувоффақиятҳо. Муҳимаш – шаҳди ғалабаро

чашидан. Омӯзгор шавку рағбати кӯдак, қобилияти шахсӣ ва талабхояшро бояд ба ҳисоб гирад.

Манбаъҳои асосии субъективии муайян намудани комёбиҳои педагогӣ аз рӯйи чунин нишондодҳо ба ҳисоб гирифта мешаванд:

- Овозаҳо;
- Фикри маъмурият;
- Таҳқиқ ва афкори нозирон;
- Худро байни ҳамкорон, волидон муаррифӣ кардан;

Нишондодҳои фаъол будани омӯзгор, хоҳиши баромад кардан, худро нишон додан, иштирок доштан, роҳбарӣ кардан.

Манбаъҳои асосии муайян намудани муваффақияти омӯзгор:

- Натиҷаи бомаърифатӣ ва дониши кӯдакон дар шаклҳои гуногуни фаъолият;
- Шумораи кӯдаконе, ки дар синфҳои ибтидоӣ бомуваффақият таҳсил намудаанд;
- Чорабиниҳои педагогӣ, ки бомуваффақият гузаронида шудаанд;
- Ҷамбасти таҷрибаи пешқадами касбӣ;
- Нашри мавод дар матбуоти даврӣ, ВАО.

Танҳо фаъолияте, ки муваффақиятовар аст ва қаноатмандии баланд меоварад, барои шахсият омилӣ рушд шуда метавонад.

Пешниҳодҳо:

1.Ташкили курсҳои тақмили ихтисос оид ба баланд бадоштани сатҳу савияи салоҳиятнокии мураббӣёну омӯзгорони муассисаҳои томақтабӣ дар заминаи низоми «Муносибатҳои салоҳиятнокии таҳсилот».

2.Таъмини муассисаҳои томақтабии кишвар бо кадрҳои омӯзгорӣ, то онҳо рочеш ба масоили салоҳиятнокии технологӣ, иттилоотӣ ва иҷтимоию иртиботии кӯдакони синни томақтабӣ васеъ фаро гирифта шаванд, то ки дар оянда битавонанд, як низоми густурдаро барои рушди ояндаи кишварамон заминасозӣ намоянд.

АДАБИЁТ:

1. Лутфуллоев М. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ. -Душанбе, 2007.
2. Зиёев М.Н., Олимова Ф.К., Эрматова У.С., Алиев А.Б., Зоолишоева Б.Ф., Ниёзов Ф. М., Ташкили чараён таълим дар синфҳои ибтидоӣ. Дастури таълим барои курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ. Душанбе: 2009.
3. Ниёзов Ф., Олимова Ф., Зиёев М. Маърифати таълим: ҷустуҷӯ ва бозёфт. Дастур барои худомӯзии омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2012. - 78с.
4. Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. Низоми таълими салоҳиятнокии. Дастур барои омӯзгор. Душанбе–2016.

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ БА ТАЪЛИМ ВА БАНАҚШАГИРИИ ДАРС

Сафарова Моҳинав Гафуровна¹
муовини директор

Дар мақолаи зерин оид ба муносибати босалоҳият дар давраи омӯзишии томақтаби сухан меравад. Яке аз рӯкҳои асосие, ки татбиқи амалии муносибати босалоҳиятро таъмин менамояд, банақшагирии дарс аст. Банақшагирии нав аз тарзи анъанавӣ бо он фарқ мекунад, ки маҷмуи дарсҳо (силсиладарсҳо) ба нақша гирифта мешавад. Ҳадди ақал омӯзгор бояд аз шаш то даҳ дарсро якбора ба нақша гирад. Ин имконият медиҳад, ки омӯзгор марҳилаҳои гуногуни ташаккули салоҳиятҳо, тарзу усул ва воситаҳои мувофиқи арзёбиरो пешақӣ муайян намояд.

Калидвожаҳо: муносибат, босалоҳият, барнома, стангдарт, салоҳият.

¹Сафарова Моҳинав Гафуровна – Заместитель директора по младших классах в общеобразовательной учреждении № 49, р. Фирдавси г. Душанбе

Сафарова М

КОМПЕТЕНТНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ И ПЛАНИРОВАНИИ УРОКОВ

В статье говорится о формировании компетентного подхода учащихся начальных классов. Компетентность – интегральное качество личности ребенка, позволяющее ему, с одной стороны, осознавать свою уникальность и быть способным к самопознанию и самоизменению, а с другой – проявлять себя частью коллектива, общества, уметь выстраивать отношения и учитывать интересы других людей, брать на себя ответственность и действовать на основе общечеловеческих и национальных ценностей.

Ключевые слова: *отношение, компетентный, программа, стандарт, компетентность.*

Safarova M

THE COMPETENT APPROACH TO TRAINING IN PLANNING OF LESSONS

In article it is told about formation of the competent approach of Pupils of initial classes. Competence – integrated quality of the person of the child, allowing it, on the one hand, to realise the uniqueness and to be capable to self-knowledge and self-change, and with another – to prove a part of collective, a society, to be able to build relations and to consider interests of other people, to incur responsibility and to operate on the basis of universal and national values.

Keywords: *the relation, competent, the program, the standard, competence.*

Аз оғози соли таҳсили 2016-2017 татбиқи амалии яке аз нақшаҳои муҳим ва мураккаби Стратегияи миллии рушди маориф то соли 2020 ислоҳоти мундариҷа ва муносибати таълим дар зинаҳои миёнаи умумӣ сар шуд. Дар соли таҳсили 2016-2017 татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими зинаи таҳсилоти ибтидоӣ дар манотиқи ҷумҳурӣ оғоз гардид.

Бояд қайд намуд, ки дар шароити имрӯза тағйир додани низоми таҳсилот ва талаботи рӯз мутобиқ намудани он амри воқеист. Доштани дониш оид ба соҳаҳои гуногуни илм қифоя набуда, татбиқи амалии донишҳо, истифодаи технологияҳои муосир ва эҷодкорӣ муҳим аст, ки ба баланд шудани неқӯаҳолии мардум ва пешрафти ҷомеа мусоидат менамояд.

Дар низоми муносибати анъанавӣ барнома хусусияти ҷадвалӣ (пайдарпайии азхудкунии таълим) дошт. Яъне мавзӯҳои таълим пешакӣ аниқ шуда, тартиби таълими онҳо мушаххас буд. Намуна: Исм. Баҳор -10 соат. Аниқ ва муайян буд, ки мавзӯи исм дар ҳамгирой бо мавзӯи баҳор дар муддати 10 соат дар як соли таҳсил таълим дода мешуд. Ин боби таълим дар нақшаи таълимӣ бо нишон додани зермавзӯҳо, соат ва замони баргузори дарс нишон дода мешуд.

Ин тарзи тарҳрезии барнома хеле осон ва барои омӯзгорон бисёр мувофиқ аст

Муносибати босалоҳият тарзи дигари тарҳрезии барномаро талаб мекунад. Дар муқоиса бо тарзи анъанавии тарҳрезии барномаи таълим дар муносибати босалоҳият усули ҷадвалӣ истифода намешавад. Дар муносибати босалоҳият диққати асосӣ ба ташаккули салоҳиятҳо равона шуда, мавзӯ ва мундариҷа ҳамчун воситаи ёрирасон истифода мешавад.

Барномаи таълим дар муносибати босалоҳият ба таври спиралӣ (даврай) тарҳрезӣ карда мешавад. Дар муносибати босалоҳият диққати асосӣ ба ташаккули малакаҳо равона гардида, мавзӯ яке аз васоити ноил шудан ба малакаҳо мебошад. Дар муқоиса, агар иҷрои барномаи таълим гуфта, миқдори мавзӯҳои муайяно дар назар мебошад, ҳоло бошад, мо ба ташаккули малакаҳои асосии ҳаёти диққат медиҳем. Ташаккули салоҳият аз нуқтаи оғоз (сифр) ба нақша гирифта шуда, давра ба давра ташаккул дода мешавад. Дар раванди ташаккули салоҳиятҳо мазмун, мундариҷа ва стратегияҳои таълим мураккабтар мешаванд. Моҳияти асосии ин усули тарҳрезии барномаи таълим дар он аст, ки ба хонанда имконияти зиёди машқ кардан фароҳам оварда мешавад. Яъне хонанда дар маркази диққат буда, ҳудаш мустақилона: қабули мушқилот (марҳилаи 0 – оё ман метавонам?), дарки вазъият (марҳилаи 1 – ман бояд чӣ қор кунам?), муайян кардани фарзия (қоида), - (марҳилаи 2 – чӣ тавр интиҳоб бояд кард?), муайян кардани ғалатҳо (марҳилаи 3 – оё қоида ба қор меравад?), роҳ ба сӯи салоҳият (марҳилаи 4 – оё қоида лозим аст?) марҳилаҳоро паси сар менамояд ва марҳила ба марҳила бо усули амалия ба марҳилаи ниҳоӣ мерасад. Ҳамин тариқ, дар раванди таълим ба

хонанда имконияти таҷриба (машқи ёд то ҳосил шудани таҷриба) фароҳам оварда мешавад ва ҳамин раванд муносибати босалоҳият дар таълим фаҳмида мешавад.

Хулоса, **муносибати босалоҳият** дар таълим ҳосил кардани таҷрибаро дар иҷрои амалҳои маърифатӣ (таълим), ташаккул додани муносибатҳои иҷтимоӣ (тарбия) ва дар амал татбиқ кардани донишҳои заминавӣ (фан) дар назар дорад. Яъне **салоҳият** – натиҷаи таълиму тарбия, ки дар шакли таҷриба аст (иҷрои амал дар сатҳи маҳорат) баён карда мешавад.

Нақшаи дарсии яксоата дар синфҳои ибтидоӣ (аз ду қисмат иборат аст):

1. қисмтаи ҳатмӣ-асосӣ

2. қисмати эҷодӣ

Қисмати якум

1. Номи параграф, мавзӯ, миқдори дарс

2. Салоҳиятҳо

3. Мақсадҳои таълим

4. Маводи таълим

Қисмати эҷодӣ

Р а в а н д и д а р с

1. Ташкили дарс

2. ПВХ.(пурсиши вазифаи хонагӣ)

3. Шиносоӣ ба мақсадҳои дарс

Муҳокимаи мақсадҳои дарс

4. АЗ. (ангезиши зехн) ФДЗ. (фаългардонии дониши заминавӣ)

5. Роҳу усулҳо (стратегияҳо)

6. Чамъбаст, хулоса. Баргаштан ба мақсадҳои дарс

7. Супориши хонагӣ.

8. Арзёбӣ

1. Марҳилаи омодагӣ

Омодагӣ ба дарс марҳилаи муҳими ташкили раванди таълим аст.

Омӯзгор бояд ба ин марҳила диққати ҷиддӣ диҳад. Биёед, ҳар як қадами марҳилаи омодагӣ ба дарсро дида мебароем. –**Муайян кардани доираи инкишофи хонанда.**

Омӯзгор дар асоси таҳлили натиҷаҳои бадастовардаи хонандагон (давомот ва баҳоҳои хонандагон, қайдҳои дар дафтари арзёбӣ, мушоҳидаҳо) доираи инкишофи хонандагонро аниқ мекунад. Ба саволи “Хонандагон кадом амалро иҷро карда метавонанд ва кадом амалро иҷро карда наметавонанд?” ҷавоб мегардонад. Яъне, хонандагон дар кадом марҳалаи (0, 1, 2, 3 ё 4) ташаккули салоҳият қарор доранд.

–**Муайян кардани салоҳиятҳо, ки хонандагон бояд ташаккул диҳанд.**

Ё кадом унсур (дониш, малака, маҳорат, салоҳият)-ро бояд ташаккул диҳанд.

–**Муайян кардани мақсадҳои мушаххаси дарс.**

Мақсадҳои мазкур салоҳиятҳои интихобкардаатонро аз ягон ҷиҳат инъикос мекунанд. Онҳо хеле мушаххас, қобили санҷиш, ченшаванда, иҷрошаванда ва ба вақт мувофиқ бошанд.

Намуна:

- хонандагон симоҳои матнро муайян карда метавонанд;

- хонандагон ададҳои дурақамаро дар доираи аз 10 то 30 чамъ карда метавонанд.

(Мақсадҳои дарс ба хонандагон баён карда мешавад ва хонандагон ба муҳокимаи мақсадҳо ҷалб карда мешаванд)

–**Интихоби маводи таълим.**

Интихоби матн, миқдори мисолу навъҳои масъалаҳо, аёниятҳо ва амсоли он. Дар ин ҷо омӯзгор метавонад аз матну мисолҳои китобҳои дарсӣ, маводи ёрирасон, китобҳои бадеӣ, маҷаллаву рӯзномаҳо истифода барад.

–**Интихоби усули таълим ва тарзи ташкили кор**

(дунафара, гуруҳӣ, мустақилона-инфироӣ). Ҳангоми интихоби усули таълим як чанд меъёрро ба эътибор гирифта зарур аст:

- (а) тарзи ташкили он осон буда, барои омодагӣ вақти зиёдро нагирад;
- (б) маводи зиёду серхарчро талаб накунад;
- (в) аксари хонандагон онро иҷро карда тавонанд;
- (г) барои ташаккули салоҳиятҳо мусоидат кунад;
- (ф) барои иҷро вақти зиёдро талаб накунад;
- (д) тартиби иҷрои он мушаххас ва фаҳмо бошад.

–**Навиштани нақшаи дар силсилаи дарсо.**

Омӯзгор сенарияи дарсро таҳия мекунад. Тартиби ташкили дарсро пайҳам ба таври мушаххас менависад.

2.Навиштани нақшаи дарс дастурҳо

Тартиби навиштани нақшаи дарсро дар шакли дастур пешниҳоди шумо мегардонем:

Қадамҳо	Дастурҳо	Мавод
Омодагӣ ба таҳияи нақшаи дарс	Намунаҳо: – Дарсро, ки нақшаашро таҳия карданиед, аз роҳнамо пурра хонед. – Мавзӯи дарсро аз китоби дарсӣ ва супоришҳои онро пурра хонед.	Роҳнамо Барнома Китоби дарсӣ Замима ба китоби дарсӣ
Қайди мавзӯ дар нақшаи дарс	Мавзӯро аз роҳнамои омӯзгор ё китоби дарсӣ муайян кунед.	Роҳнамо, барнома ва китоби дарсӣ. Замима ва адабиёти дигар.
Муқаррар кардани салоҳиятҳо	Салоҳиятҳо аз стандарт ё роҳнамо аз назар гузаронед. – Маводи таълимии барои дарс (мавзӯ) интихобкардаатонро таҳлил кунед. – Муайян кунед, ки дар рафти дарс кадом салоҳиятҳои хонандагон ташаккул меёбанд. –Рақами салоҳиятҳо ё салоҳиятҳои интихобкардаатонро ба пуррагӣ дар нақшаи дарс нависед.	Стандартифанинӣ: ҷадвали салоҳиятҳо. Роҳнамо. Барнома. Китоби дарсӣ
Муайян кардани мақсади таълимии дарс	Ба мақсадҳои таълимии дарс роҳнамо пешниҳодшуда нигаред. Мақсадҳо вамавзӯи интихобкардаатонро аз назар гузаронед. Ба саволи “Дар дарсхонандагон кадом малакаро азхуд мекунанд?” ҷавоб гардонед. –Мақсадҳои интихоб кардаатонро дар нақша нависед.	Роҳнамо Китоби дарсӣ
Тарзи ташкили дарс ва пурсиши вазифаи ҳонагӣ	Ба тавсияҳои роҳнамои омӯзгор оид ба тарзи ба роҳмондани пурсиши вазифаи ҳонагӣ нигаред. –Вобаста ба вазифаи ҳонагӣ ва тавсияҳои роҳнамо тарзи пурсиши вазифаи ҳонагиро муайян кунед.	Роҳнамо
Тарзи банақшагирии муаррифи ва муҳокимаи мақсадҳо	Чӣ гунна мақсадҳои дарсро ба хонандагон муаррифӣ мекунед, нависед. – Чӣ гунна хонандагон мақсадҳои дарсро муҳокима мекунанд (дунафарӣ, гурӯҳӣ, аҳли синф) нависед.	Роҳнамо
Тарзи банақшагирии проблемагузорӣ (проблемаи таълим)	Нигаред ба қисми “фаългардонии дониши заминавӣ”, ки дар роҳнамо омадааст. Онро хонед ва ба мақсад вамавзӯи дарсатон мутобик созед. – Агар дар роҳнамо набошад, он гоҳ ин фаъолияти таълимиро таҳия кунед. Яъне, проблемаи асосии дарс чист? Аз хонандагон хоҳиш намоед, ки амали асосии дарсро иҷро кунанд. Агар мақсади дарси шумо тарҳи ададҳои дурақама бошад, он гоҳ дар аввали дарс аз хонандагон хоҳиш кунед, ки як мисолро кор кунанд. Онҳо ғалат мекунанд, проблема пайдо мешавад.	Роҳнамо Китоби дарсӣ Нақшаи дарсҳои пешин Сарчашмаҳои дигар
Таҳияи фаъолиятҳои минбаъдаи дарс	Роҳнамои омӯзгорро барои дарси интихобкардаатон бори дигар хонед.	Роҳнамо

	<p>–Қадамҳои минбаъдаи дарсро ҳаёлан тасаввур кунед.</p> <p>–Қадам фаъолиятҳои таълимиро истифода мебаред? Интихоб кунед. Ба вақти ҷудо шуда мувофиқанд? Ҳамаи хонандагонро фаро мегиранд?</p> <p>–Фаъолиятҳои интихобкардагонро ба таври мушаххас дар нақша нависед.</p> <p>–Бори дигар нақшаи дарси таҳиякардагонро то ин марҳила хонед.</p> <p><i>Ҳар як фаъолияти таълимиро таҳлил кунед.</i></p> <p>Роҳнамо Китоби дарсӣ</p> <p>Таҳияи қисми ҷаъбасти идарс</p>	
Таҳияи қисми ҷаъбасти дарс	<p>Робитаи мутақобила: диққати хонандагонро ба мақсадҳои дарс равона кунед. Қадам мақсадхоро ноил гаштед? Чӣ мушкилӣ доштед? Чӣ гуна мушкилиро ҳал кардед? Боз ҷиро доништан мехоҳед?</p>	Роҳнамо
Таҳияи воситаҳои арзёбӣ	<p>Асосан воситаҳои арзёбиро баъд аз муайян кардани мақсадҳои дарс аниқ месозанд. Аммо, воситаҳои аллакай пешақӣ дар роҳнамо оварда шудаанд.</p> <p>–Қисми арзёбии нақшаи дарсиро роҳнаморо бодидқат хонед.</p> <p>Шояд таҳияи ягон восита ё машқаз шумо талаб карда шавад, масалан, таҳияи ҷадвал, тест ва саволҳо. Онро таҳия тнамоед ва ба нақшаи дарс нависед.</p>	Роҳнамо

Бояд қайд намуд, ки дар синфҳои ибтидоӣ роҳнамои омӯзгор барои ҳар як фан мувофиқи синф таҳия шудааст. Дар роҳнамои омӯзгор тарзи банақшагирии дарс, ташаккули раванди салоҳиятҳои фанӣ ба таври пурра пешниҳод шудааст. Ҳар як соати дарсӣ пурра ба нақша гирифта шуда, дар онҳо салоҳиятҳои фанӣ бо мазмун ва мундариҷаи барнома ва китобҳои дарсӣ мутобиқ гардонидани шудааст (бо истисноии баъзе мавзӯҳо).

Ба ҳар як омӯзгори синфҳои ибтидоӣ лозим аст, ки нақшаи дарсии яксоатаро ба шароити муассиса, синф, қобилияти хонандагон мутобиқ созад ва дар натиҷаи аз худ намудани усулу фаъолиятҳо, салоҳиятҳо метавонад нақшаи дарсии мухтасар (ба шакли тезис) нависанд. Дарчи салоҳиятҳо ва мақсадҳои таълимии дарс ҳатмӣ мебошад.

АДАБИЁТ:

1. Лутфуллоев М. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ. - Душанбе, 2007.
2. Зиёев М.Н., Олимова Ф.К., Эрматова У.С., Алиев А.Б., Зоолишоева Б.Ф., Ниёзов Ф. М., Ташкили ҷараён таълим дар синфҳои ибтидоӣ. Дастури таълим барои курсҳои тақмили ихтисоси омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ. Душанбе: 2009.
3. Ниёзов Ф., Олимова Ф., Зиёев М. Маърифати таълим: ҷустуҷӯ ва бозёфт. Дастур барои худомӯзии омӯзгорони фанни забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2012. - 78с.
4. Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ, Низоми таълими салоҳиятнокӣ. Дастур барои омӯзгор. Душанбе–2016.
5. Ниёзов Ф., Зиёев М., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ, Методика дар низоми таълими салоҳиятнокӣ. Дастур барои омӯзгор. Душанбе–2016.

МУНОСИБАТИ БОСАЛОҲИЯТ ДАР ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ МОДАРӢ

*Назриева Ф.¹
ҳодими калони илмӣ*

Дар мақола сухан дар бораи муносибат ба салоҳияти даркнамоии хонандагон синфҳои ибтидоӣ дар таълими забони модарӣ меравад. Муаллифи мақола ба роҳ мондани равишҳои методиро дар қори омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар ташкили таълими забони модарӣ оид ба ташаккул додани салоҳиятҳои хонандагон таҳлил менамояд.

¹Назриева Фируза – старший научный сотрудник отдела дошкольных учреждений и начального образования Института развития образования имени Абдурахмана Джами, адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни, 45,

Вожаҳои калидӣ: ташаккули салоҳият, забони модарӣ, вазифа, мактаб, омӯзгор, хоханда.

Назрива Ф

КОМПЕТЕНТНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ РОДНОГО ЯЗЫКА

В статье говорится о методике формирования познавательной компетенции в изучении родного языка учащимся начальных классов. Автор подчеркивает важность использования методики в преподавании родного языка в начальных классах, компетентному подходу к изучению предмета учащимся.

Ключевые слова: формирование компетенции, родного языка, обязанность.

Nazrieva F.

THE COMPETENT APPROACH IN NATIVE LANGUAGE TRAINING

In article it is told about a technique of formation of the informative competence of studying of a native language by the pupil of initial classes. The author underlines importance of use of a technique in native language teaching in the initial classes, to the competent approach to studying of a subject by the pupil.

Keywords: competence formation, parents, a duty, a family, school, the teacher, pupils.

Салоҳиятро ҳам чун омодагии мутахассис ва ба фаъолияти муайян ворид шудан ва ё ҳамчун омодагии махсус ба фаъолияти касбии оянда гуфтааст олими рус П.Г. Шдротивский. Муносибати босалоҳият дар таълим бо амали шахсӣ робитаманд буда, шахсро ба оғози фаъолияти бошуурона ва мақсаднок равона месозад. Дар ин робита дар раванди фаъолияти муосири педагогӣ нақши омӯзгорони салоҳиятнок ва баландхатисос меафзояд, хонанда дар раванди таҳсилоти меҳвари асоси доништа мешавад.

Дар таълими забони тоҷикӣ таълим кардан ба назарияи забон ва тавассути омӯзонидани назария ёд додани забон муносибати сохтори аст. Яъне, мо дар таълим асосан ба хонандагон коидаҳоро таълим медиҳем, то ки омӯзандагон ба онҳо таълим карда, воҳидҳои забониро дуруст истифода баранд. Китобҳои дарсии мо маъмулан аз рӯйи ҳамин усул навишта мешаванд. Қоида оварда мешавад, сипас, силсилаи машқҳо аз рӯйи мавзӯ пешниҳод гарданд.

Омӯзгор мавзӯи навро оғоз мекунад. Қоидаро ба хонандагон мегуяд, онро шарҳ медиҳад, сипас, аз онҳо талаб мекунад, ки силсилаи машқҳоеро, ки дар китоби дарсӣ оварда шудаанд, иҷро намоянд.

Дар раванди татбиқи муносибати босалоҳият дар таълими фанни забони модарӣ, барои ҳар як синф се салоҳият ҷудо карда шудааст. Ин се салоҳият аз маҷмӯи муайяни дониш, малака ва маҳорат иборат мебошанд. Дар раванди роҳандозии муносибати босалоҳият хонандагон дониш, малака ва маҳорати махсуси иҷроӣ амалро аз бар менамоянд. Салоҳиятҳои фанни забони модарӣ мувофиқи самтҳои таълими фани: гуфтан, гӯш кардан, хондан ва навиштан ва дар хотир нигоҳ доштанро дар бар мегирад. Омӯзгорони босалоҳият ва бо методҳои фаъол мусаллаҳ тавассути таълим метавонанд дониш, малака ва маҳорати хонандагонро дар самтҳои гуногун ташаккул диҳанд. Барои ташаккул додани салоҳияти хонандагон дар тамоми самти таълим омӯзгор бояд аз усули гуногун шавқовар, фаъолияти навгонӣ навҷӯӣ самаранок истифода бурда тавонад, ки ин барои ташаккули салоҳиятҳои хонандагон заминаи мустақкам мегузорад.

Дар шароити муосири ҷаҳонишавии таҳсилот татбиқи муносибати босалоҳият дар таълим дар тамоми муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар то андозае зарур гардидааст, ки бе ворид намудани ин муносибат омӯзгорро аз усули ҷаҳонавӣ берун бароварда, ба талаботи ҷаҳонӣ ва навҷӯӣ ворид намудан аз имкон берун аст.

Самарани таълими синфҳои ибтидоӣ дар синфҳои болоймаълум мегардад. Роҳандозӣ, фаҳмондадихӣ бо омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ дар раванди курсҳои тақмили ихтисос то андозае бехтар хубтар ташкил карда шуд. Омӯзгорони синфҳои ибтидоӣ бо нозукиҳои муносибатҳои босалоҳият дар таълим, мазмуну муҳтавои он дар раванди курсҳои тақмили ихтисос, семинару мизҳои мунаввар шиносӣ бехтар пайдо менамоянд. Дар ин ҷода дар

раванди таълим тавассути худомӯзӣ, иштирок дар дарсҳои кушод, семинару машғулиятҳо, иттиҳодияҳои методии таълимгоҳҳо онро такмилу мукамал менамоянд.

Омӯзгорон муносибати босалоҳиятро бештар дар таълим ҷонибдорӣ намуда, таъсири мусбати онро ба такмили салоҳиятҳои амалии хонандагон мутобиқ менамоянд. Қисми зиёди омӯзгорон, ки таҷрибаву маҳорати баланди педагогӣ доранд, дар ҷараёни таълим якбора ба тайёрии махсус ворид шуда наметавонанд. Омӯзгоро ба ин ҷаҳодият омода намуда, аз усулу омӯзиши муносибати босалоҳият огоҳ сохтан муҳим аст.

Дар таълими фанни забони модарӣ дар синфҳои ибтидоӣ мутобиқи талаботи таълими босалоҳият мақсади дарс, ҷамъбаст, ҳулосаи дарс ва арзёбӣ қардан ҳамарӯза бояд мавриди муҳокима қарор гирад. Мувофиқи муносибати босалоҳият хонандагон чиро бояд омӯзанд? Барои чӣ омӯзанд? Чӣ тавр онро дар ҳаёт истифода мекунанд? Раванди таълим: чиро?, барои чӣ?, чӣ тарз? Саволҳои зиёдро дар назди субъектҳои таълиму тарбия мегузоранд.

Барои ноил гаштан ба мақсади гузошташуда хонандагон ғайр аз китоби дарсӣ бояд имконияти истифода намудани маводи иловагиро низ дошта бошанд. Вобаста ба маҳорат ва малакаву қобилиятҳои хонандагон вазифаҳои гуногун супорида мешаванд. Дар баробари мазмун ба тарзи иҷрои ҷаҳодияти хонандагон диққати махсус дода мешавад. Ин далели он аст, ки таълими босалоҳият хусусияти амалӣ дорад. Инчунин дар раванди дарс ҳар рӯз арзёбии ташаккулдиҳанда гузаронида мешавад, ки омӯзгор метавонад суръати хониш, дарки мазмун, тарзи ҷаҳодияти хонандагонро арзёбӣ намуда, барои ташаккул додани сатҳи дониши хонандагон сари вақт ҷораҳои зарурӣ андешад, то ки пешравӣ рӯй диҳад. Омӯзгор ҳуқуқ дорад, ки мавзӯҳои таълимиро мувофиқи талабот, шароит ва имкониятҳои мактаб ва қобилияту шавқи хонандагон интихоб кунад. Зеро дониш, малака ва маҳорати хонанда аз салоҳияти омӯзгор вобаста аст.

Қайд қардан ба маврид аст, ки дар дарсҳои забони модарӣ хонандагон аз қорҳои лоиҳавӣ низ истифода мебаранд. Лоиҳаҳо машғулияти нисбатан дарозмуддатанд. Онҳо ба хонандагон имконият медиҳанд, ки тамоми маводеро, ки дар китоби дарсӣ мавҷуданд, озодона ва эҷодқорона дар гуфтугӯи байни ҳамдигарӣ истифода кунанд. Ҳангоми қори лоиҳавӣ хонандагон метавонанд мавзӯҳои гузаштаро боз як бори дигар такрор намоянд. Қори лоиҳавӣ ғайр аз мақсадҳои омӯзишии фан, малақаҳои иҷтимоӣ ва роҳбарикуниро низ дар хонандагон бедор менамояд. Барои иҷрои лоиҳаҳои худ хонандагон дар гурӯҳҳо мустақилона муттаҳид мешаванд. Ин ба онҳо дар якҷоягӣ қор қардан, масъулиятро ба дӯш гирифтани, назорат қардани вақт ва қори худро софдилона иҷро намуданро меомӯзад.

Дар таълими босалоҳияти фанни забони модарӣ аз талаботи усули ҷаҳод, ки асоси ин усулро машварат, маслиҳат, гуфтугузори салоҳандешона дар атрофи ягон масъала ташкил медиҳад, истифода бурда мешавад.

Ҳулоса маъноӣ салоҳият, шоиста будан, лоиқ будан аст, пас барои амали барномаи салоҳиятнокӣ муаллимон бояд ҳатман салоҳиятнок, лоиқ, сазовор ва шоистаи касби хеш бошанд. Ба омӯзгорон дар шароити ҷаҳонишавии таҳсилот зарур меояд, ки хонандагонро на танҳо ба шароити Тоҷикистони имрӯзаву оянда, балки ба зиндагӣ қарда тавоништан дар тамоми мамолики кӯраи замин омода созанд.

АДАБИЁТ:

1. Арзёбӣ дар низоми таълими салоҳиятнокӣ (Дастур барои омӯзгор). Модули 2. Мураттибон: Ниёзов Ф., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. - Душанбе, 2016.-65с.

2. Лутфулоев М. Педагогикаи мили халқи тоҷик (осори педагогӣ, ҷилди 6). - Душанбе. - 2015, 704 саҳ.

3. Методика дар низоми таълими салоҳиятнокӣ (Дастур барои омӯзгор). Модули 3. Мураттибон: Ниёзов Ф., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева м., Зиёев Қ. - Душанбе, 2016.-141с.

4. Мирсеитова С. Обучение как поиск и поиск для обучения: формы и методы развития критического мышления обучающихся. - КазАЧ, 2011

5. Низоми таълими салоҳиятнокӣ (Дастур барои омӯзгор). Модули 1. Мураттибон: Ниёзов Ф., Алиев А., Нусратов Б., Ҷонмирзоев Э., Қодиров Н., Иргашева М., Зиёев Қ. - Душанбе, 2016.-36с.

ИСТИФОДАИ СИСТЕМАИ АВТОМАТИКУНОНИДАИ САНЧИШИ МАСЪАЛАҲО БО ЗАБОНИ БАРНОМАСОЗИИ КОМПЮТЕРӢ С++ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Ҷ. Б. Насимова¹, ходими калони илмӣ
Ф.Қ. Раҳимов², доктори илмҳои физико математика
А. Дустов³, ходими калони илмӣ

Дар ҳамбастагӣ бо барномаи компютеркунонидани муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бо воситаҳои компютерӣ таъмин намуданд, ки он боиси пайдошавии шавқу ҳаваси донишҷӯён дар барои омӯзиши фан мегардад. Дар раванди таълим истифодаи компютер ҳамчун воситаи техникӣ, ки боиси ғаългардонӣ ва имконияти мукамал сохтани омӯзишро дорад, истифода бурда мешавад. Мақсади ҳамаи ин талошҳо барои баланд бардоштани шавқу ҳаваси донишҷӯён барои омӯзиши фанни физика мебошад. Яке аз роҳи натиҷабароҳ ин омӯзиши ҳалли масъалаҳои физикӣ ва санчишӣ, дурустии ҳалли он бо забони барномасозии С++ мебошад, ки он боиси инкишофи фикрӣ ва эҷодии донишҷӯён мегардад.

Калимаҳои калидӣ: дастурҳои методӣ, воситаҳои компютерӣ, компютеркунониши раванди таълим.

Дж. Б. Насимова, Ф Раҳими, А. Дустов

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ АУДИТОРСКОЙ ЗАДАЧИ НА ЯЗЫКЕ ПРОГРАММИРОВАНИЯ С++ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЕ

Совместимость с компьютеризированными программами предоставляет компьютерные устройства, которые позволяют учащимся узнавать тонкости обучения. В процессе обучения компьютер используется в качестве технического инструмента, который используется для стимулирования и улучшения учебной среды. Целью всех этих усилий является повышение мотивации студентов к изучению физики. Одним из наиболее эффективных способов узнать о физических проблемах и тестировании является правильное решение языка программирования на С++, что приводит к развитию мысли и творчества.

Ключевые слова: методы обучения, компьютерные инструменты, процесс обучения.

J. B. Nasimova, F. Rakhimov, A. Dustov

USE OF COMPUTER AIRPORT SYSTEMS WITHOUT PROGRAM COMPUTER PROGRAM C ++ IN TRAINING INSTRUCTIONS

Compatible with the computerized computer programs, they provide computer-assisted devices, which will allow students to enjoy the excitement of learning. In the learning process, the computer is used as a technical tool, which is used to stimulate and improve the learning environment. The goal of all these efforts is to increase student motivation for studying physics. One of the most effective ways to learn about physical issues and testing is the correct solution of the programming language by C++, which leads to the development of thought and creativity.

Key words: Methods of instruction, computer tools, computerized learning process.

«Имрӯз дар ҷаҳон рушди илму технология ва ҷараёни корҳои инноватсионӣ суръати рӯзафзун пайдо карда истодааст. Ва табиист, ки мо низ аз ин раванди пешрафту таракқиёти ҷаҳони мутамаддин дар канор буда наметавонем»

Эмомалӣ Раҳмон

Таҳлили натиҷаи кори санчиши донишҷӯён нишон медиҳад, ки проблемаи асосии азхудкунии фанни физикаро ба мушкил будани ҳалли масъалаҳои физикӣ алоқаманд мекунад. Сабаби асоси мушкили ва ба хатогиҳо роҳ додани донишҷӯён дар мавриди ҳалли

¹ Дж. Б. Насимова- старший научный сотрудник научно – исследовательского института ТНУ.

² Ф. Раҳими – доктор физико математических наук, президент Академии наук Республики Таджикистана, E-mail: akademiyanauk@list.ru.

³ А. Дустов – старший научный сотрудник научно – исследовательского института ТНУ.

масъалаҳои физикӣ сарфаҳм нарафтани ба мазмун ва талаботҳои зерин: дар навбати аввал фаҳмонида натавонистани шартҳои масъала, таносуб доштан ё надоштани он, таҳлили масъала, муайянкунии аломатҳои асосии таъсир мебошад. Бо ҳамин сабаб шумораи бисёри донишҷӯён фанни физикаро фанни душворфаҳм ҳисобида шавқашон ба дарс ва омӯзиши фанн кам мешавад. Бинобар ин барои муваффақ гаштан ба натиҷаи самараноки таълим, дарёфт кардани малакаи масъала ҳалкунӣ, фардӣ кунонидани омӯзиш ва мустақилона интихоб кардани масъалаҳои зарурӣ ва аз рӯи супориши ҳалли масъалаҳо ва кори мустақилонаи донишҷӯён ба барномаи таълимӣ ислоҳ даровардан мумкин аст. Дар дарси физика таъмин намудани муҳити компютерӣ ин ягона роҳи ҳамбастагии байни омӯзиши системаҳои таълими анаъавӣ ва системаи баҳодихӣ буда, ҳалли муайян мушкили донишҷӯён ва омӯзгорон ба ҳисоб меравад. Аз нуқтаи назари психологӣ, ҳалли масъалаҳои физикӣ ин сохтани занҷири ибтидои масъала пеш аз забони барномасозии C++ ва ҳолати охир сохтани забони барномасозии компютериеро, шакли навсозӣ ё ин ки (моделирование) мебошад. Барои санҷидани қобияти донишҷӯён ва ҳосил намудани натиҷа факултаи математика ихтисоси информатикаро ва факултаи физикаро интихоб намудем. Мақсад он, ки донишҷӯёни ҳарду факулта ҳам фанни физика ва информатикаро меомӯзад. Барои гирифтани кори санҷишӣ аз донишҷӯён масъалаҳои физикиро интихоб намудем. Донишҷӯёнро ба ду гурӯҳ ҷудо намудем. Гурӯҳи якум масъаларо дар дафтар кор мекунад ва гурӯҳи дуюм бошад масъалаҳоро бо компютер ҳам ҳал мекунад ва ҳам автоматӣ месанҷад. Барои ҳал намудани масъалаҳои физикӣ ва автоматӣ ҳосил намудани натиҷаи санҷидани дурустии он бояд, забони барномасозии компютерӣ C++ ба таври зерин истифода намуд:

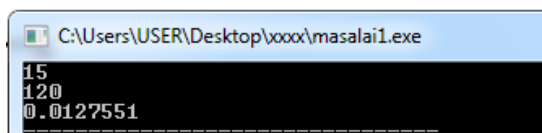
1) Тугмачаи пуск зер карда; 2) DEV C++ зер мекунем; 3) равзанаи барнома пайдо мешавад; 4) File → New → Project → Console Applica → Ok зер мекунем; 5) Ба файл ном мегузорем, нигоҳ дошта сабт мекунем; 6) Рамзи барномаро менависем; 7) F-11 зер мекунем равзанаи экрани сиёҳ пайдо мешавад. 8) Қимати бузургҳои додашударо ворид мекунем, дар экрани сиёҳ натиҷаи автоматикӣ пайдо мешавад. Якчанд намунаи ҳалли масъалаҳои физикиро бо ду тарз нишон медиҳем.

1. Шартҳои ва тарзи ҳалли масъалаи №1: мошини сабукрав бо суръати 54 км/с ҳаракат мекард. Баъди 2-дақиқаи хомӯш намудани ҳаракатдиҳанда мошини сабукрав бозистод. Зариби соиши байни чархи мошини сабукрав ёфта шавад.

Шарти масъала	Формулаҳои асосии истифодашаванда	Ҳалли масъала
$v_0 = \frac{54 \text{ км}}{\text{с}} = \frac{15 \text{ м}}{\text{с}}$ $t = 2 \text{ дак} = 120 \text{ с}$ $\mu = ?$	$F = mg$ $F_c = \mu mg$ $a = \frac{v_0}{t}$ $ma = \mu mg$ $\mu = \frac{a}{g} = \frac{v_0}{gt}$	$\mu = \frac{a}{g} = \frac{v_0}{gt} = \frac{15}{10 \cdot 120} = 0,0125$ <p>Ҷавоб: 0,0125</p>

2. Тарзи ҳалли масъалаи физикӣ бо ёрии забони барномасозии C++.

```
#include<iostream>
using namespace std;
int main()
{
const double g=9.8;
double a,v0,t,u;
cin>>v0>>t;
a= v0/t;
u=v0/(g*t);
cout<<u;
}
```

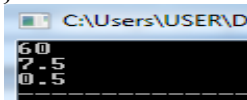

1. Шарти масъалаи №2. Суръати ҳаракати хуни венагии массааш 60 г ва энергияи кинетикиаш 7,5мҶ бударо ёбед.

Шарти масъала	Формулаҳои асосии истифодашаванда	Ҳалли масъала
$m = 60\text{г} = 6 \cdot 10^{-2}\text{кг}$ $E_k = 7,5\text{мҶ} = 7,5 \cdot 10^{-3}\text{Ҷ}$ $v = ?$	$E_k = \frac{mv^2}{2}$ $v = \sqrt{\frac{2E_k}{m}}$	$v = \sqrt{\frac{2E_k}{m}} = \sqrt{\frac{2 \cdot 7,5 \cdot 10^{-3}}{6 \cdot 10^{-2}}} = \sqrt{\frac{15}{60}} = \sqrt{0,25} = 0,5\text{ м/с}$ <p>Ҷавоб: 0,5 м/с</p>

2. Тарзи ҳалли масъалаи физикӣ бо ёрии забони барномасозии C++.

```
#include<iostream>
#include<math.h>
using namespace std;
int main()
{
double m, Ek, v;
cin>>m>>Ek;
m=m/1000;
Ek=Ek/1000;
v=sqrt((2*Ek)/m);
cout<<v;
}
```

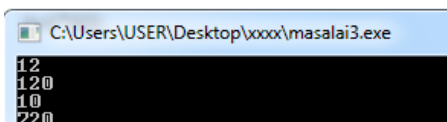

1. Шарти масъалаи №3. Дар ноқили муқовиматаш 12 Ом, ки ба манбаи шиддаташ 120В пайваст карда шудааст. Дар 10дақиқа чӣ қадар гармӣ ҷудо мешавад?

Шарти масъала	Формулаҳои асосии истифодашаванда	Ҳалли масъала
$R = 12\text{ Ом}$ $U = 120\text{ В}$ $t = 10\text{ дақ} = 10 \cdot 60 = 600\text{ с}$	$Q = UIt$ $I = \frac{U}{R}$ $Q = \frac{U^2 t}{R}$	$Q = \frac{U^2 t}{R} = \frac{(120)^2 \cdot 600}{12} = 72 \cdot 10^4\text{ Ҷ} = 720\text{ кҶ}$ <p>Ҷавоб: 720 кҶ</p>

2. Тарзи ҳалли масъалаи физики бо ёрии забони барномасозии C++.

```
#include<iostream>
#include<math.h>
using namespace std;
int main()
{
double r,u,t,q;
cin>>r>>u>>t;
t=t*60;
q=(u*u*t)/r;
cout<<q/1000;
}
```

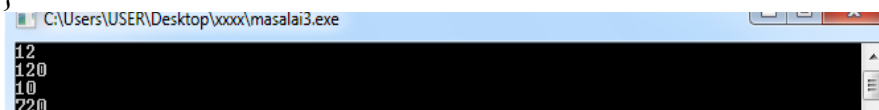

1. Шартӣ масъалаи №4. Бо ёрии линзаи масофаи фокусиаш 20 см дар экран тасвири предметро дар масофаи 1м дуртар аз линза ҳосил намуданд. Предмет аз линза дар кадом масофа воқеъ аст?

Шарти масъала	Формулаҳои асоси истифодашаванда	Ҳалли масъала
$F = 20\text{см}$ $f = 1\text{м}$ $d = ?$	$d = \frac{f \cdot F}{f - F}$	$d = \frac{f \cdot F}{f - F} = \frac{1 \cdot 0,2}{1 - 0,2} = \frac{0,2}{0,8} = 0,25\text{м} = 25\text{см}$ Ҷавоб: 25см

2. Тарзи ҳалли масъалаи физикӣ бо ёрии забони барномасозии C++.

```
#include<iostream>
#include<math.h>
using namespace std;
int main()
{
double F,f,d;
cin>>F>>f;
F=F/100;
d=(f*F)/(f-F);
cout<<d;
}
```


Хулоса: таҳлили кори санҷиши донишҷӯён бахши дуҷуми информатика ва физика Донишгоҳи миллии Тоҷикистон нишон, дар як соат гурӯҳи яқум бо усули анаъанавӣ тавонистанд, ки 2- 3 масъаларо ҳал намоянд ва гурӯҳи дуҷум бо забони барномасозии C++ тавонистанд, ки 1,5-2 маротиба зиёдтар ба миқдори 5-6 тоғи масъала ҳал намоянд. Аз ба хулоса баровардан мумкин аст, ҳал кардани на танҳо масъалаҳои физикӣ балки масъалаҳои математикӣ, химиявӣ ва биологӣ бо воситаи компютер воситаи самарабахш барои омӯзиши фанҳо ба ҳисоб меравад. Аз ин усул истифода намуда метавонем, дар олимпиада донишҷӯёни қобилиятнокро муайян намоем. Бо ин роҳ бедор кардани фаъолияти даркунӣ ва эҷодкорӣ донишҷӯён ва истифода аз технологияи муосир дар раванди таълим тақозои замон мебошад.

АДАБИЁТ

1. Насимова, Дж.Б., Рахимов, Ф.К., Давлатов, М. Методы оценивания знаний и качества освоения образовательных программ студентов//Вестник ТНУ.- 2015.-, №1/2(160).- С.94-97.
2. Насимова, Дж.Б., Рахимов, Ф.К., Давлатов, М. Определение коэффициентов сложности задач и уровня знаний студентов в процессе обучения физики по традиционной и кредитной формы обучения// Вестник ТНУ.- 2013.- № 1/3 (110). – С. 64-66.
3. Насимова, Дж.Б., Рахимов, Ф.К. Использование компьютера на уроках физики. АТТ// Наука и инновация.- 2010. – С. 41-45.
4. Насимова, Дж.Б., Рахимов, Ф.К. Тестовые вопросы по физике для студентов. г. Душанбе, 2011. - 46 с.
5. Рахимов, Ф.К., Насимова, Дж.Б. Методичка для средних общеобразовательных школ. Пути изучения новой системы рейтингового анализа в средних общеобразовательных школ. -Душанбе, 2014. -50 с.

6. Насимова, Дж.Б., Рахимов, Ф.К. Методы оценивания знаний качества освоения образовательных программ студентов // Республиканская научно-теоретическая конференция: Сборник научных трудов.- Душанбе: ТНУ, 2014. – С. 154- 158.

7. Насимова, Дж.Б., Рахимов, Ф.К., Одинаева, Л. Опыт средства активизации в уроке физики// Материалы международной конференции «Современные вопросы молекулярной спектроскопии конденсированных сред»/ ТНУ,-. . 11-12 ноября 2011 г. – Душанбе. – С. 258-260.

8. Рахимов, Ф.К. Насимова, Дж.Б. Переход на метод преподавания новой системы оценки при изучение физики в современной школе// АН РТ.- 2013.- С.32-33.

ЧАРО БОЯД КИТОБ ХОНЕМ?

Салоҳудин Амонӣ¹
ХОДИМИ КАЛОНИ ИЛМӢ

Китоб ба мо сабаки дӯстиву бародарӣ, накукорӣ ва созандагӣ медиҳад, раҳму шафқатро дар диламон ҷой мекунад. Дар дақиқаҳои танҳоӣ ҳамдаму ҳамроз гашта, роҳу равиши дурустро нишон медиҳад, дардхоро шифо мебахшад ранҷхоро сабук мекунад, зиндагиро ширину одамнро ба оянда хушбин месозад.

Калидвожаҳо: китоб, дӯст, бегараз, накукорӣ, роҳнамо, мутолиа, раҳм, ҷаҳонбинӣ, фарҳанг.

Салоҳудин Амони

ПОЧЕМУ МЫ ДОЛЖНЫ ЧИТАТЬ КНИГУ?

Книга дает нам тепло, укрепляет братство, чувство юмора и сострадание наших сердец. При одиночестве указывает правильный путь, исцеляет боль, уменьшает поток негативности, улучшает жизнь людей в будущем.

Ключевые слова: книга, друг, беспристрастный, доброта, путеводитель, чтение, милость, мировоззрение, культура.

Salohudin Amoni

WHY SHOULD WE READ THE BOOK?

The book gives us warmth, strengthens the brotherhood, the sense of humor and compassion of our hearts. When alone shows the right way, heals pain, reduces the flow of negativity, improves the life of people in the future.

Key words: book, friend, impartial, kindness, guide, reading, soap, world view, culture.

Инсон аз овони хурдӣ бо китоб ошно мешавад ва китоб инсонро тамоми умр ҳамроҳӣ менамояд, дар ҳалли масоили душвор кумак карда, чун роҳнамо хизмат мерасонад. Китоб барои мо даричаеро ба ҷаҳони бузургу нав боз месозад. Ба ҷаҳони беканоре, ки моро ба оғӯши худ фаро мекунад. Аз ин рӯ, ҳама гуна китоб муфид ва дӯстдоштанист.

Осори таърихӣ аз корномаи гузаштагонӣ мо хикоят мекунанд ва барои баҳо додан ба вазъиятҳои гуногуни кунунӣ ёрӣ мерасонанд.

Мо дар паси мизи мактаб нишаста, ба омӯзиши адабиёти илмӣ машғул мешавем. Китобҳои дарсии фанни адабиёт, забони модарӣ, физика, химия, биология... моро роҳнамоӣ мекунанд. Китобҳо хомӯшанд, вале ҷӣ асрореро дар худ ниҳон медоранд ва ҷӣ шодиву суруреро барои мо эҳдо мекунанд. Мо танҳо бояд хондану дарёфти арзишҳои онҳоро ёд бигирем.

¹ Амони Салоҳудин- Зав. отделом филологических дисциплин и государственного языка для национальных меньшинств институту развития образования им. Абдурахмана Джами АТТ. адрес: 734024, г. Душанбе, ул. Айни-45, Email: h.amoni@mail.ru

Осори бадеи моро водор месозанд, ки кулбор баста, ба дунёи худ сафар кунем. Мо ҳамроҳи қаҳрамонон нафас мекашем, шодӣ мекунему гамгин мешавем ва ҳамеша анҷоми неки ҳаводиси чолибро чамшдорем.

Китоб ба мо сабақи дӯстиву бародарӣ, накукорӣ ва созандагӣ медиҳад, раҳму шафқатро дар диламон чой мекунад. Дар дақиқаҳои танҳои ҳамдаму ҳамроз гашта, роҳу равиши дурустро нишон медиҳад, дардхоро шифо мебахшад ранҷхоро сабук мекунад, зиндагиро ширину одамнро ба оянда хушбин месозад.

Китоб воқеан, дӯсти бегараз ва боэтимодест. Дари дилу дидааш ҳамеша ба рӯи мо боз аст. Ҳар чи мехоҳӣ бипурс, посухи дилхоҳ хоҳӣ гирифт. Магар фарҳангҳои комусҳо чунин нестанд?

Нақши китоб дар ҳаёти инсон хеле бузург аст. Бе китоб на илм асту, на фарҳангу на осоиш. Хирадномаи аҳли замонаҳо ва нӯшдори ҳама дардҳои ҳама ранҷхост. Пас, биёед, соате боз китоб бихонем.

Денни Дидро боре навита будааст: «Одамон ҳамон вақт фикррониро қатъ мекунанд, ки агар аз мутолиа даст кашанд». Ва ин гуфта воқеан ҳақиқат аст. Ҳар як инсон хуб мефаҳмад, ки мутолиа ҷаҳонбиниро васеъ карда, қобилиятҳои зехнро тақвият мебахшад, ба андеша ва таҳлил намудану хулоса баровардан водор месозад... Ин ҳануз камтарин хубӣҳо ва таъсири мусбатест, ки аз китобҳои ба мо мерасад.

Чанд далел:

1. Мутолиа ҳаяҷонро фуру менишонанд.

Гановат ва оҳанги сухани бомаъниву зебо рӯхро ором намуда, қисмро сабук месозад ва ҳаяҷонро рад менамояд.

2. Мутолиа аз бемории Альцгеймера (фаромӯшхотирӣ, ҳисси нооромӣ, тарсу воҳима ва эҳсоси танҳоиву зикӣ, беҳобӣ...) нигоҳ медорад.

Ҳангоми мутолиа фаъолияти майна шадид мешавад, ки аз ин ҳолати он хуб арзёбӣ мегардад.

2. Мутолиа боварии касро нисбат ба худ бештар мекунад.

Дониши мо бар асари мутолиа бештар мешавад. Ҳангоме ки мо доир ба ягон мавзӯи донишҳои худро нишон медиҳем, нисбат ба худ эътимоди бештаре ҳосил мекунем. Эътибор дар миёни атрофиён ба худбаҳодиҳии шахсӣ ва мақомгузинӣ дар ҷомае таъсири мусбат ва қарор мерасонад.

3. Бар асари мутолиа фаъолияти майна бештар мешавад.

Фарзонае фармудааст, ки ҳар китобе филмномае дорад. Ҳангоми мутолиа мо ҷузъиёти зиёдеро пеши назар меорем: қаҳрамонон (мусбат, манфӣ), муҳит ва ашӯи атрофи онҳо ва ғайра. Аз ин рӯ, чизҳо ва лаҳзаҳои зиёдеро бояд дар хотир нигоҳ дош, то фаҳмидани муҳтаво ва мазмуни асари интихобишуда имконпазир гардад. Маҳз ба ин хотир онро машқи майна гуфтаанд.

Мутаассифона имрӯз бештари кӯдакону наврасон дӯстиро бо китоб қатъ кардаанд ва рӯ овардаанд ба ёрони маҷозӣ. Аммо оё ин кофист, ки талаботи мо ба зебоӣ қонеъ гардад ё дили мо аз гановату таровати сухани олий ва балоғати асл шодоб шавад? Албатта, не. Компютер ҳеҷ гоҳ лаззати варақгардонии китобро надорад ва зуд одамро бо нурҳои ренгҳои худ хаста мекунад, инчунин нозуқиҳои корбурдиҳои техникаи зиёде дорад, ки баъзан боиси ҳафагӣ ва асабонияти кас мешаванд. Китоб моро ба олами орзуҳо кашида, рӯҳу ҷонро ором мекунад, ақдро сабақи ҳикмат медиҳад ва аз ташвишҳои рӯзгор наҷот бахшида, дилу ниятро пок месозад. Аз ин рӯ, ҷалб намудани ҷавонон ба китобҳои ҳамчун воситаи асосии вуруд ба ҷаҳони маърифату маънавият арзёбӣ мегардад.

Мутолиа ба ғайр аз лаззати зебоиву маънавий боз чӣ қозибое дорад, ки одамон меҳри онро мепарваранду вақти худро сарф мекунанд? Аввалан бояд гуфт, ки китоб маслиҳатгари бештарин ва дӯсти вафодору бегараз аст. Маҳз дар саҳифаҳои он ба саволҳои зиёде посух метавон пайдо кард. Роҳи ҳалли бисёре аз масоили зиндагӣ ва маслиҳату тавсияҳои муфид дар китобҳо навишта шудаанд. Масалан, таҳаммул намудани ноқомӣ аз муҳаббат, интиҳоби роҳи дурусти зиндагӣ, пайдо намудани ҳикмати зиндагӣ ва розҳои дигар аз масоили муҳимме ба шумор мераванд, ки дастурашон танҳо дар баргҳои китоб сабт шудааст. Ин суханон рӯсту санҷида гуфта шудаанд, вале агар шумо бовар надоред, мо ҳафа нахоҳем шуд, зеро китобҳои набуданоатон маълум мешавад. Вале биёед, барои исботи ростии гуфтаи мо

як маротиба ягон китоби машхуреро бигиреду ба мутолиа бипардозед, мутмаинам, ки онро аз даст нахоҳед гузошт ва барои фурсати сарфшуда ҳам афсӯс нахоҳед хӯрд.

Акнун бароятон мегӯем, ки кадом китобҳо бештар хонданианд. Пеш аз ҳама мутолиаи китобҳои илмӣ суди бештаре доранд. Зеро осори илмӣ барои хубтар ва дуруст дарк намудани олами воқеии атроф ёрӣ мерасонанд. Маҳз адабиёти илмӣ фаҳму фаросатро ба гунаи зебо рушд бахшида, майли бозомӯзӣ ва эҷодкориро тақвият медиҳад. Мутолиаи осори фалсафӣ низ метавонад ба паҳлуҳои фаҳмиши шахсии шумо доир ба асрори зиндагӣ равшанӣ андозад. Фалсафа тафаккурро инкишоф дода, барои фаҳмидани майлу хоҳиши инсон, манфиатҳо ва аҳдофи ӯ дар зиндагӣ ёрӣ мерасонад. Дар паҳлуи инҳо китобхонаи шуморо бояд шоҳасарҳои бадеӣ низ оро диҳанд. Хондани осори бадеӣ имкон медиҳад, ки дониши хаттӣ шумо хубтар гашта, нутқатон беғалату бурро шавад, тасаввуроти таърихиатон равшантар гардад, ки ин ба дурусту хубтар дарк намудани воқеияти зиндагӣ мусоидат менамояд. Бахусус, осори манзум, ки фарогирандаи ҷаҳоне чун зебоӣ, партави хирад ва дониш, орзуву ормон, эҳсосу андешаи наку, дарду ҳасрат ва перояи сухан дар ғояти камол ба шумор мераванд. Шеър ҳамчун дастоварди бузурги инсон зехро сайқал дода, суханро зебо ва буррову нишонгир месозад.

Акнун медонем, ки китоб хондан аввал, ба мо имкон медиҳад, ки ҷаҳонбинии хешро васеъ кунем, маҳоратҳои зехниамонро тақвият бахшем, воридаи андеша ва таҳлил гардем. Дуюм, муоширатро осон намуда, вақтро сермаҳсул ва хуш гузаронем. Сеюм, мутолиа моро ором намуда, фаҳмидани ҷаҳони перомунро осон мекунад. Китоб ҷозибавӣ хос дорад ва китобхонӣ шуморо ба ҷаҳони зебоиву нафосат ва хираду инсоф роҳнамоӣ мекунад. Китоби хуб дӯсти вафдорест, ки хини тангдастӣ даст медиҳаду бо маслиҳат сояроҳи зиндагиро рӯшан месозад ва ҳамзамон бетамаъ ҳасту беозор. Пас, ҷаро соате бештар бо ӯ ҳамдаму ҳамроз набошему зи гуфтораш наосоем.

Ҷомеаи муосир торафт воридаи тӯфони мавҷҳои иттилоотӣ мегардад, ва аз он ҷойи гурез надорад. Анвои иттилоърасонӣ ҳар рӯз дигар мешаванд ва инсон кӯшиш мекунад, ки бо истифодаи онҳо зиндагии худро танзим намуда, саодати шахсиашро таъмин созад.

Умумишавии технологияи иттилоотӣ ва танг шудани доираи истифодаи китобу маҷаллаҳо сабаби коҳиши рафтори маданӣ ва иттилоотии кӯдакону наврасон гардидааст. Суштшавии майлу тавачҷуҳи кӯдакону наврасон ба китобхонӣ ҳамзамон боиси пастравии сифати таҳсилот ва дониш гардидааст, ки натиҷаи таҳлилҳо ва таҳқиқот далели ин гуфтаанд.

Агар мо хоҳем, ки дар ҷомеаи донишпарвар зиндагӣ кунем, бояд ин ҳақиқатро фаромӯш насозем:

- мутолиа дар таълим, тарбия ва рушди инсон нақши бузург мебозад. Он раванест, ки кӯдакон тавассути он худ ва ҷаҳонро мешиносанд;

- китоб имрӯз новобаста аз шакли нашр (ҷопӣ ё электронӣ) чун пештара ҳамчун асоси фарҳангу дониш боқӣ мемонад;

- аҳаммияти китоб ва китобхонӣ бебаҳс аст ва ин гуфта аз сӯйи ҷомеаи ҷаҳонӣ пазируфта шудааст.

Имрӯз ҷомеа ба мушкилоти бузурги камхонӣ ё китобситезиву китобгурезии кӯдакону наврасон рӯ ба рӯ шудааст. Зеро аҳаммияти мутолиа ба таври сахт хануз дарк нагардидааст. Масалан, афроде, ки пайваста мутолиа мекунанд, бештар комёбанд ва ба арзишҳои фарҳангӣ дастрасӣ дошта, соҳиби тахайюлотии рангинанд.

Китоб хондани кӯдакону наврасон ҷараёни шинос намудани онҳо ба адабиёт аст, ки ҳадафи онро тарбияи муҳаббат ба мутолиа, ташаккули қобилияти дуруст ва амиқ дарк намудани маводи мутолиашуда, рушди фарҳанги умумӣ ташкил медиҳад.

Тибқи хулосаҳои аз таҳқиқот бархоста се самти омодагӣ ба мутолиа муайян карда шудааст:

1 – омодагӣ ҳамчун далелнокии чунин навъи омӯзиш. Тавачҷуҳи кӯдакон ба ҳарфҳо аз 3-4-солагӣ сар мешавад, вале майли тамом ба китобхониро метавон дар 5-7-солагии онҳо интизор шуд;

2 – омодагии зехнӣ ба омӯзиши зуҳуроте чун ҳарфҳо ва таносуби онҳо. То охири синни томактабӣ кӯдак барои ифода намудани фикри худ, симоҳо ва тасаввурот тавассути нутқ душворӣ мекашад. Сухбати равону озоди калонсолонро ҷо-ҷо мефаҳмад. Маънии баъзе калимаҳоро тахминан ё баъзан нодуруст мефаҳмад. Ӯ мехоҳад мисли дигарон равон хонаду нависад.

3 – омодагии забонӣ ва берунзабонӣ

Тахминан дар синни 5-7-солагӣ кӯдакон дар ҳадди муайян метавонанд нутки гуфториро шунида, ба маънии он сарфаҳм равад. Ин имкон медиҳад, ки матни китобро низ хонда, фаҳманд.

Малакаи хондан аз ду таркиби асосӣ иборат аст:

- Рамзкушоии матнҳо, ки дар шакли графикӣ оварда шудаанд ва баргардонидани онҳо ба шакли шифоҳӣ;
- Фаҳмидани моҳияти матнҳои хаттӣ.

Чараёни рамзкушоӣ аз муайян намудани таносуби ҳарфӣ-овозӣ, ҳичоҳосилшавӣ, эҷоди дубораи тасвири пурраи садо иборат аст.

Чараёни фаҳмидани маънии матн нисбатан душвор аст. Зеро ҳангоми хондан фаҳмидани маънии ҳар як калима ва дар маҷмӯъ ҷумла шарт аст. Чараёни дарки маънии мураккаб ва бисёрпаҳлу аст ва он ба тарзи хониш саҳт алоқаманд мебошад. Тарзи нодурусти хониш дарки пурраи маъниро душвор месозад. Масалан, хониши суғ, босуръат ё сар-сарӣ кафолати пурраи дарки маъниро дода наметавонад.

Равиши таҳлилий-маснӯии анъанавӣ, ки фаҳмиши пурраи таҳлили овозӣ ва нутки шифоҳиро дар бар мегирад, оҳиста-оҳиста ба натиҷаҳои дилхоҳ мерасонад.

Дар синни 6-7-солагӣ кӯдак нисбат ба китоб нигариши отифӣ, яъне эҳсосӣ ҳосил мекунад ва мисли қаҳрамонон будан меоҳаду вориди тафаккури мафҳумӣ мегардад.

Дар сини 10-11-солагӣ, ки овони наврасист, фаъолияти маърифатӣ, гузариш аз тафаккури отифӣ ба мантиқӣ, тавачҷуҳ ба саҳнаҳо ва воқеоти асар рӯ ба афзоиш меорад.

Наврасону навҷавонони сини то 14- сола ба марҳилаи ҷавонӣ мегузаранд ва дар ин марҳила хонандагони китоб баъзе вижагиҳои мутолиаи фаромӯш мекунад, баъзеҳо камтар баъзеҳо бештар фаълтар китоб мехонанд, ҳадаф, доираи китобхонӣ ва баҳодихӣ ба мутолиа тафовут пайдо мекунад. Майли ошноӣ ба адабиёт барои калонсолон ба мушоҳида мерасад.

Китоб барои кӯдакони имрӯза ҳамчун сарчашмаи рушди маънавӣ мавқеи ҳудро аз даст дода истодааст. Педагоги шинохта В.А. Сухомлинский чунин мешуморад, ки тарбияи кӯдакон бештар ташвишвар аст, агар ӯ хондан нахоҳад. Аз мутолиа дур шудан баробари марги маънавист.

Мушкилоти китобхонии кӯдакон рӯз то рӯз мураккаб мешавад. Бунёди ин мушкилот дар набудан ё кам будани адабиёти кӯдак, ба мутолиа майл надоштани ӯ нест, балки дар он аст, ки на ҳамеша ӯро ба китобхонӣ дуруст роҳнамоӣ карда, меҳри онро дар дилаш ҷой намудаанд.

Мурод аз китобхон намудани кӯдакон ин аст, ки маводи хондашонро фаҳманд. Таҳқиқгарон се сабаби асосии ба китобхонӣ камтар тавачҷуҳ кардани хонандаи имрӯзоро муайян кардаанд:

- 1 – на ҳамеша ҷой доштани ёддиҳии босифати китобхонӣ ба кӯдакон;
 - 2 – дастгирӣ накардани майли кӯдакон ба китобхонӣ;
 - 3 – ба эътибор нагирифтани зарурати гузаштан аз мутолиаи боовоз ба беовоз.
- Кӯдакон худ иқрор менамоянд, ки бо сабабҳои зерин аз китобхонӣ дур гаштаанд:
- омилҳои дуркунанда зиёданд (интернет, телевизор, компютер);
 - вақти хорлӣ кам аст;
 - хоҳиш надорем.

Бисёр мехостем, ки васоити ахбори умум мавқеи китобу адабиётро танг насозанд. Зеро онҳо ҳеч гоҳ ҷойи китобро, ки наслҳои зиёдеро тарбия намудааст, гирифта наметавонанд.

Имрӯз вақти он расидааст, ки ба осори пурарзиши намояндагони адабиёти классикӣ рӯ биёрем, то тугайли он асосҳои маънавии шахсияти кӯдаконро поягузорӣ намуда, китоб ва китобхониро ҳамчун сарчашмаи ҳамаи донишҳо ва арзишҳо муаррифӣ кунем.

Ин масъулият бештар ба дӯши хонаводаи кӯдак бор мегардад, ки аслан имконоту масъулияти бештаре дорад. Маҳз хонавода ҳамчун ниҳоди асосии иҷтимоии тарбияи насли наврас таҳкурсии биноӣ ахлоқиву маънавии кӯдакро мегузорад. Ва дар муҳити он метавон аз хурдсолӣ кӯдаконро ба китобу китобхонӣ ташвиқ намуда, меҳри онро дар дилашон ҷой кард. Китоби хуб дар дасти падару модар ва кӯдак аз он дарак медиҳад, ки дар хонавода муҳити мутолиа ва яқпорчагии маънавӣ ба сурати созгор фаро хоҳад расид. Кӯдак дар чунин муҳит доир ба китоб ва аҳамияти он маълумот ҳосил намуда, оҳиста-оҳиста ба он алоқа пайдо менамояд. Аммо камтар будани вақти ба китобу китобхонӣ сарфшаванда имрӯз метавонад боиси нигаронӣ бошад.

Вақти камтар сарф намудан барои китобхон намудани кӯдакон амалеро мемонад, ки на бо мақсади муайян, балки ба хотири ҳавас ва риё анҷом дода мешавад. Вақт мунтазам ва бо тартиби муайян бояд ба қадри кофӣ (тибқи талаботи синнусоли кӯдак, ки расман муайян шудааст) чудо карда шавад, то кӯдакон чиддиятро эҳсос намуда, бо гирифтани лаззати маънавӣ дар зиндагии худ барои мутолиа вақту ҷой чудо кунанд.

Аз ин рӯ, барои эҳёи анъанаи мутолиаи хонаводагӣ мо бояд вазифаҳои зеринро анҷом диҳем:

- ташаккули қобилияти муносибат бо китоб, мустақилона расидан ба умқи мазмуни асар;

- зиёд намудани маълумот ва дониш дар бораи адабиёти бадеъ;

- табдил додани одати китобхонӣ ба талаботи китобхонӣ;

- таъмини қаробати маънавии кӯдакон бо падару модарон;

- таъмини шароити ташаккули ақида ва ҷаҳонбинӣ дар кӯдакон.

Бале, китоб арозишҳои маънавии кӯдаконро ташаккул дода, ба ормонҳои ахлоқии ӯ таъсир мерасонад. Дар мисоли ҳолатҳои, ки қаҳрамонононро фаро мегиранд, кӯдакон ҷӣ будани некӣ, бадӣ, масъулият ва шаъну шарфро мефаҳманд.

Аҳаммияти китоб дар мисоли худ бебаҳс аст. Он на танҳо китоби дарсӣ аст, ки дониш медиҳад, балки боз китоби зиндагист, ки на телевизор, на компютер ҷойи онро гирифта наметавонад. Табибон муайян кардаанд, ки барои кори муътадили майна одам бояд дар як шабонарӯз 20-25 саҳифа матни бадеӣ мутолиа кунад.

Кӯдаки китобхон ояндаи фарҳангии ҳар як давлат аст. Пас аз гузаштани замоне китоб ва мавқеи он дар ҷомеа аз ӯ вобастагӣ пайдо мекунад. Насли муосир дар замони саршор аз иттилооти гуногун умр ба сар мебарад, аз ин рӯ, бо китоб бегона шуданашон аз эҳтмоли дур нест. Пас, мавзӯи рӯ овардан ба китобу эҳтироми он аз масоили муҳимми тарбия ба шумор меравад.

«Китобро дӯст доред, зеро он зиндагии шуморо осон мекунад, барои дарку баёни андешаҳо ва фаҳми ҳақиқат дӯстона ёри мерасонад, эҳтироми худ ва дигаронро ба шумо ёд медиҳад, бо муҳаббати одаму олам ақлу дилро болу пар мебахшад (М.Горький).

АДАБИЁТ:

1. «Вестник Дома Учителчя». №6 (27) с.2013
2. Как создаются читающие нации : опыт, идеи, образцы : сб. мат. /ред.–сост. В. Д. Стельмах, Дж. Я. Коул. – М. : НФ «Пушкинская библиотека» : Белый город, 2006. – XIV, 274 с. ; ил.
3. Хомайко, Л. Не страшно и увлекательно //Л. Хомайко //Журналист. – 2007. – № 5. – С. 49–51.
4. Галактионова Т.Г. Чтение школьников как социально-педагогический феномен Открытого образования (теоретико-методологические основы исследования). Монография. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2007. – 10 п.л.

МУНДАРИЧА

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ

ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

1. *Хуриед Зиёӣ* Таҳсилоти босалоҳият: таърихи муҳтасари пайдоиш ва рушд 3 – 8
2. *Хусейн Абборов* Омӯзиши ғорҳои Тоҷикистони Шимолӣ ва аҳамияти тарбиявии онҳо..... 8 – 15
3. *Султонмамадова Мархабо* Аспирантура шакли асосии тайёр кардани

кадрҳои илмӣ.....	15 – 18
4. Баҳром Зулфонов Ташаккули шахсият - маҳсули тарбияи ҳамида.....	19 – 22
5. Фируза Худойдодова Сабабҳои қафомонии кӯдак дар мактаб.....	22 – 26
6. Сафаров М. В. Фактори ва тенденцияи системаи неформального образованиа педагогических кадров.....	26 – 31
7. Маҳмудова Шоира Аҳамияти бозичаҳои миллӣ дар тарбияи кӯдакони синни томактабӣ.....	31 – 35
8. Саидиброҳимова София Ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоӣ ҳамчун омил иҷтимоишавии шахс.....	35 – 37
.....	
9. Абдуллаева М.А. Формирование толерантности студентов - будущих учителей в условиях инклюзивного образования.....	38 – 41 41 – 45
10. Файзуллоева И. Чашни сада ва нақши он дар тарбияи маънавии ҷавонон	45 – 48
11. Ширинова Б. Чанд ақидаи ахлоқию педагогии Абдурахмони Ҷомӣ.....	

МЕТОДИКА

МЕТОДИКА

1. Бобохонов Х. Ю, Шаҳбози Муҷебулло Татбиқи чадвали электронӣ дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ.....	49 – 54
2. Низомова С.Н. Основные проблемы и методы обучения студентов магистров.....	54 – 57
3. Мирзоева Раъно Равишҳои инъикосгарӣ дар дарсҳои забон ва адабиёти точик.....	57 – 61
4. Насриддинов Т.Н. Саидова М.Х. Использование интерактивных методов в обучении английскому и немецкому языкам студентов неязыковых специальностей вуза.....	62 – 67
5. Тагайназарова М. С. Внедрение модели профессионально-гуманистической направленности будущих учителей английского языка.....	67 – 70 71 – 73
6. Аҳмедова Б. Интерактивные методы обучения.....	
7. Ғарибмамадова М. Муносибати босалоҳият дар таълим ва зарурияти гузариш.....	74 – 75
8. Қайюмова Ҳ. Т. Алоқаи омӯзиши фанни математика бо ҳаёт дар асоси муносибати босалоҳият.....	76 – 80 80 – 85
9. Маҳкамов Д. Технологияи муосири инноватсионӣ дар таълим.....	85 – 89
10. Салоҳиддин Сафарзод Методикаи гузаронидани таҷрибаи химиявӣ.....	
11. Котибова Ш. Ҷанбаҳои педагогии татбиқи муносибати босалоҳият дар муассисаҳои томактабӣ.....	89 – 93 93 – 98
12. Азизова М. Муносибати босалоҳият дар таълими синфҳои ибтидоӣ.....	
13. Мирханова Н. Салоҳиятҳои касбии омӯзгорони муассисаҳои томактабӣ дар замони муосир.....	99 – 102 102 – 106
14. Сафарова М. Муносибати босалоҳият ба таълим ва банақшагирии дарс.....	106 – 108
15. Назриева Ф. Муносибати босалоҳият дар таълими забони модарӣ.....	
16. Насимова Ҷ. Б. Раҳимов Ф. Қ. Дустов А. Истифодаи системаи автоматикунонидаи санҷиши масъалаҳо бо забони барномасозии компютерӣ С++ дар раванди таълим.....	109 – 113 113 -117
17. Амонӣ Салоҳудин. Чаро бояд китоб хонем?.....	

БА МАЪЛУМОТИ МУАЛЛИФОН

Дар маҷаллаи илмӣ «Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф» мақолаҳои ҷолиб қарда мешаванд, ки натиҷаи таҳқиқоти илмӣ оид ба илмҳои педагогӣ ва раваншиносӣ мебошанд. Ҳангоми ирсол мақолаҳои муаллифони бояд қоидаҳои зеринро риоя намоянд:

1. Ҳаҷми мақола яқоя бо матн, расм, чадвал, диаграмма, графика, рӯйхати адабиёт ва матни аннотатсияҳо бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ набояд аз 15 саҳифаи ҷопи компютерӣ зиёд бошад.

2. Мақола бояд дар низоми Microsoft Word (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат A4, фосилаи байни сатрҳо - 1,5 см, ҳошияҳо: боло – 2,5 см, поён - 2,5 см, чап - 3 см, рост - 2 см) омода карда шуда, ҳамаи саҳифаҳо рақамгузорӣ кард шаванд. Дар баробари нусхаи чопии мақола шакли электронии он низ пешниҳод карда мешавад.

3. Дар сатри якуми саҳифаи якум дар мобайн унвони мақола, дар сатри дуюм ному насаби муаллиф (муаллифон) нишон дода шуда, дар поварақи он шарҳи ҳоли мухтасари муаллиф (муаллифон) – соли таваллуд, ҷойи қор, дараҷа ва унвони илмӣ, суроға ва e-mail меояд. Баъд аз як фосила аннотатсияҳо бо забоне, ки мақола навишта шудааст ва бо забонҳои тоҷикӣ ё русӣ ва англисӣ бо калидвожаҳо (8-10 калима) оварда мешаванд. Баъди як сатр матни асосии мақола меояд. Иқтибос аз адабиёт, сарчашмаҳои илмӣ дар матни мақола дар дохили қавс тибқи меъёрҳои муқарраргардида (масалан: 12; 42) нишон дода мешаванд. Дар охири мақола рӯйхати адабиёт меояд. Қоидаҳои тартибдиҳии рӯйхати адабиёт зимни он бояд риоя карда шаванд.

4. Мақолаҳои илмие, ки ба маҷалла супорида мешаванд, бояд як тақризи экспертии мутахассисони соҳа, маълумотномаи муаллифӣ (барои мақолаҳои силсилаи табиӣ) ва як тақризи ҳайати таҳририяи маҷалларо оид ба имконияти чопи он дошта бошанд.

5. Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки мақолаҳои илмиро ихтисор ва ислоҳ намояд.

6. Мақолаҳое, ки ба талаботи зикршуда ҷавобгӯ нестанд, бо пешниҳоди ҳайати таҳририяи маҷалла ба муаллифон баргардонида мешаванд.

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Вестник Института развития образования» печатаются статьи, содержащие результаты проведенных исследований по педагогическим и психологическим наукам. При направлении статьи авторам необходимо соблюдать следующие правила:

1. Размер статьи не должен превышать 15 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотации на таджикском, русском и английском языках.

2. Статья должна быть подготовлена в системе Microsoft Word (гарнитура Times New Roman 14, формат A4, интервал – 1,5, поля: верхнее - 2,5 см, нижнее – 2,5 см, левое - 3 см, правое – 2 см), все листы должны быть пронумерованы. Одновременно с распечаткой статьи сдается и ее электронная версия.

3. Сверху первой страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилия автора (авторов). В сноске указывается краткая биография автора (авторов) – год рождения, место работы, ученая степень и звание, адрес и e-mail. Далее через строку следуют аннотации на языке статьи, на таджикском или русском и английском языках с указанием ключевых слов (8-10 слов). Через одну строку следует основной текст статьи. Сноски из литературы и научных источников в статье приводятся внутри скобок согласно установленным правилам (например: 12; 42). В конце статьи приводится список литературы. Библиографические правила при этом должны быть соблюдены.

4. Статьи, представленные для публикации в журнале должны иметь одну рецензию специалистов отрасли, авторское свидетельство (для статей по естественным наукам) и одну рецензию членов редколлегии о возможности ее публикации.

5. Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи.

6. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией возвращаются авторам.

ПАЁМИ
ПАЖҶҶИШГОҶИ РУШДИ МАОРИФ

ВЕСТНИК
ИСТИТУТА РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ
2018, № 1 (21), 120с.

Шахси масъули чопи шумора: Каримзода М. Ответственное лицо за номер: Каримзода М.
Мухаррири матни русӣ: Камолова С. Редактор русского текста: Камолова С.
Мухаррири матни англисӣ: Зардиева С. Редактор английского текста: Зардиева С.
Мухаррири техники: Саъдоншоева Н. Технический редактор Саъдоншоева Н.
Мусаххех: Ҳайдаров Р. Корректор: Ҳайдаров Р.

Муассис: Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон номнавис шудааст. Шаҳодатномаи №027/МҚ - 97 аз 13 ноябри соли 2017
Суроғаи идора: 734024 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Садриддин Айни, 45
Тел: 2271729, 2271747, 2270629 E- mailinfo@prmatt
Матни комили маҷалла дар сомонаи prmatt.tj ҷой дода шудааст.
Ба чоп 18. 03. 2018 имзо шуд. Супориши №7 Хуруфи навъи Times New Roman Tj
Коғази “Сафед”. Чопи офсет. Андозаи 60x84 1/8 . Ҷ. ш. ч. 15., Теъдод 100
Матбаи “Нигор”, 7734024 н. Рудаки, к. А. Навоӣ 13

Учредитель: Институт развития образования имени Абдурахмана Джами, Академии образования Таджикистан, Министерства образования и науки Республики Таджикистан
Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан
Регистрационное свидетельство №027/МҚ - 97 от 13 ноября 2017 г.
Адрес редакции: 734024, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Садриддина Айни, 45
Тел: 2271729, 2271747, 2270629 E- mailinfo@prmatt
Полнотекстовая версия журнала размещена на сайте prmatt.tj
Подписано в печать 18. 03. 2018 Заказ №7 Гарнитура Time New Roman Tj
Печать офсетная формат 60x84 1/8 . Усл. печ.л 15., Тираж 100
Издательство «Нигор», 7734024 р. Рудаки, улица А. Навои 13

Founder: Institute of development of education named after Abdurrahman Jami of Tajik Academy of Education of Ministry of Education and Science of the Republic of Tajikistan
The printed version of the journal is registered in the Ministry of Culture of the republic of Tajikistan. Registration certificate №027/МҚ - 97 from November 13, 2017
734024, 45, Sadriddina Ayni Avenue, Dushanbe, Republic of Tajikistan
Tel: 22711729, 2271747, 2270629 E- mail info@prmatt
Full- text version of the journal is available on the website prmatt.tj
On publications issued 18. 03. 2018 Assignment № 7 . Font Format Time New Roman Tj
Offset paper, offset printing, size 60x84 1/8. Printer’s sheet 15. Edition 100
Publishing office “Nigor”, 7734024 13 A.Navoi street, Rudaki district.
